Umbre hăituite

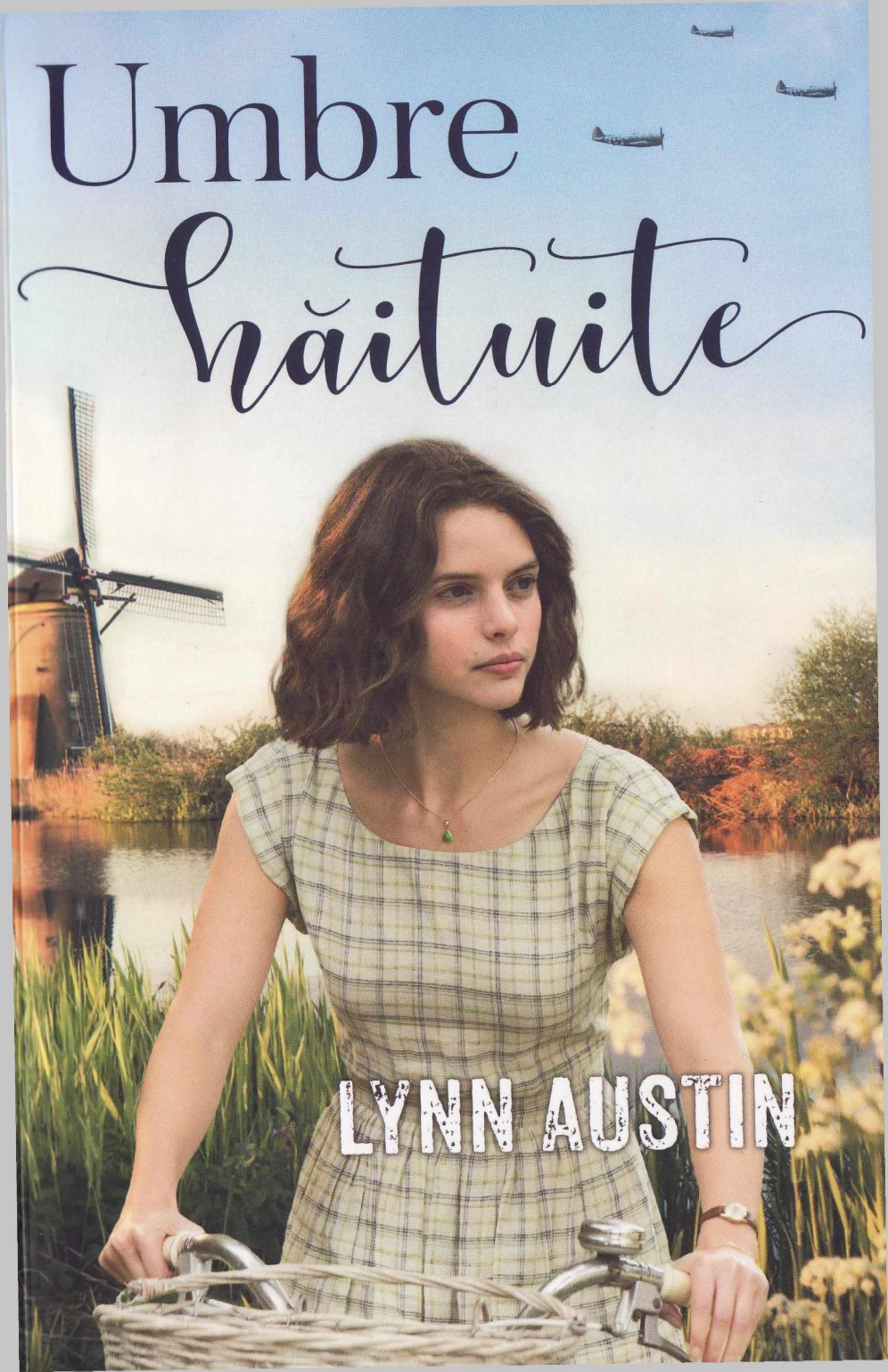

LYNN AUSTIN

Umbre hăituite

LYNN AUSTIN

Umbre hăituite

Traducere de Dana Sisoev

CASA CĂRȚII
Oradea, 2021

Copyright © 2021 by Lynn Austin
Ediția originală a cărții a fost publicată cu titlul *Chasing Shadows*
Publicată cu permisiune din partea Tyndale Momentum, un imprint al Tyndale House Publishers, Inc., Carol Stream, Illinois.
Toate drepturile rezervate.

Toate drepturile asupra ediției în limba română aparțin editurii Casa Cărții. Orice reproducere sau selecție de texte din această carte este permisă doar cu aprobarea în scris a editurii Casa Cărții, Oradea.

Umbre hăituite
de Lynn Austin
Copyright © 2021 Casa Cărții
OP 2, CP 30
410670, Oradea
Tel./Fax: 0359 800 333; 0728 874975; 0259 469 057
E-mail: info@ecasacartii.ro
www.ecasacartii.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
AUSTIN, LYNN
Umbre hăituite / Lynn Austin ; trad. de Dana Sisoev. - Oradea : Casa Cărții, 2021
ISBN 978-606-732-200-2
I. Sisoeva, Dana (trad.)
821.111

Traducerea: Dana Sisoev
Editarea: Camelia Luncan
Tehnoredactarea: Vasile Gabrian
Coperta: Marius Bonce

Tiparul executat la Metropolis srl, str. Nicolae Jiga 31, Oradea
Tel./Fax: 0259-472 640

Cum ar putea Dumnezeu Însuşi să manifeste adevăr şi dragoste
în acelaşi timp, într-o lume ca aceasta?
Murind.
CORRIE TEN BOOM, *Refugiul*

Ai milă de mine, Dumnezeule, ai milă de mine!
Căci în Tine mi se încrede sufletul;
la umbra aripilor Tale caut un loc de scăpare,
până vor trece nenorocirile.
PSALMII 57:1

PROLOG

OLANDA
MAI 1945

Lena stătea trează în pat, aşteptând, şi fiecare sunet din noaptea neagră ca smoala părea amplificat. Ascultă murmurele liniştite ale oamenilor din umbră, care se foiau prin întunericul de la parterul casei. Apoi scârţâitul uşii şi foşnetul fânului, când aceştia trecură prin şopron, în acea noapte fără lună. Oamenii din umbră aşteptau şi ei. Oare urau şi ei, la fel de mult ca ea, starea aceasta de aşteptare?

Războiul o învăţase pe Lena de Vries să facă multe lucruri. Lucruri grele, imposibile. Învăţase să fie curajoasă, forţată de teamă şi credinţă. Învăţase să înfrunte moartea, apucându-L de mână pe Mântuitorul. Dar aşteptarea fusese cea mai grea lecţie dintre toate. Fiecare minut îi părea a fi o oră. Fiecare oră se întindea la nesfârşit. Soarele rămânea nemişcat pe cer în timpul zilei, apoi avea nevoie de o grămadă de vreme să se ridice după fiecare noapte fără sfârşit... ca aceasta. Se pomenea sperând, în pofida oricărei raţiuni, că soţul ei, Pieter, era în viaţă, că se va întoarce acasă şi că îl va putea ţine în braţe. Sau sperând că fiica ei, Ans, şi fiul ei, Wim, erau în viaţă şi se vor întoarce acasă. Ştia că, dacă

unul dintre ei ar intra pe uşă, bucuria ei ar lăsa în urmă lungile luni de aşteptare. Dacă se mai întorceau vreodată.

Ultimele şapte zile alcătuiseră cea mai lungă săptămână pe care o avusese Lena în patruzeci şi cinci de ani. Primăvara ar fi trebuit să fie un timp de renaştere şi speranţă, dar în seara aceasta imaginaţia ei se asocie cu teama, încleştându-i inima uscată, stingându-i speranţa. Scoase aerul din piept cu un oftat şi se întoarse în patul său, şoptind o rugăciune tăcută pentru Pieter, Ans şi Wim. Şi pentru toţi oamenii din umbră, care aşteptau cu ea în întuneric.

Îi era imposibil să adoarmă. Nu mai dormise bine de când invadaseră naziştii ţara, cu cinci ani în urmă. Se ridică din pat, atentă să nu le trezească pe fiicele ei, Maaike şi Bep, adormite în pat lângă ea, pe locul lui Pieter. În aceste zile, Lena le ţinea pe fete aproape de ea. Îşi trase un pulover peste cămaşa de noapte şi începu să coboare, familiarizată cu fiecare treaptă îngustă a scărilor abrupte şi şerpuitoare. Se opri pe ultima treaptă. O umbră se mişca prin bucătăria ei, de parcă ar fi căutat ceva. Inima începu să-i bată cu putere.

— Pieter? şopti ea.

Umbra se întoarse. Era Wolf, persoana ei de contact cu Rezistenţa olandeză. Nu-i cunoştea numele adevărat. Erau mai în siguranţă aşa.

— Te-am trezit? şopti el. Îmi pare rău. Căutam un creion. Am vrut să-ţi las un bilet.

— Ai veşti de la soţul meu?

— Nu. Dar am veşti bune. Trupele aliate au pătruns în Olanda. Tancurile canadiene au eliberat multe dintre oraşele noastre. Uite cel mai recent ziar! Scoase din buzunar foaia subţire de ştiri clandestine şi i-o întinse Lenei. Ea îi aruncă o privire, apoi instinctiv o răsuci pentru a se potrivi în interiorul cadrului bicicletei. O va ascunde acolo de nazişti, în drum spre verişoara ei din sat.

— Dar Aliaţii nu au ajuns încă la noi? întrebă ea.

— Curând vor ajunge. Am venit să-ţi spun ţie şi celorlalţi că nu va mai dura mult. Poate chiar mâine vor fi aici.

În timp ce Lena şi Wolf stăteau de vorbă, alte două umbre se strecurară în bucătărie. Ele îşi părăseau ascunzătorile doar noaptea şi se făceau nevăzute înainte de ivirea zorilor. Cât de mult trebuie să fi tânjit să simtă din nou soarele pe feţele lor!

— Aceasta nu este o altă alarmă falsă, ca cea din toamna trecută, nu-i aşa? şopti una dintre umbre. Lena îşi aminti de „Marţea nebună", când zvonurile despre eliberare cuprinseră întreaga ţară. Naziştii fuseseră cuprinşi de panică şi populaţia olandeză de bucurie. Mulţi dintre ocupanţii nazişti şi colaboratorii lor fugiseră spre est. Dar, când se dovedise a fi o alarmă falsă, se întoarseră. Speranţa păli din sufletele lor.

— De data aceasta este adevărat, spuse Wolf. Am văzut tancurile canadiene cu ochii mei.

— Cum vom şti că putem ieşi afară în siguranţă? întrebă o altă umbră.

— Vor suna clopotele bisericilor din oraş. Trebuie să plec, spuse Wolf, întorcându-se spre uşă. Trebuie să le spun şi celorlalţi.

— Aşteaptă, spuse Lena. Nu ţi-e foame? Ai mâncat ceva?

Wolf era numai piele şi os. Scobiturile adânci din obrajii lui îl făceau să pară scheletic în întunericul din încăpere. Mii de oameni care erau blocaţi în oraşe mureau de foame în fiecare zi. Oraşe ca Leiden, unde locuia fiica Lenei, Ans.

— Ai deja atâtea guri de hrănit, spuse Wolf.

— Atunci, una în plus nu înseamnă nimic, zise ea şi deschise cuptorul de încălzit de deasupra sobei şi scoase de acolo un cartof copt, care fusese învelit într-o cârpă pentru a rămâne cald, şi i-l aşeză în palme. Mi-aş dori numai să am mai multe de oferit.

Cartoful era mic şi sfrijit, unul dintre ultimii pe care îi păstrase în beciul ei rămas gol.

— Îţi mulţumesc că ai venit, Wolf. Voi da vestea şi celorlalţi.

El îi dăduse Lenei speranţă. Şi speranţa făcea ca aşteptarea să fie chiar mai grea.

După ce Wolf plecă, se aşeză la masa din bucătărie cu oamenii din umbră, vorbi cu ei despre război şi citi ziarul cu ştiri

clandestine, timp în care fiecare dintre ei mânca un cartof şi ceva varză fiartă. Ea le cunoştea numai numele false – Max şi soţia lui, Ina – şi că ei erau evrei. În timpul nopţii, Max cobora în pivniţa Lenei şi făcea cărţi de identitate false pentru Rezistenţă.

Când se lumină suficient de mult pentru a putea vedea afară, Lena îi ajută să se târască înapoi în locul lor de ascunzătoare din spatele pianului din camera din faţă. Pieter ascunse uşa unei încăperi de dincolo de perete, de parcă nici n-ar fi existat, şi apoi construi o uşă secretă în panoul inferior al pianului lor. Clapele de bas nu mai funcţionau, dar restul sunau bine. Puţini oameni cunoşteau locul secret, nici cele două fiice mai mici ale Lenei nu ştiau de încăpere sau de faptul că Max şi Ina locuiseră acolo pentru mai bine de un an de zile.

După ce se îmbrăcă, Lena puse restul din cartofii copţi şi o coajă de pâine într-un coş şi ieşi cu el prin uşa care ducea din bucătărie în şopron. Niciodată nu a ştiut câte umbre se ascund în hambar sau cât de mult vor sta acolo. Mai mulţi erau ascunşi chiar în vârful vechii mori de vânt care pompa apa pentru pământurile lor. Rezistenţa întorcea poziţia braţelor morii de vânt pentru a da un semnal, anunţând când oamenii din umbră se puteau ascunde în siguranţă la ferma ei. Din nou, era mai bine ca Lena să nu ştie prea multe. Ea pur şi simplu gătea tot ce avea şi le ducea mâncarea, cerându-I Domnului s-o înmulţească, precum pâinile şi peştii.

Când Lena cântă imnul care le servea ca semnal, câţiva bărbaţi de diferite vârste ieşiră din ascunzătorile lor din şopron. Aşteptând ca ei să mănânce, ea le citi ziarul de la Wolf. Patru dintre aceste umbre erau aproape trecute de adolescenţă... de vârsta fiului ei. Alţii arătau ca *onderduikeri*, soţi şi taţi obişnuiţi care fuseseră forţaţi să se ascundă, pentru a nu fi trimişi în lagărele germane de muncă. Sau puteau fi muncitori feroviari, cărora guvernul olandez din exil le ceruse să intre în grevă, pentru a zădărnici planurile naziştilor. Tânărul suplu cu ochelari cu rama metalică şi păr de abanos era, fără îndoială, evreu.

— Care este primul lucru pe care vreți să-l faceți odată cu sosirea Aliaților și eliberarea Olandei? îi întrebă ea.

— Să mergem acasă, fuse răspunsul unanim. Pe când terminară de mâncat pâinea și cartofii, oamenii din umbră vorbeau despre lucrurile de care le era dor și despre mâncarea la care visau.

— Am auzit că Aliații dau țigări, spuse unul dintre ei. Aș da orice pentru un foc.

În zori, una dintre umbre se oferi să mulgă vacile în locul Lenei.

— Am crescut la fermă în provincia Frizia, spuse omul. Mulsul îmi amintește de casă.

Mângâie piciorul vacii de parcă ar fi salutat un vechi prieten, apoi încălecă scaunul pentru muls.

— Le las să iasă pe pășune atunci când voi termina? întrebă el.

— Nu, trebuie să stea în grajd și astăzi. Niște schije dintr-o bombă nazistă au omorât trei vaci într-un sat din apropiere.

— Se poate și ca cineva să le fure pentru mâncare, spuse o altă umbră.

— Da, așa este.

La micul dejun, fiicele Lenei băură o parte din laptele încă rămas cald. Și ele erau slabe și arătau ca niște umbre. La vârsta lor, Wim și Ans fuseseră plinuți și cu obrajii rumeni. Înainte de război. Când viața era ușoară și bună. Când era mâncare din belșug.

— Cred că vom duce restul de lapte în oraș în dimineața aceasta, le spuse ea fetelor, și vom obține ceva bun în schimbul lui.

Bep sări entuziasmată de perspectiva unei călătorii în sat. La cei patru ani ai săi, era plină de viață și energie.

— Aș putea să-mi pun o fundă în păr? întrebă ea.

— Nu e duminică, îi spuse Maaike.

— Știu, dar pot, mamă?

— Da, de ce nu?

După micul dejun, Lena pieptănă părul lung de culoare închisă al fetei și îi prinse o fundă strălucitoare. Îi cădea natural pe umeri în bucle mari.

— Vrei și tu una? o întrebă ea pe Maaike.

Fata își scutură capul. La cei unsprezece ani ai ei nu mai era interesată de fundițe de fetițe. Lena împleti părul blond întins al Maaikei – aceeași culoare ca al ei – într-o cosiță groasă care-i ajungea aproape până la talie. Când veni timpul să plece, Lena își scoase bicicleta rablagită din hambar. În vreme de pace, bicicleta ei ar fi fost considerată un gunoi – și așa era –, numai bună de aruncat, dar cel puțin naziștii considerau că nu merită confiscată. O ridică pe Bep pe ghidon și Maaike se urcă pe scândura pe care Pieter o fixase pe bara din spate. Lena legă cele două bidoane cu lapte sub pulover și șorț și porni în călătoria de cinci kilometri până în sat.

În dimineața aceea, pășunile dintre ferma ei și oraș păreau cuprinse de moleșeală și palide, ca un invalid care zăcuse prea mult la pat. Lipseau mai mulți stâlpi de gard și alți câțiva pomi dispărură din peisaj. Fuseseră tăiați în iarna care trecuse și folosiți la încălzire. Acea perioadă lungă și nesfârșită fusese numită „Iarna foamei". Cu muncitorii feroviari aflați în grevă, alimentele deveniseră atât greu de procurat în orașe, încât oameni înfometați veniseră din Leiden și Den Haag pentru a cerși mâncare la ferma Lenei. Când, în cele din urmă, războiul se va încheia, țara ei mică va avea multe de reconstruit. Dar Lena bănuia că cea mai grea sarcină va fi vindecarea discordiei și a lipsei de încredere dintre vecini și chiar dintre membrii unei familii. În ultimii cinci ani, nimeni nu știuse în cine poate avea încredere sau cine ar putea să le vândă secretele naziștilor pentru a-și hrăni copiii înfometați. Când au consimțit să-i ascundă pe evrei și pe *onderduikeri,* ea și Pieter fuseseră conștienți că, dacă vor fi descoperiți, vor fi arestați și întemnițați.

Lena aproape că ajunse în oraș când auzi glorioasa disonanță a clopotelor bisericii care răsunau în depărtare. Încetini tot mai mult, vreme în care bucuria îi inundă inima.

— Ascultați, fetelor! Auziți clopotele?

— Dar nu e duminică, mamă, spuse Bep.

— Știu. Aceasta înseamnă că Olanda e liberă! Suntem liberi! rostise aceste cuvinte, dar abia putea pricepe că ele erau adevărate.

— Înseamnă că naziștii vor pleca? întrebă Maaike.

— Da, vor pleca definitiv. Olanda va fi din nou liberă!

Nu-i venea să creadă! Lena se întreba dacă Maaike își putea măcar aminti de vremea în care soldații naziști gonind pe motocicletele lor nu erau o priveliște comună. Avea numai șase ani când invadaseră Olanda. Micuța Bep nici nu cunoscuse libertatea.

Lena crescu ritmul, pedalând pe ultimul kilometru spre oraș. Piața satului și strada din fața bisericii tatălui ei era plină de oameni, de parcă ar fi duminica de Paști. Clopotele bisericii sunau atât de tare, încât cel mai probabil că puteau fi auzite și de la fermă. Prietenii și vecinii Lenei râdeau și se îmbrățișau unii pe alții, cu fețele brăzdate de lacrimi. Verișoara ei Truus își făcu loc prin mulțime și o îmbrățișă strâns pe Lena, bidoanele de lapte zăngănind liber în timp ce femeile se legănau împreună.

— Nu este minunat, Lena? Suntem liberi! În sfârșit naziștii au plecat!

— Și uită-te la toți acești oameni care au fost nevoiți să stea ascunși, spuse Lena când Truus îi dăduse drumul.

Înghesuiți între oamenii pe care îi cunoștea erau străini pe care Lena nu îi mai văzuse niciodată înainte. Pielea lor albă ca laptele și fețele bântuite i-au dat de înțeles că sunt oameni din umbră.

— Habar n-aveam că atât de mulți oameni se ascundeau chiar aici în sat!

— Și observi cine nu este aici? întrebă verișoara ei. Colaboratorii mizerabili au fugit cu toții.

— Ce ușurare!

Lena se întreba dacă aceștia vor răspunde în fața legii pentru ceea ce făcuseră. Aveau multe pentru care să dea socoteală. Lena îi cunoștea pe acești săteni de-o viață, se închinase alături de ei în biserică în fiecare duminică și știa că războiul aduse tragedia în fiecare viață și în fiecare casă. Îi privea acum bucurându-se, îmbrățișându-se unii pe alții și întrebându-se:

— Oare cu adevărat s-a încheiat totul? Chiar au plecat de tot?

Unul dintre bătrânii bisericii începu să cânte, cuprins de avânt, și toți i se alăturară cântând cuvintele psalmistului:

„O, Doamne, ajutorul nostru de veacuri, speranța noastră pentru anii ce vor veni,
Adăpostul nostru de vijelia furtunii și căminul nostru din veșnicii."

Lena apucă mâna lui Bep și-și șterse lacrimile, în timp ce cânta împreună cu ei. De ar fi fost aici Pieter și tata, să vadă și ei ce se întâmplă! Trebuia să se grăbească acasă și să le spună oamenilor din umbră, care se adăposteau în casa, ei vestea cea bună. Max și Ina puteau acum ieși din spatele pianului. *Onderduikerii* puteau merge acasă la familiile lor. Poate că Pieter, Ans și Wim erau chiar acum în drum spre casă.

Schimbă laptele pe ceva brânză și o pâine.

— Puteți ține aceste lucruri în drum spre casă, le spuse ea fetelor. Nu mai trebuie să le ascundem.

Bucuria și speranța o încălzeau, precum soarele primăverii, în timp ce pedala. Câmpul arăta mai verde acum decât fusese înainte, când se îndreptau spre oraș.

— Puteți ieși! Suntem în siguranță! strigă ea, în timp ce își așează bicicleta în șopron. Olanda este liberă!

— Ești sigură? întrebă o voce.

— Foarte sigură! Repede! Fugi la moară și spune-le celorlalți.

Fiicele Lenei se traseră mai aproape de ea, urmărind cum ieșeau umbre din fiecare colț al șopronului. Maaike și Bep nu aveau nicio idee cine erau acești oameni. Lena râse de expresiile uimite ale fetelor și le făcu semn să o urmeze în bucătărie, apoi în camera din față. Se aplecă pe podea și lovi ușor în panoul inferior al pianului.

— Puteți ieși afară! Olanda este liberă! Noi suntem liberi!

Fetele priviră, uimite, cum panoul se deschide și Max și Ina ies din spatele lui. Lena deschise larg ușa din față și le spuse:

— Priviți! Este o zi splendidă! În sfârșit puteți ieși afară!

Ei se mișcară ca prin somn și se alăturară celorlalți oameni din umbră, care erau afară în curte. La fel ca sătenii, și acești oameni priveau în jur uimiți, râzând și bucurându-se. Ina căzu în genunchi cu fața în mâini și plânse. Dincolo de curte, câțiva

bărbați stăteau pe puntea superioară a morii de vânt, bucurându-se și ridicându-și fețele spre soare. Lena le făcu semn cu mâna, de la ușa din față. Maaike stătea lângă ea.

— Cine sunt toți acești oameni, mamă? Ce fac aici?

— S-au ascuns de naziști. Tatăl tău le-a spus că pot sta aici cu noi, unde puteau fi în siguranță. Dar acum nu mai trebuie să se ascundă.

Se uită în jur după Bep și o zări ghemuindu-se pentru a arunca o privire sub pian.

— Uite, Maaike! spuse Bep. Este o cameră mică în pian, cu pături, un raft și de toate. Hai să vezi!

În timp ce Maaike merse să arunce o privire, Lena luă de pe pian fotografia lor de familie. Fusese făcută în 1939, în timpul unei ieșiri la Leiden, cu un an înainte de invazia naziștilor, înainte ca oricare dintre ei să-și fi putut imagina războiul care avea să vină peste Olanda. Fiica cea mai mare a Lenei, Ans, avea optsprezece ani – atât de frumoasă cu părul ei blond deschis și trupul zvelt. Zâmbetul ei îndrăzneț și poziția încrezătoare îi dezvăluiau voința puternică. Win stătea lângă sora lui, deja la fel de înalt ca ea, cu părul său deschis la culoare, aproape alb în lumina soarelui. Înainte de invazie, fusese un tânăr curios de unsprezece ani, căruia îi plăcea să înoate în bazinele de apă și să-și tachineze surorile. Războiul îl forțase să devină bărbat înainte de vreme. Fetița de cinci ani, Maaike, stătea cuibărită în poala Lenei; era copilul ei surpriză, născut când Lena împlinise deja treizeci și patru de ani. Lena îl convisese pe tatăl ei să li se alăture pentru această poză. Înalt și demn, cu șuvițe de păr cărunt și un barbișon aranjat și alb, stătea în spatele lui Wim și al lui Ans, fiecare centimetru din statura lui exprimând statutul său de pastor dedicat. În spatele ochelarilor cu rame subțiri, ochii lui cenușii păreau obosiți, de parcă l-ar fi durut sau ar fi privit prea mult la soare. Încă mai jelea pierderea mamei Lenei, care murise de câteva luni. Pieter, iubirea vieții Lenei, stătea în spatele ei, cu mâinile pe umerii soției sale. Cum iubea acele mâini puternice, aspre, arse de

soare! Le va mai cuprinde vreodată în mâinile sale? Dintre cei şase oameni din poză, numai Lena şi Maaike erau acasă, dincolo de orice pericol.

Isus le spusese urmaşilor Săi: „Oricine iubeşte pe tată sau pe mamă mai mult decât pe Mine nu este vrednic de Mine; oricine îşi iubeşte fiul sau fiica mai mult decât pe Mine nu este vrednic de Mine. Cine nu-şi ia crucea şi nu Mă urmează nu este vrednic de Mine." Fusese greu, foarte greu, pusă astfel la încercare de focul războiului.

Lena simţi că este trasă de fustă. Bep privi spre ea cu o expresie îngrijorată.

— Tata va veni acum acasă? întrebă ea.

— Şi Wim şi Ans? adăugă Maaike.

Lena nu le răspunse. Nu ştia. Un fior de teamă se ivi deodată şi se încolăci în jurul inimii ei şi ştiu că, dacă îi va permite să crească, îi va sugruma credinţa. Obişnuia să creadă că duşmanul credinţei era îndoiala, dar ajunse să înţeleagă că teama era cea care-i putea nărui credinţa. *„Lasă teama să te conducă în braţele lui Dumnezeu"*, îi spusese tatăl ei.

— Ei bine, vom spera şi ne vom ruga ca ei să vină acasă, răspunse Lena.

— Mi-e dor de bunicu', spuse Maaike, studiindu-i poza.

Lena mângâie părul frumos al fiicei sale şi împletitura groasă.

— Şi mie.

— Plângi, mamă? întrebă Bep.

Lena îşi şterse lacrimile:

— Uneori plângem pentru că suntem fericiţi.

— Şi eu sunt fericită.

Bep îşi înfăşură braţele subţiri în jurul picioarelor Lenei şi o îmbrăţişă strâns. Acest copil era atât de drag inimii Lenei. Nu ar fi putut-o iubi mai mult pe Bep nici dacă ar fi ieşit din pântecele ei.

Dar nu ea o născuse.

Şi acum, cu eliberarea, şi adevărul avea să iasă la iveală, la fel ca oamenii din umbră.

Capitolul 1

Cu şase ani mai devreme, iunie 1939

Lena nu ar fi vrut să-şi piardă cumpătul, dar fiica ei o aduse din nou la capătul răbdării.

— Nu poţi să iei trenul de una singură spre un oraş străin şi să locuieşti acolo, Ans. Este ridicol!

— Dar m-am săturat să mă ştiu blocată aici, în acest oraş de nimic în care toată lumea ştie tot ce faci. Nu mai suport niciun minut!

Ans spăla vasele şi le trântea pe uscător, pentru a sublinia fiecare cuvânt.

— Poate că tu şi un grup de prieteni...

— Toţi se simt fericiţi aici! Rietje şi Corrie au *iubiţi*.

Rostise cuvântul acesta din urmă de parcă ar fi dezgustat-o. Aş prefera să rămân fată bătrână decât să mă căsătoresc cu unul dintre băieţii de pe aici. Voi sfârşi prin a ajunge sluga lui: gătind, făcând curat, mulgându-i vacile şi având nenumăraţi copii.

Lena se opri din ştersul mesei şi o privi în ochi pe fiica ei:

— Asta crezi tu despre viaţa mea? Crezi că sunt numai o slugă, fără viaţă personală? Că nu fac nimic altceva decât să lucrez şi să nasc copii?

— Tu ţi-ai dorit această viaţă. Eu nu! M-am săturat să miros gunoi de grajd cu fiecare gură de aer pe care o trag în piept. M-am săturat să mănânc într-o bucătărie care se află la un metru de grajd.

Şi m-am săturat de biserică. Şi aceasta făcea parte din nemulţumirile ei. Lena ştia prea bine că Ans va începe să se plângă acum de biserică. Şi aşa se şi întâmplă:

— Biserica nu este altceva decât o mulţime de ritualuri plictisitoare. Oare oamenii chiar cred cuvintele pe care le rostesc şi le cântă în fiecare săptămână? Cerinţele bisericii sunt atât de demodate! Cum este porunca: „Ascultă de soţul tău". Lumea este o societate modernă şi...

— Îl iubesc pe tatăl tău. Nu-mi este deloc greu să lucrez alături de el şi să fac lucrurile care-l fac fericit.

Lena nu-şi putea imagina nimic mai bun decât să trăiască în câmp deschis, respirând mireasma fânului proaspăt cosit şi bucurându-se de ritmurile pe care anotimpurile le impun pământului şi casei. Mai şterse masa încă o dată, iar apoi aruncă cârpa în chiuvetă..

— Ei bine, mă simt blocată aici, spuse Ans. Vreau să locuiesc în Leiden.

Mai bine n-ar fi călătorit cu trenul spre Leiden în acea zi în care îşi făcuseră poza. Ans fusese încântată de oraş. Lena îl urâse. Era prea multă gălăgie şi aglomeraţie, cu maşini şi biciclete şi trenuri care goneau întruna. Lena se simţise pierdută şi dezorientată pe străzile întortocheate, cu râuri şi canale sinuoase. Casele erau înghesuite unele în altele, ca boabele de porumb în ştiulete, fără spaţii libere între ele. Ans declarase oraşul frumos. Abia aştepta să se întoarcă în el.

— Nu mă poţi ţine aici. Am aproape nouăsprezece ani!

Lena se întoarse cu spatele pentru a evita să spună ceva ce avea să regrete mai apoi. Şi ca Ans să nu-i vadă lacrimile. Ieşi prin uşa care dă spre şopron, apoi afară, îndreptându-se spre Pieter, care repara cauciucul bicicletei.

— Te-am auzit certându-te din nou cu Ans, spuse el.

— M-a insultat pe mine și modul nostru de viață, Pieter. Nu știu cum s-o conving să rămână.

Pieter își scoase pălăria și își șterse fruntea cu mâneca.

— Nu poți, Lena. A avut o voință puternică și a fost hotărâtă să facă ce vrea ea încă din ziua în care s-a născut, nu-ți amintești?

O, da. Lena își amintea. Ans niciodată nu fusese un copil liniștit, mulțumit, ca Wim și Maaike.

— Este încăpățânată, spuse Lena. De ce nu vrea să țină seama de argumentele raționale?

— Încăpățânarea ar putea fi cel mai mare atu al ei într-o zi.

— Sau i-ar putea aduce ruina.

Pieter își puse din nou pălăria peste părul transpirat.

— Ans și-a petrecut ultimul an privind-o pe bunica ei murind încet. Las-o să plece, Lena. A încerca să ții de ea este ca și cum ai încerca să strângi nisip în pumni. Cu cât strângi mai tare, cu atât mai repede îți alunecă printre degete.

Îi era imposibil. Lena fusese întotdeauna liantul care ținea ferma și familia împreună. Totul se va destrăma dacă ea îi dădea drumul. Făcu un pas înainte în brațele lui Pieter. Îndrăgea tăria și neclintirea lui, ca un copac cu rădăcini adânci și ramuri puternice. Lena se măritase cu el pe când avea optsprezece ani – la vârsta de acum a lui Ans – și nu regretase acest fapt nici o singură clipă.

— Dar ce va fi cu sufletul ei, Pieter? Ea respinge biserica și tot ce am învățat-o noi.

— Nu știu ce să-ți spun, răspunse el cu un suspin. Du-te și vorbește cu tatăl tău. Vezi ce are el de zis.

Lena îl sărută și îl lăsă să-și vadă de lucru, pășind încet înapoi spre casă. Avea de lucru și ea, dar era prea îngrijorată să se concentreze acum la treburile casei. Îi căută pe Maaike și Wim și îi găsi ghemuiți în iarba înaltă de pe marginea canalului de apă, amândoi cu capetele aplecate pentru a examina o broască, o gânganie sau vreo altă comoară de felul acesta.

— Plec în sat, le strigă ea. Vreți să veniți?

Ei hotărâră să rămână acasă şi să se joace, aşa că Lena pedală singură până în sat. Îl găsi pe tatăl ei aşezat la masa din bucătărie a casei parohiale, compunând o scrisoare. Când intră Lena, îşi lăsă jos condeiul şi să lăsă pe spate în scaunul lui.

— Ei bine, aceasta este o surpriză plăcută, Engelena Everdina. Ce te aduce aici?

Zâmbea întotdeauna când îi folosea numele complet. Părea mai blând de când murise mama ei, de parcă jalea şi durerea i-ar fi şters o parte din asprime şi certitudine. Era mai răbdător cu enoriaşii, mai înţelegător cu greşelile lor.

Făcu semn spre un scaun gol de la masă şi ascultă cum Lena îi povesteşte despre certurile tot mai dese cu Ans şi comentariile fiicei sale despre biserică. Ans locuise acolo, în casa parohială, în ultimele luni ale şcolii secundare, îngrijind-o pe bunica ei până în clipa morţii. Durerea săpase o groapă adâncă în sufletul Lenei, din care încă nu ieşise. Putea fi atrasă înapoi în întuneric când se aştepta mai puţin, la privelişteа unui loc gol la masă sau a unui coş pentru tricotat abandonat. Lena nu-şi putea pierde acum şi fiica.

Tatăl ei se opri pentru un moment înainte de a răspunde, scoţându-şi ochelarii cu ramă subţire şi ştergându-i de marginea puloverului.

— Credinţa lui Ans trebuie să devină a ei, Lena. Ea nu o poate moşteni pe a ta sau pe a mea, indiferent cât de mult ne-am dori noi asta. Ea trebuie să-L găsească pe Dumnezeu prin ceea ce vede şi trăieşte în relaţia cu El.

Sfatul lui o surprinse pe Lena.

— Dar... ce se va întâmpla dacă nu se întoarce în biserică? Ce se va întâmpla dacă va continua să se depărteze de biserică... şi de noi?

— Ans Îi aparţine lui Dumnezeu, nu nouă. El Îşi va dovedi credincioşia în privinţa ei. Biblia spune că nimeni nu o poate smulge din mâna Tatălui.

Părea convins de ceea ce spune.

— Dar ce va fi cu reputaţia ei... şi a ta? Oamenii deja întreabă de ce nu mai vine cu noi la biserică.

— Nu îi datorezi nimănui nicio explicaţie.

Cuvintele lui ar fi trebuit să o liniştească pe Lena, dar nu se întâmplă aşa. Nu putea admite că răzvrătirea fiicei ei nu era din vina sa.

— Ans vrea să plece de una singură de acasă şi să se mute în Leiden. Trebuie să fi greşit ceva ca mamă, dacă aşa simte.

Tatăl ei râse uşor, scuturând capul:

— Nu, Engelena. Nu te învinui singură. Adam şi Eva au avut un părinte perfect şi, totuşi, s-au răzvrătit.

— Ce ar trebui să fac?

— Dacă o iubeşti – şi ştiu că aşa este – trebuie s-o laşi să plece.

Ochii Lenei se umplură de lacrimi.

— S-o las pur şi simplu să plece? De una singură? Nu are niciun plan de viitor decât să plece de acasă şi să locuiască în Leiden.

— Dumnezeu a creat-o pe Ans aşa cum este pentru un motiv. El poate folosi firea ei puternică şi independentă. Poate că nu este atât rebeliune, cât nevoia de a deveni ea însăşi.

— E numai un copil, tată.

Lena simţi că i se puse un nod în gât, de parcă ar fi înghiţit o îmbucătură mare de durere... sau poate că de teamă.

— Este naivă cu privire la mersul lumii dincolo de ferma şi satul nostru.

El se ridică şi ocolise masa, pentru a-şi aşeza mâna pe umărul ei.

— Ascultă, voi vorbi cu unul dintre colegii mei de la Pieterskerk din Leiden. Să vedem dacă ştie vreo slujbă pentru Ans la o familie din congregaţia sa. Poate că, locuind departe de casă pentru o vreme, va ajunge să-şi dea seama de următorul ei pas.

Nu era răspunsul pe care voia Lena să-l audă. Pe drum spre casă trebui să oprească bicicleta şi să se aşeze sub un copac, lacrimile împiedicând-o să vadă drumul înainte. Lena îşi imaginase un alt viitor pentru primul ei copil atât de frumos. Da, ştia că

toți copiii ei vor crește în cele din urmă și vor pleca de acasă, dar întotdeauna și-i imaginase locuind în vecinătate, ea bucurându-se de o mulțime de nepoți. Credea că vor sta în biserică împreună în fiecare săptămână și vor servi prânzul de duminică împreună, la masa ei de la fermă. Ans se putea chiar mărita cu un predicator, ca bunicul ei, și putea locui în casa parohială de lângă biserică. Lena nu își imaginase niciodată să-și lase fiica într-un oraș universitar ca Leiden. Dându-i drumul lui Ans, Lena avea să renunțe la toate visele ei cu privire la ea.

Un tractor tușind hodorogind pe un câmp din depărtare, scrijelind rânduri ordonate. O colonie de furnici trebăluiau pe delușorul lor de la picioarele ei. Lena găsea ordine, siguranță și scop în ritmul naturii. Nu vedea niciun rost în plecarea lui Ans de acasă.

„Dacă o iubești..." O, cum își mai iubea fiica! Ans, primul ei născut, copilul special în așa multe privințe. Avea o frumusețe exterioară care o înspăimânta pe Lena, pentru că Ans nu cunoștea încă puterea ei. Lena strânse pumnii de parcă ar fi dorit să se țină strâns de ea.

„Dacă o iubești, las-o să plece." Trebuia să i-o încredințeze pe fiica ei lui Dumnezeu. Lena știa că credința ei nu era suficient de puternică. Își plecă încet capul în timp ce lacrimile îi curgeau, cerând ca Dumnezeu să o învețe cum să o lase să plece.

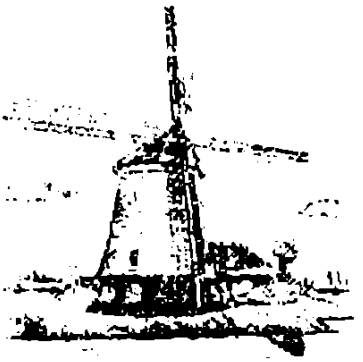

Capitolul 2

Köln, Germania

Miriam Jacobs își astupă urechile pentru a nu mai auzi ciorovăiala din jurul mesei. Familia ei se sfădea din nou. Abba se certa cu unchiul David. Unchiul David se certa cu unchiul Natan. Și unchiul Natan se certa cu Abba. Mătușa Shoshanna și mătușa Louisa cu mama, și una cu alta. Mama nu era de acord cu Abba.

Miriam nu dorea să-i mai audă. Își împinse scaunul de la masă și se ridică, adunând delicatele farfurii de porțelan. Le duse în bucătărie pentru a scăpa de gălăgie și trase repede după ea ușa dintre camera majordomului și sufragerie. Încă îi mai auzea certându-se.

Miriam își dorea ca întâlnirile familiei din jurul mesei să fie așa cum fuseseră odată, când se auzeau râsete, nu certuri, iar platouri pline de mâncare erau așezate pe fața de masă albă. Tânjea după vremea în care sfeșnicele de argint erau aprinse de sărbători, și nu pentru a economisi costul electricității. Când mama ei se așeza după cină la pianul cu coadă, iar Miriam și unchiul David își luau viorile și o acompaniau. Li se mai alătura și vărul ei Saul, cu violoncelul, când venea acasă de la conservator. Uneori, mătușa Louisa cânta o arie din Mozart cu vocea ei frumoasă de soprană, emoționând-o pe Miriam.

— Viaţa noastră nu va mai fi niciodată ca înainte, strigă Abba. Este o prostie să ne aşteptăm la aşa ceva.

— Nebunia asta va trece, răspunse unchiul Natan. Trebuie numai să avem răbdare şi să aşteptăm. Oameni îşi vor reveni, veţi vedea.

— Ar trebui să solicităm vize şi să mergem în Palestina, insistă vărul Saul.

— Nu fi absurd! Palestina este un pământ pustiu şi părăsit!

— Ar trebui să mergem în America, spuse un alt văr. Acolo oamenii nu-i urăsc pe evrei.

— Nu? Ei bine, dacă acest lucru este adevărat, de ce nu eliberează mai multe vize, ca să putem emigra? I-au trimis înapoi pe oamenii disperaţi de pe nava aceea, nu-i aşa? Nimeni nu putea uita de nava SS *St. Louis*, care navigase din Germania luna trecută cu mai mult de nouă sute de evrei la bord, ce solicitaseră azil în Cuba. Dar vizele pe care consulatul cubanez le eliberase pasagerilor fuseseră declarate invalide până la sosirea navei în Havana, iar pasagerilor le-a fost interzisă debarcarea. Apelurile urgente adresate guvernelor americane şi canadiene pentru refugiu fuseseră respinse. Pasagerii disperaţi nu avură de ales şi trebuiră să se întoarcă în Europa cea plină de ură.

— Vom rămâne chiar aici, spuse unchiul Natan. El era cel mai mare dintre cei doi fraţi ai mamei, şi fusese cândva cel mai bogat.

— Dar ne aruncă în arenă, spuse Abba, scoţându-şi ochelarii. Viaţa noastră a devenit intolerabilă. Nu suntem doriţi. Trebuie să plecăm.

— Va fi mai bine.

— Va fi mai rău.

Vasele şi tacâmurile se legănau în chiuveta bucătăriei. Miriam lăsă pe a doua zi spălatul vaselor. Avea prea puţine lucruri de făcut toată ziua în afară de cântatul la vioară şi, pe deasupra, acum era prea întuneric în bucătărie pentru a vedea ce face. Aşteptă să se facă o pauză în cearta lor, apoi se întoarse în sufragerie pentru a le spune tuturor noapte bună.

— Aş fi vrut ca Saul să nu fi ieşit, o auzi pe mătuşa Louisa spunând. E trecut de ora stingerii.

— L-am prevenit să nu plece, spuse unchiul David. Este prea periculos.

— Va fi bine, zise unchiul Natan. Se descurcă el singur.

— Încotro ne-am putea îndrepta, dacă ar fi să plecăm? întrebă mama.

Era încă frumoasă şi delicată, la fel ca muzica pe care o interpretase cândva. Era pentru prima dată când lăsa să se vadă că dă ascultare argumentelor lui Abba.

— Ţi-am spus, în Olanda. Ei le permit evreilor să fugă peste graniţa lor. Câţiva oameni pe care îi cunosc de la universitate deja au plecat acolo.

— Cum ne vom lua cu noi toate lucrurile în Olanda? întrebă mama. Este imposibil.

— Când vom pleca, va trebuie să lăsăm totul în urmă, răspunse Abba. Vieţile noastre sunt mai de valoare decât posesiunile.

— Cum ai să ajungi acolo? întrebă unchiul Natan.

— Mi s-a spus că sunt călăuze care te trec peste graniţă prin locurile care nu sunt păzite, spuse Abba. Voi merge pe jos, dacă va trebui.

— Şi crezi tu că olandezii îi vor primi pe evrei mai bine decât colegii noştri germani de aici din Köln?

— Există o sinagogă în Amsterdam încă din secolul al şaptesprezecelea, răspunse Abba. Poporul olandez nu ne urăşte. Ei nu au, lipite pe fiecare perete, afişe de propagandă în care suntem demonizaţi, şi nici anunţuri în magazine care să le interzică evreilor accesul.

— Cum îţi vei câştiga existenţa? întrebă mama.

— Au câteva universităţi foarte bune. Evreilor nu li se interzice a preda acolo. Deja m-am interesat...

— Încep să mă îngrijorez! Aş vrea ca Saul să vină odată acasă.

Mătuşa Louisa se ridică de la masă şi începu să umble între holul de la intrare şi sufragerie, ridicând din când în când perdeaua pentru a privi spre strada întunecată.

— Acum, pentru că e trecut de ora stingerii, spuse unchiul David, poate că Saul a decis ca mai degrabă să rămână acolo unde este, decât să fie prins afară pe stradă.

Îngrijorarea lui Miriam pentru vărul ei creştea cu fiecare minut. Cu toţii auziseră poveşti îngrozitoare despre evrei care au fost agresaţi şi bătuţi fără niciun motiv, despre bărbaţi evrei cărora le-au fost arse bărbile, femei care au fost atacate. Dar ea înţelegea şi neastâmpărul vărului ei, dorinţa lui de libertate în ciuda pericolului. Nu avea să o spună cu voce tare, dar perspectiva de a trăi restul vieţii sale în această casă lipsită de bucurie era de neimaginat. Argumentele lui Abba începuseră să pună stăpânire pe ea.

— Mă duc la culcare, spuse Miriam.

Sărută obrazul mamei şi îl îmbrăţişă pe Abba, apoi aprinse o lumânare de la cea din mijlocul mesei şi urcă scările. Încă îi mai putea auzi certându-se, prin uşa închisă a dormitorului. O cortină întunecată de anxietate se lăsă peste Miriam, înfăşurându-se în jurul ei, tăindu-i respiraţia, făcând-o să i se întoarcă stomacul pe dos. Lupta ei cu această spaimă bruscă şi fără nume începuse odată cu Kristallnacht, când stătuse cu părinţii săi în apartamentul cufundat în întuneric de lângă universitate, ascultând strigătele pline de furie şi zgomot de sticlă spartă jos în stradă, privind cerul luminat de strălucirea flăcărilor. Acum se străduia să lupte cu atacul de panică, ştiind că va creşte la proporţii incontrolabile, până când va începe să gâfâie după aer de parcă ar fi alergat în sus pe un deal abrupt. Învăţase că cel mai bun mod de a-l controla este să se piardă în muzica ei.

Când îşi ridică vioara din toc, simţi cum îi tremură mâinile. Plămânii îi rămaseră fără aer, dar începu să cânte o piesă de vioară de Ceaikovski. O cânta din minte pentru că nu putea să citească notele la lumina lumânării. Muzica ei se înălţa ca o pledoarie

pentru siguranța lui Saul și ca o rugăciune ca Dumnezeu să pună capăt certurilor și să dea călăuzire familiei ei. Încet, încet, senzația de greață dispăru și începu să respire din nou normal.

— Asta este, spuse Abba. Noi vom pleca.

Vorbise calm și sigur pe sine. Doi vecini evrei, în drumul lor spre rugăciunile de dimineață, îl găsiră pe vărul lui Miriam la câteva străzi de casă. Saul fusese bătut și lăsat aproape mort de o bandă a Tineretului hitlerist. Vecinii îl cărară în spate până acasă.

— Va trăi, spuse doctorul, dar va fi nevoie de mult timp pentru ca rănile lui să se vindece.

Miriam se întrebă dacă sufletul lui se va vindeca vreodată. Și dacă degetele lui zdrobite vor mai cânta vreodată la violoncel.

Întreaga familie se adună în dormitorul lui Saul, încercând să înțeleagă ce se întâmplase și de ce. Totul se cufundă în liniște când Abba își anunță plecarea.

— Dacă vreunul dintre voi vrea să mi se alăture, este bine-venit. Dar eu îmi iau soția și fiica și plecăm definitiv din Germania.

Inima lui Miriam tremură la vorbele sale, ca o frunză căzută la pământ și purtată de vânt. Giulgiul de anxietate plutea în jurul ei, amenințând să i se așeze pe trup. Nu își putea imagina plecarea din Köln. Totuși, nu-și putea imagina nici cum ar putea rămâne. Cine ar putea trăi într-un loc în care s-au întâmplat asemenea lucruri?

— Când, Abba? întrebă ea.

— La sfârșitul săptămânii, dacă nu mai devreme. Voi avea nevoie de câteva zile să termin aranjamentele, apoi vom pleca. Trebuie să ieșim de aici.

Miriam și mamei ei trebuiau să-și împacheteze lucrurile, fiecare în câte o geantă. Vor trebui să și le poarte singuri și va fi nevoie să meargă pe jos o parte din drum. Miriam își va lua și vioara, desigur. Își împachetă și despachetă valiza de nenumărate ori în următoarele zile, neputând decide ce să ia cu ea și ce

să lase în urmă. În chiar ultimul minut, scoase niște haine din valiză, dar adăugă albumul de poze și sfeșnicele de argint ale bunicii sale. Poate că viața ei n-are să mai fie la fel, dar asta nu înseamnă că va uita tot ce trăise până acum. Miriam dorea să-și amintească râsetele și sărbătorile de pe lacul Constance, ca să nu-i piară speranța în zile mai fericite în viitor.

Cu o noapte înainte de a pleca, Abba încărcă bagajele lor, vioara lui Miriam și o valiză suplimentară cu câteva cărți și lucrări de cercetare în mașina sa, care adunase praful pe ea în garaj în toate aceste luni. Unul dintre foștii săi studenți la fizică, Rolf, veni să o ia și duse mașina la apartamentul său, într-o altă parte a orașului.

Unul dintre cele mai grele lucruri pe care le făcuse Miriam vreodată fuse să-și ia rămas-bun de la familia și de la casa ei, în dimineața următoare. Încredințarea că părinții ei vor fi alături de ea era singurul lucru care o ajută să treacă peste această parte dificilă. Dar, când veni momentul final și se adunaseră la intrare cu hainele pe ei, mama se cufundă pe unul dintre scaunele antice ale bunicii și spuse:

— Nu pot pleca. Îmi pare rău, dar nu pot.

Era ca și cum casa și traiul ei ar fi exercitat o atracție la fel de puternică precum gravitația, și ea nu se putea elibera din strânsoarea ei.

— Mergi tu primul și pregătește terenul pentru noi. Eu cu Miriam vom veni mai târziu. În felul acesta, ne poți anunța ce fel de mobilier și alte bunuri de uz casnic ar trebui să luăm cu noi.

— Draga mea, nu înțelegi? Naziștii nu ne vor lăsa să ducem nimic cu noi, vorbi el blând, de parcă ar da explicații unui copil. În momentul în care ne vor vedea mutând lucrurile, ne vor aresta. Îți amintești cum au luat totul din magazinul lui Natan? Naziștii deja se mută în casele evreilor și iau de acolo tot ce poftesc. Nu va dura mult până vor lua și această casă.

Mama își întoarse privirea, de parcă nu ar fi putut să-l înfrunte pe el sau adevărul greu de asimilat. La fel cum își întoarse Miriam

privirea atunci când văzu pentru prima dată trupul rănit al vărului ei.

— Nu-mi pot lăsa casa, spuse ea încet. Nu pot.

— Şi tu ce zici, draga mea? se întinse Abba după mâna lui Miriam. Vii cu mine?

— Eu... eu...

Se uită de la un părinte la altul, cu stomacul strâns ca un pumn.

Auzi un şoptit slab, ca un geamăt. Vărul ei Saul încerca să-i spună ceva. Privi la Miriam cu ochii umflaţi.

— Du-te, spuse el cu un geamăt. Miriam, du-te!

Se întoarse spre mama ei.

— Da, spuse mama, închizându-şi ochii. Da, trebuie să mergi.

Miriam îngenunche lângă scaunul mamei şi o îmbrăţişă cu toată puterea. Femeia o îmbrăţişă la rândul ei, apoi o împinse cu blândeţe. Miriam se ridică şi plecă să i se alăture lui Abba.

— Şterge-ţi lacrimile, Miriam, spuse Abba, ca vecinii să nu ştie că plecăm. Miriam îşi şterse lacrimile cu mânecile hainei şi ieşi cu el pe uşa din faţă. Auzi plânsete în spatele ei şi nu putu privi înapoi, căci uşa se închise.

— Îţi aminteşti ce trebuie să facem? o întrebă când ajunseră pe trotuar.

— Da, Abba.

Merseră împreună pe străzi până la cartierul aglomerat al pieţei, purtând sacoşe de cumpărături goale. În înghesuiala şi agitaţia cumpărătorilor din jurul lor, Miriam şi Abba îşi smulseră repede stelele galbene desprinse pe jumătate, care îi identificau ca evrei, şi le ascunseră în buzunare. Dacă erau prinşi fără ele, riscau pedeapsa cu închisoarea. Nimeni nu păru să observe. Continuară să meargă, oprindu-se lângă un vânzător să cumpere fructe, pe care le puseră în sacoşe, ca şi cum ar fi oameni obişnuiţi într-o zi obişnuită de cumpărături. Vânzătorul de fructe precis observă mâinile tremurânde ale lui Miriam, când fata plăti cumpărăturile, sau poate remarcă respiraţia ei gâfâită. Şi soldaţii care trăncăneau la colţul străzii... oare puteau ei ghici că ea şi Abba

erau iudei? Ce se va întâmpla dacă îi vor opri şi le vor cere buletinele de identitate? Miriam simţi cum neliniştea pune stăpânire pe ea şi se luptă să respire, să alunge teama crescândă. Şi necazul. Şi să-şi înăbuşe plânsul.

Abba umplu sacoşele. El şi Miriam continuară să meargă prin piaţă, apoi ieşiră din cartierul evreiesc pentru prima dată după luni de zile. Afişele groteşti din vitrine şi de pe panouri înfăţişau evrei cu trăsături faciale exagerate şi îi denunţau ca rasă inferioară. Dacă Rolf îl înşelase pe Abba şi naziştii aşteptau în apartament, pentru a-i aresta?

— Totul va fi bine, Miriam, spuse Abba în vreme ce respiraţia ei devenea tot mai chinuită. Aproape că am ajuns.

Abba sună clopoţelul de la apartamentul lui Rolf. El răspunse câteva momente mai târziu şi îi invită înăuntru. Miriam simţi că trebuie să se aşeze, întrucât teama ameninţa să o copleşească cu totul. Rolf îi aduse un pahar de apă.

— Unde este soţia dumneavoastră, domnule profesor Jacobs? întrebă el.

— Ea nu vine. Miriam văzu durerea din ochii lui Abba, când îşi scoase ochelarii şi începu să se frece la ochi. Fusese obligat să aleagă între cea care-i fusese soţie în ultimii douăzeci şi cinci de ani, şi a pleca cu fiica lor. Miriam se întreba dacă el ar fi ales să rămână acasă, de ar fi rămas şi ea.

— Mergem, domnule profesor? întrebă Rolf după ce se odihniră şi-şi recăpătară calmul.

Abba încuviinţă. Ieşiră prin uşa din spate şi coborâră pe nişte scări dosnice până în locul în care era parcată maşina lor, în spatele clădirii. Miriam se sprijini de balustradă în mersul ei, cu genunchii tremurânzi. Erau trei oameni obişnuiţi, care călătoreau în zona de vest a oraşului Köln şi plecau într-o vacanţă la ţară, aşa cum obişnuiau când Miriam era mică.

Rolf conduse foarte multă vreme. Când opriră la o casă dintr-un mic sat german, aproape de graniţa cu Olanda, începea să se întunece. Acolo locuia ghidul care îi va ajuta să treacă graniţa.

Soţia ghidului le oferi cafea şi sandviciuri la masa ei din bucătărie. Abia vorbiră, în vreme ce aşteptau să se facă miezul nopţii. Lui Miriam totul îi păru ca un vis şi îşi dori să se trezească în patul din apartamentul lor de lângă universitate. Dar nu era un vis. Se gândea la Saul şi îşi dori ca ei să fi plecat împreună acum câteva săptămâni, aşa cum îi rugase Abba.

— E timpul să mergem, spuse ghidul în cele din urmă.

Ieşiră pe un vânt aspru şi traversară o pajişte, după care intrară în pădurea din spatele satului, cărându-şi valizele şi vioara. Pământul era ud, îmbibând pantofii lui Miriam, în noaptea întunecată şi teribil de rece. După ce stătuseră mai mult înăuntru luni de zile, i se părea ciudat să simtă vântul suflându-i părul în faţă.

Ieşiră din pădure câteva minute mai târziu şi, după ce traversară o altă pajişte, ajunseră la un râu unde un bărbat aştepta cu o barcă cu vâsle. Barca se legănă puternic când omul îi ajută pe ea şi pe Abba să urce şi apoi le îmbarcă valizele. În timp ce traversară râul, Miriam tremura de parcă nu s-ar mai putea încălzi niciodată, vântul suflând direct din Noordzee (Marea Nordului, n.ed.). Când barca atinse celălalt mal, omul îl ajută pe Abba să ridice valizele şi să le aşeze pe chei.

— Mergeţi direct spre vest peste acel câmp şi veţi ajunge la un drum, le spuse omul. O luaţi la dreapta şi urmaţi drumul spre nord, până ajungeţi într-un sat mic. Olandezii vă vor ajuta mai departe. Sunt oameni buni.

Călătoria pe câmpul umed şi pe drumul noroios din sat dură mai bine de trei ore. Abba fu nevoit să se oprească de mai multe ori pentru a-şi lăsa jos valiza grea şi a se odihni. Miriam se simţea recunoscătoare de fiecare dată. Îşi simţi picioarele îngheţate, iar mâinile o dureau, încleştate strâns pe valiză şi vioară. Avea dureri în piept. Totul în jurul lor fremăta de sunete ciudate.

Atunci când ajunseră la ferma de la marginea oraşului, zorile străluceau la orizont sub nori, ca o umbră de fereastră care se deschide încet. Fermierul numai ce păşi afară din şopron cu câinele său şi animalul se repezi asupra lor, lătrând un avertisment.

Fermierul îl opri cu un strigăt şi ieşi la drum, pentru a-i întâlni pe Miriam şi Abba.

— Din Germania? întrebă el.

Abba dădu din cap aprobator.

— Mulţi, mulţi vin, spuse el într-o germană stâlcită. Vă voi arăta trenul. Vă va duce la Westerbork, tabăra pentru refugiaţi.

Capitolul 3

Leiden, Olanda

Ans de Vries sosise la gara din Leiden cărându-şi lucrurile în două sacoşe de pânză şi o valiză de mucava. Nu se putea abţine să nu zâmbească larg mergând pe strada aglomerată Rapenburg, încântată să se mute într-un loc atât de plin de viaţă. Mirosea a cafea şi a râuri şi iazuri cu peşte, nu a gunoi de grajd. Străzile vuiau de trafic. Bicicletele troncăneau şi se adunau în grămezi încurcate în faţa magazinelor şi a caselor. Cupolele bisericii şi turlele punctelor de observaţii se înălţau deasupra copacilor din depărtare.

Ans urmă indicaţiile bunicului pentru a ajunge la profesorul Herman Huizenga. Era aşa de încântată de perspectiva nouă ce i se deschidea, încât ar fi ţopăit ca o şcolăriţă tot drumul până acolo, de nu erau bagajele grele care să-i încetinească paşii. După un drum de cincisprezece minute de mers pe jos, ajunse la biroul profesorului de la universitate, o clădire impozantă, din cărămidă veche şi lemn lăcuit, bogată în secole de istorie. Fata urcă scările până la etajul al doilea. Uşa era deschisă. Ans îşi lăsă bagajele jos, îşi îndreptă bluza şi îşi netezi părul blond, înainte de a bate în cadrul uşii. Spera să nu miroasă a vaci.

— Intră, te rog!

Fata păşi prin cadrul uşii cu ceea ce spera că este un zâmbet încrezător şi întinse mâna domnului aşezat în spatele unui birou.

— Bună ziua, domnule profesor Huizenga. Sunt Ans de Vries. Sunt aici pentru slujba de însoţitoare.

Omul se ridică în picioare, îndreptându-şi corpul lung şi subţire, ca al unei lăcuste, şi îi strânse mâna.

— Îmi pare bine de cunoştinţă. Te rog, ia loc.

Ans nu mai văzuse niciodată un birou ca al lui, plin cu rafturi de cărţi legate în piele, care se revărsau pe podea şi pe orice suprafaţă disponibilă. Obiecte ştiinţifice şi invenţii pe care nu le putu recunoaşte împodobeau fiecare morman, masă, raft şi scaun. Ce persoană interesantă trebuie să fie pentru a avea un asemenea birou!

— Îţi mulţumesc că ai venit, domnişoară de Vries, spuse el când se aşezară. Ţi s-a comunicat ce presupune această slujbă?

— Aţi dori o însoţitoare pentru soţia dumneavoastră. Ans fusese surprinsă şi mulţumită că nu i se cerea să gătească sau să se ocupe de curăţenie. Părea prea frumos pentru a fi adevărat.

— Da, un fel de însoţitoare, care să-i ţină companie Eloisei când sunt la serviciu sau când trebuie să călătoresc la conferinţe. Va trebui să o însoţeşti când iese afară şi să o ajuţi să-şi petreacă zilele în mod agreabil, să-i fii o prietenă apropiată. Uneori îţi va cere să o ajuţi dimineaţa să se îmbrace sau seara să se pregătească de culcare.

— Aş putea întreba de ce are nevoie de ajutorul meu, domnule profesor Huizenga? I s-a întâmplat ceva?

Profesorul nu era bătrân, probabil pe la cincizeci de ani. În mod sigur, soţia lui avea prieteni şi alţi membri ai familiei care i-ar putea ţine companie.

Aşteptă o clipă înainte de a-i răspunde, ca pentru a decide cu ce să înceapă, trecându-şi mâna prin părul blond-roşcat, mângâindu-şi barbişonul îngrijit.

— Nu îţi vei da seama la prima vedere, dar Eloise este o femeie foarte fragilă care se luptă, din când în când, cu melancolia.

Vorbea de parcă l-ar fi durut să rostească ceva neplăcut despre ea.

— Mi-ai fost recomandată ca fiind o domnișoară plină de viață și veselă și sper că vei fi un leac bun pentru ea. Ai cunoscut vreodată pe cineva care suferă de melancolie?

— Mă tem că nu.

Ans se întreba dacă adevărul acesta o va costa slujba pe care dorea să o obțină.

— Eloise are zile, săptămâni și chiar luni când este bine și nimeni nu ar putea bănui că ceva n-ar fi în regulă cu ea. Dar apoi se întâmplă ceva care îi declanșează tristețea și cade într-un hău din care cu greu mai poate ieși. Nu este sarcina ta să o menții fericită, ci să fii alături de ea în perioadele de întuneric și să te asiguri că nu...

Omul privi în jos spre biroul său pentru câteva momente, înainte de a-și ridica din nou privirea.

— Că nu se rănește singură, spuse el șoptit, încât Ans aproape că nu-l auzi. Oare te sperie această situație, domnișoară De Vries?

— Să fiu cât se poate de sinceră, da. Dar am avut grijă de bunica mea pe perioada ultimelor sale luni de viață; și aceasta a fost adesea o sarcină grea, zise Ans. Se opri, iar apoi își făcu curaj să întrebe: Aș putea întreba de ce ar decide soția dumneavoastră să se rănească singură?

— Da, desigur. Este important să cunoști istoricul ei, trase el adânc aer în piept, apoi continuă: Eloise a crescut în Belgia. Era tânără ca tine când popoarele din jur hotărâră să se războiască în mijlocul țării ei. Și-a pierdut casa și părinții în confruntările violente de atunci, apoi singurul frate, care îi era foarte drag. Fusese gazat și suferise cumplit înainte de a muri. Nu sunt sigur că cineva se poate recupera vreodată dintr-o asemenea pierdere tragică, dar Eloise și-a petrecut întreaga viață încercând. Vitejește.

Ans citise în școală relatări despre Marele Război din Belgia vecină – războiul infernal al tranșeelor, atacurile cu gaze otrăvitoare, ravagiile lăsate în urmă.

— Îmi pare rău, domnule profesor. Nu-mi pot imagina suferința unui război atât de teribil. Ce aș putea face ca s-o ajut?

— Există anumite evenimente... sunete... chiar mirosuri care îi distrag atenția de la prezent și o transpun în trecut. O aruncă în hău. Cu timpul, vei învăța care sunt legăturile care o târăsc în trecut. Va trebui să devii colacul ei de salvare, funia care o leagă de prezent. Va trebui să-i amintești ce este real și ce nu. Aș dori să-i fii însoțitoare și prietenă, fără a da impresia că ești temnicerul ei.

— Înțeleg.

Simți un fior de spaimă în stomac. Slujba va fi solicitantă, dar nu-și dorise ea ceva diferit?

— În ultimele luni, întunericul o bântuie tot mai mult, continuă profesorul, declanșat de amenințarea iminentă a unui alt război. Este imposibil s-o ții departe de toate știrile. A citit despre invazia germană a Cehoslovaciei și a auzit despre ea la radio, este perfect conștientă de ceea ce se întâmplă probabil acolo, pentru că știe ce s-a întâmplat în țara ei. Nu pot sta tot timpul cu ea, domnișoară De Vries.

— Nădăjduiesc că amândoi îmi veți spune Ans.

— Da, desigur. Când eu voi putea să stau cu ea, vei fi liberă să faci ce vrei. Îți vom oferi un salariu săptămânal, pe lângă cazare și masă. Încă îți mai dorești această slujbă după tot ce ți-am spus?

Ea inspiră adânc.

— Da. Soția dumneavoastră pare a fi o femeie remarcabilă. Va fi un privilegiu să fiu alături de ea.

— Mulțumesc... mulțumesc.

Ușurarea de pe fața lui era mișcătoare. Lacrimile îi împânziră ochii. Sigur își iubea mult soția. Profesorul își drese glasul și dădu la o parte hârtiile de pe birou pentru câteva clipe, ca pentru a-și aduna gândurile.

— Acum, dacă îmi vei îngădui câteva minute să termin aici, te voi duce la ea. Casa noastră nu este departe de aici.

Familia Huizenga locuia într-o casă mare cu patru etaje, pe o stradă străjuită de copaci, cu vedere la canalul Witte Singel.

Eloise Huizenga o salută pe Ans de parcă ar fi o rudenie care venise în vizită.

— Bine ai venit în casa noastră. Haide, intră! Ce tânără drăguță ești! Sper că te vei simți foarte confortabil cu noi.

Eloise Huizenga era o femeie frumoasă, elegantă, avea în jur de patruzeci de ani, tenul alb și părul închis la culoare, care îi era tuns scurt și foarte elegant. O șuviță uimitor de albă îi strălucea în bretonul pieptănat pe-o parte. Dădea impresia unei energii nemărginite și, în același timp, părea fragilă și delicată ca piesele fine de porțelan Meissen, care îi decorau casa.

— Mă bucur mult că am venit, doamnă Huizenga. Vă rog să-mi spuneți Ans.

— Iar tu să-mi spui Eloise. Intră și vom servi un ceai.

— Doamnelor, vă voi lăsa să vă cunoașteți, spuse profesorul Huizenga, sărutând obrazul soției sale. Spune-i bucătarului că voi fi acasă în jurul orei șase.

Casa era atât de frumos decorată cu antichități, opere de artă și covoare scumpe, încât lui Ans aproape că îi fu teamă să pășească în camera de zi. Știa că se holbează ca o fată de la țară, dar nu mai fusese niciodată într-o casă ca aceasta. Se așezară la o măsuță de lângă geamul cu vedere la stradă și la canalul de apă din apropiere, și Eloise îi turnă ceai dintr-un ceainic de argint.

— Ce impresie ți-a făcut Leiden până acum? întrebă Eloise.

— Este minunat! Sunt foarte încântată să fiu aici. Să fiu sinceră, ardeam de nerăbdare să părăsesc micul sat și ferma în care am crescut.

— O! Oare de ce?

— Îmi iubesc părinții foarte mult și ei sunt niște oameni minunați, dar vreau să văd lucruri noi și să mai fac și altceva. După ce am terminat liceul primăvara trecută, nu eram sigură ce vreau să fac în continuare. Speram ca venirea mea aici să mă ajute să înțeleg.

Eloise bătu din palme de încântare.

— Ce plan minunat, Ans! Eşti o tânără încântătoare şi ai tot viitorul înaintea ta şi posibilităţi nesfârşite de explorare. Sper că vom deveni prietene şi că îmi vei îngădui să-ţi arăt toate lucrurile care-mi plac în acest oraş. Va fi o experienţă interesantă pentru amândouă.

— Sunteţi foarte amabilă şi generoasă...

— Vom explora Leiden, apoi vom lua trenul la Amsterdam şi Den Haag (Haga, n.ed.). Vom merge la concerte şi vom vedea lucrări de artă... cei mai mari artişti ai lumii sunt din Olanda, să ştii. Nădăjduiesc că vei vedea frumuseţea aparte a vieţii de la ferma ta într-o lumină nouă după ce o vei privi prin ochii lor. Cunoşti impresioniştii?

Pielea ei palidă se îmbujora pe măsură ce vorbea, dintr-o răsuflare. Nu aşteptă ca Ans să-i răspundă, ci continuă să vorbească:

— Trebuie să vezi lucrările de artă ale impresioniştilor. Uit cu totul de mine când mă adâncesc în imaginea lor asupra lumii. Şi există locuri în care putem asculta prelegeri despre o varietate inimaginabilă de idei noi. Cum ar fi frenologia. Ştii ce este frenologia?

— Nu, eu...

— Mi se pare peste măsură de fascinantă. O, sunt atât de multe idei noi uimitoare de explorat. Voi face din tine ucenica şi însoţitoarea mea în călătoria de explorare a acestora.

— Mi-ar plăcea mult.

— Nu prea mănânci, Ans. Uite, trebuie să încerci una dintre aceste produse de patiserie. Sunt de la cafeneaua mea preferată de lângă universitate şi, deşi nu sunt la fel de bune ca cele făcute acasă, trebuie să ne descurcăm cum putem când suntem în exil, nu-i aşa? Nimeni nu face croasanţi ca francezii... nici măcar belgienii, din păcate. Te rog, încearcă una.

Ans se simţea copleşită de toate acestea... casa Eloisei, pofta ei de viaţă şi generozitatea cu care le împărtăşea cu ea. Cu toate acestea, ceva din entuziasmul ei debordant părea disproporţionat pentru noua lor prietenie. După ce aflase despre starea

mentală fragilă a Eloisei, Ans se simți de parcă ar fi încercat să soarbă dintr-o ceașcă de ceai umplută până la refuz.

După ce terminară ceaiul, făcură turul casei și Ans se întreba cât de mult va dura până se va simți ca acasă aici. Își duse sacoșele și valiza în dormitorul ei de la etajul al doilea, o cameră la fel de împodobită și elegantă ca restul casei, potrivită pentru un musafir, nu pentru un angajat. Va avea luxul de a dormi singură în pat, nu cu sora ei mai mică. Îi va lipsi căldura Maaikei în nopțile reci de iarnă, dar nu și înghiontirile coatelor și genunchilor ei. Camera ei se afla la același etaj cu dormitorul familiei Huizenga, chiar dacă mai aveau două dormitoare libere și încă o baie la etajul al treilea. Îi păru surprinzător, până când Ans își aminti că profesorul dorea ca ea să fie aproape de Eloise, când el era plecat.

— Te rog, rămâi cât ai nevoie să-ți despachetezi și să te faci confortabilă, îi spune Eloise înainte de a pleca. Nu este nicio grabă. Trebuie să merg jos și să mă ocup de corespondență.

Închise ușa în spatele ei. Ans nu era sigură ce trebuia să facă. Ar trebui s-o urmeze pe doamna Huizenga peste tot, ca un câine de companie, verificând-o, asigurându-se că este bine? Era în regulă s-o lase singură pentru câteva minute? Profesorul îi spuse că trebuie să fie prietena ei, nu temnicerul, dar însemna aceasta că era în regulă s-o lase din când în când singură? Dacă da, atunci pentru câtă vreme?

Ans își deschide geamantanul și începu să-și aranjeze lucrurile în dulap și în comodă. Entuziasmul nemăsurat pe care îl simțise când coborî scările trenului în această dimineață fu umbrit de conștientizarea responsabilității imense pe care o acceptase. Ans se întreba dacă nu cumva aceasta întrecea puterile ei.

Capitolul 4

Când Miriam şi Abba sosiseră acolo, tabăra de refugiaţi Westerbork era încă în construcţie. Fusese improvizată pe o întindere de teren arid, la 11 kilometri sud de Assen, cel mai apropiat oraş. Fuseseră repartizaţi într-un spaţiu mic, cu două paturi şi două pături, fiind separaţi de restul familiilor de refugiaţi gălăgioşi şi agitaţi printr-un paravan. Spaţiul era deschis spre căpriorii de deasupra lor, care era străbătut de sfori cu rufe puse la uscat. Mirosul îmbâcsit de lână udă ce umplea aerul încăperii părea s-o sufoce pe Miriam. Folosirea la comun a toaletelor, împreună cu femeile din baraca ei, îi răpi ultimele rămăşiţe de demnitate. Cu pereţii goi, cu podelele şi tavanul de lemn, barăcile arătau aşa cum îşi imagina Miriam închisoarea. Dar nu va plânge. Sau poate că nu va putea plânge. Îşi spuse că nu era o închisoare mai grea decât fusese casa ei din Köln.

Având atât de puţine lucruri, nu îi luă mult să se instaleze. Abba improvizase un raft pentru cărţile sale dintr-o lădiţă de legume aruncată şi îşi folosea valiza ca birou, unde stătea cea mai mare parte a zilei compunând scrisori nesfârşite. De parcă năduşeala umedă din baracă nu ar fi fost de ajuns, se mai porni şi ploaia.

— Îi scrii mamei? întrebă Miriam, văzându-l aplecat deasupra foii.

— Da. Se va bucura să afle că am ajuns cu bine şi că suntem în siguranţă.

— S-ar fi simţit îngrozitor aici, să ştii. Este foarte primitiv şi nu ar fi suferit lipsa intimităţii. În special toaletele. Mama ar fi fost îngrozită de ele. Sunetele nefamiliare ale sălbăticiei din păşunile sterpe ar fi împiedicat-o să doarmă, aşa cum o ţineau trează pe Miriam. Gălăgia din încăpere ar fi călcat-o pe nervi. Miriam nu se aşteptase la lux, dar totul în tabără îi păru sumbru şi macabru, inclusiv mâncarea lipsită de gust. Cu toate acestea, ştia că trebuie să fie mulţumitoare că se află aici. Că este liberă.

Abba se opri din scris şi îşi ridică privirea spre ea.

— Mama ta va veni de îndată ce ne vom stabili undeva. După ce găsesc de lucru şi un apartament. Şi ceilalţi vor veni. Vei vedea.

Miriam îşi aminti de spaima care o cuprinse când traversară graniţa germană, înaintând anevoie peste câmpul umed, până când picioarele îi erau ude şi reci, dibuind drumul prin pădurile întunecate şi sinistre. Dacă Mama ar şti ce o aşteaptă, în mod sigur nu ar veni.

— Crezi că va fi în regulă dacă voi exersa la vioară? întrebă ea în a treia zi de lagăr.

Izolată în spaţiul ei strâmt, Miriam se luptase cu atacurile de panică încă din prima zi şi spera că va găsi un pic de linişte dacă i se va permite să cânte.

— Cred că ar fi minunat. Într-un loc ca acesta, cred că ne-am putea folosi de muzică pentru a înveseli atmosfera, ce zici?

Ploaia se opri, aşa că Miriam găsi un loc retras undeva în spatele barăcii, departe de locul de joacă, unde copiii ţipau şi se stropeau ţopăind în bălţi. Apăsarea de pe pieptul ei se mai potoli când ridică vioara din toc. Cântă din memorie melodia din Concertul pentru vioară în Re Major al lui Ceaikovski şi lasă vioara să plângă în locul ei. Miriam închise ochii şi îşi revărsă teama şi tristeţea în muzică. Sunetele de ciocan şi hărăbăneală se

estompaseră în fundal. Se simți mai ușoară când ajunse la finalul piesei, câteva minute mai târziu. Deodată, un foșnet din spatele ei o făcu să se întoarcă.

Un tânăr de vreo douăzeci de ani stătea lângă baracă, ca încercând să rămână ascuns.

— Te deranjează muzica mea? întrebă ea. Dacă te deranjează, mă pot opri.

— Nu, deloc! Te rog, nu te opri. Cânți frumos.

Zâmbetul lui îi lumină ochii și fața. Oare mai văzuse pe altcineva zâmbind în acest loc?

— Știi... cu înghesuiala de aici... nu aș vrea să deranjez pe nimeni.

— Nu, te rog, continuă.

Miriam își așeză vioara sub bărbie, dar nu-și mai aminti unde se oprise. Acum se intimidă.

— Ai dori să plec? întrebă tânărul.

Ea se uită din nou la el.

— Nu, nu e nevoie... dar trebuie să continui să exersez, dacă vreau să mă mențin în formă. Abba crede că mă voi putea înscrie la un conservator, odată ce ne vom stabili undeva.

El se apropie și-i întinse mâna, pentru a face cunoștință.

— Sunt Avraham Leopold... Avi.

Avea părul negru și ondulat, o barbă deasă și ochi de culoarea cafelei tari. Fruntea lui înaltă și ochelarii cu rame metalice îi dădeau aerul unui erudit. Era probabil cu doi sau trei ani mai mare decât Miriam, cu silueta subțire a unui alergător de distanță lungă. Zâmbetul lui o încălzi și ea îi zâmbi în răspuns.

— Sunt Miriam Jacobs. Am sosit de la Köln acum câteva zile, împreună cu tatăl meu. Tu de unde ești?

— Am locuit în Berlin toată viața mea... până acum.

— Ești aici de multă vreme?

Scoase un suspin atât de adânc, încât lui Miriam îi păru rău că întrebase.

— De aproape patru luni deja. Baraca mea nici măcar nu era terminată. Şi nu aveam barba asta, zâmbi el şi îşi mângâie faţa. Am încercat să obţin o viză pentru a pleca în Palestina. Au avut dreptate când mi-au spus că va dura mult. Britanicii au destulă bătaie de cap încercând să-l potolească pe Hitler. Nu vor să mai provoace alte probleme în Palestina, lăsându-i pe evrei să se întoarcă în patria lor. Voi unde planificaţi să mergeţi?

— Cred că tatăl meu vrea să rămânem aici, în Olanda.

El îşi scutură capul.

— Nu ne vor lăsa să rămânem. Lagărul acesta a fost construit pentru refugiaţii evrei, dar putem sta numai până ne vom găsi un loc permanent în altă parte. De aceea se află departe de orice aşezământ. Noi nu trebuie să ne amestecăm cu poporul olandez. Este o ţară mică şi noi suntem sute. Lor le-ar plăcea să mergem mai departe.

— Tatăl meu a trimis scrisori colegilor lui profesori din câteva ţări, încercând să obţină un post la una dintre universităţile lor.

— Îi doresc succes. Am fost student la inginerie înainte de a li se interzice evreilor să studieze în universităţi.

— Este şi familia ta aici cu tine?

El suspină din nou.

— Nu, părinţii mei nu au putut citi scrisul de pe perete.

— Ce vrei să spui?

— Nu cunoşti povestea asta? Este din cartea profetului Daniel.

— Noi nu suntem oameni religioşi.

— Nici familia mea nu este, spuse el, râzând. Crede-mă! Dar am avut mult timp liber aici, aşa că am studiat Biblia. Am citit Tora de trei ori, de fapt. Acum citesc profeţii.

— Tata crede că este absurd să fim persecutaţi pentru că suntem evrei, când noi nici măcar nu suntem religioşi. Rareori celebram Paştele sau celelalte sărbători. Uneori luam masa cu familia mamei vinerea seara, dar noi nu mâncăm cuşer şi nu respectăm lucrurile de felul acesta.

— Înţeleg. La fel este şi familia mea.

El se aşeză pe scările barăcii şi îi făcu semn lui Miriam să i se alăture. Ea ezită, apoi se aşeză lângă el, cu vioara în poală. Părea un băiat drăguţ. Şi ea avea nevoie de un prieten.

— În orice caz, iată povestea din cartea Daniel: toate avertizările despre dezastrul ce urma erau acolo, clare ca lumina zilei, scrise pe perete de o mână fantomatică. Dar oamenii nu le puteau înţelege. Şi familia mea nu a putut accepta faptul că noi nu suntem bine primiţi în Germania. Că eram chiar urâţi. Nu avem niciun viitor acolo. Persecuţia va deveni din ce în ce mai aspră, până când... ei bine, cine ştie ce se va întâmpla cu noi. Aşa că am fugit de unul singur. Odată ce mă voi stabili în Ierusalim, poate voi putea convinge restul familiei să mi se alăture.

— Vărul meu intenţionează să plece în Palestina de îndată ce va fi din nou bine. A fost bătut de o bandă a Tineretului lui Hitler şi lăsat aproape mort. El spune că nimic din ce ar putea întâmpina în Ierusalim nu ar fi mai rău decât ce i-au făcut naziştii. Nu va aştepta după documentele de emigrare, intenţionează să se strecoare cumva în Palestina.

— Poate că şi eu ar trebui să fac la fel.

Avi strânse o mână de pietricele şi le arunca absent, în timp ce vorbea.

— Deci, cu ce se ocupă oamenii toată ziua, în vreme ce aşteaptă viza sau ocazia să poată pleca undeva... în afară de citirea Torei?

— Ne-au oferit o mică grădină, pentru a cultiva pământul. Şi putem face muncă de voluntariat, plantând copaci pentru guvern. După cum vezi, nu sunt prea mulţi prin împrejurimi.

Miriam îşi plecă privirea spre mâinile ei, în care ţinea vioara.

— Nu cred că pot opta pentru vreuna dintre aceste variante.

— De asemenea, m-am oferit să predau matematica în şcoala pe care au organizat-o. Cred că vor aprecia să le predai ore de muzică.

— M-aş bucura. Orice m-ar ţine ocupată, ca să nu mă mai gândesc la...

Ezită, disperată să alunge imaginea familiei ei și a vieții care îi fusese răpită.

— Să nu mă mai gândesc la alte lucruri, termină ea fraza.

— Știu. Este greu să nu trăim în trecut, nu-i așa? Și cu gândul la tot ce am pierdut!

Miriam încuviință, în vreme ce lacrimile îi inundară ochii. Avi zâmbi ca pentru a-și cere scuze și apoi se ridică.

— Acum voi pleca, ca să poți exersa. M-am bucurat să te cunosc, Miriam.

După ce se îndepărtă, fata realiză că, în timp ce vorbise cu el, nu mai simțise atât de istovitoare apăsarea de pe pieptul ei. Putea din nou să respire.

Pe la sfârșitul primei săptămâni a lui Miriam în tabăra de refugiați, Avi devenise un asistent nelipsit de la orele ei zilnice de vioară, șezând liniștit într-un colț, uneori cu ochii închiși, în timp ce ea cânta. Chiar și când se pierdea în muzică, Miriam era conștientă de faptul că el stătea aproape, ascultând. Seninătatea lui o liniștea. El și mulți alți refugiați îi spuseseră cât de mult le plăcea muzica ei și îi mulțumiră pentru că făcuse ca Westerbork să fie un loc mai puțin sumbru. Numai ce termină de exersat într-una din zile și își lăsă deoparte vioara, când Avi se ridică din locul în care stătea de obicei, pe scările barăcii, și se apropie de ea.

— Miriam... Am așteptat întreaga săptămână pentru a găsi o ocazie în care să-ți mulțumesc pentru muzica ta și plăcerea pe care am avut-o ascultându-te, și am venit cu ceva, spuse fluturând o carte. Dacă îmi permiți, aș vrea să-ți citesc un psalm.

Făcu un semn spre locul în care stătea de obicei, invitând-o să se așeze. Îi adresă un zâmbet familiar deja și cald, după care începu să citească:

„Pleacă-Ți urechea la cuvintele mele, Doamne!

Ascultă suspinele mele!

Ia aminte la strigătele mele,

Împăratul meu şi Dumnezeul meu,
Căci către Tine mă rog.

Doamne, auzi-mi glasul dimineaţa!
Dimineaţa, eu îmi îndrept rugăciunea spre Tine
şi aştept.

Atunci, toţi cei ce se încred în Tine se vor bucura,
Se vor veseli totdeauna, căci Tu îi vei ocroti.
Tu vei fi bucuria
Celor ce iubesc Numele Tău."

— Psalmul este despre noi, Miriam, spuse el când termină de citit. Noi suntem refugiaţi în locul acesta, dar adevăratul nostru refugiu este în El.

— Ai putea să-l citeşti încă o dată, te rog?

El citi din nou. Cuvintele rezumau rugăciunile ei fără glas şi o făcură să simtă că lacrimile ei reţinute fuseseră observate.

De atunci înainte, în fiecare după-masă, Avi îi citea câte un psalm. Miriam aştepta momentele acestea la fel de mult ca cele în care se pierdea în muzica ei. Încet, în pofida pierderilor, în ciuda împrejurimilor dezolante, atacurile ei de panică deveniră mai puţin frecvente şi începu să se simtă din nou animată şi plină de speranţă. Psalmiştii cunoscuseră suferinţa şi ce însemna să aştepte cu speranţă şi încredere. Să aştepte cu întrebări nesfârşite, la care nu aveau şi niciun răspuns. Nu era singură în singurătatea ei. Avi îi devenise un prieten de încredere.

Capitolul 5

Ans alese o masă în aer liber la cafeneaua de lângă canalul de apă, chiar dacă cerul se arăta încărcat de nori grei. Era mulţumitoare că poate fi singură pentru câteva minute, departe de casa imaculată şi de personalitatea acaparatoare a angajatoarei sale. Eloise nu căzuse în groapa melancoliei despre care o avertizase profesorul, dar avea un ritm atât de agitat şi frenetic, încât Ans se temea că era doar o chestiune de timp până avea să clacheze. Ea şi Ans veneau regulat la această cafenea şi tânăra chelneriţă prietenoasă, Jansje, îi zâmbi şi se îndreptă spre ea, s-o salute.

— Mama ta nu este azi cu tine?

— Cum? Oh, nu, Eloise nu este mama mea. Sunt însoţitoarea ei. Azi a ieşit la o cafea cu soţul ei.

— Îmi pare rău, am crezut că...

— E în regulă.

— Păreaţi atât de apropiate, ca mama cu fiica, sau cel puţin păreaţi prietene bune, mereu făcând ceva împreună.

— Ei bine... da, cred că suntem prietene. Uneori uit că lucrez pentru ea. A fost bună cu mine, luându-mă în atât de multe locuri interesante, încât cu greu aş putea privi acest lucru ca fiind un serviciu.

— Vrei ceea ce comanzi de obicei? întrebă Jansje.

— Da, mulţumesc.

Ans o privi cum se pierde în cafenea şi realiză cât de mult îi lipseşte o prietenă de vârsta ei, cineva alături de care să viseze şi cu care să vorbească despre lucruri prosteşti, lipsite de importanţă. O simplă prietenă, care să nu o solicite în permanenţă.

— Ai timp să te aşezi puţin? întrebă Ans când Jansje se întoarse cu cafeaua şi chifla. Aş vrea să te întreb ceva.

Jansje privi în jur, la celelalte mese de pe terasă.

— Sigur, de obicei nu suntem foarte aglomeraţi după-masa.

Trase unul dintre scaunele de metal şi se aşeză, dar nu se putea abţine să nu aranjeze zaharniţa, scrumiera şi alte obiecte de pe masă, în timp ce vorbea.

— Ce voiai să mă întrebi?

— Am ceva timp liber sâmbătă seara, când angajatorii mei ies să ia cina împreună undeva, aşa că mă întreb ce aş putea face în acest timp.

— Vrei să faci cunoştinţă cu nişte băieţi?

— Nu neapărat, zâmbi Ans la privirea surprinsă a lui Jansje. Adică, nu mă gândesc la relaţii serioase... doar vreau să întâlnesc alţi tineri de vârsta mea şi să petrec timpul în mod plăcut. Am crescut la fermă într-un sat plictisitor, în care nu aveam nimic interesant de făcut. Este atât de mic încât, dacă mă uit de două ori la un băiat, toţi din acel sat vor începe să discute despre nunta noastră.

Jansje râse.

— Şi ţie nu ţi-a plăcut niciunul dintre acei băieţi?

— Erau la fel de interesanţi ca saboţii de lemn. Nu vorbeau despre altceva decât de vaci şi recolte. Acesta este un oraş universitar. Trebuie să existe nişte locuri plăcute pe care le frecventează studenţii.

— Îţi place să dansezi? Eu cu prietenul meu, Bram, mergem uneori la dans.

— Ai prieten? Povesteşte-mi despre el!

Jansje aruncă o privire spre ceilalți clienți, ca pentru a verifica dacă au nevoie de ea. Era o fată simplă, dar zâmbetul ei o făcu să pară drăguță, când povesti despre prietenul ei.

— Eu cu Bram planificăm să ne căsătorim când va termina studiile la academia de poliție. Lucrez aici pentru a câștiga bani, ca să putem avea un început bun.

— Ce minunat!

— Abia aștept să fiu soția lui! Ai fost vreodată îndrăgostită?

Ans negă printr-o clătinare a capului.

— O, este atât de minunat! Mergem să dansăm aproape la fiecare sfârșit de săptămână sau ne ducem la un club pentru a asculta muzică. Ai putea veni cu noi într-o zi.

— N-aș vrea să fiu a cincea roată la căruță.

Ea își plecă privirea îngândurată.

— Colegul de cameră al lui Bram este foarte drăguț. Nu cred că se întâlnește cu vreo fată. Ce zici de o întâlnire surpriză? Am putea merge împreună toți patru.

— Cum este colegul lui?

— Erik deja a absolvit academia și este polițist aici în Leiden. Este felul de om liniștit și serios, să știi. Dar tu ești veselă și prietenoasă și cred că o să te placă. Și Erik arată bine... deși nu este atât de drăguț ca Bram, adăugă ea râzând.

Invitația o intrigă pe Ans. Simți un fior de emoție sau poate că de vină. Oare ar trebui să întrebe la ce biserică merge Erik? Părinții ei i-ar interzice să se întâlnească cu un băiat de o altă religie... sau, chiar mai rău, cu cineva care nu merge deloc la biserică. Luă o sorbitură din cafea și decise că nu îi pasă.

— Sunt dispusă să încerc, dacă și Erik este.

— Super! Ce vrei să-i spun despre tine? Pe lângă faptul că ești superbă.

Complimentul o prinse pe Ans cu garda jos și simți cum se îmbujorează. Fusese învățată că recunoașterea frumuseții fizice era nepotrivită și arogantă.

— Spune-i doar că sunt venită de curând în Leiden şi că lucrez pentru un profesor universitar şi soţia sa, ca însoţitoarea ei. Te rog să nu-i spui că sunt dintr-o localitate de fermieri.

Un client de la o altă masă îi făcu semn lui Jansje şi ea se ridică.

— Voi vorbi cu Bram şi Erik în seara aceasta. Treci pe aici mâine şi îţi voi spune ce au zis ei.

Totul fusese aranjat foarte repede. Ans avea să o întâlnească pe Jansje la cafenea sâmbătă seara şi vor merge împreună la clubul de dans, unde le vor aştepta băieţii.

Primele cuvinte ale lui Erik Brouwer, când Jensje i-o prezentă pe Ans, fuseseră:

— Nu ai exagerat când mi-ai spus că e superbă! Mă bucur să te cunosc, Ans... înainte ca vreun alt tip norocos să aibă această ocazie!

— Nici tu nu eşti mai prejos, răspunse ea, râzând. Eşti sigur că nu ai deja o prietenă?

Erik era puternic şi bine făcut, cu umerii largi şi o faţă frumoasă, simpatică. Părul lui des şi ondulat avea culoarea nisipului şi arăta atrăgător şi ciufulit, ceea ce o făcu pe Ans să-şi dorească să-şi treacă degetele prin el.

— Nu, n-am avut niciodată o prietenă.

— Erik e căsătorit cu slujba sa, spune Jansje. Haide, mergem să dansăm.

Îl trase pe prietenul ei spre ringul de dans. Pereţii pulsau de muzică... un stil de ritm pe care Ans îl ascultase la radio, dar niciodată nu auzise o formaţie cântând live aşa ceva.

— Vrei să dansăm? o întrebă Erick.

— Am putea numai să privim pentru câteva minute? Ca să fiu sinceră, nu prea ştiu cum şi vreau mai înainte să mă uit cum dansează alţii.

— Sigur. Voi fi bucuros să te învăţ, când vei fi pregătită.

Erik o conduse la o masă şi comandă două pahare de Amstel. Avea ceva exotic, care îi făcea pe băieţii din satul ei să pară

plictisitori şi stângaci în comparaţie cu el. I se păru că simte un accent uşor în vorbirea lui, dar nu putu să-l localizeze.

— Ai locuit în Leiden dintotdeauna? întrebă ea.

— Numai în ultimii cinci ani. M-am născut în Bandung, Java, în Indiile de Est Olandeze.

— Ce interesant! Cum este acolo?

— Ei bine, cu siguranţă foarte cald.

Avea un zâmbet timid, plăcut.

— Dar plin de vegetaţie şi frumos. Tatăl meu a fost funcţionar public pentru guvernul olandez, dar a murit acum cinci ani. El şi-a dorit ca eu să mă întorc în Olanda, ţara de baştină a părinţilor mei.

— Îţi este dor de Java?

— În anumite privinţe, da. Mai ales de mâncare. Dar acum, casa mea este în Leiden.

— Ce te-a făcut să decizi să devii un poliţist?

— Nu ştiu... Cred că am lucrul acesta în sânge: vreau să mă asigur că totul merge strună, fără nicio problemă. Tatăl meu a fost la fel. Există încă locuri în Indiile de Est care par neîmblânzite, în comparaţie cu ce este aici.

— Ai vrea să te întorci acolo într-o zi şi să le îmblânzeşti?

— Poate... într-o zi. Dar deocamdată îmi place aici foarte mult.

Ans se relaxă cu totul în timpul conversaţiei, bucurându-se de eliberarea de sub presiunea slujbei, savurând viaţa ei într-un nou oraş departe de casă, încântată de compania unui om interesant şi atrăgător. Erik era politicos şi sociabil, dar, după o vreme, fata observă că el niciodată nu se relaxează cu adevărat. Părea mereu în alertă şi conştient de ce se întâmplă în jur, examinând încăperea de parcă ar fi existat vreun pericol, tot timpul atent la ceilalţi oameni.

— Eşti de serviciu ca poliţist şi în seara aceasta? întrebă ea, în cele din urmă. Sau cauţi pe cineva anume?

— Eu?... Nu, nu sunt de serviciu seara aceasta. De ce?

— Ei bine, mi se pare că te uiţi mereu în jur, de parcă te-ai aştepta să se întâmple ceva.

Zâmbi oarecum stânjenit.

— Îmi pare rău. Este datoria mea să fiu vigilent şi să observ totul. Uneori mi-e greu să mă abţin. Te deranjează?

— Nu chiar. Doar eram curioasă. Şi în slujba mea la familia Huizenga este nevoie de o anumită vigilenţă, dar sunt mulţumitoare pentru şansa de a scăpa de această responsabilitate pentru câteva ore. Pun pariu că eşti un poliţist foarte bun.

Muzica se schimbă şi începu o melodie cu un ritm mai lent, iar Erik îi întinse mâna.

— Eşti pregătită să încerci să dansezi? Va fi mai uşor acum, când formaţia cântă ceva mai lent.

— Sigur, voi încerca.

Erik era un instructor răbdător, iar lui Ans îi plăcu să danseze odată ce prinse mişcările. Faptul că se afla în braţele lui îi păru a fi partea cea mai plăcută. Mirosea atât de bine, ca mirodeniile misterioase aduse din depărtări. Spera ca el să-i ceară să iasă din nou cu el şi se întreba dacă ar fi prea îndrăzneaţă dacă i-ar sugera să meargă într-o seară la cinema. Se gândea cum să-şi facă suficient curaj pentru aceasta, când, deodată, doi bărbaţi de la masa din apropiere începură să se certe aprins. Erik deveni alert de îndată ce vocile lor deveniră mai puternice, iar, când unul dintre ei îl împinse pe celălalt, Erik făcu un pas înspre ei, pentru a interveni.

— Hei, acesta nu este locul potrivit pentru asemenea vorbe. Sunt şi doamne aici. Ce-ar fi să mergeţi afară şi să vă liniştiţi?

Pentru câteva clipe, îi păru că unul dintre bărbaţi vrea să se ia de Erik. Ans îşi ţinu respiraţia. Dar omul păru să se răzgândească după ce observă că Erik este un bărbat puternic şi gata să-l înfrunte. Se întoarse şi ieşi afară.

— Te-ai descurcat foarte bine, spuse Ans respirând din nou. Îl cunoşti?

— L-am văzut aici de câteva ori. Întotdeauna bea peste măsură.

— Ţi-am spus că Erik este căsătorit cu slujba lui, spuse Jansje râzând, când li se alătură.

— Ei bine, cred că s-a descurcat excelent, răspunse Ans. Pun pariu că va ajunge şef de poliţie într-o zi.

Când seara se încheie, Ans acceptă oferta lui Erik de a o conduce până acasă.

— Ne-am simţit bine împreună, îi spuse el. Ţi-ar plăcea să mai ieşi cu mine în oraş cândva?

— Speram să mă întrebi.

— Ce zici de un picnic mâine la prânz, în parcul de lângă Burcht?

— Burcht? Nu cred că am fost acolo până acum.

— Este cel mai vechi parc din Leiden, chiar acolo unde se întâlnesc cele două braţe ale râului Rijn. A fost o fortăreaţă în antichitate. Deschide o privelişte uimitoare asupra oraşului.

— Mi-ar plăcea, dar... hm... de dimineaţă trebuie să merg la biserică împreună cu familia Huizenga. Ţine de slujba mea. Ne putem întâlni după aceea?

— Sigur.

În ziua următoare, mâncară împreună pâine şi brânză, la masa de prânz, aşezaţi pe o pătură lângă braţul de apă. Lebede şi raţe pluteau pe suprafaţa apei, netulburate de bărcile de agrement, care treceau pe acolo în după-amiaza liniştită de duminică.

În săptămânile care urmară, nu fuse uşor pentru Ans şi Erik să-şi planifice întâlnirile, dar îşi petreceau timpul împreună când erau liberi. Pe lângă dansuri şi picnicuri prelungite în parc, priveau traficul de bărci de pe canale, mâncau în cafenelele de-a lungul râului Rijn şi pedalau împreună pe străzile pavate cu cărămidă. Ans îl duse pe Erik la sera din Hortus Botanicus şi răsfoiră cărţile librăriilor din Leiden, unde găsiră una cu poze din provincia Java, de unde era Erik. Într-o seară, când veni după ea, Ans îi făcu cunoştinţă lui Erik cu Eloise Huizenga, şi femeia

spuse că este „un tânăr decent şi fermecător". Într-o frumoasă dimineaţă de duminică, Ans ceru să-i fie îngăduit să lipsească de la biserică şi, împreună cu Erik, pedală până la plaja din Katwijk. Erik o luă de mână, se plimbară pe nisip aproape de ţărm şi admirară vechiul far. Îi plăcea să-şi simtă mâna în mâna lui.

— Este ceva serios între tine şi Erik? întrebă Jansje într-o zi când Ans se opri singură la cafenea. Sunteţi împreună tot timpul.

— Suntem numai prieteni buni. Deocamdată aşa ne dorim amândoi. Ne simţim bine împreună.

Dar Ans nu putea nega emoţia pe care o simţea de fiecare dată când îl aştepta pe Erik. Sau plăcerea pe care o simţea când se plimbau împreună, ţinându-se de mână. Începu să-şi dorească s-o sărute şi când, în cele din urmă, o sărută, ţinându-i faţa în mâinile lui puternice şi mari, şi degetele lui se încurcară în părul ei, fu cea mai plăcută senzaţie pe care o trăi Ans vreodată.

— Am aşteptat de mult momentul acesta, murmură el, respiraţia lui gâdilându-i faţa.

— Şi eu...

Stăteau în umbrele înşirate de-a lungul canalului Witte Singel, cu apa ce se prelingea alene pe lângă ţărm şi luminile scânteietoare ale oraşului ce se reflectau în apă. Erik o trase mai aproape şi o sărută din nou, şi Ans nu ar fi vrut să mai plece din braţele lui. Aşa era dragostea? Era îndrăgostită? Indiferent ce era, Ans nu se simţise niciodată mai liberă sau mai fericită.

Capitolul 6

— Am o idee, spuse Avi într-o după-amiază. Aş vrea să ştiu ce crezi tu despre aceasta.

Miriam nu-şi putea imagina la ce se gândea Avi, dar se simţea fericită că-i preţuia opinia.

— Sabatul va începe mâine la apusul soarelui şi mi-aş dori ca tu şi tatăl tău să sărbătoriţi împreună cu mine. Putem invita şi alte familii, dacă vrei, dar mi-aş dori în mod special să sărbătoresc cu voi. Mă vei ajuta să fac pregătirile necesare?

Ideea o încântă pe Miriam.

— Trebuie să mă înveţi ce să fac. Niciodată nu am mai făcut pregătiri pentru sabat.

— Cele mai importante lucruri sunt pâinea, vinul şi lumânările. Am o carte cu toate rugăciunile şi lecturile necesare.

Entuziasmul lui era contagios.

— Am cu mine sfeşnicele de argint ale bunicii mele. Le-am putea folosi.

— Perfect! Vei aprinde tu lumânările? Femeia gazdă are onoarea de a întâmpina sabatul.

— Da, desigur. De unde vei lua lumânări? Şi vin?

— Voi cere permisiunea să merg mâine la Assen.

— Nu este prea departe ca să mergi pe jos?

— Este, dar merită. Şi poate că voi reuşi să merg cu una dintre furgonetele cu care se face aprovizionarea.

Entuziasmul lui Abba pentru ideea aceasta o surprinse pe Miriam. El strecură banii necesari în mâna lui Avi, oferindu-se să plătească pentru vin şi lumânări. Alte două familii îşi exprimară dorinţa de a li se alătura, împreună cu alţi trei bărbaţi singuri, care locuiau în acelaşi dormitor cu Avi. Primiră permisiunea să pună deoparte o masă din sala cantinei pentru cina de sabat, şi Miriam o decoră cu flori de câmp şi sfeşnicele de argint. Ea şi Avi adăugară ultimele detalii când deodată, Abba se repezi înăuntru, fluturând în aer o scrisoare şi ochelarii lui cu rame închise la culoare.

— Miriam, am primit o scrisoare de la mama ta!

— Cum este? Ce spune?

Bucuria lui Abba o asigură că mama li se va alătura. Pe faţa lui cenuşie apăru din nou bucuria vieţii şi o sclipire în ochii lui căprui.

— Uite, poţi citi. Este pentru amândoi.

Miriam citi cu respiraţia tăiată, stăpânindu-şi anxietatea pe care o simţea întotdeauna când se gândea la casa ei. Potrivit celor spuse de mama, totul rămase la fel. Saul învăţa să se deplaseze în cârje, dar mama nu menţionase nimic despre reluarea cântatului la violoncel. De asemenea, nu menţionase nimic nici despre posibilitatea de a li se alătura. Miriam se întreba dacă certurile din jurul mesei erau la fel, acum că Abba plecase. Abba o privi în timp ce citea şi, când termină şi îşi ridică privirea spre el, încă văzu încântarea pe faţa lui. Nu citise nimic în scrisoare care să explice bucuria lui.

— Eşti bucuros de ceva, Abba. Ce s-a întâmplat?

— Am mai primit o scrisoare azi. Efortul meu de a găsi o slujbă la universitate ar putea fi încununat în sfârşit de succes. Scrisoarea este de la un coleg care predă la Universitatea din Leiden, chiar aici în Olanda. Ne-am întâlnit la o conferinţă în Berlin şi el şi-a amintit de lucrarea mea. Încearcă să-mi găsească

un post de lector de fizică. S-ar putea chiar să-mi pot continua cercetările acolo.

Miriam îl îmbrăţişă.

— Ce veste minunată, Abba!

— Felicitări, domnule profesor Jacobs, spuse Avi. Mă bucur că dumneavoastră şi Miriam puteţi pleca din locul acesta.

Avi era bucuros pentru ei, Miriam simţea asta. Dar simţi o undă de regret în vocea lui şi văzu acelaşi lucru în ochii săi.

— Încă nu putem fi siguri, spuse Abba. Dar colegul meu va continua să facă demersurile necesare. El crede că avem şanse mari.

Avi se întoarse spre ea.

— Ai putea să continui să studiezi muzica acolo.

— Este Leiden departe de aici?

Chiar dacă mama ei avea să li se alăture în Leiden, tot simţea că ar fi o mare pierdere să fie departe de noul ei prieten.

— Leiden este în partea de vest a Olandei, răspunse Abba. Cam la patruzeci de kilometri de Amsterdam. Nu departe de Den Haag.

— Ei le permit evreilor să predea acolo, Abba?

— Da, desigur. Leiden este o universitate foarte veche, fondată în secolul al şaisprezecelea.

— Poate că şi tu poţi veni acolo, îi spuse Miriam lui Avi. Ai putea obţine diploma de inginer.

El încuviinţă dând din cap, dar zâmbetul lui era reţinut, de parcă nu ar crede cu adevărat că s-ar putea întâmpla aşa ceva.

— Acum avem chiar mai multe motive să-I mulţumim Celui Preaînalt sărbătorind sabatul, spuse el.

Făcu un semn spre lumânările albe şi lungi pe care le aşezase în suporturi şi puse o cutie de chibrituri în mâinile ei.

— Este timpul să aprindem lumânările, Miriam.

— Aşteaptă, spuse Abba, scoase o tichie mică din buzunar şi şi-o potrivi peste părul închis şi lucios. Este o binecuvântare pe care ar trebui s-o reciţi, Miriam. Vrei s-o rostesc eu pentru tine de data aceasta, până când vei reuşi să o înveţi?

Ea se uită surprinsă la el.

— De unde ştii, Abba? Nu-mi amintesc ca mama să fi aprins vreodată lumânările de sabat.

Ochii lui sclipeau.

— Le auzeam pe mama mea şi pe bunica mea recitând binecuvântarea în fiecare săptămână, pe când eram copil. Îţi voi spune despre aceasta după ce aprinzi luminile.

Ea aprinse lumânările, apoi ascultă cu uimire cum recită cuvintele în ebraică, năpădit de emoţii.

— Abba... nu am ştiut...

— Aşezaţi-vă cu toţii şi apoi vom putea începe, spuse el.

Miriam privi în jur la alţi invitaţi în timp ce aceştia se aşezară şi le observă emoţiile ascunse. Miriam nu cunoştea ritualul de sabat, dar lumânările pâlpâitoare şi aşteptarea plină de bucurie din ochii lui Avi făcură ca sala de mese primitivă să îi pară un loc sfânt.

— În primul rând, este privilegiul tatălui să rostească o binecuvântare pentru copiii săi în ziua de Sabat.

Abba îşi aşeză mâna pe capul lui Miriam şi rosti o binecuvântare în ebraică, după care sărută locul în care îşi ţinuse mâna.

— Domnule profesor, ne veţi face onoarea de a rosti şi binecuvântările pentru pâine şi vin? întrebă Avi.

Abba turnă vin într-o cupă de argint, pe care o adusese unul dintre oaspeţi, şi recită binecuvântarea. Trecură apoi cupa în jurul mesei, fiecare luând câte o înghiţitură. Binecuvântă şi pâinea, apoi o frânse şi le-o întinse.

Mâncarea era ceea ce serveau de obicei în acea sală de mese, dar le păru diferită în seara aceasta, când râdeau, vorbeau şi îl ascultau pe Avi cum le explică Tora, povestindu-le despre celebrarea zilei de sabat. Mai târziu, când mâncarea şi vinul se terminară şi o atmosferă fericită se crease în jurul mesei, Miriam îl întrebă pe Abba unde învăţase despre ritualurile de sabat.

— Părinţii mei au fost ortodocşi. Bunicul meu era rabin.

— Nu am ştiut!

— Nimeni din familia mea nu a fost mulţumit când am plecat de acasă şi am ales să merg la universitate să studiez fizica, în loc să merg la ieşiva (instituţie evreiască tradiţională de învăţământ superior religios, n.ed.) pentru a studia Tora. Dar Tora şi fizica sunt perfect compatibile în mintea mea. Cel Atotputernic este un Dumnezeu al ordinii şi al legilor, şi am vrut să studiez cum a creat şi a ordonat El universul, îşi plecă el privirea în jos, spre masă. Familia mea s-a înstrăinat şi mai mult de mine când m-am căsătorit cu mama ta – o femeie dintr-o familie nereligioasă.

Miriam cunoştea istoria aceasta.

— Ai auzit-o la un recital de pian şi te-ai îndrăgostit de ea.

— De ea şi de muzica splendidă pe care o crease.

Ochii îi străluceau în lumina lumânărilor.

— Cum le-aş fi putut explica faptul că muzica ei mă apropia de Dumnezeu? Familia mea nu m-a înţeles.

— Înţeleg, domnule profesor. Muzica lui Miriam are acelaşi efect asupra mea.

— Nu i-am spus mamei tale, Miriam, dar, de când mi-am pierdut slujba la universitate, m-am întors la studiul Torei. Îl întreb pe Dumnezeu de ce suntem persecutaţi. Ce am făcut? Şi ce vrea El să ne înveţe în această încercare teribilă.

— Din acelaşi motiv am început şi eu să citesc, spuse Avi. Domnule profesor, aţi găsit vreun răspuns?

— Nu. Dar cred că lui Dumnezeu Îi place când Îi punem întrebări. Cei mai buni studenţi ai mei au fost cei care puneau întrebări. Cred că lui Dumnezeu Îi place când noi ne angajăm într-un dialog cu El. Regret că L-am ignorat pentru atâta vreme în viaţa mea, dar cel puţin acum stăm din nou de vorbă. Am fost crescut să studiez Tora cu un *chavrutah* – un partener de studiu. Îmi vei face onoarea să fii *chavrutah* pentru mine, Avraham?

— Eu sunt cel care ar fi onorat, domnule profesor Jacobs.

Mai târziu, când seara se încheie şi Miriam şi Abba intraseră în baraca lor sumbră, Abba se întoarse spre ea şi-i spuse:

— Îmi place foarte mult tânărul acesta al tău, Miriam.

— De ce spui că este tânărul meu? Suntem numai prieteni...

— Da, văd că sunteţi numai prieteni. Şi văd multe altele. Am văzut reacţiile de pe feţele voastre când am menţionat posibilitatea de a ne muta în Leiden. Am văzut că te-ai grăbit să-l inviţi să ni se alăture, dacă Dumnezeu ne va îngădui să ne mutăm acolo. Probabil că este prea devreme să o numim dragoste, dar deja văd o mare afecţiune între voi doi. Nu m-ar deranja dacă tu şi tânărul Avraham aţi deveni mai apropiaţi, draga mea.

Îşi aşează mâna pe capul ei, aşa cum făcuse când o binecuvântase.

— Nu, nu m-ar deranja deloc.

Dacă lui Miriam i s-ar fi cerut să identifice momentul sau ziua în care se îndrăgostise de Avraham Leopold, nu ar fi putut spune. Dragostea ei pentru el crescuse asemenea unei plante – atât de încet, încât nu o poţi vedea, dar din ce în ce mai puternică în fiecare zi, până când se deschide o floare splendidă. Când mergeau la masă, o lua de mână. Stătea pe scări atunci când ea cânta la vioară. Şi ea stătea pe pat în camera ei mică, despărţită de perdele, ascultând discuţiile animate în timp ce el şi Abba studiau Tora. Prietenia lor crescuse până când deveniră inseparabili.

În momentul în care Abba fusese acceptat în mod oficial să ţină cursuri de fizică la universitatea din Leiden, Miriam şi Avi ştiau deja că vor să-şi petreacă restul vieţii împreună. Ea l-ar fi urmat oriunde, chiar şi în Palestina. Cu Avi lângă ea, putea să-şi uite durerea trecutului, să uite împrejurările triste. Muzica plină de bucurie se revărsa acum din vioara ei pentru a se potrivi cu bucuria care îi umplea inima. Era îndrăgostită! Nu exista în lume ceva la fel de înălţător.

Abba reuşi să scoată bani din Germania, lipiţi între coperta şi forzaţul câtorva dintre cărţile sale. Destui cât să închirieze un mic apartament mobilat în Leiden. Avi li se va alătura după sosirea dosarului său de la universitatea din Berlin. Spera să obţină o viză, pentru a se înscrie în Leiden ca student la inginerie.

— Vezi? spuse Abba, când împreună cu Miriam își împachetară din nou bagajele. Vom propăși din nou, draga mea. Mama ta ni se va alătura în Leiden și o vom lua din nou de la capăt – toți patru. Dragostea crește în locurile cele mai neașteptate, nu-i așa?

— Da, Abba! Sigur că așa este!

Pentru prima dată după un an de zile, posibilitatea promițătoare a fericirii părea să devină reală pentru Miriam. Se întoarse spre ea ca o floare după soare.

Capitolul 7

— Ce zici dacă am primi la noi doi musafiri peste noapte, draga mea? o întrebă profesorul Huizenga pe soţia sa într-o seară, în timpul cinei.

Părul şi barba lui roşcată scânteiau ca aurul în lumina lumânărilor. Ans lua cina cu familia Huizenga în sufrageria lor elegantă aproape în fiecare seară, ca şi cum ar fi un membru al familiei şi nu o simplă îngrijitoare. Porţelanul delicat, argintăria lustruită şi mâncarea bogată şi gustoasă erau lucruri bine-venite care îi aminteau de fericita ei evadare din mediul rural – deşi încă se simţea ca o fată de la ţară în cea mai mare parte a timpului, în ciuda eforturilor Eloisei de a o introduce în cultura înaltă.

— Musafiri? răspunse Eloise, înfigând furculiţa într-o bucată mică de cartof. Despre cine este vorba, Herman? Îi cunoşti?

— Un coleg german sclipitor, pe care l-am întâlnit odată la o conferinţă din Berlin...

Se auzi deodată zăngănitul furculiţei Eloisei, care îi căzu în farfurie.

— Vrei să inviţi *germani* la noi? În casa noastră?

În vocea ei se simţea o undă de panică şi culoarea din obraji îi păli, iar Ans se simţi cuprinsă de nelinişte. Era primul semn

al stărilor schimbătoare ale Eloisei. Ans îl privi pe profesorul Huizenga să-i vadă reacţia.

— Eloise, uită-te la mine, spuse întinzându-se după mâna ei şi aşteptând până când ea îşi ridică privirea: Şi oaspeţii noştri suferă din cauza tiraniei lor. Profesorul Jacobs şi fiica lui vin în Olanda pentru a găsi refugiu, aşa cum ai venit şi tu după război. Nebunii de nazişti nu-i mai permit să predea la universitatea din Köln, pentru că este evreu.

— Deci ei ştiu cum este?

— Da, draga mea. Ei ştiu. Dar aş putea să aranjez să stea...

— Nu. Nu, nu face asta. Desigur că pot sta aici.

Zâmbetul ei părea forţat. Ans văzu eforturile eroice pe care le făcea Eloise pentru a-şi recâştiga echilibrul.

— Am făcut pregătirile necesare pentru a fi acceptat să ţină prelegeri la universitate. Fiica lui, Miriam, este cam de vârsta ta, Ans. Au locuit într-o tabără de refugiaţi, dar le-am oferit să stea cu noi până îşi găsesc un apartament. Poate că tu i-ai putea ajuta.

— Cu mare plăcere, spuse Ans, iar el îşi întoarse privirea de la soţia lui, încet şi în mod deliberat, pentru a-i da răgazul necesar să-şi revină. Cunosc oraşul Leiden destul de bine deja. Vor dori să locuiască lângă universitate?

— Presupun că da. Sau poate că aproape de sinagoga de pe Korevaarstraat. Ştii unde este aceasta? Peste canal, vizavi de clădirile de ştiinţă.

— Nu cred că am văzut vreodată o sinagogă.

— Nu ai observat-o, desigur. Este o clădire simplă din cărămidă. Evreii nu construiesc turle ca noi şi nici nu atrag atenţia asupra sinagogilor lor în vreun mod special.

Singurul evreu pe care îl cunoscuse Ans fusese căldărarul uscăţiv care îşi făcea turul într-o căruţă trasă de cai, ascuţind cuţite şi vânzând oale şi tigăi în satul ei şi la fermele din jur. Dar, ca toţi ceilalţi oameni din Olanda, Ans auzise de persecuţia evreilor din Germania. Familiile evreieşti trecuseră graniţa în mica

ei țară; veniseră zeci de mii de oameni. Văzuse poze în ziar cu tabăra de refugiați peste măsură de aglomerată din Westerbork.

Eloise se oprise din mâncat. Împinse farfuria din fața ei, cu mâncarea rămasă. Mâinile ei fâlfâiau ca niște păsări prinse în curse, când își îndreptă argintăria și își mută din loc paharul cu apă.

— Oamenii aceia, săracii de ei... murmură ea. Ce trebuie să fi îndurat. Când vor sosi oaspeții noștri, Herman?

— La sfârșitul acestei săptămâni, cu trenul. Trebuie să termini de mâncat, draga mea.

Eloise nu părea să-l fi auzit.

— Îi vom face să se simtă bine-veniți, nu-i așa, Ans?

— Mă voi bucura să...

— Primul lucru mâine, vom lua de la un agent o listă cu apartamentele disponibile. Trebuie să fie un apartament mobilat, normal, pentru că nu vor fi adus prea multe lucruri cu ei, nu-i așa? Am să insist să fie unul cu multe geamuri. O încăpere luminoasă este foarte importantă când atât de multe zile din iarnă sunt întunecate și mohorâte. Desigur, pot sta cu noi cât de mult este nevoie, dar înțeleg că este important să aibă un loc al lor, după perioada grea prin care au trecut.

Profesorul se întinse după mâna fluturândă a soției sale, liniștind-o.

— Eloise, dragostea mea. Nu ai mâncat. Dacă faci asemenea planuri pentru mâine, ai nevoie de energie.

— Nu de energie am nevoie, ci de somn, de mult somn. Cred că voi pleca la culcare acum, ca să putem începe pregătirile dimineața devreme.

Se ridică de la masă și Ans o cunoștea deja destul de bine pentru a fi sigură că nu va putea fi convinsă să se întoarcă.

Eloise preluă sarcina de a găsi un apartament mobilat cu o intensitate atât de febrilă, încât îl îngrijoră pe soțul ei. El o avertiză

pe Ans să nu o scape din ochi. Până la sfârșitul săptămânii, găsira trei variante și Eloise își îndreptă atenția spre pregătirea casei sale pentru primirea oaspeților. Îi ceru lui Ans s-o ajute cu așternutul lenjeriei curate în dormitoarele libere, ignorând protestele menajerei, care insista că aceasta ar fi treaba ei. Cumpărară flori și produse de patiserie franceze. Când profesorul se îndreptă cu mașina spre stația de tren unde avea să-i întâlnească, Eloise pregătise cafea și ceai în cele mai bune cești de porțelan și aranjă produsele de patiserie pe o farfurie. Regina Wilhelmina însăși ar fi putut veni în vizită. Când sosiră oaspeții, starea de agitație a Eloisei o sperie pe Ans mai mult decât anticipase.

Ans îi salută pe cei doi evrei, tată și fiică, uimită de cât de abătuți și fantomatic arătau, de parcă esența lor ar fi fost lăsată în urmă în Germania. Sosiseră cu numai trei valize și cu un toc de vioară, pe care fiica îl ținea strâns. Domnul Jacobs arăta de parcă ar fi fost cândva mai solid și ar avea nevoie de mesele copioase de la ferma mamei, cu unt, cartofi și smântână proaspătă, pentru a-și recâștiga vigoarea. Miriam Jacobs era firavă și palidă, ca o plantă care avea nevoie de soare și de sol fertil. Era uimitor de frumoasă, cu părul și ochii de culoare închisă, și în mișcări avea eleganța grațioasă a unei balerine. Dar Ans observă cum îi tremurau mâinile când se întinse după ceașca de ceai sau după unul dintre produsele de patiserie de pe farfurie.

— Vorbești limba germană? o întrebă Miriam surprinsă pe Ans, care începu să converseze cu ea.

— Da, puțin... mi-ar prinde bine să exersez.

— Am învățat un pic de olandeză în lagăr, spuse Miriam. Poate mă poți ajuta să învăț mai mult.

— Cu mare plăcere. Putem exersa ambele limbi împreună.

Lui Ans îi plăcu imediat de Miriam și se bucură de perspectiva de a avea încă o prietenă de vârsta ei. Dar, de asemenea, o supraveghea pe Eloise, care părea să se fi retras în ea însăși, fără să scoată vreun cuvânt, întrucât toți din jurul ei vorbeau în germană.

— Pari obosită, Eloise draga mea, spuse profesorul Huizenga, când își terminară ceaiul. De ce nu mergi sus să te odihnești? Se întoarse apoi către oaspeții săi: Și voi trebuie să fiți, de asemenea, obosiți. Vă voi ruga să ne scuzați pe mine și pe soția mea, iar Ans vă va arăta camerele voastre și vă va ajuta să vă instalați.

Ans luă una dintre valize și îi conduse pe Miriam și pe tatăl ei în camere lor de la etajul al treilea. Camera lui Miriam era mică și avea un aer închis, chiar dacă Ans deschisese ferestrele pentru a intra în ea aerul cald de septembrie. Era pe punctul de a se scuza pentru acest disconfort, dar, înainte de a putea spune ceva, Miriam se învârti în cerc ca un copil, cuprinzând totul cu privirea.

— Camera aceasta este atât de frumoasă! își trecu ea mâna peste cuvertura de pat cu flori, de parcă ar mângâia-o. Am fost mulțumitori pentru tabăra de refugiați, dar nu era nimic frumos acolo. Mi-era dor de culori și de frumos.

Ridică vaza cu flori de pe masa de toaletă și inhală mireasma lor. Ans se bucură că fusese împreună cu Eloise să cumpere flori de la piață.

— Știu că familia Huizenga e foarte fericită să te aibă aici, Miriam. Acum te las să te odihnești și să-ți așezi lucrurile. Să-mi spui dacă ai nevoie de ceva.

— Ei bine... să fiu sinceră, mi-ar plăcea să merg la o plimbare, dacă nu vom fi în pericol.

— Nu ai de ce să te temi când te plimbi prin Leiden. Putem merge la o plimbare chiar acum, dacă vrei.

Miriam zâmbi pentru prima dată. Traversă holul și bătu la ușa tatălui ei, pentru a-l întreba dacă vrea să li se alăture.

— Poate data viitoare. Îi voi scrie mamei tale să-i spun unde suntem.

Plimbarea părea s-o învioreze pe Miriam, și viața și culoarea îi reveniră în obraji.

— Și Köln, unde am crescut eu, era un oraș frumos, spuse ea. Dar, când am plecat de acolo, nu mai puteam ieși la plimbare în

siguranță. Și erau puține locuri în care am fi putut merge, întru cât nu ni se permitea accesul în parcurile publice, în teatre sau în alte locuri obișnuite.

— Pentru că sunteți evrei?

Ea încuviință.

— Eram prizonieră în casa mea. La fel fusese și la Westerbork, cu excepția faptului că eram într-o tabără. Dar tot nu aveam unde să merg.

— Îți va plăcea Leiden. Oameni se plimbă peste tot și se bucură mai ales de plimbarea de seară, după cină. Sunt multe cafenele drăguțe, sau poți merge la concert sau la cinema. Uneori merg să dansez cu prietenii mei.

— Orașul îmi păruse foarte frumos pe drum încoace, venind de la gară. Se pare că are multe poduri și râuri.

— Râul Rijn curge prin oraș și se desparte în două brațe în mijloc: Oude Rijn și Nieuwe Rijn (Vechiul Rijn și Noul Rijn, n.ed.). Sunt și câteva canale, își ridică ea privirea spre Miriam: Tatăl tău menționase că îi va scrie mamei tale. Ea este încă în Germania?

— Da. Mi-a fost foarte greu s-o las în urmă pe ea și pe restul familiei noastre. Abba speră că mama ni se va alătura odată ce ne vom stabili undeva. Ar fi urât tabăra de refugiați. Ea a crescut într-o casă foarte asemănătoare cu a voastră.

— O, nu este casa mea. Eu lucrez ca însoțitoare a Eloisei Huizenga.

Ans o conduse pe Miriam pe un traseu circulat, printr-o zonă a orașului vechi, arătându-i parcurile și canalele din drumul lor.

— Mi-aș fi dorit ca Avi să fie aici să vadă toate acestea, spuse Miriam. Mi-aș dori să se poată bucura de libertatea aceasta, privi ea timidă spre Ans și spuse: Avi este prietenul meu. Eu și Abba sperăm ca el să ni se poată alătura aici într-o zi.

— Atunci să sperăm că așa se va întâmpla.

Cina din seara aceea fusese ciudat de tăcută. Miriam şi tatăl ei păreau copleşiţi de mâncare şi ospitalitate. Ans nu-şi putea imagina ce şoc trebuia să fie să treci de la o tabără sumbră de refugiaţi la atât de mult lux. Profesorul Huizenga părea îngrijorat şi căzut pe gânduri.

— Mâine vom vizita universitatea, îi spuse el domnului Jacobs, şi vă voi arăta sălile de clasă şi biroul dumneavoastră. Eloise şi Ans îi vor arăta fiicei dumneavoastră câteva apartamente care ar putea fi închiriate.

Eloise vorbi foarte puţin în timpul mesei şi, când începu să vorbească, veselia ei obişnuită părea să fi dispărut cu totul. Ans îşi luă rolul de traducătoare în conversaţia dintre Miriam, care ştia numai un pic de olandeză, şi Eloise, care nu putea sau nu voia să vorbească în germană.

— Cânţi la vioară, Miriam? o întrebă Eloise. Ce frumos.

— Muzica a jucat un rol uriaş în viaţa mea în Köln. Speram să studiez la conservator, la fel ca mama, unchiul şi verii mei, dar evreii nu au mai fost acceptaţi acolo.

— Ei bine, vom vedea cum putem aranja lucrurile aici. Dacă nu în Leiden, cu siguranţă vom găsi o posibilitate de a studia în Amsterdam. Se poate călători uşor cu trenul până acolo.

— Mulţumesc. Sunt atât de recunoscătoare.

Ans ştia că Eloise se va ocupa de acest lucru cu aceeaşi energie frenetică, de care dăduse dovadă atunci când căutase un apartament, şi Ans se simţea copleşită la gândul de a ţine pasul cu ea. Eloise părea incapabilă de relaxare şi alerga cu două viteze: activitate frenetică şi somn într-o stare de epuizare.

După ce serviră cina, se mutară în camera din faţă pentru cafea. Eloise se aşeză numai pentru un moment, înainte de a se ridica rapid şi a se îndrepta spre radioul pătrat din colţ.

— Haideţi să căutăm postul BBC şi să vedem dacă transmit vreun concert în seara aceasta.

Soţul ei făcu un salt rapid pe urmele ei.

— Să lăsăm asta, draga mea. Mă tem că radioul ne va întrerupe conversația.

Îi întinse mâna pentru a o conduce înapoi în fotoliul ei, dar ea și-o trase înapoi.

— Un pic de fond muzical, Herman. Miriam este muziciană. S-ar putea să-i placă.

— Eloise, draga mea, nu este o idee bună acum.

Se întinse din nou după ea, dar ea îi împinse mâna, cam dur de data aceasta, și-i aruncă o privire furioasă. El arăta neajutorat, de parcă ar fi trebuit s-o oprească, dar nu știa cum s-o facă. Ans nu putea înțelege în ce fel ascultarea muzicii i-ar putea dăuna. Când Eloise întoarse triumfătoare butonul și radioul se trezi la viață, profesorul închise ochii ca și când l-ar fi durut ceva. Crainicul vorbea în engleză, deci Ans nu pricepu ce spunea el acolo, dar tonul sumbru și cuvintele grăbite îi dădură de înțeles că se întâmplase ceva teribil.

Profesorul încercă din nou.

— Vezi, Eloise? Nu cred că va fi muzică în seara aceasta...

Ea îi îndepărtă mâna, ascultând cu atenție. Părea să dureze ceva până când pricepuse despre ce este vorba, dar când reuși, se prăbuși pe cel mai apropiat scaun, ca îngrozită.

— Vorbește despre un război cu Germania, spuse ea speriată.

— Speram să te scutesc pe tine și pe oaspeții noștri de știri. Te rog...

— Herman, vreau să știu ce se întâmplă!

— Draga mea, dă-mi voie să-l opresc și îți voi spune.

Răsuci butonul, oprind bruiajul și sporovăiala agitată a crainicului. Eloise nu-l opri de data aceasta.

— Naziștii au invadat Polonia alaltăieri, îi spuse el în olandeză. Bombardează Varșovia. Hitler a rupt înțelegerea pe care o făcuse în Munich cu Anglia și Franța, deci ambele țări au declarat război Germaniei.

— Tot așa a început și războiul trecut, spuse Eloise. La fel de repede, după acel asasinat teribil.

Arăta ca un copil speriat. Ans se grăbi să îngenuncheze lângă scaunul ei, luându-i mâna să i-o mângâie, așa cum ar fi făcut cu sora ei mai mică, Maaike.

— Vă rog să mă scuzați, spuse tatăl lui Miriam, dar ne-ați putea spune și nouă ce s-a întâmplat?

Profesorul Huizenga își scoase ochelarii și-și trecu mâna peste față, înainte de a se așeza. Repetă știrile în germană. Domnul Jacobs părea șocat. Miriam își acoperi gura cu mâna, ca pentru a-și reține un țipăt. Cu doar o clipă mai devreme, păreau atât de liniștiți.

— Ce mod teribil de a-ți începe prima zi în noul tău oraș, spuse profesorul Huizenga.

Tatăl lui Miriam își drese glasul.

— Și Olanda? Ce va face țara aceasta? Vor trece de partea lui Hitler sau a celorlalți?

— Guvernul nostru a jurat să rămână neutru în orice conflict armat, spuse profesorul, punându-și din nou ochelarii, așa cum fusese și în Marele Război. Chiar luna trecută, Hitler i-a reasigurat pe liderii noștri că ne va respecta neutralitatea. Este în interesul lui ca noi să rămânem neutri.

Cuvintele profesorului nu părură să-l liniștească pe domnul Jacobs. Vestea îl îmbătrânise și mai mult, corpul său păru să-și fi pierdut echilibrul când se lăsă moale în scaun.

— Soția și familia mea sunt încă în Germania.

— Îmi pare rău, spune profesorul Huizenga. Voi face tot ce pot ca să-i aducem aici cât de repede se poate, spuse și se aplecă înainte, prinzând privirea domnului Jacobs. Ce vi s-a întâmplat în Germania nu vi se poate întâmpla aici. Guvernul nostru ne va ține departe de mizeria Europei.

Ans o privi pe Miriam și observă panica de pe fața ei. În cameră se așternu tăcerea.

Eloise se ridică, pășind înainte de parcă ar umbla prin somn.

— Îmi cer scuze, dar eu mă simt obosită, zise, iar vocea ei era ciudat de monotonă. Ştiu că aţi avut o zi lungă. Poate că ar trebui să ne spunem noapte bună cu toţii.

Ans se ridică şi o luă pe Eloise de braţ. Se ridicară şi Miriam cu tatăl ei.

— Mulţumesc pentru masă şi pentru tot ce faceţi pentru noi, spuse domnul Jacobs.

— Vă deranjează dacă voi cânta la vioară în camera mea? întrebă Miriam.

— Nici vorbă, spuse Eloise. Cred că ar fi minunat.

— Voi veni în câteva minute, dragă, spuse profesorul Huizenga.

Ans o ajută pe Eloise să urce scările şi să se pregătească de culcare. Niciuna dintre ele nu menţionă ştirile tulburătoare. Sunetul slab al unei viori coborî din dormitorul lui Miriam de la etaj, nostalgic şi tânguitor.

— Săracii oameni... murmură Eloise. Ce trebuie să fi îndurat.

Ans încuviinţă, amintindu-şi zâmbetul timid al lui Miriam pe când se plimbau pe străzile liniştite ale oraşului Leiden şi felul în care se îmbujoră când vorbise despre băiatul pe care îl iubea. Părea la fel de fericită că se află în frumosul Leiden, precum fusese şi Ans.

— Pot să te mai ajut cu ceva? o întrebă Ans, când Eloise se aşeză în pat.

— Nu, poţi să pleci. Şi lasă lumina aprinsă, te rog. Vreau să dorm cu ea aprinsă.

— Atunci, noapte bună.

Era prea devreme pentru culcare. Ans coborî din nou în camera din faţă, unde profesorul Huizenga asculta un program de ştiri în olandeză. El îl opri şi îşi ridică privirea.

— Eloise pare bine?

— Tremură un pic. Vrea să doarmă.

— Şi-a luat medicamentele?

Ans încuviinţă.

— Greu de imaginat cât de supărătoare trebuie să fie aceste ştiri pentru ea.

— Da, şi pentru familia Jacobs la fel. Trebuie să-l ajut pe profesorul Jacobs să înceapă lucrul la universitate chiar mâine şi mă bucur că vei fi aici să stai cu Eloise. Trebuie s-o supraveghem cu atenţie.

Se auzi soneria şi Ans se oferi să răspundă. Inima îi tresăltă de bucurie când îl văzu pe Erik în prag. Nu se mai întâlnise cu el de mai bine de-o săptămână, ocupată cu pregătirile pentru vizita familiei Jacobs.

— Erik! Ce surpriză plăcută. Vrei să intri?

El refuză scuturând capul.

— Vrei să ieşim la o plimbare, Ans?

— Sigur. Aşteaptă să-mi iau ceva pe mine şi să-i spun profesorului că ies din casă.

— Ai auzit ştirile? întrebă el când Ans se întoarse. El o luă de mână şi începură să se plimbe.

— Despre război? Da. Este îngrozitor, nu-i aşa? Sper că nu va fi la fel de lung sau la fel de teribil ca cel trecut. Ştirile au tulburat-o teribil pe doamna Huizenga. Avem musafiri în casa noastră – refugiaţi evrei din Germania – şi ei sunt la fel de tulburaţi.

— Am venit să-ţi spun că sunt chemat pentru pregătirea militară, în armata olandeză.

— Pregătire militară? De ce?

— Toţi bărbaţii cu vârsta cuprinsă între optsprezece şi patruzeci de ani sunt convocaţi. Se spune că până la trei sute de mii de bărbaţi vor fi mobilizaţi.

Ans se opri. Îi strânse mai tare mâna.

— Dar... Olanda este neutră. Profesorul Huizenga spunea că Hitler promisese să nu ne atace. El crede că şi celelalte ţări ne vor respecta neutralitatea, aşa cum au făcut-o în primul război.

— Da, Olanda va rămâne neutră, o trase el de mână, pentru a porni mai departe.

— Atunci de ce îi mobilizează pe bărbaţii noştri?

— Este doar o formă de precauţie. Trebuie să arătăm celor lalte ţări că nu vom lua parte la acest război, dar ne vom apăra graniţele.

Erik o cuprinse de mijloc şi o trase mai aproape, în vreme ce continuau să coboare pe stradă şi peste pod în parc.

Ans îşi întinse şi ea braţul în jurul lui, întrebându-se cât de mult îl va mai avea lângă ea.

— Când vei pleca? Ştii unde vei fi trimis?

— Nu sunt sigur de nimic. Nu am primit încă vreun ordin. Dar mă aştept să vină foarte curând.

În felul său discret, părea încântat de perspectivă.

— Ce simţi cu privire la aceasta? întrebă ea.

— Cred că viaţa de soldat mi se potriveşte. Şi nu e ca şi cum aş merge la luptă, ca cineva să tragă în mine.

— Să sperăm că nu!

El se opri pe malul apei şi îi luă ambele mâini în ale sale, privind-o în ochi. Părea timid dintr-odată.

— Am venit să-ţi cer o favoare. Ştiu că ne cunoaştem doar de câteva săptămâni, dar... vrei să fii prietena mea?

Ans spera că este suficient de întuneric ca el să nu vadă că roşise. Tenul ei deschis o trăda de fiecare dată.

— Mi-ar plăcea foarte mult, răspunse ea. O să-mi fie dor de tine, Erik.

Ea se apropie şi îl îmbrăţişă strâns. Gândul că Eric va pleca sau va lupta într-un război o făcu să realizeze cât de mult ţine la el.

El îi ridică bărbia şi o sărută scurt. Ea voia mai mult, dar el îi răspunse cu un zâmbet poznaş.

— Stai un pic. Vreau să-ţi mai cer o favoare. Aş putea veni mâine să-ţi fac câteva poze? Şi să ne facem poze împreună? Un prieten de-ai mei are un aparat de fotografiat şi mi-a spus că mi-l poate da împrumut.

Cererea lui o făcu să râdă.

— Abia aştept să le-o arăt celorlalţi bărbaţi pe frumoasa mea prietenă. Vor fi atât de geloşi!

O luă în braţe şi se sărutară până când amândoi rămaseră fără aer.

Ans nu-l văzuse niciodată pe Erik aşa de fericit. Se gândi din nou la Miriam, la cât de fericită îi păruse când îi vorbise de bărbatul pe care îl iubea. Pe drumul spre casă, Ans se simţi cuprinsă de fiori de emoţii şi bucurie. Era încântată să-l numească pe acest bărbat chipeş prietenul ei. Părinţii ei îl vor îndrăgi, mai puţin faptul că el nu este interesat să meargă la biserică. Dar nici ea nu mai era.

În prima săptămână a noului război, Ans stătuse lângă Eloise în fiecare moment al zilei, ori de câte ori soţul ei pleca undeva. Ele i-au arătat lui Miriam cele trei apartamente pe care le-au găsit şi au ajutat-o să aleagă unul dintre ele. Dar Eloise nu mai avea nimic din energia ei obişnuită şi abia putea rosti vreun cuvânt. Fusese greu pentru Ans să se obişnuiască, la începutul slujbei de însoţitoare, cu pălăvrăgitul ei continuu, dar acum tăcerile ei prelungi îi părea de rău augur. Văzând cum începe acum să se clatine, Ans realiză cât de fragil fusese echilibrul angajatoarei sale în toate aceste săptămâni. Sarcina de a preveni disperarea ei s-ar putea dovedi aproape la fel de extenuantă ca cea de a ţine pasul cu activitatea ei frenetică.

Ordinul de mobilizare al lui Erik sosi în următoarea săptămână. Ans reuşi să scape de acasă pentru o scurtă perioadă de timp, pentru a se întâlni cu el la gara din Leiden. O presimţire rea puse stăpânire pe ea când o sărută de rămas-bun, ca şi cum un nor întunecat i-ar fi furat din căldura soarelui. Simţi cum începură să-i curgă lacrimile şi nu le putu opri.

— Nu plânge, o linişti Erik. Plec numai la antrenament, nu la luptă.

— Ştiu. Dar totul se schimbă şi eu nu vreau să se întâmple aşa. Eram aşa de fericită... Ne-am simţit atât de bine împreună, şi acum...

Îşi şterse lacrimile, căutând o modalitate de a explica ce simte.

— Îmi amintesc cum, într-o zi, am pedalat spre sat şi am auzit brusc un tunet venind de la o anumită distanţă. În urma mea se pornise o furtună care se apropia tot mai mult şi m-am simţit atât de vulnerabilă acolo în câmp deschis. Nu era niciun loc în care să mă ascund de fulgere. La fel mă simt şi acum, cu toate zvonurile de război tunând în jurul ţărişoarei noastre.

Erik o trase mai aproape.

— De aceea intru în armată, Ans. Vrea să fiu acel adăpost pentru tine. Vreau să te ţin tot timpul în siguranţă.

Lacrimile continuau să-i curgă privind cum trenul lui Erik părăseşte staţia. El şi zeci de alţi bărbaţi tineri făceau cu mâna şi trimiteau sărutări de pe ferestrele deschise, animaţi de gândul unei mari aventuri. Ans privi trenul până când dispăru din câmpul ei vizual, apoi îşi adună puterile şi se grăbi să se întoarcă acasă la Eloise.

Capitolul 8

Lena se repezi cu pompa de desfundat la cada de rufe, de parcă ar fi fost vorba de dușmanul ei. Își dorea să fi plecat în oraș cu Pieter. Ar fi trebuit să fi ajuns deja acasă. Sigur nu avea nevoie de trei ore ca să vândă laptele și ouăle și apoi să cumpere produsele cerute de Lena. Aceasta însemna că probabil se oprise să vorbească cu alți fermieri despre înrolare.

Geamurile verandei unde lucra asudară de la aburul ce se ridica din căzile cu apă clocotită. Lena își scoase pulovărul, apoi își trase baticul de pe cap și-i șterse fruntea înainte de a trece la ultima etapă, de stoarcere. Împreună cu Pieter, încheiase cu bine toate pregătirile de iarnă – strânseră recoltele de toamnă, tăiară porcii, afumară carnea și făcură cârnați – dar, acum că treaba era încheiată și toamna era pe sfârșite, Pieter deveni neliniștit. Cute adânci îi brăzdară fruntea ca un câmp arat, când stătuseră cu o seară înainte în bucătărie, ascultând la radio știrile de război.

— De ce te neliniștești atât de mult? întrebă ea în cele din urmă. Nu avem de ce să ne îngrijorăm, noi nu suntem în război cu nimeni.

— Crezi că pot fi liniștit stând pur și simplu pe aici toată iarna, răspunse el, când alți bărbați își îndeplinesc datoria?

— Eşti prea în vârstă pentru mobilizare. Pe lângă asta, eşti fermier şi, deci, eşti scutit.

— Mă gândesc să mă alătur rezervelor.

— Pieter, nu! Acest război nu este treaba ţării noastre. Dacă va vrea guvernul să adune trupele, ca o demonstraţie de forţă, lasă-i s-o facă fără tine.

— Această demonstraţie de forţă a ţinut Olanda în stare de neutralitate ultima dată, îţi aminteşti? Trebuie să-mi fac partea mea.

Îşi luă haina şi porni spre şopron, trântind uşa. Lena îl lăsă să plece. Rareori se certau şi ea nu-şi dorea ca acest dezacord să îi dezbine. Dar se temea că va fi inevitabil.

O jumătate de oră mai târziu, când aşeză hainele la uscat, auzi camioneta lor pe drum. Lăsă coşul jos şi traversă curtea, pentru a-l întâlni în faţa şopronului. Îşi dădu seama, după felul în care îşi trase umerii şi îşi ridică bărbia, că are ceva important de spus:

— Ştiu că nu o să-ţi placă, Lena, dar totul este aranjat. Şase dintre noi ne-am înrolat ca rezerve. Ne vom prezenta la sediul armatei din Den Haag pentru antrenament.

— Când?

— Luni.

Lena îl apucă de mânecile hainei, dorind să îl trezească la realitate.

— Pieter, te rog, nu face asta. Te implor.

— Este deja stabilit. Ştii că trebuie să merg. Ştii că e alegerea corectă.

— Dar nu este! Ai soţie şi copii la care trebuie să te gândeşti. O fermă de care să îngrijeşti. Nimeni nu te va învinui dacă nu te duci. Spune-le că te-ai răzgândit. Te rog!

— Nu mă voi răzgândi.

Se eliberă din strânsoarea ei. Lena ştia că trebuie să se supună deciziilor soţului ei, dar nu putea face faţă gândului că el va pleca. Sau că va rămâne singură.

— Pieter, mi-e teamă pentru tine.

El suspină şi o cuprinse în braţele sale. Crezu că bărbatul va ceda şi va judeca raţional, dar el se desprinse din îmbrăţişare şi, după o clipă, porni spre uşa deschisă a şopronului. Ea îl urmă înăuntru.

— Te străduieşti degeaba, Lena. Nu te-ai comportat la fel când m-am antrenat în timpul primului război.

— Nu eram căsătoriţi încă, spuse ea, ţinând pasul cu el. Nu aveai trei copii la care să te gândeşti.

— Iar acum am! spuse el, ridicând vocea. Ei sunt motivul pentru care trebuie să plec.

— Dacă într-adevăr te gândeşti la noi, ai rămâne acasă.

Pieter se opri şi rămase cu ochii închişi pentru multă vreme. Apoi îi deschise din nou şi o privi atent:

— Primul război a fost cu mai mult de douăzeci de ani în urmă. Trebuie să particip la un curs de instrucţie cu ultimele tipuri de arme. Nu ai niciun motiv să te îngrijorezi, pentru că nu suntem în război şi nu vom fi. Dar armata noastră trebuie să arate că ne pregătim să ne apărăm graniţele. Şi eu trebuie, de asemenea, să fiu pregătit.

— Dar ce se va întâmpla cu ferma noastră?

— Voi face toate pregătirile necesare înainte de a pleca. Wim va ajuta la muls. El se descurcă deja. Antrenamentul va dura numai opt săptămâni.

Se întoarse fără să mai răspundă şi se îndreptă spre sfoara pe care întindea haine. Mânia ei creştea cu fiecare haină pe care o scutura, înainte de a o pune la uscat. Era mânioasă pe război, mânioasă pe încăpăţânarea lui Pieter, mânioasă pe neajutorarea ei. Pieter şi Ans vor fi amândoi plecaţi şi, cu cei doi copii mai mici la şcoală toată ziua, Lena va fi singură. Se simţise neajutorată când o privise pe Ans urcând în tren spre Leiden. Se simţise neajutorată în încercarea de a opri trecerea timpului, când îl privi pe cel mai mic copil îndepărtându-se pe drumul spre şcoală. Şi acum era neajutorată pentru că nu-l putea împiedica pe Pieter să

plece. Nu așa își imaginase viața. Cum de îi scăpaseră lucrurile de sub control?

Luni dimineață, înainte de ivirea zorilor, Pieter hrăni și mulse vaca pentru ultima oară, apoi se întoarse în dormitorul lor pentru a-și împacheta lucrurile. Mânia Lenei se transformase în panică, privindu-l pe soțul ei cum își aruncă hainele împăturate îngrijit într-un rucsac gol și cum își adună ustensilele de bărbierit.

— Nu este drept, se înfurie ea. De ce trebuie să trecem printr-un alt război? De ce trebuie ca alții să distrugă tot ce am construit?

— Am mai trecut o dată printr-un război european.

Lena se grăbi să-i blocheze trecerea, oprindu-l înainte de a se întoarce spre sertarul deschis al șifonierului.

— Știi cât de mult mă îngrijorez pentru Ans, plecată departe în Leiden. Acum mă voi îngrijora și pentru tine.

Pieter rareori își pierdea cumpătul, dar, de data aceasta, ridică tonul și vorbi apăsat:

— Trebuie să te oprești din această agitație inutilă, Lena! Biblia spune: „Nu vă îngrijorați de nimic!"

Ea îl privi surprinsă. Pieter era un om plin de credință, dar rareori vorbea despre aceasta. Și niciodată nu citase Scriptura.

— Nu poți spune pur și simplu „oprește-te" și să te aștepți ca eu...

— Lena, ascultă-mă!

Mâinile lui îi cuprinse strâns brațele:

— Te străduiești atât de mult, îngrijorându-te de orice lucru cât de mic, încercând din greu să ții lucrurile sub control, dar niciodată nu le-ai ținut, de fapt, sub control. Este numai o iluzie. Cu cât mai repede vei realiza acest lucru, cu atât mai repede vei încredința totul în mâinile lui Dumnezeu și vei găsi pace și, poate, chiar vei reuși să dormi noaptea.

Îi dădu drumul și apucă rucsacul cu lucruri.

— Deci, mă duci cu mașina în oraș sau va trebui să merg cu bicicleta?

Ea îl ţinti cu privirea. Nu avea cum să câştige. Europa era în război şi Pieter va pleca să se antreneze.

— Te voi duce eu, spuse ea, apoi se aruncă în braţele lui, îmbrăţişându-l strâns pentru ultima oară.

Îi trezi pe Wim şi pe Maaike şi le spuse să se pregătească pentru şcoală cât timp ea va fi plecată. Un nor de praf se ridică în spatele camionetei cu care Lena şi Pieter se îndreptau spre sat, precum norii grei ai războiului care se lăsau cu repeziciune peste continent. Alţi cinci fermieri care se înscriseră alături de Pieter erau sosiţi deja în staţie şi aşteptau trenul. Lena îi cunoştea pe toţi aceşti bărbaţi şi pe familiile pe care le lăsau în urmă. Oare şi soţiile lor urau la fel de mult decizia de a pleca?

Lena nu putea să aştepte trenul. Trebuia să ajungă acasă la copii şi la treburile ei.

— Îţi voi scrie, spuse Pieter, când o sărută de rămas-bun. Te iubesc.

Lena dădu din cap, cu inima prea mâhnită pentru a mai spune ceva.

Capitolul 9

Miriam înaintă anevoie, cu capul plecat din cauza vântului, grăbindu-se spre apartamentul ei. De obicei, profita de libertatea de a putea merge peste tot în acest oraş frumos, urmărind bărcile de pe canalele de apă strălucitoare sau rătăcind prin labirintul străzilor vechi de secole şi imaginându-şi cum se va bucura de toate aceste lucruri împreună cu Avi. Dar noiembrie aduse vreme rece şi umedă, iar zilele erau mai scurte. Soarele apunea la scurt timp după ora prânzului, iar Abba venea pe jos de la universitate, ajungând acasă pe întuneric. Ştia că Leiden nu era la fel ca oraşul Köln, cu bande care îi atacau aleatoriu pe evrei, dar amintirea a ceea ce îndurase vărul ei Saul îi întorcea stomacul pe dos ori de câte ori întârzia Abba.

Se porni o ploaie rece, iar Miriam păşi mai rapid, strângându-şi geanta la piept. În geantă avea două pulovere groase şi o pereche de pantaloni de lână, daruri din garderoba doamnei Huizenga, care aflase cât de puţine haine îşi aduseseră Miriam şi Abba din Germania.

— Vine iarna, Miriam. Ia lucrurile acestea, insistă ea. În Leiden poate fi ger.

Soţia profesorului îi ajutară pe ea şi pe Abba să se instaleze, invitând-o pe Miriam la masa de prânz în fiecare săptămână, pentru ca ea să poată face progrese în învăţarea limbii olandeze.

Ans, de asemenea, îi devenise prietenă bună, gata s-o ajute pe Miriam cu tot ce avea nevoie.

— Voi merge cu tine la cumpărături, dacă doreşti, se oferi ea. Ne vom simţi bine! Ştiu care sunt cele mai bune magazine. Şi vei putea găsi produse la preţuri foarte bune în ziua de piaţă.

Doamna Huizenga era prietenoasă, dar mai distantă decât Ans – probabil pentru că ea nu vorbea limba germană.

Miriam verifică repede cutia poştală, înainte de a descuia uşa clădirii apartamentului ei, sperând că va găsi o scrisoare de la Avi. Cutia era goală. Poate că poştaşul încă nu venise. Urcă scările înalte şi înguste spre apartament, îndepărtând cu mâna picăturile de ploaie îngheţată de pe haină şi scuturând pălăria. Era un apartament bun de locuit, dar încă nu simţea că este casa lor. Ea şi Abba locuiau acolo ca două sufletele incomplete, tânjind după jumătăţile lor, după oamenii pe care îi iubeau.

Ans şi doamna Huizenga îi ajutară, pe ea şi pe Abba, să găsească acest apartament, apoi o luară pe fată la cumpărături, pentru alte lucruri foarte necesare într-o casă. Camera din faţă avea două scaune şi o sofa, perdele din dantelă la ferestre şi un radio pe care îl puteau asculta seara. Bucătăria avea o chiuvetă, două ochiuri mici de aragaz, un cuptor şi o masă pe care Abba o folosea ca birou, compunând nesfârşite scrisori, disperat să-şi salveze familia din Köln. Acum că Germania era în război, viitorul oamenilor dragi lor era chiar mai nesigur decât fusese până atunci. Abba îi dăduse lui Miriam dormitorul cel mare, ca să aibă loc să exerseze la vioară. Iar toaleta era modernă, sigur ar fi pe gustul mamei. Dacă ar putea pleca din Germania, ar găsi că locuinţa este confortabilă.

— Vom fi în siguranţă, o asigură Abba pe Miriam în prima noapte pe care o petrecuseră aici. În Olanda este pace. Odată ce familia noastră se va reuni, totul va fi bine, vei vedea. Dar, pe măsură ce ascultau canalele de ştiri germane în fiecare seară

şi auzeau discursurile maniacale ale Führerului, lui Miriam îi venea tot mai greu să înţeleagă în ce fel va fi totul bine din nou.

Mirosul neplăcut al hainei ei de lână udă, pusă la uscat, umplu camera. Miriam nu prea ştia ce să facă în perioada aceasta în care îl aştepta pe poştaş. Nu durase mult să pună la locul lor hainele noi primite de la doamna Huizenga. Cântase toată dimineaţa la vioară şi se plictisise deja de aceasta. Abba va preda la universitate toată ziua. Neavând nimic altceva de făcut, decise să-i scrie o altă scrisoare lui Avi, mai degrabă decât să aştepte una din partea lui. Se îngrijora la gândul că el va avea nevoie de haine groase de iarnă în tabăra de refugiaţi şi îl întrebă dacă doreşte ca ea să-i trimită câteva.

În sfârşit, Miriam îi zări pe poştaş venind pe stradă şi se grăbi să coboare la cutia poştală, pentru a-i înmâna scrisoarea.

— Îmi pare rău, azi nu am nimic pentru tine, spuse el când o zări aşteptând.

Şi Abba va fi dezamăgit. Nu mai primiseră nicio scrisoare din Germania de două săptămâni, de când începuse războiul. Dar zări o scrisoare pentru gazda ei văduvă, doamna Spielman, care locuia în apartamentul de sub al lor şi nu putea ieşi prea mult afară din cauza reumatismului. Miriam bătu la uşa ei.

— Doamnă Spielman? Sunt Miriam, de la apartamentul de deasupra. Aveţi o scrisoare. M-am gândit să vă scutesc de deranjul de a ieşi afară în frig.

Uşa fu deschisă câteva momente mai târziu.

— Intră, intră! Repede!

Îi făcu semn lui Miriam să se grăbească înăuntru, în timp ce ea îşi ţinea în braţe pisica agitată, Oliver. Tigrişorul gras cu dungi gri şi negre părea a-şi găsi plăcerea în încercarea de a evada de fiecare dată când se deschidea uşa.

— Doreşti o ceaşcă de ceai? Te-am văzut venind acasă pe ploaie, cu puţin timp în urmă.

— Cu mare plăcere, dacă nu vă deranjez prea mult.

— Nu, deloc. Mă bucur şi eu să am companie.

Se îndreptă şchiopătând spre bucătărie – o versiune mai mare a celei de deasupra – şi puse ceainicul la foc. Doamna Spielman, de asemenea evreică, era o femeie plăcută, căruntă, în vârstă de vreo şaptezeci de ani, rotundă şi durdulie precum găluştele de cartofi ale bucătarului mamei sale.

Luă ceainicul şi două ceşti, cu degetele ei, noduroase şi deformate.

— Sper că nu vorbesc prea prost olandeza. Încă mai am de învăţat.

— Te înţeleg foarte bine.

— Ceva miroase foarte bine, spuse Miriam, inhalând mirosul de mâncare gătită.

— *Oh*... doar o supă cu de toate. Nu este prea plăcut să gătesc numai pentru mine. Îţi place să găteşti, draga mea?

— Eu... hm... nu ştiu să gătesc. În Germania, familia noastră avea un bucătar angajat. Eu cu Abba am mâncat doar ce este deja gătit.

— Te pot învăţa, dacă doreşti.

— Da? Nu v-ar deranja?

— Deloc. Deşi probabil că voi obişnuiţi să mâncaţi ceva diferit de ceea ce consumăm noi aici.

— Nu contează. Trebuie să mâncăm ceva.

— Spune-mi ce ai în casă şi te voi ajuta să faci ceva pentru cină.

Miriam dădu din cap, încurcată.

— Nu am nimic. Trebuie să merg la piaţă mai târziu.

— Nu este de mirare că eşti atât de slabă! Îţi voi face o listă de cumpărături. Du-te cu ea la măcelarul evreu din colţ şi spune-i că te-am trimis eu. El te va ajuta. Apoi vino cu alimentele acasă şi te voi învăţa să găteşti.

Miriam şi doamna Spielman serviră ceai şi biscuiţi cu ghimbir.

— Nouă, olandezilor, ne plac biscuiţii pentru ceai, spusese femeia, râzând.

Apoi, Miriam o zbughi pe scări în sus după haină, poşetă şi coşul de cumpărături.

Treizeci de minute mai târziu, Miriam se grăbi din nou să intre pe uşă cu alimentele, în vreme ce doamna Spielman se luptă să împiedice evadarea pisicii ei. Ochii lui Miriam se umplură de lacrimi când curăţă şi apoi tăie ceapa. O puse în tigaie şi învăţă cum să pregătească şi să condimenteze carnea înainte de a o introduce în cuptorul doamnei Spielman.

— Mâine te voi învăţa cum să faci supă pentru lunile reci de iarnă.

— Cum să vă mulţumesc, doamnă Spielman?

— Nu este nevoie. Ştii, nu este vorba numai despre tatăl tău, Miriam, spuse ea în vreme ce curăţau cartofii şi tocau morcovii, garnitura pentru carne. O fată frumoasă ca tine curând va avea un soţ de hrănit.

Miriam hotărî să se confeseze doamnei Spielman. Se străduia să vorbească clar în olandeză, cu vocabularul ei limitat.

— Sunt îndrăgostită de un băiat din tabăra de refugiaţi. Numele lui este Avraham Leopold. Are nevoie de viză pentru a-şi continua studiile, dar documentele necesare pentru aceasta sunt în Berlin.

Doamna Spielman observă lacrimile lui Miriam. Îşi şterse mâinile de şort şi o cuprinse în braţele sale. Erau moi şi calde, şi avură darul de a o mângâia.

— Sărăcuţa de tine.

— Îmi pare rău. Nu am vrut să plâng.

— E în regulă. Poţi plânge cât vrei. Pentru aceasta sunt braţele mele.

— Mi-e atât de dor de Avi, spuse ea, ştergându-se la ochi. Ne trimitem scrisori, dar nu este acelaşi lucru. Abi se gândeşte să fugă din tabără, dar, dacă va fi prins, va fi trimis înapoi în Germania.

— Ce tragedie ar fi!

Netezi părul lui Miriam şi îl înlătură de pe faţa fetei cu degetele ei noduroase.

— În Germania, îi fac pe evrei să sufere – care este cuvântul? – persecuţie. Nu credeam că se poate întâmpla ceva mai rău.

Dar acum este război și nu am mai primit nicio scrisoare de la familia noastră. Suntem atât de îngrijorați.

— Acesta este cel mai rău lucru în război: toate aceste despărțiri.

— Pentru mine, cel mai rău lucru este să nu poți visa la viitorul tău. În vremuri de pace, orice părea posibil. Acum, nimic nu mai este. Viitorul ne este răpit și nu-l putem lua înapoi.

— Cel puțin este pace aici, în Olanda.

— Da. Și lui Abba îi place la universitate.

Miriam își scoase batista pentru a-și șterge lacrimile și a-și sufla nasul.

— Când vor veni Avi și mama, totul va fi perfect.

Își așeză batista înapoi în buzunar și continuă să curețe cartofii. Părea că aruncă jumătate din cartof, odată cu coaja.

— Nu mă pricep la curățat, spuse ea cu un suspin.

— Pentru gătit este nevoie de practică. Precum cântatul la vioară, mă gândesc.

— Dar familia dumneavoastră, doamnă Spielman? Ați locuit întotdeauna în Leiden?

— Eu și soțul meu am crescut aici. El a fost farmacist și a deținut ani de zile un magazin pe Rapenburg. Am crescut doi fii și amândoi locuiesc acum în Amsterdam, cu familiile lor. Și am opt nepoți.

— Ce minunat!

— Așa este. Îi vei întâlni când vor veni în vizită. Am avut o viață fericită. Olanda este un loc bun pentru un evreu.

— Îmi dați speranță, doamnă Spielman... și lecții de gătit.

— Hai, lasă că termin eu de curățat cartofii, spuse ea, luând cuțitul și cartoful din mâinile lui Miriam. Pe când va sosi tânărul tău Avraham, vei putea să-i gătești ca la ospăț.

— Ar fi extraordinar! Dar vom termina cina aceasta pe când va ajunge Abba?

— O, da, draga mea. Și, oare, nu se va bucura?

— Va crede că a ajuns în paradis.

Capitolul 10

Zilele Lenei păreau serbede, în lipsa lui Pieter. Se ocupa de treburile casei – ale ei şi ale lui — şi ducea copiii la şcoală în fiecare dimineaţă, asculta ştirile, cosea în fiecare seară, pentru a se trânti mai apoi în patul rece şi gol, foindu-se până când cearşafurile se adunau în dezordine sub ea; apoi se scula din pat înainte de ivirea zorilor, pentru a o lua de la capăt. Erau mai puţine haine de spălat, mai puţine guri de hrănit, nu avea cu cine să vorbească în timpul zilei. Iarna aduse cu sine zile scurte şi nopţi lungi şi nesfârşite. Nu putea dormi bine. Pieter era un om liniştit, dar îi lipsea prezenţa lui caldă şi fermă în timpul zilei, sforăitul lui lin în timpul nopţii.

Decembrie putea fi o lună mohorâtă, dar azi, 5 decembrie, vântul suflă norii spre mare şi un soare iernatic îşi făcu apariţia pentru prima dată după multe zile. Lena îşi puse pe ea haina cea mai groasă şi îşi legă un batic sub bărbie, după care luă bicicleta şi se îndreptă spre sat, în speranţa că va găsi o scrisoare de la Pieter. Scria o dată pe săptămână. Lena pricepu că se străduieşte de fiecare dată să găsească ceva diferit şi interesant despre care să povestească. Seara aceasta era ajunul zilei de Moş Nicolae şi s-ar fi bucurat să aibă o scrisoare pe care să o citească mai târziu cu voce tare copiilor, întrucât Pieter nu putea fi acasă.

Când ajunse în sat, coborî de pe bicicletă, trecând mai întâi pe la oficiul poştal, unde soţul verişoarei sale Truus lucra ca diriginte de poştă. Era cu cinci ani mai în vârstă decât Pieter şi nu se înrolase ca rezervă.

— Azi nu am nicio scrisoare pentru tine, Lena. Îmi pare rău.

Îşi ascunse dezamăgirea şi, după ce mulţumi, urcă scările spre apartamentul verişoarei sale, care locuia deasupra.

Truus pregăti câte o ceaşcă de ceai pentru amândouă.

— Ce veşti ai de la soldatul tău?

— Antrenamentul durează opt săptămâni. Ar trebui să ajungă acasă zilele astea.

— Poate chiar în ajunul zilei de Moş Nicolae?

— Ar fi cel mai frumos cadou pe care mi-l pot imagina. Dar mă îndoiesc că armata ia în calcul lucrurile cu valoare sentimentală, cum ar fi ziua de Moş Nicolae sau inimile pline de speranţă ale copiilor. Deja am cumpărat cadouri pentru Wim şi Maaike. Mă duc acum la brutărie să mai cumpăr ceva.

— Ei bine, dacă nu ajunge în seara aceasta, va veni până la Crăciun. Şi ce mai ştii de Ans? Crezi că va veni acasă de Crăciun?

— Nu ştiu. Poate. Femeia pentru care lucrează nu se simte bine.

— Dar ce probleme are?

— Nu ştiu exact.

Lena ştia din scrisorile lui Ans că doamna Huizenga suferă de stări de melancolie, dar hotărî să nu-i vorbească despre aceasta verişoarei sale. Truus savura pătimaş orice bârfă. Soţul ei, de asemenea, părea a şti totul despre toţi şi era acuzat în glumă de câţiva săteni că citeşte toate scrisorile.

Lena îşi termină cafeaua şi o îmbrăţişă pe Truus de rămas-bun, apoi plecă la brutărie după *pepernoten* (dulciuri tradiţionale în Olanda şi Belgia pregătite în perioada sărbătorilor de iarnă, ce conţin miere şi condimente: scorţişoară, cardamon, nucşoară, ghimbir, anason etc., n.ed.) şi tradiţionala plăcintă de sărbători *banket* (un tip de ştrudel cu pastă de migdale, n.ed.), în formă de *W* pentru Wim şi *M* pentru Maaike.

— Fără *A* pentru Ans anul acesta? o întrebă brutarul.

Lena clătină din cap, stăpânindu-şi lacrimile.

— Slujba ei în Leiden este foarte solicitantă.

Ultima oprire fuse la casa parohială, pentru a-şi vizita tatăl. Intrase pe uşa din bucătărie şi traversă sufrageria şi camera de zi, în drum spre biroul său. Camerele păreau goale şi lipsite de viaţă după moartea mamei sale, şi Lena întotdeauna le traversa în grabă. Tata angajase o menajeră care să se ocupe de curăţenie şi gătit, dar casei îi lipsea căldura şi veselia pe care mama ei o avea de fiecare dată. Un coş cu cele necesare pentru tricotat încă mai stătea lângă scaunul ei de la fereastră, cu andrelele rămase într-o pereche de şosete neterminate. Nici Lena, nici tata nu cutezară a-l muta din locul lui.

— Engelena! Plină de energie şi îmbujorată! se ridică tata de la birou şi îl ocoli, pentru a o săruta.

— Am venit cu bicicleta în oraş pentru a cumpăra dulciuri de Moş Nicolae. M-am lăsat păcălită de soare şi am crezut că e cald.

— Ai vreo veste despre întoarcerea lui Pieter?

— Curând, sper. Tată, vreau să-ţi cer... crezi că ai putea veni la fermă deseară, pentru ajunul zilei de Moş Nicolae? Sigur copiilor le va fi foarte dor de tatăl lor. Şi mie îmi va fi, desigur. Pieter întotdeauna se îngrijea ca sărbătorile să fie pline de bucurie pentru ei.

— Voi încerca. Dar sunt sigur că ştii că doamna Hoekstra este pe patul de moarte şi mai are numai câteva zile. Voi merge acolo peste câteva minute, să fiu alături de familie.

— Înţeleg.

Lena crescuse conştientă de solicitările slujbei de pastor a tatălui său. Îşi iubea familia, dar slujba lui întotdeauna avea prioritate. Pierduse numărătoarea ocaziilor în care fusese ridicat de la masă sau nevoit să lipsească de la o ocazie specială ca cea din seara aceasta.

Porni încet spre casa ei de la fermă, dorind să zărească ceva frumos în crengile goale ale copacilor sau în iarba uscată, dar nu

zări nimic. Îşi dădu jos baticul, pentru a simţi căldura soarelui, atâta câtă era, dar nu reuşi să se învioreze. Odată ajunsă acasă, ascunse darurile şi dulciurile pe care le aduse pentru copii şi se apucă să pregătească cina.

Wim şi Maaike dădură buzna pe uşa bucătăriei în după-amiaza aceea, pălăvrăgind despre ajunul zilei de Moş Nicolae şi serbarea şcolară de a doua zi. Wim nu mai credea că Moş Nicolae va sosi pe calul lui alb în seara aceea, ca să aducă daruri tuturor copiilor, dar se purta galant cu Maaike.

— Ai fost cuminte, Maaike? o tachină el, pe când amândoi îşi scoteau încălţămintea şi îşi agăţau hainele în cuier. Sau vei primi vizita lui Zwarte Piet?

Piet era servitorul lui Moş Nicolae, care îi pedepsea pe copiii răi.

Maaike îşi ridică ochii îngrijorată şi trase de mâneca Lenei.

— Am fost cuminte, mama, nu-i aşa?

— Aşa este, micuţa mea.

Lena îşi trecu degetele prin părul încâlcit al Maaikei, la fel de des şi auriu ca cel al lui Pieter.

— Aş fi dorit ca Ans să fi fost aici, spuse Maaike.

— Şi tata, adăugă Wim.

— Ştiu. Şi mie mi-e dor de ei.

Îşi muşcă buzele, amintindu-şi cum Pieter se strecura afară când copiii nu erau atenţi şi fugea să bată la uşa din faţă, după ce lăsa darurile de la Moş Nicolae pe prima treaptă. Apoi se grăbea să intre în casă şi reapărea când copiii deschideau uşa pentru a vedea dulciurile. Lena nu putea face acest truc de una singură.

Ea şi Wim mulseră vacile împreună şi hrăniră animalele, apoi toţi trei se aşezară la masa din bucătărie pentru a servi cina. Copiii nu mâncară prea mult, veniseră sătui de la petrecerile de la şcoală.

— Nu este deja timpul să ne punem încălţămintea afară, mamă? întrebă mai apoi Maaike.

— Da, haideţi să mergem.

Se duseră în şopron după o mână de fân şi apoi coborâră toţi în pivniţă după morcovi. Acestea fură aşezate afară în unul dintre pantofii lor de lemn, pentru calul lui Moş Nicolae. Celălalt pantof urma să fie umplut de Moş cu dulciuri şi daruri.

— Haideţi să cântăm, spuse Lena, încercând să le ridice moralul, inclusiv pe al ei.

Se aşeză la pianul din camera de zi şi începu să cânte melodiile tradiţionale de sărbătoare, iar copiii cântau cu ea. Erau la mijlocul cântării, când o bătaie puternică în uşă îi făcu să tresară. Faţa Maaikei se lumină şi deschide larg gura, în anticipare.

— Este Moş Nicolae, chicoti ea.

Sau poate bunicul. Poate că, până la urmă, reuşise să vină, deşi Lena nu-i auzise maşina.

Se grăbiră cu toţii în pragul uşii. Şi iată-l pe Pieter!

— Tata! strigă Maaike.

Lena simţi că explodează de bucurie când Pieter îşi aruncă rucsacul cu lucruri din mână şi o cuprinse în braţe, sărutând-o, chiar în faţa copiilor. Îl îmbrăţişă pe Wim şi îl ciufuli un pic, apoi o luă în braţe pe Maaike.

— Ei, îmi pare rău că nu sunt Moş Nicolae, spuse bărbatul, dar se pare că el deja a trecut pe aici.

Le arătă copiilor pantofii, plini cu dulciuri. Morcovii şi fânul nu mai erau acolo.

— Vezi, Wim? Ţi-am spus că am fost cuminte, spuse Maaike, dându-i un cot.

Copiii îşi transportară bunurile în casă, iar Lena se cuibări pe sofa lângă soţul ei, privind cum se bucurau copiii de darurile lor.

— De ce nu mi-ai scris să îmi spui când vii? îl întrebă Lena.

— Am vrut să vă surprind, îi luă el mâna şi i-o sărută.

— Ei bine, ai reuşit. Am fost sigură că e Moş Nicolae.

Copiii erau atât de entuziasmaţi, încât Lena nu ştia dacă va reuşi să-i pună la culcare. Aşa cum şedea pe sofa cu Wim lângă el şi Maaike în poala lui, Pieter începu să le spună poveşti despre

viața lui de soldat. În cele din urmă, Lena deveni nerăbdătoare să rămână singură cu Pieter și-i trimise pe copii la culcare.

— Mă bucur așa de mult să te am din nou în pat lângă mine, spuse ea mai târziu. M-am simțit atât de singură.

— Și eu. Și îți voi mai spune ceva: îmi place mai mult să fiu fermier decât soldat.

— Îmi promiți că nu vei pleca din nou? Este îngrozitor să stau aici fără tine.

Pieter se sprijini într-un cot și privi în jos la ea, în camera întunecată, cu o expresie serioasă. Semiluna străluci prin perdea și-i lumină părul blond ca niște cârlionți de aur.

— Nu îți pot promite aceasta, Lena. Ne-au spus că, dacă se va ivi vreo criză, va trebui să mă prezint din nou la Den Haag pentru mobilizare.

— Crezi că se va întâmpla așa ceva?

— Ei bine, nu se întâmplă prea multe pe front chiar acum. Nu se poartă bătălii majore între naziști și Aliați. Ei îl numesc războiul „fals".

Lena îl trase din nou în jos, lângă ea.

— Haide să ne rugăm pentru pace.

Capitolul 11

Aprilie 1940

În lunile care urmară declarației de război emisă de Anglia și Franța împotriva Germaniei, Ans devenise alertă la orice semn ce părea a anunța alunecarea Eloisei în disperare. Parcă ar fi privit-o traversând un repeziș, păşind pe pietre alunecoase, încercând să nu-şi piardă echilibrul şi să nu fie luată de apă. Admiră curajul Eloisei. Când Ans numai ce sosise în Leiden, Eloise se avântase în orice activitate cu un chef de viață frenetic, vorbind repede, mişcându-şi mâinile grațioase agitat şi neobosit. Acum, avea nevoie adesea să fie convinsă să se ridice din pat dimineața. Mânca foarte puțin şi era obsedată de ascultarea ştirilor de război. Deocamdată, nu se întâmplaseră prea multe, dar anxietatea aşteptării adâncea starea de melancolie a Eloisei, de parcă s-ar fi temut de apropierea unei furtuni violente.

— Cu siguranță că bătălia va începe cât de curând, acum că a trecut iarna, repeta ea în fiecare dimineață.

— Da, dar Olanda este neutră. Războiul nu va ajunge aici, încercă Ans s-o liniştească.

Se asigură că Eloise urmează rutina zilnică, ieşind afară din casă pentru plimbare, planificând călătorii la Amsterdam sau în afara orașului Leiden, luând prânzul cu Miriam.

Într-o după amiază ploioasă, cele trei femei luau masa de prânz în una dintre cafenelele favorite ale Eloisei, când un bărbat dădu buzna înăuntru şi îi strigă patronului:

— Ai auzit ştirile? Naziştii tocmai au invadat Norvegia!

Ospătarii îngheţară cu tăvile cu mâncare în mâini. Toţi oamenii din restaurant se opriră din mâncat, pentru a asculta mai departe:

— Navele de război naziste au debarcat în Oslo cu mii de soldaţi, continuă omul.

Ans ar fi vrut să strige la el să tacă. Norvegia fusese neutră, aşa cum era şi Olanda.

Eloise dădu drumul furculiţei şi îşi luă şervetelul din poală, aşezându-l peste farfuria ei rămasă pe jumătate plină.

— Cere-i chelnerului să aducă cecul. Noi mergem acasă.

— Haide mai întâi să terminăm de mâncat, spuse ea, atingând uşor braţul Eloisei.

Dar femeia deveni din ce în ce mai agitată, pe măsură ce omul continuă să descrie invazia Norvegiei şi un atac simultan asupra neutrei Danemarca.

— Spune-mi ce s-a întâmplat, zise Miriam. Este ceva legat de război?

Ans încuviinţă.

— Naziştii au invadat Norvegia şi Danemarca.

Vorbea încet, sperând ca nimeni să nu o audă vorbind în germană, conştientă de sentimentele puternice anti-naziste din Olanda. Eloise îşi îndepărtă scaunul de la masă şi ceru cecul.

— Haide, Ans. Trebuie să ne grăbim acasă.

Trupul subţire al Eloisei tremura atât de tare în drum spre casă, încât Ans şi Miriam trebuiră s-o sprijine, atente la umbrele şi la bălţi. Vânzătorii strigau titlurile de la fiecare chioşc de ziare pe lângă care treceau, şi Eloise o făcu pe Ans să se oprească şi să le cumpere.

Sosiră acasă ude leoarcă, cu pantofii mustind de apă.

— Am să vă aduc nişte prosoape, spuse Ans, trecându-şi degetele prin părul încâlcit şi ud.

Eloise nu răspunse, dar se îndreptă spre camera din faţă şi porni radioul.

— Eloise, poate că ar trebui să-l aşteptăm pe profesor...

— O, taci odată, Ans. Încerc să ascult, spuse ea, după care se cufundă tremurând în canapea, cu faţa albă ca varul.

Ans o rugă pe Miriam să aducă prosoapele.

— Poţi rămâne aici să mă ajuţi? şopti Ans când ea se întoarse.

— Da, desigur.

Ceea ce spusese omul din restaurant era adevărat. Navele de război naziste trecuseră pe lângă minele britanice, pentru a debarca în porturile majore ale Norvegiei, de la Narvik la Oslo. Mii de trupe se revărsară pe uscat. Un comandant militar norvegian, care era un simpatizant nazist, ordonă trupelor norvegiene să nu îi oprească. Naziştii invadară, de asemenea, Copenhaga şi alte oraşe daneze, cerând conducerii daneze depăşite de situaţie să se predea.

— Norvegia şi Danemarca fuseseră neutre, spuse Eloise. Neutre! Aşa cum fusese şi Belgia în Marele Război. Aşa cum suntem noi aici, în Olanda. Vezi, Ans? Neutralitatea nu înseamnă nimic pentru aceşti oameni. Nimic!

Vocea ei tremurătoare la început părea să devină tot mai puternică, odată cu creşterea furiei.

— Eloise, te rog, spuse Ans, întinzându-i un prosop. Trebuie să închidem radioul, până când soţul tău se va întoarce acasă. Nu va folosi decât să-ţi reînvie amintirile pe care ar trebui să le uiţi.

— Să uit! Nu voi uita niciodată! Nici nu erai născută când kaizerul a hotărît să treacă prin neutra Belgie, o scurtătură spre Paris. Ei mi-au ucis părinţii şi ne-au luat casa din Antwerp.

Ans nu o văzuse niciodată pe Eloise atât de mânioasă. Oare să-i telefoneze profesorului? Avea un număr de la universitate unde putea fi găsit, în caz de urgenţă.

— Fratele meu mai mare a scăpat în Franța și a luptat cu Aliații, continuă Eloise. Fusese otrăvit cu gaze în timpul războiului. Când l-am văzut pentru ultima dată, m-a implorat să-l ucid, pentru a-i curma suferința.

Eloise se întoarse spre Miriam, pentru a-i atrage atenția, de parcă ambele lor vieți erau acum expuse pericolului.

— Era să murim de foame, Miriam.

Miriam părea să aibă probleme de respirație ori de câte ori o tulbura ceva, și acum era în mod clar tulburată.

— Eloise, oprește-te. Te necăjești și o necăjești și pe Miriam. Te rog...

— Voi amândouă trebuie să știți că războaiele întotdeauna aduc foamete, boli și necazuri. Mii de oameni inocenți au murit de foame în Belgia, înainte ca popoarele din jur să vină în ajutorul nostru.

— Dar tu ai supraviețuit și te-ai mutat aici...

— Prea multe amintiri îngrozitoare mă bântuiau în Belgia.

— Și te-ai căsătorit cu domnul profesor, spuse Ans, disperată să ducă firul amintirilor pe un alt făgaș. El te iubește foarte mult, îmi dau seama de lucrul acesta. Aveți o viață frumoasă împreună. Sper să găsesc într-o zi un soț care să mă iubească măcar pe jumătate la fel de mult cum te iubește el pe tine.

Eloise reuși să schițeze un zâmbet.

— Când te năpădesc amintirile, de ce să nu te gândești, în schimb, la prezent? Și la viitor?

Ochii Eloisei se umplură de lacrimi.

— Nu va fi niciun viitor... asta încerc să vă spun, Ans. Se va întâmpla din nou. Ocupația inamică, înfometarea și moartea...

— Oprește-te! Ans apucă mâinile fără astâmpăr ale Eloisei, ținându-le strâns. Nu știm acest lucru, Eloise. Țara noastră deja a mobilizat sute de mii de trupe care sunt pregătite să ne apere dacă...

— Și noi, belgienii, am făcut același lucru, își eliberă ea mâinile. Trupele nu vor reuși să facă nimic. Întreabă-i pe danezi și pe norvegieni.

— Ţara noastră a fost cruţată în ultimul război...

— Nu va fi cruţată de data aceasta.

Când lacrimile începură să-i curgă pe obraji, Eloise îşi întoarse privirea. Ans se întreba dacă să îndrăznească să plece de lângă ea pentru un timp suficient de lung pentru a-l suna pe profesorul Huizenga.

— Poate că ai dreptate. Poate că se va întâmpla din nou. Dar, până atunci, haide să ne bucurăm, Eloise. Haide să luăm mâine trenul spre Amsterdam şi să admirăm nişte opere de artă. Miriam ar putea veni cu noi şi...

— Este neplăcut să călătoreşti pe ploaie.

— Atunci, haide să ne bucurăm de ploaie! O vom conduce pe Miriam acasă cu umbrelele noastre şi ne vom lua cizmele de ploaie, pentru a păşi prin toate bălţile, ca nişte copii. Ne putem opri la piaţă şi putem cumpăra flori pentru toate camerele din casă. Şi, când vom ajunge acasă, vom bea căni peste căni de ceai şi vom asculta o muzică selectă la gramofon.

Eloise îşi ridică privirea spre Ans, cu un zâmbet abia schiţat. Lacrimile continuau să i se prăvălească pe obraji.

— Ai dreptate, draga mea, Ans. Avem ziua de azi, nu-i aşa? Dar vieţile noastre se pot schimba într-o clipită, aşa cum s-a întâmplat cu săracii norvegieni. Şi atunci nimic nu va mai fi la fel.

Ans se străduia să găsească ceva de spus, când auzi cum o cheie se învârte în broasca uşii din faţă. Profesorul Huizenga se grăbi să intre. *Slavă Domnului.* Se aşeză lângă Eloise, încă purtând pardesiul ud, şi o trase tandru în braţele sale.

— Mă temeam că poate ai auzit ştirile, draga mea, aşa că m-am grăbit să vin acasă.

— Nu mă vei părăsi, Herman?

— Niciodată.

El îşi ridică privirea spre Ans, pe deasupra capului soţiei sale, şi îi făcu semn că poate pleca.

— Am să te conduc acasă, îi şopti Ans lui Miriam.

Îşi îmbrăcară din nou pelerinele ude şi ieşiră în ploaie cu umbrelele picurând. Nu aveau un drum lung până la apartamentul lui Miriam, dar niciuna dintre ele nu scoase vreun cuvânt, dovedindu-se parcă prea epuizate de evenimentele din acea după-amiază.

Când ajunseră în faţa uşii, Miriam se întoarse spre Ans.

— Mă tem că Eloise are dreptate, spuse ea încet. Ce s-a întâmplat cu ea în Belgia şi ce s-a întâmplat cu noi în Germania s-ar putea întâmpla din nou.

— Dar poate...

Îşi ridică mâna pentru a o opri pe Ans.

— Dar şi tu ai dreptate, Ans. Încă avem ziua de azi. Trebuie să trăim ziua de azi cu speranţă şi să nu disperăm.

O îmbrăţişă pe Ans şi-şi luară rămas-bun.

Când Ans ajunse acasă, radioul era oprit şi pesemne profesorul reuşise s-o convingă pe Eloise să urce în dormitorul ei. Când profesorul Huizenga dăduse de ea, Ans îşi pregătise deja o cană de ceai şi stătea la masa din bucătărie, aşteptând să se usuce şi să se încălzească. El părea rece şi palid, şi chiar mai slab decât în ziua în care Ans îl întâlni pentru prima dată.

— Mă tem că acest război îi va aduce sfârşitul, spuse el cu un suspin.

— Se simte bine?

— Deocamdată. Şi-a luat medicamentele. Îi va crea o stare de somnolenţă.

— Aţi dori o cană de ceai? întrebă ea ridicând ceainicul. Este din belşug.

El clătină din cap.

— O voi duce pe Eloise undeva pentru câteva zile. Aerul mării întotdeauna îi face bine. M-am gândit că ţi-ar plăcea să mergi acasă să-ţi vezi familia, în perioada în care noi vom fi plecaţi.

— Mulţumesc. Aşa voi face.

— Ans, nu ştiu cum să-ţi mulţumesc pentru faptul că eşti aşa un alin pentru Eloise... nu, eşti chiar mai mult. Eşti prietena ei.

— Îmi place foarte mult de ea, domnule profesor. Sper că această ieşire să îi facă bine.

— Da, aşa sper şi eu.

Ans se hotărî să nu ia trenul spre casă, avea nevoie de timp şi spaţiu între viaţa ei din Leiden şi cea de la fermă. Avea înainte un drum lung de parcurs cu bicicleta, dar plecă duminică devreme şi ajunse chiar în momentul în care familia ei se întorcea de la biserică. Mama ei o îmbrăţişă strâns şi cu greu îi dădu drumul. Ans se gândi la Miriam şi Eloise, care amândouă îşi pierduseră mamele, în vreme ce ea stătea în braţele mamei sale. Ambele femei îşi pierduseră şi casele, şi Ans se simţi vinovată pentru că-şi dorise atât de arzător s-o părăsească pe a ei.

— E rândul meu! E rândul meu! ţopăi Maaike în jurul lui Ans, trăgând-o de mâini şi implorând-o s-o ia în braţe, deşi la cei şase ani ai săi nu mai era un prunc.

Ans îi dărui ei şi lui Wim ciocolatele pe care le cumpărase.

— Dar trebuie să aşteptaţi şi să le mâncaţi numai după masa de prânz, îi avertiză ea.

Maaike scoase un zâmbet ştrengăresc şi, când crezu că nu o vede nimeni, strecură repede o bucăţică în gură.

— Răsfăţato! îi spuse Ans râzând şi îi dădu o palmă în joacă, înainte de a o urma pe mama lor în bucătărie. Ai nevoie de ajutor, mamă?

— Nu, cred că totul este deja gata.

Mama întotdeauna pregătea masa în seara de dinainte şi curăţa cartofii şi morcovii. Îi puse în cuptor lângă carnea de porc afumată înainte de a pleca la biserică şi acum miroseau îmbietor. Când sosi şi bunicul, se aşezară cu toţii în jurul mesei pentru prânzul de duminică.

Ans privi la familia ei dragă adunată în jurul mesei şi îi păru că niciodată nu plecase de acasă. Nimic nu se schimbase aici la fermă, ceea ce într-un fel o liniştea. Dar Ans ştia că ea se

schimbase. Făcuse atât de multe lucruri noi, își făcuse noi prieteni, învățase chiar și să danseze. Și avea un prieten ale cărui sărutări treziră în ea tot felul de simțăminte noi.

— Cum merge cu serviciul? întrebă bunicul când platourile cu carne, pireul de cartofi și morcovii erau trecuți din mână în mână în jurul mesei.

— Îmi plac foarte mult profesorul Huizenga și soția lui, răspunse ea. Ar trebui să fiu însoțitoarea Eloisei, dar aproape că este invers. Ea mă duce în tot felul de locuri interesante, cum ar fi sălile de concerte și muzeele de artă. Învăț foarte multe lucruri interesante de la ea.

Fata nu menționă fragilitatea Eloisei. Îi păru ceva greșit să-i expună slăbiciunea. Se întreba cât de multe știa bunicul despre situația ei.

— Mă bucur, spuse. Și că îți place acolo.

— De asemenea, am întâlnit o familie interesantă din Köln, Germania. Miriam Jacobs și tatăl ei sunt refugiați evrei. Profesorul Huizenga l-a ajutat pe domnul Jacobs să obțină un post de lector la universitate, iar eu cu doamna Huizenga i-am ajutat să închirieze un apartament.

— După cum stau lucrurile, spuse tata, au plecat chiar la timp din Germania.

— Mama lui Miriam și restul familiei sale nu au reușit să plece. Ei sunt încă acolo. Și prietenul lui Miriam este blocat în Westerbork.

— Războiul provoacă multe despărțiri dureroase, spuse mama. Toți băieții cu care ai mers la școală sunt plecați acum, pentru antrenamentul militar.

— Mi-aș fi dorit să fi fost destul de mare ca să fiu soldat, spuse fratele lui Ans.

— O, Wim! îi lovi ea ușor umărul. Ești doar un băiețel.

Băgă de seamă, din încordarea bărbiei sale, că băiatul nu fu de acord cu ea.

— Avem mult de lucru acum că a sosit primăvara, spuse tata, și avem prea puțini oameni la lucru.

— Și tatăl tău a fost plecat pentru antrenamentul militar, începu mama.

— Și încă fac parte din rezerve, încheie el. Voi fi chemat, dacă va fi nevoie de mine. Această invazie în Norvegia și Danemarca mă îngrijorează. În același timp, este nevoie de mine la fermă. Guvernul nostru stochează alimente, pentru ca țara să poată supraviețui în cazul perturbării comerțului.

— Ca Iosif și faraon din Biblie, spuse bunicul. Să aduni hrană în vreme de belșug este un lucru foarte înțelept.

„Războiul întotdeauna aduce foamete, boli și lipsuri", îi spuse Eloise lui Ans. Ea se uită la prânzul îmbelșugat dinaintea ei și nu-și putea imagina așa ceva.

După ce terminară de mâncat, tata citi din Biblie și se rugă, așa cum făcea dintotdeauna, de când și-l amintea Ans. Mama întrebă politicos despre oraș și despre slujba lui Ans, în timp ce spălară vasele, dar părea ezitantă când venea vorba de viața personală a fetei. Ans tânjea să-i spună despre Erik și despre cât de mult îi ducea dorul acum că era plecat. Dar cu menționarea lui Erik ar fi venit și întrebări nedorite despre trecutul și credința sa, întrebări la care Ans nu era gata să răspundă.

Când terminară cu farfuriile, Ans se strecură în șopron, să stea de vorbă cu tata. Era hotărât să nu lucreze în ziua Domnului, dar, cu toate acestea, trebuia să se asigure că animalele sunt îngrijite corespunzător. Își scosese costumul de duminică și, în hainele sale de lucru uzate, arăta mai mult ca tatăl pe care îl iubea ea.

— Crezi că va veni războiul? întrebă Ans.

— Am reușit să rămânem neutri prima dată. Ar trebui să reușim încă o dată.

— Atunci de ce pari îngrijorat?

— Eu? își trecu el mâna prin părul des și lui Ans îi păru că zărise câteva șuvițe cărunte printre firele lui blonde.

— Da. Şi mama pare îngrijorată. Doamna Huizenga a crescut în Belgia şi mi-a povestit câteva lucruri îngrozitoare despre ce se întâmplase în ţara ei, când fusese invadată de armata kaizerului. Crede că se va întâmpla la fel.

El nu-i răspunse imediat.

— Eu şi mama ta ne amintim despre felul în care ne-a perturbat vieţile primul război, chiar dacă ţara noastră nu a fost implicată. Eram doar un simplu tânăr... îndrăgostit de mama ta, adăugă el cu un zâmbet timid. Şi cred că acest război deja ne perturbă cursul vieţii. Toţi fermierii duc lipsă de lucrători, de exemplu.

— Şi noi simţim tensiune în oraş. Profesorul Huizenga spune că mulţi studenţi au plecat pentru antrenamentul militar şi că universitatea este pe jumătate goală.

— Mama ta se îngrijorează pentru tine, Ans. Poate că i-ai putea scrie mai des, ca să ştie că eşti bine, ce zici?

— Da. Îmi pare rău. Mă voi strădui mai mult. Uneori nu prea am ce să scriu.

Întinse braţul şi o îmbrăţişă.

— Şi eu îmi fac griji pentru tine, fata mea. Este de datoria unui tată să-şi protejeze fiica, indiferent de vârsta la care a ajuns.

Ans se gândi la eforturile pe care le făcuse tatăl lui Miriam pentru a-şi proteja fiica şi ştia că tata ar fi făcut la fel.

— Ştiu, tată, şi te iubesc pentru asta.

— Nu o să uiţi cum se mulge o vacă, fiind departe de casă, nu-i aşa?

Ea râse.

— Probabil că nu!

— Ei bine, dacă ai nevoie de exerciţiu cât eşti acasă, dă-mi de ştire.

Când veni timpul ca Ans să se întoarcă în Leiden, Wim pedală alături de ea doi sau trei kilometri, vorbind despre război şi despre fratele celui mai bun prieten al său, care era plecat la antrenament.

— Naziștii au tancuri care pot trece peste orice în calea lor și pot nivela orice drum, spuse el.

Vântul îi ciufuli părul de culoarea spicului.

— Nimic nu-i oprește! Și au atât de multe avioane, că umplu cerul de la un capăt la celălalt.

— Cum de știi atât de multe despre asta?

— De la radio, spuse el, ridicând din umeri de parcă răspunsul ar fi fost evident. Dar tancurile lor nu vor înainta prea mult în țara noastră. Dacă vor încerca să ne invadeze, vom desface diguri, vom inunda pământul și-i vom îneca pe toți.

— Și asta tot de la radio ai aflat?

— Tata mă pune să-l opresc când începe să vorbească despre lucruri îngrozitoare, cum ar fi intrarea naziștilor în Polonia.

— Bineînțeles. Ai numai doisprezece ani!

— Dar prietenul meu Hans ascultă totul, în fiecare seară, și el îmi spune ce nu reușesc eu să aud.

Ans ar fi vrut să-l convingă să nu asculte, să rămână un copil inocent măcar pentru încă o vreme. Înțelese foarte bine ce vru să spună tata când afirmase că războiul le perturbă cursul vieții.

— Hei, nu o să-i spui tatălui nostru despre toate lucrurile pe care mi le povestește Hans, nu-i așa? o întrebă Wim dintr-odată.

Ans clătină din cap. Dacă Wim nu ar fi auzit știrile de război de la Hans, le-ar fi auzit de la altcineva.

— Este secretul nostru, spuse ea. Pedalară împreună încă un kilometru înainte ca Wim să se întoarcă spre casă.

— Mulțumesc că m-ai condus până aici, Wim. Încă ești fratele meu favorit, știi asta.

El zâmbi la gluma pe care obișnuia să i-o spună, apoi întrebă pe un ton serios:

— Te vei mai întoarce vreodată să locuiești din nou cu noi, Ans?

Ea ezită... apoi decise că trebuie să-i spună fratelui său adevărul.

— Nu cred, Wim. Leiden este acum casa mea. Îmi pare rău.

— *Ja*... și mie îmi pare rău.

Capitolul 12

La trei săptămâni de la vizita lui Ans acasă, o trezi din somn bubuitul unui tunet îndepărtat. Ascultă dacă nu cumva începuse ploaia, gândindu-se că poate trebuia să se ridice şi să închidă fereastra dormitorului. Bubuitul îndepărtat se repetă... uneori se auzi unul sau două, alteori mai multe, unul după altul. Cu toate acestea, tunetul nu se apropie şi nici nu se stinse în depărtare, ca în cazul unei furtuni obişnuite.

Dar poate că nu era vorba de un tunet.

Apoi se auzi venind de departe un alt sunet ciudat... un vuiet gros şi neîntrerupt, ca prăvălirea apei unei cascade. Şi sunetul creştea tot mai mult. Se auzea tot mai aproape.

Avioane. Nu unul, ci multe.

Ans se grăbi să se ridice din pat şi dădu la o parte draperiile, pentru a privi afară. Nu putu zări nimic. Zgomotul venea din cealaltă parte a casei. Ieşi din cameră şi se grăbi pe scări în jos spre ferestrele din sufragerie. Zări dintr-odată o umbră vagă şi se sperie. Eloise se întoarse cu faţa spre ea.

— Le-ai auzit şi tu? o întrebă ea.

Faţa ei era palidă ca şuviţa încărunţită din părul ei negru, albă ca delicata ei cămaşă de noapte de mătase. Ans simţi cum i

se intensifică bătăile inimii. Profesorul Huizenga plecase la Den Haag şi urma să înnopteze acolo. Erau singure.

— Ce se aude? întrebă Ans.

— Avioane. Şi ele aruncă bombe.

— Nu poate fi adevărat. Noi nu suntem în război. De ce ne-ar bombarda cineva pe noi?

— Pentru că Hitler vrea să cucerească întreaga Europă şi noi suntem următorii. Îţi aminteşti de Norvegia şi Danemarca?

Ans nu putu răspunde. Nu voia să accepte. Îl numiră „Războiul fulgerului", *Blitzkrieg*. Armatele lui Hitler invadaseră cu viteza luminii şi cu o forţă copleşitoare, impunând o predare rapidă. Oare *fulgerul* lovise acum Olanda? Ans îşi dori să se poată întoarce în pat şi să se trezească din nou.

— Haide, spuse Eloise. Trebuie să găsim un loc de unde putem vedea mai bine.

Se întoarse şi se grăbi pe scări, urcând până la etajul al treilea înainte ca Ans să o poată ajunge din urmă. Eloise deschise uşa mică, care ducea la scările de lemn ce dădeau în pod. Ans o urmă, abia reuşind la început să zărească ceva în încăperea învăluită în întuneric şi praf. Dar, pe măsură ce ochii ei se obişnuiau, putu distinge un şifonier vechi, un călcător cu aburi, un scaun cu un picior rupt. Pânze de păianjen atârnau de căpriorii de deasupra capului ei. Podul nu avea duşumea, dar Eloise deja sărea pe scândurile dintre grinzi, îndreptându-se spre lucarna din spatele podului de parcă ar fi cunoscut fiecare centimetru al încăperii. Trase o ladă de lemn mai aproape de fereastră şi se urcă pe ea.

— Eloise, aşteaptă! Ce faci? Poate că ar trebui să...

— Trebuie să ieşim afară pe acoperiş. Vom putea zări cerul de deasupra copacilor de acolo.

— Acoperiş? Eu... eu nu cred că este o idee prea bună. Nu avem încălţăminte şi...

— Ajută-mă să deschid fereastra aceasta. Este grea şi cred că s-a înţepenit.

Eloise se opinti şi scoase un geamăt, încercând să deschidă geamul murdar. Praful şi mizeria se lipiră de mâinile şi frumoasa ei cămaşă de noapte. Îi făcu semn lui Ans.

— Haide! Grăbeşte-te!

Ans îşi croi drum păşind pe scânduri, cu braţele întinse pentru păstrarea echilibrului. Nu înţelegea ce se întâmplă. Trebuia s-o oprească pe Eloise, dar cum?

— Poate că ar trebui să aşteptăm până mâine.

— De ce să aşteptăm? Ne bombardează chiar acum.

Zbârnâitul avioanelor se auzea mai tare de acolo de sus. Trebuie să fi fost cu sutele.

— Ţi-am spus că aşa se va întâmpla, nu-i aşa, Ans? Este ca în celălalt război, când nu le-a păsat că Belgia era neutră: au intrat în ţară şi au luat tot ce au vrut. Numai că, de data aceasta, vor lua nu doar Belgia, ci şi Olanda... poţi fi sigură de asta.

În vocea ei, simţi o tensiune maniacală, în care Ans recunoscu un semn de pericol. Cu cât tensiunea Eloisei era mai accentuată, cu atât mai grea va fi prăbuşirea de după.

— Tot nu cred că ar trebui să ieşim pe acoperiş în puterea nopţii şi...

— Cum vrei! spuse Eloise exasperată. Stai înăuntru dacă te temi de înălţime. Dar ajută-mă să deschid fereastra.

Eloise părea hotărâtă şi Ans nu ar fi îndrăznit s-o lase să iasă pe acoperiş de una singură.

Se urcă pe lada de lângă ea.

— Nu mă tem de înălţime, spuse Ans. Obişnuiam să mă joc în podul şopronului şi să mă urc în vârful morii noastre. Doar că... afară este întuneric. Şi rece. Şi noi suntem în cămăşi de noapte. N-ar fi mai bine să ne îmbrăcăm mai întâi? Sau cel puţin să ne luăm pantofii şi paltoanele?

Eloise o ignoră.

— Unu... doi... *trei*!

Împinseră împreună şi fereastra se deschise, lăsând să intre o pală de aer umed. Ans se simţi mai uşurată când zări o terasă de

ciment netedă și îngustă, la vreo jumătate de metru sub lucarna, unde puteau sta. Dar erau la patru etaje deasupra străzii și bătea vântul. Și nu era nimic de care să te ții. Eloise își încordă brațele pe pervaz și se trase în sus prin deschizătura geamului. Cămașa ei de noapte de mătase se prinse în ceva și se rupse. Instinctul lui Ans fuse să rămână înăuntru pe ladă, dar nu avea decât s-o urmeze pe Eloise afară în noaptea rece și clară. Îi întinse mâna, prinzându-se cu cealaltă de rama ferestrei.

— Tremuri, spuse Eloise.

— Este frig aici. Și este tare mult până jos.

Dar Eloise privea în sus, nu în jos.

— Acolo! Privește! spuse ea, arătând cu degetul. Den Haag este în direcția aceea.

Ans putea vedea sclipiri slabe de lumină la orizont, urmate de bubuituri teribile, câteva secunde mai târziu.

— Bombardează orașul?

— Bănuiesc că bombardează aeroportul. Acolo se află un aerodrom al armatei.

— Poate că este un exercițiu de antrenament.

— De ce armata noastră ar folosi avioane naziste pentru antrenament? Privește, chiar acolo!

Întinse mâna spre un spațiu îngust și-i arătă o întreagă formație de avioane care umpleau cerul precum păsările migratoare. Ans simți huruitul gros al motoarelor chiar în stomac. Frica îi străbătu întregul trup.

— Vezi? Avioane naziste, spuse Eloise. Se pare că se îndreaptă spre Scheveningen, pe coasta Noordzee. Și privește! Aruncă parașutiști!

Ans privea neîncrezătoare cum avioanele aruncau pete mici ca funinginea, care coborau încet spre pământ.

— Vezi? Ne invadează.

— Doamne din ceruri, ajută-ne... murmură Ans.

— Nu-ți irosi cuvintele, Ans. Cerul nu ne-a ajutat data trecută.

Ans studie fața Eloisei în lumina slabă, căutând semne ale unui colaps emoțional. Profesorul îi spuse că imaginile, sunetele și chiar mirosurile pot fi factori declanșatori, care să o conducă la gândurile negre de a-și face rău. Dacă știrile despre Norvegia aproape că o aduseră în starea de criză, ce ar putea face privelișteа invaziei naziste?

— O, săracul, dragul meu Herman, spuse ea. Este prins la mijloc în toată această încăierare.

— Sunt sigură că va fi bine, Eloise. Au adăposturi și locuri sigure pentru asemenea situații.

— Da, dar cum va ajunge acasă?

Ans se chinui să găsească un răspuns.

— Sunt sigură că soldații noștri opun rezistență. Avem trupe staționate în Den Haag, pentru a o proteja pe regină și familia regală.

Eloise pufni în râs.

— Micuța noastră armată olandeză nu are nicio șansă! Spune-mi o altă țară care a putut ține pieptul naziștilor.

Paraşutiștii coborau din escadra de avioane, umplând orizontul îndepărtat. Lui Ans i se întoarse stomacul pe dos la gândul că Erik lupta împotriva unui inamic atât de copleşitor. Sigur fusese și tata chemat în așa vremuri de criză.

— Am auzit că există un plan de deschidere a digurilor și inundare a teritoriului, pentru ca tancurile inamice să nu poată înainta, spuse Ans, disperată să aducă o fărâmă de speranță.

— O inundație nu îi va opri pe paraşutiști să coboare. Uită-te câți sunt!

Eloise făcu un gest cuprinzător cu brațul și, pentru un moment, Ans se temu că își va pierde echilibrul. Trebuia s-o convingă pe Eloise să coboare de pe acoperiș.

— Ne putem întoarce înăuntru acum? Mi-e frig.

— Viteaza noastră armată belgiană încercase să opună rezistență în Marele Război, dar erau depășiți numeric.

Părea imună la frig.

— Te rog, Eloise. Îmi tremură dinţii în gură.

— O, cred că putem merge. Dacă trebuie.

Porni prima înăuntru şi împreună închiseră fereastra grea. Apoi Eloise păşi cu zgomot peste scândurile slabe şi coborî scările spre camera din faţă, în vreme ce Ans se lupta să ţină pasul cu ea prin casa cufundată în întuneric.

— Să aprind lumina? întrebă Ans.

— De ce? Va trebui să ne obişnuim cu întunericul.

— Ce vrei să spui?

Eloise nu răspunse. Porni radioul şi roti butonul până când găsi un post. Orice ştire avea să fie în mod sigur devastatoare şi Ans ştiu că trebuie s-o ţină pe Eloise calmă până la venirea profesorului, dar cum?

O, Doamne, Te rog să mă ajuţi, se rugă ea tăcut. *Te rog să-mi arăţi ce să fac.*

Capitolul 13

Lena tresări şi se trezi dintr-odată. Pieter îşi aruncă brusc pătura şi sări din pat. Femeia se ridică alarmată.

— Pieter, ce se întâmplă?

Dormitorul lor era cufundat în întuneric. La orizontul de est, nu se ivi nici măcar o rază de lumină.

— Sst! Ascultă!

El îşi duse un deget la buze. Un bubuit slab se auzi în depărtare, ca un tractor în mers. Nu, ca zeci de tractoare.

— Ce este? Ce este acest zgomot?

— Parcă ar fi avioane. Destul de multe, aş zice, pentru a crea un aşa vacarm.

Telefonul de jos începu să sune, niciodată un semn bun când se întâmplă la miezul nopţii. Pieter se grăbi să coboare pe scările înguste pentru a răspunde, cu Lena strâns lipită de el. Îşi aruncă privirea spre ceasul înalt din camera de zi. Patru şi jumătate dimineaţa.

— Alo?... *Ja*, eu sunt... *ja*... *ja*... Voi ajunge acolo cât de repede pot.

Primul gând al Lenei – teama ei cea mai mare – fuse că se întâmplase ceva îngrozitor cu Ans.

— Pieter, cine a fost? Ce s-a întâmplat?

— Naziştii ne-au invadat ţara.

— *Ce?*

Nu era ce aştepta ea să audă. Se uită uimită la el.

— Sunetul acesta este al avioanelor lor. Ne bombardează aerodromurile şi aruncă paraşutişti, spuse Pieter grăbindu-se înapoi pe scări, strigând în urma lui: Am fost mobilizat, Lena. Trebuie să plec.

Ea îl privi cum îşi îmbracă uniforma şi-şi adună lucrurile, de parcă ar şti exact ce trebuie făcut. Femeia nu putea înţelege ce se întâmplase.

— Eu... eu nu înţeleg...

— Îţi aminteşti cum Hitler a invadat Norvegia şi Danemarca luna trecută? Acum a venit rândul nostru.

— O, Pieter, ce vom face?

— Vom riposta. Nu ne vom preda fără luptă.

Lena îşi închise ochii. Fusese destul de rău când plecase pentru antrenamente şi ea se îngrijorase la nesfârşit pentru el. Dar acesta nu era antrenament. De data aceasta era real. Ar fi dorit să se agaţe de Pieter şi să nu-i mai dea drumul niciodată, dar patria lor, însăşi existenţa lor era ameninţată. Nu îl putea implora să rămână. Lena îl cuprinse în braţe, ţinându-l strâns.

— Te iubesc!

— Şi eu te iubesc, Lena. Roagă-te pentru soldaţii noştri şi pentru ţara noastră.

El îi îndepărtă braţele şi se grăbi să coboare din nou scările. Lena îl urmă şi îi împachetă pâine, brânză şi un măr pentru drum.

— Voi pedala până în oraş, spuse el. Vor trimite o maşină să ne ia.

— Nu, ia camioneta. Vei ajunge mai repede. Când se vor trezi copiii, voi merge eu cu bicicleta să aduc maşina acasă. Nu cred că vor face şcoală azi, tu ce crezi?

Nu i-ar trimite, oricum, nu dorea să-şi scape copiii din ochi, cu această invazie nazistă. Şi, totuşi, Lena ştiu că era o amăgire

să creadă că îi poate proteja sau că ei vor fi mai în siguranţă lângă ea.

— Ce să le spun, Pieter?

— Adevărul.

— Ce se va întâmpla cu noi? Crezi că vom reuşi să oprim invazia? Ne vor ajuta englezii sau francezii, ce zici?

— Ei nu au fost de prea mare ajutor pentru alte ţări invadate de nazişti.

Părea cu gândul în altă parte. Ştia că se grăbeşte să plece. Ea începu să plângă, incapabilă să-şi reţină lacrimile pe măsură ce teama punea stăpânire pe ea.

— Lena, nu... spuse el. Trebuie să fii tare. Amândoi trebuie să fim.

— Îmi pare rău... Îmi pare rău...

Îşi şterse ochii, dar nu se putu opri din plâns.

El o îmbrăţişă din nou, sărutând-o pentru ultima oară. Apoi plecă. Auzi motorul camionetei pornind. Farurile luminară scurt ferestrele din faţă când Pieter întoarse maşina şi porni la drum. În casă se lăsă din nou liniştea, se auzea numai ticăitul ceasului. Vuietul avioanelor îndepărtate părea să crească, să se apropie. Lena urcă scările pentru a se îmbrăca, simţind că o cuprinde frigul. Zări cearşafurile şifonate pe care dormise Pieter cu numai câteva minute mai devreme şi se lăsă în genunchi lângă pat, pentru a înăbuşi hohotul plânsului ei în timp ce se ruga.

Pe când se sculară copiii, Lena îşi recâştigase stăpânirea de sine. Le servi micul dejun şi apoi le explică plină de calm ce se întâmplase.

— Tatăl vostru a plecat să se alăture celorlalţi soldaţi. A plecat dimineaţa devreme cu camioneta şi noi trebuie să mergem s-o aducem acasă, după ce ne terminăm treburile pe aici.

— Tancurile şi soldaţii nazişti vor ajunge aici? întrebă Wim.

Lena ezită. Pieter o sfătuise să le spună adevărul.

— Probabil că vor încerca să ajungă, Wim. Dar armata noastră se va lupta cu ei.

— Au şi ei tancuri, ca naziştii?

— Nu ştiu. Îl poţi întreba pe bunicul când vom merge azi să-l vedem.

Mai târziu, Lena, Maaike şi Wim se urcară fiecare pe bicicleta lui şi pedalară spre oraş, pentru a aduce camioneta lui Pieter. Ea se simţi expusă şi vulnerabilă pedalând prin câmpul deschis cu avioanele naziste deasupra capului şi rosti o rugăciune de mulţumire când, în cele din urmă, zări casele şi turla bisericii satului la orizont. Pieter parcase maşina în piaţa de lângă biserică.

— Încarcă bicicletele în maşină, Wim, până vorbesc eu cu bunicul.

Lena o luă pe Maaike de mână şi intră.

Casa parohială era goală. Lena ieşi din nou afară şi traversă piaţa, găsindu-l în cele din urmă pe tatăl ei într-o brutărie, vorbind cu un grup de săteni care se adunaseră acolo. El sărută creştetul capului Maaikei şi se îndreptă cu ele în direcţia bisericii.

— Pieter a fost mobilizat, spuse ea.

— Ştiu. M-am rugat cu el şi cu ceilalţi bărbaţi în dimineaţa aceasta, înainte de a pleca.

— Mi-e atât de teamă, tată.

Ea vorbi încet în timp ce se îndreptau spre camionetă, sperând că Maaike nu îi va auzi. Îl zări pe Wim aşteptând lângă maşină şi-i spune Maaikei să treacă în grabă strada şi să aştepte lângă fratele ei.

— M-am rugat toată dimineaţa pentru protecţia ţării noastre şi ca Pieter şi ceilalţi să fie în siguranţă, dar...

— Vrei calea ta sau calea lui Dumnezeu?

Ea se opri din mers. Întrebarea o înfurie.

— Sigur că vreau calea mea. Nu pentru aceasta ne rugăm şi mergem înaintea Lui cu cererile noastre? Dar niciodată nu am înţeles de ce El nu răspunde rugăciunilor noastre, dacă chiar ne iubeşte. Nu a scutit-o pe mama de boală şi moarte, deşi toţi oamenii din satul nostru s-au rugat pentru ea. Acum suntem

în război şi, dacă se întâmplă ceva cu Pieter sau cu unul dintre copiii noştri, eu... eu nu cred că voi putea face faţă.

— Dumnezeu are motivele Lui să permită această mare nenorocire. Poate că El ne cere să ne alăturăm luptei împotriva răului şi să ajutăm la răscumpărarea lumii căzute.

— Nu am destulă credinţă pentru asta, tată.

— Nimeni dintre noi nu are. Tot ce putem face este ca în fiecare zi să căutăm să împlinim voia Lui.

Ea încuviinţă, reţinându-şi lacrimile. O zări pe Maaike uitându-se după avioane şi pe Wim arătându-i-le cu degetul. Doi dintre prietenii lui se opriră să stea de vorbă cu el.

— Mamă, nu avem şcoală azi! strigă când o zări.

Realitatea războiului va avea un impact asupra lui destul de curând, dar deocamdată părea să se gândească la asta ca la o vacanţă.

— Trebuie să merg acasă, tată.

El o opri, înainte ca ea să traverseze strada.

— Lena, aminteşte-ţi că Dumnezeu este în control.

Capitolul 14

— Te rog, Abba, îl imploră Miriam. Trebuie să ştim exact ce se întâmplă.

Fuseseră treziţi de vuietul avioanelor, unele zburând atât de jos, încât ea se întrebă dacă nu cumva se vor prăbuşi. Sirenele începură să şuiere, sporindu-le panica. Ea şi Abba stătuseră lângă radio încă de la primele ore ale dimineţii, încercând să înţeleagă ce spuneau posturile de ştiri olandeze.

— Sper că am înţeles greşit şi ţara aceasta nu este în război. Dar, te rog, haide să mergem jos şi să o întrebăm pe doamna Spielman ce se întâmplă.

— Du-te singură, spuse el.

Vocea lui era calmă şi Miriam înţelese că se luptă să-şi ascundă lacrimile. El nu o cunoştea pe doamna Spielman la fel de bine şi probabil că se temea să-şi piardă controlul în prezenţa ei. Miriam pricepu simţămintele lui Abba. I le împărtăşea şi se lupta de câteva ore să poată respira.

— Te rog, Abba. Dacă am înţeles bine ce se spune la ştiri şi dacă armatele lui Hitler au invadat cu adevărat noua noastră casă, atunci am nevoie să fii lângă mine când primim aceste veşti, ca să putem decide ce avem de făcut în continuare.

— Atunci dă-mi câteva minute să mă pregătesc.

Intră în baie şi Miriam auzi apa curgând în chiuvetă. Apoi intră în dormitor şi, când ieşi, părul lui negru era pieptănat pe spate. Purta sacoul de la costum, de parcă vestea ar fi fost mai uşor de primit dacă era la costum. O urmă pe Miriam coborând scările şi aşteptă ca ea să bată la uşa proprietarei.

— Doamnă Spielman, sunt eu, Miriam.

Fiecare gură de aer era un efort pentru ea.

— Intră, intră, spuse ea, crăpând puţin uşa. Dar fii atentă... nu-l lăsa pe Oliver afară!

Miriam se aplecă să reţină pisica fără astâmpăr, în vreme ce Abba se grăbi să intre şi să închidă uşa după el.

— Ne cerem scuze pentru deranj, doamnă Spielman, dar am ascultat la radio şi vrem să ne asigurăm că nu am înţeles greşit.

— *Ja*, răspunse ea cu un suspin. Mă tem că veştile sunt rele, nu contează în ce limbă le auzi, le făcu ea semn să intre în camera de zi, unde era radioul ei, şi îi invită să ia loc.

— Nu putem rămâne, spuse Abba, refuzând să se aşeze. Dar trebuie să ne asigurăm despre cele întâmplate.

Miriam speră că doamna Spielman va înţelege nevoia lui de a digera ştirile în privat.

— Suntem în război, spuse ea. Armatele lui Hitler au invadat Olanda dimineaţa devreme, aruncând din avioane bombe şi soldaţi paraşutişti. Armata noastră se luptă şi vom desface digurile pentru a-i opri cu ajutorul inundaţiilor. Dar încă nu avem ştiri de pe toate fronturile de luptă şi nimeni nu ştie cu precizie care este situaţia.

O durere ascuţită trecu prin stomacul lui Miriam la auzirea acestor veşti. Abba gemu şi-şi trecu mâna peste faţă.

— Unde vom merge acum? spuse el, vorbind în germană. Unde să găsim un loc în care să putem fi în siguranţă? Monstrul acela şi călăii lui ne-au găsit din nou.

Miriam îl îmbrăţişă strâns şi simţi cum tremură din tot trupul.

— Mama ta ar fi trebuit să vină cu noi. Ar fi trebuit să iasă când încă mai putea, spuse el. Cel puţin am fi murit împreună. Acum nu cred că o vom mai vedea vreodată.

— Nu spune asta, Abba. Trebuie să ne agățăm de speranța...

— Cum? Vom fi prinși din nou în cursă, fără vreo posibilitate de ieșire. Odată ce naziștii vor prelua puterea, cât va mai dura, după tine, până ne vor trata și aici așa cum ne-au tratat în Germania?

Trecând la limba olandeză, Miriam spuse:

— Doamnă Spielman, tatăl meu se teme că naziștii vor prelua conducerea și se vor comporta la fel ca în Germania. Are dreptate?

— Potrivit știrilor, soldații noștri se luptă foarte vitejește.

Dar Miriam văzu teama din ochii femeii bătrâne și era îngrijorată pentru ea.

— Ce fac copiii dumneavoastră din Amsterdam? Veți încerca să mergeți la ei?

— Nu cred că voi putea. Nimeni nu va putea ieși în siguranță, până când nu încetează lupta.

Abba se lăsă pe vine în fața scaunului doamnei Spielman, privind-o în ochi, vorbind într-o olandeză stâlcită:

— Știți ce le fac naziștii evreilor? Ați auzit ce ni s-a întâmplat în Germania? De ce ne-am părăsit casa?

— *Ja*. Toată lumea știe cum îi persecută ei pe evrei.

— Dacă naziștii vor prelua conducerea în această țară, se vor comporta la fel. Dumneavoastră și eu, și Miriam, noi toți trebuie să fugim.

— Unde putem fugi?

Femeia era clar speriată și privi de la Abba la Miriam, frângându-și mâinile noduroase.

Abba se ridică în picioare.

— Poate că în Belgia. Poate că ei ne vor lăsa să le traversăm țara pentru a merge în Franța sau Spania...

— Au invadat și Belgia, spuse doamna Spielman.

Abba se uită fix la ea, legănându-se uluit la auzirea acestei știri.

— Atunci... atunci nu avem cum să plecăm, murmură el în germană. Suntem înconjurați. Germania de-o parte, Belgia de alta...

— Am putea traversa canalul spre Anglia, spuse Miriam. Sigur britanicii își vor modifica legile imigrației și ne vor oferi

refugiu. Poate că, în cele din urmă, americanii sau canadienii își vor deschide granițele pentru noi.

Abba dădu din cap.

— Îți amintești de acel vas plin de refugiați evrei? Americanii și canadienii deopotrivă i-au trimis înapoi pe acei oameni. Peste nouă sute de pasageri – bărbați, femei și copii disperați – forțați să se întoarcă în mâinile naziștilor.

— Deci nu avem unde să mergem? întrebă Miriam. Trebuie să fie cineva căruia să-i fie milă de noi. De ce nu vede lumea ce fac naziștii și cât suntem de disperați?

— Am scăpat de ei o dată, Miriam. Putem scăpa din nou.

Miriam văzu hotărârea lui și crezu că tatăl ei va găsi o cale de ieșire.

— Dar nu vreau să plec fără Avi. Nu putem aștepta până ce vom primi o scrisoare de la el și vom afla ce se întâmplă cu el în Westerbork?

— Cine știe cât va dura până va ajunge vreo scrisoare aici, acum că e război? Până atunci, va fi poate prea târziu. Vom fi din nou blocați. Așa cum este mama ta.

Părea pe punctul de a începe să plângă.

— Trebuie să mergem sus, doamnă Spielman, și să decidem ce avem de făcut, spuse el, vorbind din nou în olandeză.

— Voi continua să ascult știrile și vă voi anunța dacă se mai întâmplă ceva.

Părea abătută. Abba o tulbură. Rămase în fotoliul ei când ei se îndreptară spre ușă.

— Când ieșiți pe ușă, aveți grijă la pisică... strigă în urma lor.

Abba avea dreptate. Ar trebui să plece înainte ca naziștii să-i ajungă din nou din urmă. Dar cum ar putea Miriam pleca fără Avi? Și unde s-ar putea duce? Îl ajută pe tatăl ei să urce scările, de parcă ar fi condus un om orb, cuvintele lui răsunând în inima ei și împiedicând-o să respire: *Cât va mai dura, după tine, până ne vor trata și aici așa cum ne-au tratat în Germania...?*

Capitolul 15

Faptul că Eloise abia scoase un cuvânt de când coborâse de pe acoperiş o îngrijoră pe Ans mai mult decât pălăvrăgeala ei maniacală. Ascultară radioul din camera de zi, stând una lângă cealaltă pe sofa, în vreme ce ştirile continuau să curgă. Naziştii invadaseră ţara la ora trei dimineaţa, ţintind aerodromurile şi distrugând aproape toate avioanele armatei olandeze înainte de a avea şansa de a decola măcar. Mii de paraşutişti nazişti aterizară lângă Amsterdam. Chiar mai mulţi aterizară lângă Den Haag, intenţionând să o captureze pe regină şi oficialii guvernamentali. Armata olandeză continua să lupte, dar soldaţii erau prost echipaţi şi suferiseră deja multe pierderi. *Te rog, nu tata sau Erik.*

Din când în când, Eloise se ridica şi păşea în lungul camerei, ascultând ştirile şi bolborosind ca pentru sine. Uneori se oprea şi deschidea draperiile, privind pe geamul din faţă, înainte de a se întoarce la locul ei de lângă Ans, strângându-i mâna până când pe fată începeau s-o doară degetele.

Pe când răsări soarele şi veştile teribile se repetau la nesfârşit, Ans închisese radioul.

— Haide să ne îmbrăcăm. Profesorul Huizenga va şti mai multe să ne spună, când va ajunge acasă.

O ajută pe Eloise să se schimbe de cămaşa ei de noapte distrusă, apoi se îmbrăcă repede şi ea, fiindu-i teamă s-o lase singură mai mult de un minut, de teamă că va alerga sus pe scări pentru a ieşi din nou pe acoperiş.

— Haide cu mine în bucătărie, îţi voi pregăti micul dejun.

— Cine poate mânca într-un moment ca acesta?

Ans nu putea să nu se gândească la tata şi Erik, întrebându-se dacă erau teferi şi dacă îi va mai vedea vreodată.

Sirenele au sunat toată dimineaţa şi după-amiaza, iar avioanele continuau să huruie deasupra capului, uneori zburând atât de jos că zguduiau ferestrele. Eloise refuză să se implice în ceva care ar fi făcut-o să uite de ştiri, cum ar fi cititul unei cărţi sau ascultatul muzicii la gramofon.

— Nu mă pot concentra, Ans. Sunt atât de îngrijorată pentru Herman. Dacă i se va întâmpla ceva, nu ştiu dacă voi putea face faţă. De ce nu sună?

— Sunt sigură că va suna de îndată ce va putea. Poate că liniile telefonice au fost distruse.

— Este în Den Haag, Ans, acolo unde se dă lupta!

— Cred că ar trebui să-ţi iei medicamentele. Îmi fac griji pentru tine.

Eloise reduse volumul radioului şi se întoarse pentru a o privi pe Ans în faţă, cu ochii ciudat de strălucitori şi alerţi.

— De data aceasta, mă voi comporta cu totul diferit. Mi-a fost atât de teamă data trecută şi am lăsat războiul să mă copleşească. Mama şi tata au făcut parte din Rezistenţă şi fratele meu a luptat în tranşee. Toţi au fost puternici şi curajoşi şi şi-au pierdut vieţile, în vreme ce eu am fost laşă. Mi-era teamă de moarte.

— Sunt sigură că au fost mulţi oameni cărora le-a fost teamă...

— Dar acum ştiu mai bine, Ans. Ştiu că cel mai rău lucru care mi se poate întâmpla nu este moartea, ci să stau deoparte, fără să fac nimic, şi să-i pierd pe cei dragi, De aceea, de data asta voi lupta. Mă vei ajuta şi tu, Ans?

Nu știa ce să-i răspundă. Dacă s-ar fi învoit să se împotrivească, se temea că Eloise ar fi putut face ceva nebunesc, cum ar fi să iasă în stradă ca să-i alunge pe naziști cu un cuțit de bucătărie. Cu toate acestea, știa că Eloise avea nevoie de prietenia ei.

— Cum am putea noi lupta? întrebă ea, în cele din urmă. Nu avem arme. Nu ar trebui să lăsăm armata olandeză să lupte?

— Nu vreau să te alarmez, Ans, dar ei nu vor câștiga. Naziștii vor cuceri Olanda la fel cum i-au cucerit și pe ceilalți.

— Te rog, Doamne... nu...

Nu realiză că îi răspunse cu voce tare, până ce Eloise spuse:

— Rugăciunea nu va ajuta. Deja ți-am spus asta. Dar, odată ce naziștii vor prelua conducerea, sunt multe lucruri pe care civilii ca noi le-ar putea face. Deci, mă vei ajuta, Ans?

Ans se gândi că Eloise va putea lupta mai bine cu disperarea dacă ar avea un alt dușman cu care să se războiască.

— Da, desigur că da. Dar va trebui să mă înveți ce să fac.

— Nu vom fi singure. Și alții vor dori să lupte. Noi...

Deodată sună telefonul și o întrerupse. Eloise se grăbi să răspundă.

— Alo?... Herman! Ce bine! Cum te simți, dragul meu? Unde ești?... Când vii acasă?... Înțeleg... Nu, nu risca să pățești ceva. Noi suntem bine aici... Nu, nu te îngrijora pentru noi... Și eu te iubesc, dragul meu... Da, așteaptă un minut...

Puse mâna peste receptor și se întoarse spre Ans.

— Herman este încă în Den Haag și nu poate veni din cauza luptelor. Vrea să îți vorbească.

Ans luă receptorul.

— Alo, domnule profesor Huizenga.

— Cum este Eloise? Este bine?

— Da, deocamdată.

Hotărî să nu-l îngrijoreze menționând ieșirea lor pe acoperiș. În plus, Eloise stătea chiar lângă ea.

— Ascultă, Ans, nu știu cât de repede voi putea ajunge acasă. Te rog s-o ții pe Eloise în casă, unde este în siguranță.

Şi promite-mi că nu o vei scăpa din ochi niciun minut! În special dacă începe să i se înrăutăţească starea.

— Da, vă promit.

— Promiţi ce? întrebă Eloise, după ce Ans închise.

— Că noi amândouă vom sta în casă, unde suntem în siguranţă. Cred că asta înseamnă că nu vom mai ieşi pe acoperiş.

Se întoarseră la radioul din camera de zi, dar gândurile lui Ans nu mai erau la ştiri.

Ştia că în ultimii ani se îndepărtase de biserică, dar încă mai credea în Dumnezeu. Îi va asculta El rugăciunile, acum când ea şi oamenii pe care îi iubea erau în pericol, sau o va ignora la fel cum Îl ignorase şi ea pe El? Ans avea nevoie să creadă că Eloise se înşela şi că Dumnezeu îi va asculta rugăciunile.

Tata citea cu voce tare din Biblie după mesele de cină de când se ştia ea şi Ans îşi aminti acum pilda fiului risipitor. Tatăl care aleargă pe drum pentru a-l întâmpina pe fiul său întors acasă era Dumnezeu. Cu siguranţă că El o va ierta pe Ans şi o va primi înapoi cu drag, dacă ea Îi va spune că îi pare rău şi Îi va cere iertare. Şi chiar îi părea rău! Avea nevoie de ajutorul Lui.

În vreme ce ştirile curgeau la radio, Ans se rugă în tăcere pentru ţara ei. Pentru tata şi Erik. Pentru familia ei. Şi se rugă ca Dumnezeu s-o ajute să-şi împlinească promisiunea făcută profesorului Huizenga şi să o poată feri pe Eloise de orice rău.

Capitolul 16

Duminică, în a treia zi după invazie, armata olandeză încă se lupta vitejește, în ciuda superiorității armatei naziste. Lena ținea radioul deschis tot timpul, în vreme ce își vedea de treburi, încercând să rămână calmă, ca să nu sperie copiii. Wim se arăta curajos, dar el avea numai doisprezece ani. Și Maaike începuse să aibă coșmaruri și dorea să doarmă cu Lena. Până acum, speranța Lenei rămase vie și se ruga fierbinte pentru Pieter.

O știre difuzată la radio îi informa că regina și reprezentanții oficiali ai țării traversară canalul spre Anglia, pentru a forma un guvern în exil. Lena curăța masa după micul dejun și această veste o îngrozi. „Ne-a abandonat!" spuse ea cu voce tare. „Regina ne-a abandonat în mâinile inamicului!" Se lăsă pe scaun și simți cum puterea o părăsește. Oare acesta era sfârșitul țării sale? Cum putuse regina să renunțe la orice speranță și să-i lase, când Pieter și alți soldați încă luptau? Dezertarea reginei o lovi pe Lena ca o știre a morții.

Când îi reveniră puterile, se ridică din nou în picioare și îi chemă pe Wim și Maaike.

— Luați-vă pe voi hainele de duminică. Mergem la biserică.

De la invazia de vineri dimineață, Lena se temuse să părăsească ferma, din cauza bombardierelor naziste și a avioanelor

de luptă care străbăteau cerul, dar acum își alungă îngrijorarea, disperată să găsească prieteni cu care să poată vorbi. Lena conduse cu viteză pe drumul neasfaltat, făcând camioneta să salte și să troncănească, dar răsuflă ușurată când ajunse, în cele din urmă, în oraș. Fu surprinsă să vadă o adunare pestriță de mașini blocând strada principală. Majoritatea erau vehicule agricole, încărcate cu pachete, lăzi și articole de uz casnic. Piața era plină de sute de refugiați, în mare parte vârstnici, femei și copii.

Lena parcă în singurul loc pe care îl putu găsi și se grăbi spre piață, ținând-o de mână pe Maaike. Wim se grăbi să ajungă primul spre locul în care stătea bunicul, pe scările bisericii, în roba lui liturgică neagră, cu gulerul alb, chemându-i pe oameni să intre înăuntru.

— Lena! Aveam de gând să te sun, spuse el când ea și Maaike se apropiară.

— Ce se întâmplă?

— Au deschis digurile, pentru a-i opri pe naziști, și toate aceste familii au trebuit să plece, pentru că le-au fost inundate casele. Primisem un telefon de la un pastor din Amersfoort, care m-a întrebat dacă biserica noastră i-ar putea găzdui pe unii dintre ei.

— Voi lua o familie, spuse ea.

— Speram că o vei face.

Lena îi îndrumă pe Wim și pe Maaike înaintea ei în clădirea bisericii și, când sătenii și refugiații intrară cu toții, încăperea se umplu. Prezbiterii se agitau pe lângă altar, pregătindu-se de Cina Domnului, și păru un pic cam ciudat să oficieze un sacrament în mijlocul întregului haos cauzat de război. Serviciul de închinare începu, și cuvintele imnurilor și vocile din jurul ei îi ridicară moralul, amintindu-i că nu este singură. *„O, Dumnezeule, ajutorul nostru de veacuri..."*

— Este natural să te întrebi unde este Dumnezeu în vremuri ca acestea, spuse tatăl Lenei pe când frângea pâinea pentru sacramentul Cinei Domnului. El este aici, în trupul frânt al lui Cristos

și în sângele vărsat. El ne înțelege suferința și necazul. El este aici, cu noi.

Lena mâncă pâinea comuniunii, disperată să simtă prezența lui Dumnezeu, să știe că El este cu ea, lângă ea.

După serviciu, îi ajută pe tatăl ei și pe diaconi să repartizeze familiile de refugiați acelor enoriași care se oferiră să-i găzduiască. Lena luă la ea pe familia Zylstra. Tina, care nu avea mult peste treizeci de ani, era împreună cu cei trei băieți ai săi de patru, șase și zece ani, și soacra sa. Soțul Tinei, la fel ca Pieter, lupta în cadrul armatei. Lena ar fi luat și o a doua familie, dar atât de mulți oameni se oferiseră să-i primească, încât acest lucru nu mai era necesar.

Tina trăgea după camioneta ei o remorcă încărcată cu lăzi cu pui de găină, ce făceau mare larmă, legate deasupra încărcăturii legănate.

— Ne-am golit pivnița și afumătoarea, explică ea, și am luat totul cu noi. Nimeni nu știe cât timp vom fi plecați de acasă.

— Ce ați făcut cu vacile de lapte?

— Le-am dat drumul pe pășunea cea mai înaltă, cât mai departe de dig. Nu a fost timp suficient pentru a le duce în altă parte și, în plus, unde altundeva le-am fi putut lăsa? Acum trebuie să avem nădejde.

Lena deveni tot mai neliniștită în drumul ei din sat spre casă, simțindu-se expusă și vulnerabilă în această zonă rurală deschisă. Drumul le luă destul de mult, înaintând încet din cauza remorcii grele și a noroiului. Tânjea să ajungă acasă, să se simtă în siguranță. Dar era vreun loc cu adevărat sigur? Un război sângeros se întindea peste națiunea ei iar, prin familiile de refugiați, el devenise real pentru Lena, oamenii aceștia aducând războiul în satul ei, la ferma ei. Pieter nu era singurul care se lupta cu inamicul. Toți fuseseră prinși în vâltoarea războiului.

Deodată, auzi vuietul ucigaș al avioanelor inamice care se apropiau, coborând foarte jos și cu mare viteză. Instinctul fusese să accelereze la maximum și să gonească spre casă. Însă hotărî

să frâneze repede şi să le strige copiilor să sară din camionetă în şanţ. Dar, înainte să poată face ceva, avioanele îi trecură cu zgomot pe deasupra capului şi se îndepărtară, lăsând-o pe Lena tremurând, furioasă şi luptându-se cu disperare să nu izbucnească în plâns. Wim şi Maaike se uitară la ea, cu ochii larg deschişi. Maaike îşi ţinea mâinile peste urechi.

Lena răsuflă uşurată, cu inima încă bătându-i cu putere. Strânse genunchiul Maaikei:

— Totu-i bine. Suntem bine.

De dragul lor, nu se putea lăsa cuprinsă de spaimă.

Genunchii încă îi tremurau când parcă în curtea casei. Camioneta familiei Zylstra opri în spatele maşinii ei.

— Ai o fermă foarte frumoasă, spuse Tina, privind în jur. Nu ştiu ce va mai rămâne din a noastră.

Teama Lenei se potoli încet, odată cu praful ridicat în urma lor. Descărcară remorca şi Wim dădu drumul puilor familiei Zylstra în spaţiul îngrădit pentru găini. Dar, în vreme ce Lena lucra, o mânie intensă şi fără margini începu să se adune în sufletul ei, o ură mai mare decât orice cunoscuse până atunci. Nimeni nu era ferit de nazişti. Erau o ameninţare pentru toţi şi tot ce iubea ea. Îşi putea masca teama, dar ura ei părea de necontrolat, crescând cu fiecare oră ce trecea. Şi părea să nu aibă sfârşit.

În cele din urmă, totul fu descărcat. Lena rămase surprinsă de cât de puţine bunuri de uz casnic aduse familia Zylstra.

— Nu am avut destul timp la dispoziţie, spuse bunica Zylstra, când Lena menţionă acest lucru. Am decis că hrana este mai importantă decât posesiunile.

Bunica nu putea ridica bagajele grele, aşa că Lena o îndemnă să se aşeze pe balansoar şi să-l mângâie pe cel mai mic fiu al Tinei, care era supărat de toată această situaţie. Acesta se aşează în poala bunicii, strângând la piept un ursuleţ şi sugându-şi degetul.

— Împreună cu băieţii am cărat tot ce am putut la mansardă, spuse Tina. Ne-au spus că apele se pot ridica până la etajul al doilea...

Lena o îmbrăţişă pe Tina, pe care o podidiră lacrimile. Aşa mare responsabilitate pe umerii acestei femei tinere.

— Vom trece împreună peste toate, spuse Lena.

Bunica Zylstra o ajută pe Lena să pregătească prânzul, în vreme ce Tina despachetă hainele şi lenjeriile lor. Maaike va dormi în patul Lenei cu ea, Wim va împărţi dormitorul de la mansardă cu cei trei băieţi, şi Tina cu mama ei vor dormi în camera Maaikei. În timpul mesei, planificară zilele următoare şi se rugară împreună pentru victoria împotriva acestor invadatori.

— Nu ştiu cât timp vom fi nevoiţi să rămânem aici, spuse Tina. Chiar dacă războiul se termină repede, nu vom reuşi să ne întoarcem acasă până când apele nu se vor retrage. Cine ştie cât de mult timp va trece până când vom putea din nou planta ceva în grădină.

— Poate că nici noi nu vom putea planta nimic în primăvara aceasta, spuse Lena, bărbaţii noştri sunt plecaţi.

Trimiseră copiii afară la joacă, atenţionându-i să stea aproape de casă, apoi Lena deschise radioul. Ascultară ştirile despre bătăliile care încă se purtau şi despre fortificaţiile olandeze, care au fost forţate să se predea. Când auzi că Den Haag este sub atac, Lena tresări înfiorată.

— Cred că soţul meu este în Den Haag, spuse ea.

Tina se întinse şi îi luă mâna.

— Soţul meu este pe frontul de est.

Lena auzi vuiet de avioane ce se apropiau, zburând foarte jos. Sări de pe scaun şi vru să cheme copiii înăuntru, dar apoi auzi vocea lui Wim şi râsetele de afară, în vreme ce avioanele trecură mai departe. *„Încerci atât de mult să ţii totul sub control,* îi spusese Pieter, *dar niciodată nu le-ai ţinut, de fapt, sub control. Este doar o iluzie. Cu cât mai devreme realizezi acest lucru, cu atât mai curând vei încredinţa totul în mâna lui Dumnezeu şi vei găsi pacea."*

Lena răsuflă uşurată şi se aşeză la locul ei.

Capitolul 17

Ans dădu la o parte draperiile, pentru a privi pe fereastra din față la copacii înfloriți, întrebându-se cum de o după-amiază de mai poate fi atât de frumoasă, când războiul împânzise țara. Curând va împlini douăzeci de ani și aceasta trebuia să fie primăvara vieții ei, dar tinerețea îi fusese furată pe neașteptate. Lumea sigură și lipsită de griji în care crescuse dispăru și, acum, se întrebă dacă se va mai simți vreodată în siguranță și fără griji.

Lăsă draperia să cadă la loc și se întoarse spre Eloise, cocoțată pe canapea în același loc în care stătuse zile la rând. Nesigure și traumatice cum fuseseră zilele astea pentru Ans, nu-și putea închipui că ar mai putea trece prin așa ceva încă o dată, așa cum se întâmplase cu Eloise. Nu era de mirare că femeia era atât de fragilă. Un vas odată spart nu va mai fi niciodată la fel de rezistent, chiar dacă piesele ar fi lipite cu răbdare la loc. Ans deja obosise să fie lipiciul.

— Putem să oprim radioul pentru o vreme? imploră ea. Spun aceleași lucruri din nou și din nou.

Eloise își scutură capul.

— Trebuie să știm ce se întâmplă. Este important!

Din noaptea în care Ans se trezise la bubuitul bombelor, cu cinci zile în urmă, fiecare zi trecuse la fel de încet ca un an întreg.

Profesorul Huizenga încă nu venise. Bucătarul şi menajera familiei rămaseră acasă cu familiile lor, şi Ans trebuia să gătească în fiecare zi, folosind orice putea găsi prin bucătărie. Nici ea şi nici Eloise nu aveau poftă de mâncare. Avioanele naziste zburau constant pe deasupra lor. Sirenele sunau. Leiden, situat între Amsterdam şi Den Haag, părea a se afla la intersecţia dintre cele două fronturi. Noaptea, Ans şi Eloise adormeau sub teancul de pături din camera din faţă, lângă radio, pentru cazul în care ar fi fost anunţate să coboare la subsol. Ans era extenuată şi îi era teamă să adoarmă, ca nu cumva Eloise să facă ceva necugetat, cum ar fi să iasă din nou pe acoperiş.

Eloise rămase neconsolată la aflarea veştii că naziştii invadaseră Belgia în aceeaşi zi cu Olanda. Refuză să-şi ia medicamentele, ştiind că o vor face să doarmă.

— Trebuie să ştiu ce se întâmplă! insistă ea. Ans se temea că amândouă îşi vor pierde minţile, închise în casă lângă radio. Cu două zile în urmă, decise să rişte şi o convinse pe Eloise să iasă din casă.

— Este duminică. Cred că trebuie să mergem la biserică.

Promisese profesorului Huizenga că o va ţine pe Eloise în casă, dar Pieterskerk (Biserica Sf. Petru, n.ed.) era la numai cinci minute de mers pe jos.

Eloise îi aruncă o privire batjocoritoare.

— De ce vrei să mergi la biserică? Dumnezeu nu răspunde la niciuna dintre rugăciunile tale.

— Dar... întotdeauna ai mers la biserică alături de profesor. În fiecare duminică, de când m-am mutat eu aici.

— Numai pentru că Herman îşi găseşte liniştea în aceasta.

— Ei bine, eu aş vrea să merg şi nu te voi lăsa aici singură. Te rog să vii cu mine. Şi eu am nevoie să-mi găsesc liniştea.

Reuşi să o convingă pe Eloise. Biserica era plină până la refuz.

Azi, marţi, era a cincea zi de la începerea războiului şi Eloise părea să iasă din nou din criză planificând cum ar putea să lupte.

— Vom ieşi în stradă, dacă va fi necesar, şi vom lupta cu inamicul corp la corp, spuse ea.

Ans nu ştia dacă s-o descurajeze sau să intre în joc. Îşi dorea ca profesorul să se întoarcă mai repede acasă.

Târziu, în acea după-amiază, un buletin de ştiri urgent întrerupse transmisiunea. Ans simţi emoţia din vocea tremurândă a crainicului şi imediat se aşeză lângă Eloise, prinzând-o de mână. Încercă să se pregătească pentru alte ştiri rele, dar anunţul se dovedise mai rău decât îşi imaginase ea. Naziştii bombardară oraşul Rotterdam. Centrul său fusese distrus. Numărul estimativ al civililor morţi se apropia de o mie. Zeci de mii rămaseră fără adăpost.

— Nu... nu se poate întâmpla aşa ceva... gemu Ans.

Dar asta nici nu era totul.

Naziştii ameninţaseră că vor distruge Amsterdamul şi Utrecht în acelaşi fel, dacă Olanda nu se va preda imediat. Deci guvernul olandez se predase. Războiul de cinci zile se încheiase. Zeci de mii de soldaţi olandezi erau prizonieri de război şi puteau fi trimişi în est în lagărele de muncă.

— Tata. L-au luat pe tata! oftă Ans. Şi pe Erik! Pierderile acestea o copleşiră... şi-i clătinară siguranţa, viitorul, speranţa. Acum trăia sub ocupaţie inamică.

Eloise nu mai vorbea despre luptă. Stătea pe sofa ca în transă, cu ochii ţintă la radio până la căderea nopţii, ascultând descrierea îngrozitoare a dezastrului din Rotterdam. Cuprinsă ea însăşi de teamă şi disperare, Ans nici nu-i mai putea ridica moralul. *Doamne, ajută-ne! Te rog, Te rog, ajută-ne!*

Rugăciunile ei primiseră răspuns înainte de ivirea zorilor din acea dimineaţă, când profesorul Huizenga ajunse acasă. Ans şi Eloise dormeau în camera de zi, aşa cum obişnuiau să facă încă din prima zi a invaziei, şi Eloise sări repede şi fugi spre el. Ans era atât de bucuroasă, încât ar fi vrut să-l îmbrăţişeze şi ea. Bărbatul o cuprinse în braţe pe Eloise atât de tandru, de parcă ar fi învelit ceva de mare preţ în vată de bumbac.

— Încă din ziua invaziei, am dorit cu disperare să ajung acasă, spuse el. În cele din urmă, mă hotărâsem să plec pe jos. Am mers toată noaptea. Den Haag este la numai câteva zeci de kilometri de aici, dar naziştii au tancuri şi trupe şi blocaje rutiere peste tot. Podurile au fost distruse şi există cratere mari în mijlocul drumului. Am făcut ocol după ocol. E nebunie!

— Ce s-a întâmplat în Den Haag, Herman? A fost dezastru? întrebă Eloise. Am auzit şi de Rotterdam.

El ezită înainte de a răspunde.

— A fost exact cum te-ai aştepta să fie într-un război, Eloise, asta e tot ce pot spune. Nu îţi voi învia amintirile oferindu-ţi detalii.

Ea începu să protesteze, dar el o opri.

— Priveşte, draga mea! Acum sunt aici cu tine. Şi amândoi suntem nevătămaţi. Naziştii au promis că ne vor trata bine dacă vom coopera.

— Coopera! Nu am nicio intenţie să cooperez şi sper că nici tu nu o vei face!

— Vom vorbi despre aceasta după ce ne vom odihni, bine? Chiar acum, simt că aş putea dormi o sută de ani.

Îşi înfăşură braţul în jurul umerilor ei, la fel cum cloşca îşi întinde aripile să-şi protejeze puii, şi o conduse pe scări spre dormitor.

Mai târziu în aceeaşi zi, clopotele bisericii din Pieterskerk îi chemară pe oameni pentru un serviciu special. Ans plecă singură să plângă alături de ţara întreagă pentru soldaţii şi civilii care fuseseră ucişi. Cu un an în urmă, dorise atât de mult să părăsească ferma şi să se mute în Leiden, dar acum îşi dorea mai mult decât orice altceva să meargă acasă. Dar nu o putea părăsi pe Eloise, care avea nevoie de ea mai mult ca oricând. Trecuseră prin atâtea în ultimele zile, încât ştia că plecarea ei ar fi fost prea mult pentru Eloise.

Ans ieşi din biserică şi, deodată, auzi un vuiet venind din depărtare. Oamenii ce roiau în jurul clădirii se opriră să asculte.

— Ce se aude? întrebă cineva. Bubuitul unor motoare puternice se intensifica şi creştea, împreună cu ritmul cadenţat în care Ans ghici apropierea trupelor în pas de marş. Naziştii sosiseră în Leiden.

Ans părăsi piaţa bisericii, urmând sunetul spre centrul oraşului. Pământul se cutremura sub tancurile naziste care înaintau pe Breestraat, şinele lor trosnind pe drumul pietruit. În urma lor mărşăluiau sute de soldaţi nazişti.

Lacrimi începură să se prelingă pe faţa lui Ans. Nu se putea mişca, era împietrită în stare de şoc la vederea inamicului care invadase ţara ei paşnică, bombardând bărbaţi, femei şi copii inocenţi, forţându-i să se predea. Până azi, auzise doar ştirile de la radio, dar acum vedea realitatea înspăimântătoare a războiului, în timp ce soldaţii legau pe clădirile din Leiden steaguri însângerate cu svastici negre. O mare mânie o cuprinse la vederea acestei nedreptăţi.

Nu o putea lăsa pe Eloise să vadă această privelişte. Ans se întoarse şi se grăbi spre casă, mulţumind lui Dumnezeu că locuiau pe celălalt mal al canalului, în partea opusă de unde erau acum naziştii.

Capitolul 18

Miriam nu mai dormise bine din ziua în care se predase Olanda. La suprafaţă, totul părea să fi revenit la normal, dar acum trupele inamice ocupaseră oraşul şi prezenţa ameninţătoare nazistă plutea deasupra lui. Evita centrul oraşului ori de câte ori ieşea la cumpărături, căci nu suporta să vadă svastica sau să-i audă pe soldaţi vorbind limba ei nativă pe frumoasele străzi din Leiden. Acesta trebuia să fie locul ei de refugiu. Ea şi Abba suferiseră atât de mult, renunţaseră la atât de multe pentru a ajunge în acest loc sigur, şi siguranţa lor se evaporă peste noapte.

Abba se întoarse la serviciul lui de la universitate sau mergea regulat la sinagogă pentru a se ruga şi a vorbi cu alţi oameni. Miriam îl auzea trebăluind prin apartament şi după ce ea mergea la culcare, şi ştia că rămânea treaz mare parte din noapte.

— Te rog, Abba, trebuie să te odihneşti, îl imploră ea într-o noapte.

— Trebuie să găsesc o posibilitate de a scăpa de aici, răspunse el. Pare imposibil. Nu avem niciun loc în care să putem merge. Pe lângă Norvegia, Danemarca, Olanda şi Belgia, naziştii au invadat şi Franţa. Nimeni nu i-a putut opri pe când continuau să preseze forţele aliate.

Când Miriam se întorcea de pe-o parte pe alta în pat, știa că va urma o altă noapte fără somn. Privi spre micul ei ceas cu alarmă – douăzeci de minute trecut de miezul nopții – și suspină. Fâșia de lumină care pătrundea pe sub ușa dormitorului ei îi spuse că și Abba era treaz. Lovi perna și închise ochii, apoi se ridică din nou, când auzi un zgomot afară. Oare bătea cineva la ușa de jos, cea de la intrarea în clădire? Era chiar sub geamul dormitorului ei. Se ridică și, când deschise ușa dormitorului, înțelese că și Abba auzise bătaia. Miriam îl urmă pe scări în jos, gândind că ar putea fi unul dintre fiii doamnei Spielman din Amsterdam și femeia în vârstă n-o fi auzit bătaia în ușă. Era după ora stingerii și, oricine ar fi fost, trebuia să intre înăuntru repede.

Abba descuie ușa și o crăpă un pic. O secundă mai târziu, o deschise larg.

— Avraham!

Miriam scoase un strigăt de bucurie și se repezi în brațele lui Avi. El o strânse tare, amândoi plângând de bucurie. Trupul lui era atât de rece. Și ud. Cu toate acestea, Avraham Leopold era plin de viață... și aici! Miriam spera să nu fie doar un vis.

— Am crezut că n-o să te mai văd niciodată! spuse ea.

— Îmi doream mult să te găsesc, Miriam. Trebuia să ajung la tine.

— Sst, sst! spuse Abba. Intră înăuntru, repede!

Îi trase în vestibulul mic și o porni pe scări în sus. Miriam și Avi se poticneau pe scări în spatele lui, lipiți unul de celălalt, nedorind să-și dea drumul unul altuia.

— Cum de ai ajuns până la noi? întrebă Abba când intrară în siguranță înăuntru. Sunt soldați naziști peste tot.

— Am mers pe jos aproape tot drumul, spuse el râzând.

— Ai traversat țara pe jos?

Avi dădu din cap. Părea extenuat, hainele îi erau zdrențuite și pantofii rupți. Miriam îl conduse la sofa, iar Avi se așeză ostenit. Fata nu voia să-i dea drumul, nu-și putea întoarce privirea de la fața lui atât de dragă ei, de teamă c-ar putea dispărea.

— Când am auzit că naziştii au invadat ţara, spuse Avi, toţi cei care locuiam în Westerbork am rămas îngroziţi. Am ştiut că vom fi prinşi acolo şi probabil trimişi în est, dacă vor câştiga naziştii.

— Oamenii sunt cuprinşi de disperare, spuse Abba. Rabinul meu mi-a spus că sute de evrei din Amsterdam s-au sinucis, ca să nu cadă în mâinile naziştilor.

Veştile o făcură pe Miriam să tremure. Abba nu îi spusese până acum aceste lucruri. Dar asta făcea ca sosirea lui Avi să pară chiar mai miraculoasă. Era aici! În apartamentul lor!

— În zorii zilei următoare, după invazie, continuă Avi, am părăsit tabăra şi am pornit spre Assen împreună cu un grup dintre cei rămaşi. Nimeni nu ne-a oprit pentru că ţara avea lucruri mai importante de făcut decât să se îngrijoreze din cauza câtorva evrei refugiaţi. Naziştii încă nu ajunseseră în Assen, aşa că am urcat în tren, plănuind să ajungem pe coasta din Zeelanda. Speram să putem închiria o barcă de pescuit sau vreo altă navă pentru a traversa canalul spre Anglia. Mă gândeam să vin aici şi să vă iau pe voi, pentru a putea scăpa împreună în Anglia.

— Şi eu m-am gândit la posibilitatea unei plecări în Anglia imediat după invazie, spuse Abba. Câteva nave au reuşit să traverseze canalul la început, înainte de predare, dar curând naziştii au preluat controlul asupra coastei olandeze. Echipajul şi pasagerii oricăror nave care au fost prinşi încercând să traverseze canalul au fost trimişi în lagărul de muncă din Mauthausen sau împuşcaţi pe loc.

Avi închise ochii pentru câteva secunde, clătinând uşor din cap.

— Nu am ajuns atât de departe. Chiar în prima zi, trenul nostru a fost oprit forţat lângă Zwolle, pentru că podul de cale ferată ce traversa râul IJssel fusese aruncat în aer. Am urcat într-un alt tren, plănuind să ne îndreptăm în schimb spre coasta de nord. Am ajuns numai până la Leeuwarden, căci războiul ne-a oprit din nou. Oamenii din Friesland au fost foarte binevoitori cu noi când ne-au auzit povestea şi ne-au oferit mâncare şi adăpost în casele lor. Dar eram un grup mare şi era dificil să rămânem

ascunşi, iar curând după aceea naziştii au aflat despre noi. Am fugit din nou, ca să nu le punem în pericol pe gazdele noastre, dar naziştii ne-au urmărit şi ne-au dus înapoi la Westerbork.

— Aţi fost prinşi din nou?

Avi dădu din cap.

— Dar, înainte ca naziştii să-i poată număra şi înregistra pe toţi, am decis să fug singur peste câmp. De atunci am mers încontinuu.

— Ai traversat toată Olanda?

— Da. Mai ales noaptea, evitând drumurile principale şi blocajele naziste. Atât de multe poduri au fost distruse, încât pe alocuri a trebuit să traversez înot canalele şi râurile. Străzile principale sunt bine păzite. Dar mulţi oameni de treabă m-au ajutat în drumul meu, dându-mi mâncare şi trecându-mă de partea cealaltă a râurilor... Şi acum sunt aici.

Miriam îi apucă mâinile îngheţate, încercând să i le încălzească între ale ei. Avi nu avea nimic cu el: nici geantă, nici haine de schimb.

— Trebuie să fii rupt de foame! spuse Miriam.

Nu ar fi vrut să plece de lângă el, dar se ridică şi repede îi umplu o farfurie cu mâncarea şi pâinea rămase de la cină. Se aşeză lângă el la masă, privindu-l cum înfulecă.

— Pâinea aceasta este de la cina noastră de sabat, spuse Abba. Miriam a învăţat să facă azimă, challah.

Zâmbetul lui Abba, atât de rar în aceste zile, era cald şi tandru. Şi el îl iubea pe Avi.

— Încă ţineţi sabatul? întrebă Avi.

Miriam dădu din cap.

— Da. Proprietara apartamentului nostru m-a învăţat să gătesc şi să coc. Uneori mănâncă cina de sabat cu noi. Am fost invitaţi şi de câteva familii de la sinagoga lui Abba.

— Şi noi am continuat să celebrăm sabatul la Westerbork, spuse Avi. Grupul nostru din jurul mesei a crescut până când a

cuprins întreaga comunitate din sala de mese din fiecare seară de vineri.

— Şi acum trebuie să mergi în pat să te odihneşti, spuse Abba, când Avi termină de mâncat. Pari extenuat.

Miriam îi mângâie obrazul şi barba. Cum iubea zâmbetul lui larg, ochii lui frumoşi şi strălucitori.

— Da, mulţumesc. Voi merge.

Se ridică, trăgând-o pe Miriam de mână, să se ridice şi ea în picioare.

— Dar, înainte de a merge la culcare, domnule profesor Jacobs, este ceva ce aş vrea să vă cer. Nimeni nu are nicio idee despre ce se va întâmpla acum că naziştii au ocupat această ţară, şi...

— Ştiu exact ce se va întâmpla, Avraham. Aceleaşi lucruri care ni s-au întâmplat în Germania se vor întâmpla şi aici. Naziştii îmi vor interzice să predau. Ni se va cere să ne înregistrăm şi să purtăm steaua galbenă. Ne vor lua lucrurile, banii şi libertatea. Ne vor demoniza şi ne vor persecuta şi ne vor transforma în sclavii lor.

— Ştiu, ştiu, spuse Avi trist. Mă tem că aşa va fi. Chiar acum, nu avem cum să ieşim din Olanda, nu există nicio graniţă dincolo de care să putem fi primiţi, niciun vecin care să ne ofere azil. Naziştii ne-au înconjurat din toate părţile. De aceea, cu permisiunea dumneavoastră, aş vrea să-i cer lui Miriam să se căsătorească cu mine. Sunt îndrăgostit de ea.

Cuvintele lui îi tăiară respiraţia lui Miriam, dar de data aceasta de bucurie. Tânjise să audă cuvintele acestea în lungile săptămâni în care îşi scriseseră unul altuia. Visase la acest moment în nopţile fără sfârşit în care nu putuse dormi. Niciodată nu îndrăzni să spere că se va întâmpla.

— Ştiu că suntem tineri, continuă Avi, dar acestea sunt vremuri grele şi mi-aş dori să-mi leg viaţa de cea a lui Miriam, atâta vreme cât vom mai trăi.

— Şi tu vrei acelaşi lucru, Miriam?

— Da, Abba. Din toată inima.

Lacrimile îi umplură ochii lui Abba.

— Desigur că veţi primi binecuvântarea mea, copiii mei. Desigur că o veţi primi!

— Voi căuta ceva de lucru pentru întreţinerea familiei, domnule profesor. De acum înainte, toţi trei vom trăi împreună în fiecare zi la maximum, atât cât vom putea. Am putea să locuim aici cu dumneavoastră?

Lacrimile îi inundară ochii şi i se rostogoliră apoi pe obraji.

— Da! Mica noastră familie va rămâne întotdeauna împreună.

Miriam îl îmbrăţişă strâns.

— Mulţumesc, Abba!

— Cât de curând v-ar plăcea să vă căsătoriţi?

— M-aş căsători chiar acum dacă ar fi posibil! spuse Avi. Nimeni nu ştie ce aduce ziua de mâine.

Miriam dădu drumul tatălui ei şi-l luă pe Avi de mână.

— O voi întreba pe prietena mea Ans ce aranjamente trebuie făcute în ţara aceasta.

— Iar eu voi vorbi cu rabinul, spuse Abba. Veţi fi căsătoriţi sub o chuppah, în sinagogă.

Miriam umplu cada cu apă pentru Avi. Apoi, Abba îl convinse să doarmă în patul său. Miriam se întoarse în camera ei, dar nu putu dormi, mintea ei fiind cuprinsă de bucurie şi speranţă. Avraham era aici! Vor începe o viaţă nouă împreună. Pentru prima dată după plecarea din Westerbork, Miriam adormi fericită.

În dimineaţa următoare, după ce Abba plecă la universitate, Miriam şi Avi se plimbară ţinându-se de mână până la casa familiei Huizenga.

— El este Avraham, îi spuse ea lui Ans când fata îi deschise uşa. Este aici! A reuşit să ajungă la noi!

Ans scoase un ţipăt de bucurie şi îi trase înăuntru.

— Ce răspuns la rugăciuni!

— Da. Suntem din nou împreună şi vrem să ne căsătorim...

— Ce veşti extraordinare! o întrerupse Eloise.

O urmase pe Ans în holul de la intrare.

— Trebuie să intraţi, să beţi o cafea şi să ne spuneţi tot, ca să vă putem ajuta cu planificarea nunţii!

Ans pregăti cafeaua în timp ce Avi reluă povestea evadării lui. Se aşezase pe marginea canapelei de brocard, uitându-se din când în când la hainele sale zdrenţuite. Disconfortul său într-o asemenea încăpere luxoasă era evident. Miriam îl văzuse numai în barăcile rudimentare din Westerbork şi foarte puţin în micul ei apartament. Casa bunicii sale fusese cândva la fel de opulentă, dar Avi provenea dintr-o familie obişnuită din clasa de mijloc a Berlinului, cu un tată contabil şi o mamă gospodină.

— Sperăm să ne putem căsători cât mai repede, spuse el. Nu ştim ce ne rezervă viitorul, dar vrem să-l întâmpinăm împreună.

— Ce trebuie să facem în ţara aceasta pentru a ne putea căsători? întrebă Miriam.

Eloise imediat preluă discuţia în felul ei grăbit, fără suflare:

— Vă voi lua cu mine la biroul de înregistrări. Va trebui să aplicaţi pentru un certificat de căsătorie, ceea ce nu este greu de făcut, şi apoi va urma o ceremonie civilă. Aveţi acte de identitate? Certificate de naştere?

— Am adus totul cu noi din Germania, răspunse Miriam.

— Avraham nu este un rezident olandez, dar tu eşti, Miriam. Tu şi tatăl tău aţi fost înregistraţi legal ca rezidenţi şi el are un serviciu la universitate, aşa că acest lucru ar trebui să fie suficient pentru a putea beneficia de oficierea căsătoriei. Voi merge cu voi să fiu unul dintre martorii voştri. Ans, vii şi tu, nu-i aşa? Voi fi pregătită să vin la primărie cu voi de îndată ce veţi fi şi voi. Ce ziceţi? Începem pregătirile?

Se ridică, pregătită să plece imediat, dar Ans o reţinu.

— Eloise, aşteaptă... Miriam va dori ca tatăl ei să fie acolo. Şi poate şi alţi prieteni de-ai lor...

— Desigur, desigur. Mai întâi ar trebui să ne bem cafeaua. Dar oricine poate vedea că sunt grăbiți să fie împreună și eu sunt gata s-o ajut în orice fel îmi stă în putință. Poate că am putea pleca la primărie...

— Așteaptă, spuse Ans din nou. Eloise... noi nu am mai fost la primărie de când ne-am predat în fața inamicului. Trebuie să te pregătești... Sunt soldați inamici și peste tot vei da cu ochii de svastică.

— Crezi că naziștii le vor interzice să se căsătorească? întrebă Eloise.

Miriam se arătă speriată. Abba credea că persecuția va începe din nou, aici în Olanda. Avi se întinse și o luă de mână, ca o încurajare tăcută.

— Nu spun asta, răspunse Ans. Din câte știu eu, funcționarii olandezi care lucrează în toate oficiile publice încă își fac slujba la fel ca mai înainte.

— Atunci care este problema?

— Eu... eu mă îngrijorez că te vei necăji să vezi că Leiden este ocupat de inamic.

— Nu mă menaja atât, Ans. Ești la fel de supărătoare ca Herman, o ținti Eloise pe Ans cu o privire mustrătoare.

Miriam nu era obișnuită să vadă tensiune între cele două femei. Cu toate acestea, observase cât de fragilă era Eloise și știa că Ans se purtase înțelept când încercase s-o descurajeze de la vederea semnelor cuceririi naziste.

— Eloise, mai este ceva cu care ne-ai putea ajuta, spuse Miriam. Avi a reușit să fugă numai cu hainele de pe el. Va avea nevoie de haine și pantofi.

— N-am luat nimic cu mine, un bagaj ar fi atras prea mult atenția, adăugă el.

Eloise părea să-l măsoare din priviri.

— Nu ești la fel de înalt ca Herman, dar croitoreasa mea poate face minuni cu un ac și foarfecile de croitorie.

Eloise deveni din nou animată şi Miriam ştiu că-şi va folosi toată energia pentru a-l ajuta pe Avi.

— Bineînţeles că trebuie să te căsătoreşti într-un costum. Şi mă voi îngriji, de asemenea, şi de restul garderobei tale, deci nu te îngrijora de nimic.

— Cum am putea să-ţi mulţumim vreodată? întrebă Miriam. Ai făcut deja atât de mult pentru noi şi...

— Şi tu, draga mea Miriam, meriţi să te căsătoreşti în mătase şi dantelă. Dă-mi voie să văd ce am şi ce ţi s-ar potrivi. Ans, sun-o chiar acum pe croitoreasa mea. Numărul ei este în carnetul meu de adrese.

Pentru procesarea documentelor trebuiră să aştepte mai bine de o săptămână, apoi Miriam şi Avi se căsătoriră în cadrul unei ceremonii civile în biroul de registratură cu Abba şi Ans ca martori. În acea după-amiază, Miriam stătu sub o chuppah în sinagogă, cu bărbatul pe care îl iubea, recitând jurămintele de căsnicie într-o ceremonie modestă. Îi invitară pe Ans, pe Eloise şi pe profesorul Huizenga, pe doamna Spielman şi pe alţi câţiva dintre colegii şi prietenii lui Abba de la sinagogă. Croitoreasa Eloisei modifică o frumoasă rochie de mătase de culoarea piersicii şi o pelerină asortată pentru Miriam, iar lui Avi îi pregăti un costum negru.

— Arăţi minunat, îi spuse Abba cu lacrimi în ochi. La fel de frumoasă ca mama ta. De ar fi putut să fie acum aici cu noi!

Înainte de a pleca la ceremonie, Miriam răsfoise albumul ei alături de Abba, amintindu-şi de cei dragi ai lor. Absenţa lor mai temperă un pic bucuria lui Miriam. Ea şi Avi ar fi trebuit să fie înconjuraţi de familie şi prieteni, care să se prindă într-un cerc şi să danseze cu ei plini de bucurie.

Eloise depuse tot efortul şi toată energia ei în pregătirea unei recepţii în casa ei.

— Cu hering, desigur. Este o tradiţie olandeză!

Transformă ultimul etaj într-un apartament nupţial, insistând ca Miriam şi Avi să-şi petreacă primele zile de după căsătorie acolo.

— Veţi avea tot etajul al treilea numai pentru voi, le şopti ea. Bucătăreasa mea vă va servi exact ca într-un hotel elegant.

— Aceasta este cea mai fericită zi din viaţa mea, spuse Avi, când închise uşa dormitorului şi o luă pe Miriam în braţele sale.

Mirosea minunat, parfumul scump al profesorului Huizenga înmiresmând hainele sale nou croite. Miriam respiră adânc, presiunea din piept dispăruse. S-ar fi putut înălţa până în vârfurile copacilor, dacă ar fi avut aripi.

— Şi din viaţa mea. Când am fugit din Köln, am crezut că nu voi mai fi niciodată fericită.

Îi luă faţa în mâinile sale, iar frunţile lor se atinseră.

— Vreau să-ţi umplu viaţa cu dragoste, până când se va revărsa peste margini, Miriam.

O sărută, tandru la început, apoi cu o pasiune tot mai mare. Ea simţi pe buzele lui gustul vinului pe care-l băuseră în cinstea căsniciei lor.

— Mi-aş fi dorit să te pot lua într-o călătorie după nuntă şi şi să-ţi ofer casa pe care o meriţi. Viaţa sub ocupaţia inamică nu este ceea ce speram eu pentru începutul vieţii noastre împreună.

Miriam îi mângâie barba proaspăt tunsă.

— Nu îmi mai este teamă de nimic, acum că eşti aici, dragostea mea. Vom întâmpina împreună orice ne va rezerva viitorul.

Capitolul 19

— Dă-mi voie să te ajut să te îmbraci, Eloise, o imploră Ans. Trebuie să ieşim azi la plimbare.

Eloise scutură din cap de parcă efortul de a vorbi ar fi fost prea mare pentru ea. În ultima săptămână, rămase în cămaşă de noapte şi în halat toată ziua, plutind indiferentă prin casă de parcă ar fi numai o fantomă. Singurul motiv pentru care se lăsa convinsă să se ridice era pentru a coborî la parter şi a asculta radioul.

Planificarea recepţiei de nuntă a lui Miriam şi Avi o ajută să se menţină pe linia de plutire. Dar Ans ştia din experienţă că cu cât se simţea mai plină de euforie, cu atât mai prăpăstioasă era prăbuşirea ei, atunci când starea de extaz se consuma. Disperarea ei se adânci în ultima săptămână din mai, pe măsură ce ştirile deveneau tot mai sumbre, cu declaraţii despre victoriile naziste şi înfrângerile zdrobitoare ale Aliaţilor. Ascultând ştirile fără încetare, părea că se usucă şi se zbârceşte pe dinăuntru şi nu mai vorbea despre lupta de Rezistenţă.

Profesorul Huizenga renunţă să mai insiste pe lângă soţia sa, în încercarea de a o convinge să oprească radioul. Nu aveau cum s-o protejeze de ştiri. Soarta Europei – viitorul lor – atârna în balanţă.

Naziştii ţinură piept armatelor britanice şi franceze pe plaja de la Dunkirk, şi o vreme au crezut că Franţa şi Marea Britanie vor fi forţate şi ele să se predea. Apoi un miracol le ridică moralul, când Marina Engleză şi sute de vase civile evacuară armata britanică în siguranţă peste canal.

Dar ultima speranţă de eliberare a olandezilor dispăru odată cu plecarea forţelor britanice. Naziştii şi aliaţii lor acum ocupară Belgia, lăsând Olanda ruptă de restul lumii şi înconjurată de naţiuni controlate de nazişti. Armata franceză fusese zdrobită. Naziştii au mărşăluit neobosiţi spre Paris.

În cele din urmă, Ans o scoase pe Eloise din pat, dar se îngrozi când femeia intră direct în camera de zi şi porni radioul.

— Haide să aşteptăm până după micul dejun...

— Nu, aşteaptă! Ascultă!

Entuziasmul din vocea crainicului era inconfundabil. Ans îşi ţinu respiraţia, sperând că în sfârşit sunt veşti bune. Erau. Toţi soldaţii olandezi ţinuţi ca prizonieri de război fuseseră eliberaţi pentru a se întoarce la serviciile şi casele lor.

— Tata! strigă Ans. Tatăl meu va merge acasă! Şi Erik! O, Eloise, slavă Domnului!

— Ar trebui să mergi acasă să te bucuri cu familia ta în acest sfârşit de săptămână.

— Mulţumesc! Cred că aşa voi face!

Şi Erik avea să se întoarcă. Au corespondat în perioada în care el fusese plecat şi legătura dintre ei devenise mai puternică pe măsură ce-şi împărtăşeau speranţele şi temerile unul cu celălalt. Abia aştepta să-l vadă.

Ans îşi împachetă câteva lucruri şi plecă pe bicicletă sâmbătă dimineaţa devreme, ştiind că trenurile vor fi pline de nazişti şi soldaţi olandezi care se întorceau acasă.

— Dacă vine Erik câtă vreme eu voi fi plecată la fermă, îi spuse Eloisei înainte de a ieşi, te rog să-i spui că mă voi întoarce. Şi că abia aştept să-i urez un bun venit acasă.

Aerul era cald purtând promisiunea verii, iar câmpurile verzi erau înmiresmate de mirosul fânului proaspăt cosit. În drumul ei spre casă, chiar şi gunoiul de grajd îi păru lui Ans că miroase bine, mulţumind lui Dumnezeu pentru că-i cruţase pe tata şi pe Erik, când atât de mulţi alţi oameni muriseră. Şi Îi mulţumi lui Dumnezeu pentru veştile bune care o ajutară pe Eloise să păşească din nou într-o stare de echilibru delicat, pentru care făcea eforturi în fiecare zi. Călătoria fusese obositoare şi Ans se grăbi, pedalând pe ultimul kilometru până acasă.

Cât de minunat era să-şi îmbrăţişeze familia şi să fie din nou împreună cu ei! Casa simplă de la fermă cu acoperişul ei de ţiglă roşie şi grajdul plin de vaci, cotcodăcitul găinilor şi vechea moară de vânt impunătoare – niciodată aceste privelişti familiare nu i s-au părut la fel de frumoase ca acum.

Tatăl ei pământesc părea să nu se simtă confortabil cu toată atenţia de care avea parte de la cei din jur. Mama nu-şi lua ochii de la el. Maaike se agăţase de el ca de un al treilea picior. Wim îl urma ca un viţel neînţărcat.

— Ai pedalat un drum teribil de lung numai pentru mine, spuse el, când Ans îl îmbrăţişă.

— Voiam să mă asigur că eşti bine.

Pe fruntea lui bronzată apăruseră mai multe riduri. Şi părea obosit.

— Noi am făcut tot ce-am putut, spuse el calm. Dar nu a fost destul.

Când bunicul află ca Ans sosise acasă, li se alătură celorlalţi la fermă, pentru masa de cină. Mama pregătise mâncarea preferată a tatălui lor: anghilă afumată.

— Satul arată neschimbat, după cum am văzut trecând azi cu bicicleta, spuse Ans când se aşezară în jurul mesei. Spre deosebire de Leiden, aici n-am văzut niciun steag roşu sau vreo svastică.

Presupun că este unul dintre avantajele de a trăi într-un sat lipsit de importanță, izolat, spuse mama.

Sat pe care Ans fusese atât de dornică să-l părăsească.

Ne vor găsi ei până la urmă, spuse tata.

S-au schimbat multe în Leiden? întrebă mama.

– Oriunde ai privi, este evident că suntem sub ocupație inamică. Cu toate acestea, sunt oameni care cred că totul va fi bine și că viața va continua ca și până acum, și c-ar trebui să ne întoarcem cu toții la lucru sau la școală. Ei cred că nimic nu s-a schimbat în afară de câțiva oameni din vârf, care au ajuns la putere.

— Și noi am auzit propaganda lor, spuse bunicul. Ei spun: „Veniți sub protecția Reich-ului. Nu vă temeți. Olandezii sunt și ei membri ai rasei ariene."

— Îi amăgesc pe mulți oameni să se încreadă în ei, spuse mama. Războiul i-a demoralizat și oamenii vor să creadă minciuni. Vor să se întoarcă la ce-a fost înainte. Până la urmă, aici la țară, nu sunt semne care să ne arate că ne-am pierdut libertatea.

Întinse bolul cu cartofi spre bunicul, dar el ridică mâna și scutură capul.

— Avem o istorisire în Vechiul Testament, spuse el, despre o vreme în care armata asiriană a asediat Ierusalimul. Ei înconjuraseră cetatea cu forțe superioare evreilor și ceruseră împăratului să se predea. Conducătorul inamic strigase la împăratul Ezechia și la poporul care privea de sus de pe zid, spunând: „Faceți pace cu noi și veniți la noi. Apoi veți mânca fiecare din vița și smochinul lui." Dar împăratul Ezechia și-a pus încrederea în Dumnezeu și a rămas ferm. Mica lui națiune nu avea destui soldați, exact ca a noastră, dar a refuzat să se predea.

Tata se încruntă și arătă în sus:

— Nu cred că dușmanii lui Ezechia aveau avioane, care să arunce bombe.

Bunicul își înclină capul, recunoscând adevărul celor spuse de tata.

— Dar Dumnezeu a făcut o minune, continuă el, trimițând un înger al Domnului și ucigând 185 de mii de soldați vrăjmași cu o plagă, într-o singură noapte.

Tata se încruntă și mai mult:

— Timpul potrivit pentru minuni ar fi fost înainte ca naziștii să bombardeze Rotterdam sau în zilele în care încă luptam pentru libertatea noastră.

Fața i se roși deodată, semn al mâniei crescânde.

Ans rareori îl văzuse pe tata pierzându-și cumpătul. De obicei, abandona discuția și pleca. Știa că nu pe bunicul era supărat, ci pe naziști. Sau poate pe Dumnezeu.

— Am văzut oameni murind, spuse el.

— Pieter, ... copiii... șopti mama.

— Nu, Pieter spune bine ce spune, interveni bunicul. O minune la timpul potrivit ar fi fost bine-venită pentru noi toți. Dar ideea de bază a predicii mele nu va fi minunea.

— Acesta este predica ta de duminică? întrebă Ans.

— Va fi, își împinse el scaunul de la masă, ca pentru a-și face loc să poată gesticula în timpul prezentării. Chiar acum, noi toți stăm acolo unde stătea Ezechia și poporul lui. Dușmanul spune: „Aveți încredere în noi. Alăturați-vă nouă. Totul va fi bine." Dar noi avem de făcut trei alegeri, spuse și le numără pe degete, una câte una: Putem să rămânem la ale noastre, să ne vedem mai departe de treabă și, pur și simplu, să ne adaptăm stăpânirii naziste. Sau, dacă ne place felul în care ei fac lucrurile și dorim să mergem mai departe așa, putem colabora cu ei, ne putem alătura Partidului olandez nazist și am putea să-i ajutăm să făurească noul Reich. Sau, ca Ezechia, putem rezista, refuzând să ne predăm și să ne asimilăm.

Ans se gândi la Eloise și hotărârea ei de la început de a lupta împotriva inamicului. Veștile despre înfrângerile Aliaților îi frânseră avântul de a opune rezistență. Disperarea o atrase într-o groapă precum nisipul mișcător.

— Şi vei spune membrilor comunităţii noastre să opună rezistenţă? întrebă mama.

Ans zări brazde noi şi pe faţa ei.

— Le voi spune oamenilor că trebuie să ia o decizie conştientă. Să nu faci nimic înseamnă să te poziţionezi de partea inamicului. Deci sunt cu adevărat numai două alegeri, în cele din urmă: să cedezi sau să lupţi.

— Crezi că va fi înţelept, tată? Te rog, nu fă ceva care să te pună în pericol.

— Engelena, va fi mult mai periculos pentru mine să-L întâmpin pe Dumnezeu la sfârşitul zilelor mele şi să-I explic de ce nu am făcut nimic.

— Tatăl tău are dreptate, spuse tata. Poate că am fost trimis acasă de pe câmpul de luptă, dar voi continua să lupt. Orice inamic care bombardează fără avertizare un oraş şi ucide mii de civili inocenţi trebuie să fie oprit.

Cuvintele şi urgenţa din vocea lui îi accelerară bătăile inimii lui Ans. Nu-l mai recunoştea pe tatăl ei cel calm şi liniştit în bărbatul ce vorbea.

Mama îşi muşca buzele, luptându-se cu lacrimile.

— Dar, Pieter... familia noastră...

— Ştiu. Dar cum va fi viaţa lor dacă vor creşte sub conducerea nazistă, învăţând valorile lor şi imitându-le ura?

Ans înţelese teama mamei ei. De asemenea, ştia şi că tata şi bunicul aveau dreptate. Se gândise la cuvintele lor pe când pedala înapoi în Leiden în ziua următoare, precum şi la întrebarea pe care i-o puse Eloise când, pentru prima dată, se gândise la luptă: *„Mă vei ajuta, Ans?"*. Dacă da, Ans ştia că va trebui să înveţe ce înseamnă să te încrezi pe deplin în Dumnezeu.

Erik bătu la uşa casei a doua zi după întoarcerea lui Ans de la fermă, arătând la fel de chipeş ca întotdeauna. Totuşi, într-un fel părea mai matur şi mai încercat. Părul său de culoarea spicului

fusese tuns când se alăturase pentru prima dată armatei, dar îi crescuse din nou în perioada în care fusese prizonier şi acum era la fel de des şi de ciufulit ca şi mai înainte. Aproape uitase cât de minunat era să simtă braţele lui în jurul ei şi să se bucure de sărutările lui tandre, când erau singuri. Se bucura să ştie că îi aparţinea lui şi că el avea grijă de ea aşa cum mergeau mână în mână, trecând pe lângă atotprezenţii soldaţi nazişti.

Ans ştia că părinţii ei îşi aparţin unul altuia; profesorul Huizenga şi Eloise păreau făcuţi unul pentru celălalt; Miriam părea mai împlinită şi mai întreagă acum, când Avraham era lângă ea. Şi, cu fiecare moment pe care Ans îl petrecea cu Erik, devenea tot mai convinsă că el era partenerul perfect pentru ea, şi ea pentru el. Se echilibrau unul pe celălalt: ea era cea impulsivă şi aventuroasă, el, cel aşezat şi precaut. Scrisorile lui îi descoperiră atât de multe lucruri despre el, în povestirile despre copilăria din Java, părerea lui despre război şi ce speranţe şi visuri îşi făcea pentru viitor. Ans fusese încântată să vadă că, în acele planuri, o incluse şi pe ea.

Stăteau unul lângă altul pe o bancă, îmbrăţişaţi, urmărind o pereche de lebede ce alunecau pe suprafaţa apei.

— Ce vei face în continuare, Erik?

— Mi-au spus că slujba mea în poliţie mă aşteaptă, dacă vreau să mă întorc acolo.

— N-aş putea niciodată să lucrez pentru naziști. Mă dezgustă.

— Ans... sst... şopti el, privind în jur. Ai putea avea parte de multe neplăceri pentru că vorbeşti în felul acesta.

Mai erau şi alţi oameni în parc, cupluri reunite care se plimbau pe alei şi priveau lebedele şi raţele de pe Steenschuur. Ans coborî vocea, de dragul lui Erik.

— Nu simţi acelaşi lucru cu privire la ei, după felul brutal în care ne-au atacat ţara? Cum poţi lucra pentru ei?

— Nu lucrez pentru ei. Lucrez pentru oamenii din Leiden. Pe ei îi protejez. Şi pe tine.

El își roti privirile în jur ca pentru a vedea dacă îl ascultă cineva, apoi continuă să vorbească încet:

— Nu este mai bine ca noi să păstrăm ordinea și să păzim străzile orașului, decât să-i lăsăm pe naziști s-o facă? Pentru că, dacă noi nu o facem, o vor face ei... și o vor face brutal.

— Te cred. Dar nu ți-e teamă că îți vor cere să depui un jurământ față de Hitler sau de Reich?

El își întoarse privirea pentru câteva momente, de parcă nu ar fi putut s-o privească în ochi.

— Ce e? Spune-mi, Erik.

— Circulă zvonuri că va trebui să devenim membri în Partidul Olandez Nazist, dacă vrem să rămânem în poliție.

— Partidul Olandez Nazist? O, Erik!

— Va fi numai cu numele. Nu sunt de acord cu nimic din ce susțin ei. Dar se fac presiuni asupra șefului poliției, care trebuie să arate preferința lui față de membrii partidului, când va decide cine urmează să fie angajat. Și, dacă îmi voi pierde slujba – eu sau alții – vom fi trimiși în est, să lucrăm în fabricile germane. Vom fi muncitori sclavi.

— Crezi că prietenii mei evrei vor fi persecutați aici, așa cum au fost în Germania?

Erik ridică din umeri.

— Cine știe? Deocamdată spun că evreii nu vor fi deranjați aici. Naziștii au promis că, dacă oamenii vor coopera, lucrurile se vor întoarce la normal.

— Îi crezi?

— Ce altceva putem face?

Ans se ridică din nou și se îndreptă spre malul apei. Era sătulă să audă că totul va fi bine, când simpla vedere a celor doi soldați naziști care se plimbau pe aleea de pe celălalt mal al canalului făcea ca totul să pară îngrozitor.

Își aminti conversația familiei sale la masa de seară și se întreba dacă ar trebui să-i dezvăluie lui Erik ceva despre evaluarea bunicului ei. Sigur va fi de acord că singurele două opțiuni

erau să coopereze sau să opună rezistență. Totuși, îi păru că, cel puțin la suprafață, Erik decise să se ajusteze conducerii naziste și nu să înoate împotriva curentului. Și, dacă s-ar alătura partidului nazist, nu va fi acest lucru considerat colaborare? Dar cum l-ar putea blama, dacă alternativa era trimiterea lui într-un lagăr de muncă?

La gândul că Erik ar putea deveni o marionetă a naziștilor, simți cum i se întoarce stomacul. Fusese forțat să aleagă răul cel mai mic, dar ei nu îi plăcea niciuna dintre aceste alternative.

— De nu am fi pierdut războiul, murmură ea.

Erik venise lângă Ans și își încolăci mâinile în jurul taliei ei.

— Am luptat din greu, Ans. Îți amintești de colegul meu de cameră, Bram, logodnicul lui Jansje? A fost ucis în prima zi a invaziei.

Ans închise ochii, mulțumind lui Dumnezeu că cel ucis nu fusese Erik. Sau tata. Porniră împreună spre casă, lipiți unul de altul.

Pe la mijlocul lui iunie, Hitler mărșălui triumfător pe străzile Parisului. Starea de spirit a Eloisei se prăbușise chiar mai mult. Pe măsură ce zilele treceau, dormea tot mai mult, mânca prea puțin și privea în gol de parcă trupul și mintea îi erau pustii. Ans încerca s-o facă să vorbească, întrebându-se dacă retrăiește trecutul, care părea să se contopească în mod teribil cu prezentul.

Într-o după-amiază caldă, Ans reuși s-o convingă să iasă cu ea în parcul Van der Werff din apropiere. În timp ce se plimbau pe alei, o femeie tânără păși spre ele, ca în mare grabă. Când ajunse suficient de aproape, întinse mâna brusc și strecură în palma Eloisei o bucată de hârtie. Femeia se opri să o citească.

Fluturașul îi îndemna pe oamenii din întreaga țară să ia parte la demonstrații patriotice în ziua de 29 iunie, când se sărbătorea ziua de naștere a ginerelui reginei Wilhelmina, prințul Bernhard.

— Iată șansa noastră de a lupta, spuse Eloise. Asta vom face!

Ans simți viață în vocea ei, pentru prima dată după multe săptămâni. Citi din nou detaliile demonstrației pașnice și nu putu vedea nimic rău în a merge, în mod special dacă avea să-i ridice moralul Eloisei.

— Dar haide să vedem mai întâi ce spune profesorul Huizenga, zise ea.

Eloise îi arătă fluturașul în seara aceea, pe când stăteau la masă.

— Eu cu Ans planificăm să mergem, îi spuse ea.

— În niciun caz!

— Dar, Herman, de ce nu?

— Pentru că în mod sigur acest gest îi va provoca pe naziști. Cum voi reuși să te protejez dacă vei merge să-i provoci pe inamicii noștri?

— Dar este o demonstrație pașnică. Tot ce avem de făcut este să ne îmbrăcăm cu ceva portocaliu, semn de susținere a reginei și a Casei de Orania, și să ne prindem una din acele garoafe albe, pe care le poartă prințul, după cum știe toată lumea. Asta-i tot.

— Asta-i *tot*? ridică el vocea, alarmat.

Eloise zâmbi și apoi îi mângâie brațul, după care îl strânse de mână.

— Poate vom și flutura câteva poze cu prințul Bernhard și familia regală. Nu este nimic rău în asta, nu-i așa?

— Draga mea, știu că nu ești atât de naivă.

— Este doar celebrarea zilei sale de naștere. Și prințul însuși este german.

— Este un protest politic împotriva conducerii naziste. Prințul a denunțat public nazismul.

Privirea lui era aspră. Zâmbetul Eloisei păli.

— Trebuie să fac *ceva*, spuse ea calm.

— Îți amintești cât de mult te îngrijorai pentru siguranța mea când am rămas blocat în Den Haag, după invazie? Înțelegi cât de mult mă voi îngrijora pentru tine dacă mergi la această demonstrație?

— Dar voi înnebuni dacă nu voi face nimic pentru a opune rezistență! Nu pot sta ascunsă în casă toată ziua. Vrei să ajung din nou la azil? Lasă-mă să mă ridic și să protestez. Este cel mai mic lucru pe care îl pot face.

Profesorul privi spre Ans, implorându-i ajutorul. Fata observase schimbările pozitive în starea Eloisei din acea zi și credea că lupta îi va face bine. Decise să încerce să o apere.

— Avem atât de puține speranțe acum, domnule profesor. Să fiu sinceră, mi-ar plăcea și mie să pot lupta cumva.

— Vezi, Herman? Gândește-te la istoria măreață a strămoșilor tăi de aici din Leiden. Ei au apărat orașul împotriva stăpânirii spaniole și au refuzat să se predea. Leiden fusese asediat pentru mai bine de șase luni și, chiar dacă poporul suferea de foame, ei nu au cedat. După ce asediul a fost ridicat, Casa de Orania i-a răsplătit pe cetățenii din Leiden prin înființarea chiar a universității în care ești profesor.

Ea punctă fiecare dintre ultimele cuvinte ale frazei cu o lovitură ușoară în pieptul soțului ei.

El îi răspunse cu un zâmbet blând.

— Cunosc istoria orașului meu, dragă. Dar ascultă...

— Care este cel mai rău lucru care mi s-ar putea întâmpla... închisoarea? Orice închisoare în care m-ar pune naziștii nu ar putea fi mai rea decât închisoarea fricii care m-a ținut captivă în ultimul război.

El nu răspunse. Dragostea lui pentru ea era atât de tandră, atât de emoționantă. Trebuie să se fi simțit ușurat s-o vadă pe soția lui din nou fericită și animată. Cu toate acestea, Ans simțea lupta lui interioară.

— Când va avea loc demonstrația? Poate voi veni cu tine.

— Pe 29 iunie. Este sâmbătă. Vei veni și tu, Ans? Nu trebuie să vii, știi asta.

— Vreau să vin.

— Atunci am stabilit.

O mare mulțime se adunase sâmbătă în parcul de lângă fortăreață, cei mai mulți purtând articole de îmbrăcăminte portocalii și frumoase garoafe albe. Steagurile olandeze fuseseră interzise, dar oamenii aveau poze cu prințul Bernhard și familia regală, un semn de patriotism pe care naziștii nu puteau să nu-l observe. Olandezii nu vor renunța și nu își vor trăda conducătorii, așa cum speraseră naziștii. Ans se simțea mândră și fără teamă, așa cum stătea și scanda alături de ceilalți *„Așa deci!"* sau *„Orania va triumfa!"*

Profesorul Huizenga părea neliniștit și o ținea pe soția sa aproape de el. Dar Eloise radia toată.

Apoi sosi poliția, flancată de trupe naziste. Fericirea lui Ans dispăru când îl zări pe Erik printre ei, alert și vigilent de parcă anticipa ceva rău. Demonstranților li se ordonă să rupă rândurile și să meargă acasă, pentru că altfel vor fi arestați.

Ans tresări când auzi strigăte mânioase din mijlocul mulțimii. Îl privi pe Erik, întrebându-se dacă o zărise printre demonstranți.

După câteva minune de spaimă, oamenii începură pe rând să plece din parc, scandând încă încet în timp ce își depuneau garoafele și pozele cu familia regală lângă zidul fortăreței, ca într-o celebrare comemorativă. Ans își aruncă și ea garoafa albă pe grămada adunată acolo. Se întoarseră apoi acasă, alături de profesor și de Eloise.

Eloise părea mai fericită decât fusese în ultimele luni și asculta radioul, chiar dacă știrile erau la fel de lipsite de speranță ca și până atunci. Ans le spuse noapte bună și urcă în dormitorul ei mai devreme. Încercă să citească o carte, dar nu se putu concentra. Stinse lumina și privi pierdută în tavan, fără să poată dormi, fără să poată uita că ea și Erik fuseseră azi în tabere opuse.

Capitolul 20

Lena se năpusti cu o sapă asupra buruienilor din grădina de zarzavat, în vreme ce transpirația îi curgea pe față și îi intra în ochi. În ultimele câteva luni, rugăciunea era o urgență și își dezvoltase obiceiul de a pleda în tăcere înaintea Celui Atotputernic în timp ce lucra. Astăzi se rugase să poată rămâne tare, pentru copiii ei. Se rugase pentru curajul de a lupta împotriva dușmanului și ca Dumnezeu să-i arate când și cum să facă aceasta. Din când în când, găsea că e greu să-și continue treburile zilnice de la fermă de parcă nimic nu s-ar fi schimbat, în vreme ce naziștii proclamau biruință după biruință. Națiunea ei se bazase pe armatele britanice și franceze pentru ajutor, dar ele suferiseră înfrângeri devastatoare. Dictatorul fascist al Italiei își unise acum forțele cu Hitler.

Lena se opri când ajunse la capătul rândului și-și scoase batista, pentru a-și șterge sudoarea din ochi.

— Ce faci, Maaike? îi strigă ea fiicei sale. Ai adunat multe mure?

— Numai câteva... spuse ea, ridicând bolul în care le puse. Înțeapă așa de tare, mamă!

Lena zâmbi, suspectând că mai multe mure intraseră în gura fetei decât în bol. Lenei întotdeauna îi plăcuse viața la țară,

departe de ritmul agitat din Amsterdam şi Leiden. Dar, de când naziştii preluaseră controlul posturilor de radio şi al presei, se simţea ruptă de lume şi nu avea cum să afle ce se întâmplă cu adevărat. Apoi se răspândi vestea printre săteni că pot asculta seara postul britanic BBC, care începuse o transmisie specială de *Radio Orange* în olandeză. Cu o seară în urmă, regina Wilhelmina însăşi se adresase cetăţenilor ei, transmiţându-le cuvinte de consolare şi încurajându-i să nu renunţe. Discursul ei adusese lacrimi în ochii Lenei şi îi înnoi curajul.

Era pe punctul de a trece la următorul rând de buruieni când auzi huruit de motoare, venind din depărtare. Înclină capul şi ciuli urechile. Nu erau avioane. Zgomotul era mult mai aproape şi călătoarea pe pământ, nu deasupra lui. Creştea tot mai mult, se apropia.

— Maaike, vino aici, o chemă ea. Vino chiar acum.

Maaike culese o ultimă mură şi o băgă repede în gură, înainte de a se îndrepta spre Lena.

— Ce se aude, mamă?

Lena nu răspunse. Puse jos sapa şi luă mâna Maaikei, grăbindu-se spre uşa din spate, apoi intră în şopron să meargă după Pieter. El şi Wim stropeau pomii din livadă, dar trebuie să fi auzit şi ei huruitul motoarelor ce se apropiau. Se grăbi spre şopron cu Wim alături de el. Un nor de praf se ridică în depărtare, însoţind sunetul. Maşina urca pe drum, urmată de două motociclete. Steagurile naziste fluturau pe antenele maşinii. Lena se trase mai aproape de soţul ei, strângând mâna Maaikei.

— Ce vor de la noi, tată? întrebă Wim. Crezi că vin să se asigure că le-am predat tot cuprul?

Circulau zvonuri despre asemenea controale.

— Se prea poate, răspunse Pieter.

Bine că l-am îngropat. Lena nu rosti aceste cuvinte cu voce tare, nedorind s-o audă copiii. Naziştii ceruseră ca tot metalul să fie predat autorităţilor, în special cuprul, care era folosit pentru gloanţe. Ţineau o evidenţă atentă, pentru a se asigura

că fiecare sat şi fiecare fermă din împrejurimi respectase aceste ordine. Pieter predă câteva dintre lucrurile lor, ca să nu atragă suspiciuni, după care Lena îl ajută să îngroape restul în grădina ei de zarzavat, după lăsarea întunericului, ca să nu afle copiii despre aceasta.

Cortegiul se opri, într-un sfârşit, cu mult zgomot. Genunchii Lenei tremurau, nu atât de teamă, cât de mânie.

— Nu au niciun drept! spuse ea, cu dinţii încleştaţi.

— Sst, Lena. Trebuie să rămânem calmi. Wim, ia-o pe sora ta în casă. Staţi acolo până vă chem eu.

Wim ascultă, dar merse cu spatele tot drumul, de parcă nu ar fi putut să-şi ia ochii de la motociclete. Nu mai văzuse niciodată un soldat nazist. Copiii dispărură înăuntru şi, un moment mai târziu, Lena zări perdelele de dantelă date la o parte şi pe Wim şi Maaike aruncând o privire afară. Îşi întoarse din nou atenţia spre vehicule, ale căror motoare fură oprite. Inima ei bătea mai tare decât motorul maşinii care acum se răcea.

Pieter se aplecă spre ea pentru a-i şopti la ureche:

— Nu le da impresia că înţelegi limba germană.

Ea dădu din cap.

Soldaţii coborâră de pe motociclete şi-şi scoaseră ochelarii de protecţie. Purtau pistoale în buzunarele laterale. Uşa maşinii fu deschisă şi un ofiţer nazist păşi afară, netezindu-şi partea din faţă a uniformei. Lena îl auzi dând ordine celorlalţi, spunându-le să înceapă inventarul fermei. Un al doilea bărbat în uniformă ieşi din maşină, mai în vârstă decât ceilalţi şi mai aplecat de umeri, lipsit de purtarea şi autoritatea unui soldat.

— Spune-le că facem inventarul, îi ceru ofiţerul acelui om, în germană.

Omul scund păşi înainte:

— Trebuie să facem o listă a bunurilor de la fermă, spuse el într-o olandeză stâlcită.

Imită scrisul în palma sa, ca pe o tablă.

— Notăm toate animalele. Culturile. Tot, își deschise el larg brațele pentru a cuprinde șopronul, grădinile și pășunile.

Lena se holba la el de parcă nu ar înțelege, deși pricepu despre ce este vorba. Și asta o mânie. Urma să facă un inventar al fermei pentru a putea fura de la ei tot ce voiau. Armatele cuceritoare întotdeauna procedează așa. Era vară și porcii și vacile le fătaseră pui. Fânul fusese adunat și strâns. Sfecla de zahăr, varza și cartofii creșteau în rânduri îngrijire în grădina lor. Fructele erau coapte în pomi. Întreg rodul muncii lor va fi destinat întreținerii naziștilor.

— Nu au niciun drept, murmură ea din nou.

— Ei cred că „cei puternici fac regulile", Lena.

Traducătorul făcu un gest spre Pieter.

— Trebuie să vii să ne arăți.

Lena nu avea de gând să-l lase pe Pieter să plece de lângă ea. Împreună îl urmară pe ofițer în jurul fermei, răspunzând la întrebările pe care i le punea prin traducător. Lena le auzea întâi în germană și mai apoi în olandeză. Soldații luau notițe în registrele lor. Păşiseră chiar în grădina de zarzavat a Lenei, notând totul. Numărară purceii, vacile și găinile, dorind să afle câți litri de lapte adună ferma în fiecare zi și câte ouă fac găinile. Inspectară tractorul și camioneta agricolă și înregistrară bicicleta Lenei și bicicletele copiilor. Arătară înspre moara de vânt și întrebară câți saci de grâu putea măcina. Pieter încercă să le explice că o foloseau pentru a pompa apa pentru irigații dar, ascultând traducerea în germană, Lena nu fu sigură că omul înțelese.

Inspecția se încheie cu ceea ce probabil că ofițerul considera a fi un discurs încurajator:

— Noi ne bazăm pe cooperarea voastră, spuse el. Alte țări aparțin unor rase inferioare, dar noi considerăm că olandezii sunt frații noștri, membri ai rasei ariene. Victoriile noastre sunt victoriile voastre. Când noi prosperăm, și voi veți prospera. Lucrând împreună, vom construi al Treilea Reich.

Lena şi-ar fi dorit să poată striga: *Niciodată!* Cum se puteau aştepta ca poporul ei să uite ce au făcut naziştii în Rotterdam?

Pieter rămase tăcut după ce traducătorul termină tot ce avusese de spus. Părea să simtă că ea este pe punctul de a exploda şi o luă de mână, făcându-i semn să nu spună nimic.

— Spune-i căpitanului tău, spuse el în cele din urmă, că eu cred că va fi imposibil să te împrieteneşti cu o ţară şi un popor care a fost supus prin forţa brută. Sunteţi ca bătăuşul care intră pe terenul de sport în mijlocul unui joc prietenos şi fură mingea copiilor, ameninţându-i pe toţi, după care le cere să se joace cu el. Înţelegi ce spun?

Traducătorul se întoarse spre căpitan şi mormăi câteva cuvinte, dar nu îi transmise cuvintele lui Pieter, ceea ce probabil că era mai bine.

După două ore de la sosirea lor, naziştii se întoarseră spre vehiculele lor.

— Ce bine că ferma noastră este la un capăt de drum, spuse Pieter, când vuietul motocicletelor se stinse şi norul de praf se aşeză. Întotdeauna îi vom auzi venind.

— Pieter, ce se va întâmpla cu noi? Cu familia şi cu satul nostru? Mă bucur că Wim şi Maaike sunt în vacanţa de vară, dar, vai, cât mi-aş dori ca Ans să fie acasă!

A-i avea pe nazişti prin preajmă era ca şi când ai şti că o fiară periculoasă era slobodă, şi Lena dorea să-şi ţină copiii aproape de ea, ca să-i poată vedea şi proteja. Dar, aşa cum îi spusese Pieter cândva, iluzia că ar putea ţine totul sub control era doar atât: o iluzie. O armată străină îi invadase ţara. Olanda nu mai era liberă.

Lena intră în hambar şi îşi luă bicicleta.

— Mă duc în oraş, îi spuse lui Pieter.

— Acum? De ce?

— Trebuie să aflu ce se întâmplă, unde stau naziştii.

— Nu poţi face nimic, Lena.

— Şi vreau să vorbesc cu tatăl meu. Nu stau mult.

Urcă pe bicicletă şi plecă în grabă. Lena îl găsi pe tatăl ei în biroul casei pastorale, stătea în picioare lângă fereastra care dădea în piaţa oraşului. Biblia lui era deschisă pe birou. Câteva foi de hârtie mototolite erau împrăştiate pe masă şi pe podea.

— Îţi scrii predica, tată?

— Încerc, o sărută el pe ambii obraji, apoi se aşeză pe marginea biroului. Am scris predici toată viaţa, dar sarcina aceasta a devenit cu atât mai importantă în aceste zile grele. Văd prin ce trece ţara şi comunitatea noastră şi acest lucru mă aduce pe genunchi, întrebându-L pe Dumnezeu ce vrea să le spun oamenilor, zise el arătând spre Biblia deschisă. Încă mai aştept răspunsul Său.

— Soldaţii nazişti au venit azi la ferma noastră. Doi pe motociclete şi doi cu o maşină. Au făcut un inventar al lucrurilor noastre, ca să ni le poată fura.

— I-am văzut în oraş. Sunt aici de câteva zile, inspectează totul. Cred că au mai mers şi pe la alte ferme, pe lângă a voastră.

— Mă simt atât de călcată în picioare.

— Înţeleg. Când le-am văzut motocicletele, primul meu gând a fost să-I mulţumesc Domnului că a luat-o acasă pe mama ta înainte să se întâmple toate acestea. Ea era un suflet atât de blând şi sensibil. Acest fapt ar fi rănit-o peste măsură.

— Mi-e atât de dor de ea. Dar era mai puternică decât credeau alţii despre ea, tată. Cred că răspunsul ei la invazia aceasta ne-ar fi surprins.

— Şi tu eşti mai puternică decât crezi. Ştiu că te lupţi cu multe îngrijorări şi temeri chiar acum, şi este firesc să fie aşa. Predă-I-le Domnului, Lena. Lasă-L să fie sursa curajului tău.

Ea dădu din cap, copleşită de emoţii. Aşteptă să poată vorbi:

— Deci, ce ne vei spune săptămâna aceasta, tată? Nu am mai văzut niciodată biserica atât de plină cum a fost în ultimele duminici.

— Încă nu sunt sigur, se opri el pentru câteva momente. Naziştii predică o doctrină a urii şi eu întotdeauna am crezut că

este greşit să urăşti. Dar Proverbe spune că frica de Domnul este *urârea* răului. Şi Romani spune că noi trebuie să *urâm* răul şi să ne lipim tare de bine.

— Nu ţi-e teamă că oamenii vor înţelege greşit ce spui? Pieter crede că printre noi ar putea fi simpatizanţi ai naziştilor.

— Sunt sigur că ambele lucruri sunt cu totul posibile. Timpul ne va spune. Dar cred că toţi putem fi de acord că aceste fapte săvârşite de nazişti – invadarea unei naţiuni paşnice, uciderea unor tineri, bombardarea şi omorârea unor civili nevinovaţi – sunt nelegiuite şi rele. Dumnezeu întreabă în cuvintele psalmistului: „Cine mă va ajuta împotriva celor răi? Cine mă va sprijini împotriva celor ce fac răul?". Fiecare dintre noi va trebui să decidă cum răspundem.

— Te rog să ai grijă, tată.

El se ridică şi se întinse s-o îmbrăţişeze.

— Nu te îngrijora pentru mine, Engelena. Trebuie să învăţ să mă tem de Dumnezeu mai mult decât de oameni. El este Cel în faţa Căruia va trebui să dau socoteală.

Capitolul 21

Noiembrie 1940

Când sosise la cafenea, Miriam le găsise pe Ans şi Eloise aşteptând. Încă de la invazia naziştilor, cu şase luni mai devreme, luptele emoţionale ale Eloisei au însemnat că ea şi Ans nu au putut ieşi din casă pentru a se întâlni la fel de des cu Miriam. Dar, în acestă zi frumoasă de toamnă, Eloise părea să se simtă mai bine. Când chelneriţa îi aşează ceaşca înainte, Miriam începu să savureze aroma bogată a cafelei.

— Miroase nemaipomenit, spuse ea, bucuroasă că scăpase de greţurile care o chinuiseră în aceste ultime luni.

Eloise îşi turnă în ceaşcă ceaiul adus într-un mic recipient.

— Mă întreb cât timp ne vom mai putea bucura de un asemenea lux ca ceaiul şi cafeaua. În războiul trecut...

— Haide să nu stricăm ziua vorbind despre război, o întrerupse Ans. Nu am văzut-o pe Miriam de câteva săptămâni.

— Da, şi am să vă dau o veste extraordinară, se grăbi să spună Miriam. Eu şi Avi aşteptăm un copil.

Ans se apropie s-o îmbrăţişeze.

— Mă bucur mult pentru tine. Când?

— Cândva anul viitor. La începutul lui martie, cred.

— Cred că tu şi Avi sunteţi peste măsură de încântaţi, spuse Eloise. Bineînţeles, curând veţi avea nevoie de un apartament mai mare. Şi noi va trebui să mergem cu tine la cumpărături, să luăm haine de bebeluşi şi scutece...

— Vom avea suficient timp pentru toate acestea, spuse Miriam râzând. Apartamentul în care locuim acum este perfect deocamdată. Proprietara lui, doamna Spielman, este ca o a doua mamă pentru mine, care mă învaţă să gătesc şi să coc, şi i-am frânge inima dacă ne-am muta.

— Ai veşti de la mama ta sau de la restul familiei tale din Germania? o întrebă Eloise.

Miriam clătină din cap, privind în jos la cafeaua ei şi încercând să-şi reţină lacrimile. Cât de repede sărea de la bucurie la tristeţe în aceste zile. Acum înţelegea mai bine suferinţa Eloisei, care era încă afectată de trecutul dureros.

— Înţeleg că Avi a găsit de lucru, nu-i aşa? întrebă Ans.

— Face tot felul de servicii pentru prietenul lui Abba de la sinagogă. Nu este ideal, dar el este bucuros că poate lucra. Şi Abba este fericit că s-a putut întoarce la universitarte ca să ţină cursuri. Îl place să predea.

— Mă bucur mult pentru voi toţi, spuse Ans. Să ne spui cum te putem ajuta să te pregăteşti pentru sosirea bebeluşului.

— Mulţumesc. O voi face.

Miriam rămase cu privirea pironită pe aceste prietene, care îi deveniră atât de dragi, dorind să-şi poată exprima mai bine gândurile:

— Au fost perioade în acest ultim an când am crezut că niciodată nu voi mai putea fi fericită, dar...

— Este aproape imposibil să fim fericiţi cu acest război teribil care ne distruge vieţile, o întrerupse Eloise.

Miriam inspiră adânc şi apoi continuă:

— Eu cu Avi am decis să trăim fiecare zi în parte. Amândoi ştim mai bine decât oricine ce se poate întâmpla. Dar, până atunci, vom fi fericiţi în fiecare zi.

Eloise se întinse şi îşi puse mâna peste a ei.

— Draga mea fetiţă, nu ţi-aş răpi bucuria pentru nimic în lume... dar am trăit lucrurile teribile pe care le aduce războiul modern. Viaţa în Leiden pare neschimbată deocamdată, dar războiul ne va ajunge din urmă într-una dintre aceste zile. Începem deja să simţim efectele, acum că *Reichskommissar*-ul nazist al Olandei a adoptat aceste noi legi.

— Eloise... nu..., murmură Ans.

Miriam simţi cum o apasă greutatea din piept şi cum o cuprinde spaima.

— Ce legi?

Trebuia să ştie. Eloise începu să răspundă, dar ceva din expresia de pe faţa lui Miriam o opri. Îşi întoarse privirea, jucându-se cu ceaşca de ceai.

— Nu am vrut să te sperii, Miriam. Eşti ca o fiică pentru mine. Tu şi draga de Ans. Eu şi Herman nu am putut avea copiii noştri, ştiţi, şi de aceea îmi place să mă gândesc la voi ca la fiicele pe care niciodată nu le-am avut.

Ans se aplecă pentru a o mângâia pe Eloise, căruia i se umpluseră ochii de lacrimi, dar ea o opri:

— Nu luaţi în seamă văicăreala mea prostească. Haideţi să vorbim despre lucruri mai fericite.

Îşi scoase o batistă din poşetă, în vreme ce Ans schimbă uşor subiectul, vorbind din nou despre bebeluş şi întrebând dacă ei ar prefera un băiat sau o fată.

În drum spre casă, Miriam nu-şi putu alunga din minte cuvintele de rău augur spuse de Eloise. Naziştii au numit un *Reichskommissar*. El promulgase noi legi. Legile pe care le promulgaseră naziştii în Germania şi prin care restrânseră treptat viaţa de fiecare zi a cetăţenilor evrei, până când le fusese luat aproape totul şi ei deveniseră prizonieri în propriile case.

Ajunsă acasă, încercă să-şi alunge temerile cântând la vioară, dar melodia emoţionantă a lui Ceaikovski nu reuşi să o calmeze, aşa cum se întâmplase altă dată. Degetele ei se mişcau aiurea şi

continuă să facă greşeli până când, în cele din urmă, aşeză instrumentul înapoi în toc. Se hotărî să-l întrebe pe Avi de noile legi, de îndată ce se va întoarce acasă.

— Azi am fost la o cafea cu Eloise şi Ans, începu ea înainte ca el să-şi dea jos haina. Le-am spus despre bebeluş.

— Sunt sigur că s-au bucurat pentru tine. O luă de mână şi o sărută, aşa cum făcea în fiecare zi când ajungea acasă.

Miriam nu-i dădu drumul.

— Dar apoi Eloise ne-a spus ceva trist. Zicea că ea şi soţul ei nu au putut avea copii. Mi-a părut atât de rău pentru ea, Avi. A început să plângă în restaurant.

— Doamna Huizenga întotdeauna mi s-a părut fragilă.

Îi îndepărtă de pe faţă o şuviţă din părul ei negru, un gest tandru care ar fi trebuit să-i aducă mângâiere, dar în schimb îi trimise fiori de teamă pe şira spinării. Oare ea şi Avi vor fi întotdeauna împreună?

— Ce se întâmplă? întrebă el.

— Eloise mi-a spus că noul *Reichskommissar* al Olandei a promulgat legi noi. Ştii despre ce este vorba?

— Puţin...

— De ce nu mi-ai spus până acum?

— Pentru că deocamdată legile nu ne-au afectat. Nu am vrut să te îngrijorezi.

— Nu mă protejezi ascunzându-mi adevărul, Avi. Ne-am promis să ne împărtăşim totul, lucrurile bune şi cele rele deopotrivă.

— Îmi pare rău.

El încercă s-o ia din nou în braţe, dar ea îl împinse şi se uită în ochii lui:

— Spune-mi despre legi.

El scoase un oftat obosit.

— Acum câteva luni au promulgat o lege care spune că evreii nu pot fi angajaţi în funcţii de serviciu public. Evreii care sunt deja funcţionari publici nu pot fi promovaţi. Aceasta include şi personalul angajat la universitate. Profesorii universitari din

întreaga țară au semnat o scrisoare de protest, dar nu a ajutat la nimic.

— Ei au promulgat aceleași legi în Germania la început, îți amintești?

El încuviință, închizând ochii.

— Mai este și altceva?

— O a doua lege cere ca toți funcționarii publici să depună o declarație în scris în care să specifice dacă sunt arieni sau evrei.

— Abba trebuie să facă asta?

Avi privi în pământ pentru câteva clipe, ca și cum ar ezita să răspundă.

— Da. Dar bisericile protestante olandeze au publicat un protest public, numind lucrul acesta ultraj.

— A ajutat cu ceva protestul lor?

— Nu.

Miriam simți de parcă un bolovan se prăvălise peste pieptul ei.

— Avi, așa a început totul în Germania, îți amintești? Persecuția a început treptat, câte un pas mic până când s-a ajuns la...

— Miriam, nu.

El o ținu strâns, încercând s-o liniștească, în vreme ce ea se lupta să respire. Nu mai suferise de vreun atac de panică de luni de zile... până astăzi.

— Dar noi știm ce va urma. Am mai trecut o dată prin asta.

— Și cu toate acestea suntem în viață, Miriam. Și suntem împreună. Am scăpat de ei o dată și o putem face din nou.

Lacrimile începură să-i alunece pe obraji.

— În ce fel de lume se va naște bebelușul nostru?

— Numai Dumnezeu știe.

Atunci când Abba sosise acasă, Miriam stătea ghemuită pe canapea, în brațele lui Avi, având încă lacrimi în ochi.

— Ați auzit știrile? întrebă el, când îi văzu.

Avea un ziar în mână. Părea mâhnit.

— Nu, Abba. Ce s-a întâmplat?

— I-am povestit lui Miriam cele întâmplate în aceste săptămâni, spuse Avi. Ceva nou?

Abba se lăsă într-un scaun cu toată greutatea, de parcă picioarele nu-l mai puteau susţine.

— O, dragii mei... Azi *Reichskommissar* a promulgat o altă lege nouă, îşi drese el vocea şi-şi slăbi gulerul, de parcă s-ar lupta să rostească cuvintele. Tuturor învăţătorilor şi profesorilor universitari evrei li s-au interzis să predea.

— Abba, nu!

Exact ca în Köln.

— Am fost demis. Comunitatea universitară este revoltată. Profesorii şi studenţii luptă împotriva acestei măsuri şi se vorbeşte despre o grevă. Mâine se organizează un protest public la universitate.

— Vreau să merg cu tine, Abba.

— Şi ce să faci acolo? Ce crezi că poţi face, Miriam? Nu, draga mea, tu şi copilul vostru trebuie să staţi aici, ca să fiţi departe de orice pericol.

— Dacă vor protesta suficient de mulţi oameni de la universitate, spuse Avi, naziştii vor trebui să ţină cont.

Abba clătină din cap.

— Legea va fi susţinută de trupele naziste şi de Gestapo. Olandezii nu vor avea de ales, vor trebui să se conformeze, trase adânc aer în piept, ca pentru a-şi aduna puterile: Trebuie să găsim o modalitate de a ieşi din ţara aceasta, Avraham. Trebuie să depunem cerere pentru vize...

— Aşa este, dar unde am putea merge? Cum vom ajunge acolo?

Îi dădu drumul lui Miriam şi se ridică în picioare, ca şi cum ar fi dorit să fugă chiar atunci.

— Consulatele sunt toate închise. Mi s-a promis o viză pentru Palestina, dar mai apoi britanicii au declarat război, naziştii ne-au invadat şi nu mai există o ambasadă britanică aici.

Şi Abba se ridică, preluând controlul, oprind ritmul frenetic al lui Avi.

— Ajunge pe ziua de azi. Vom lua cina şi ne vom îndrepta mai apoi spre sinagogă, pentru rugăciunile de seară. Şi ceilalţi oameni caută o modalitate de scăpare. Vom găsi o soluţie împreună.

În ziua următoare, după ce Abba şi Avi plecară la serviciu, Miriam se îndreptă spre casa Eloisei pentru a o întreba dacă ştie mai multe despre concedierile de la universitate. O găsi în salonul pentru micul dejun, cu Ans, luând ceaiul de dimineaţă.

— Îmi pare rău că vă deranjez aşa...

— Nici vorbă. Ans, adu încă o cană pentru Miriam.

Ea se aşeză la masă, hotărâtă să rămână calmă, respirând regulat.

— Ieri ai menţionat noile legi pe care le-au promulgat naziştii. Dar ai auzit de ultima dintre ele?

Eloise clătină din cap, încruntându-se.

— Toţi învăţătorii şi profesorii evrei au fost concediaţi. Inclusiv Abba.

Ans îngheţă cu ceaşca la jumătatea drumului spre gură. Eloise se lăsă pe spătarul scaunului:

— Am văzut că ceva îl supăra pe Herman aseară, dar mi-a spus că sunt doar nişte probleme la serviciu.

— Abba spunea că ceilalţi profesori şi studenţi organizează astăzi un protest la universitate. Apelează la grevă. Poate că dacă există suficientă nemulţumire publică... poate că îşi vor schimba hotărârea.

Eloise se ridică brusc în picioare, de parcă o undă de curent electric ar fi trecut prin ea:

— Mergem şi noi! Nu voi sta aici fără să particip la proteste. Daţi-mi câteva minute să-mi schimb hainele şi vom pleca.

Se îndreptă spre scări, înainte ca Ans s-o poată opri.

— Îmi pare rău, Ans, spuse Miriam. Eram sigură că ea deja ştie despre acest lucru. Doar am vrut să aflu mai multe informaţii.

— Nu cred că o voi putea opri. Dar tu vei veni cu mine, pentru cazul în care voi avea nevoie de ajutor, nu-i aşa?

— Da, desigur. Simt că este numai vina mea.

— Nu este. Înţeleg de ce soţul ei vrea s-o protejeze, dar nu cred că realizează faptul că ea efectiv se simte mai bine atunci când face ceva.

— Sunt gata, spuse Eloise când se întoarse. Ştii unde are loc protestul?

— Nu. Abba n-a fost de acord să particip şi eu.

— Vom afla noi. Să mergem.

Când ieşiră din casă, Miriam şi Ans abia puteau ţine pasul cu Eloise, traversând podul şi îndreptându-se spre grupul de clădiri universitare din strada Rapenburg. Pe măsură ce se apropiau, era uşor să se ia după strigătele şi vocile studenţilor care scandau mesaje de protest. Studenţii distribuiau fluturaşi cu detalii despre noile legi antievreieşti.

— Nu-i putem lăsa să facă aici ce au făcut în Germania nazistă, strigă un student. Trebuie să ne apărăm libertatea şi drepturile!

Cuvintele sale îi dădură speranţă lui Miriam. Cele trei femei se luară de braţ, pentru a nu se pierde una de cealaltă şi înaintară în coloană până la locul în care se ţineau discursurile publice.

— Cine este acel om? întrebă Eloise pe un student, când un bărbat distins urcă pe platformă.

— Este profesorul Cleveringa, decanul facultăţii de drept.

Mulţimea făcu linişte şi profesorul le spuse cum distinsul său mentor şi coleg, profesorul Meijers, fusese destituit de la Universitatea din Leiden pentru că era evreu. Cleveringa le citi scrisoarea de concediere şi Miriam se înfioră de hidoşenia urii revărsate în acele cuvinte. Se întâmpla din nou. Plămânii ei se strânseră şi abia mai putu să tragă aer în piept.

Poliţia şi Gestapoul sosiră câteva momente mai târziu, după ce omul îşi încheiase discursul.

— Să mergem! Trebuie să mergem acasă! spuse Ans.

Le luă de braţ, trăgându-le departe de campus şi grăbindu-le spre casă.

Miriam se simţea ameţită. Trebui să se oprească de câteva ori, pentru a-şi recăpăta suflul.

Erau aproape de pod când un student trecu pe lângă ele, punându-i Eloisei în braţe un ziar subţirel. Ea se opri să-l citească.

— Este un ziar clandestin. De-al Rezistenţei!

Se grăbi să-l ajungă pe student, înainte ca Ans s-o poată opri, şi-i strigă:

— Aşteaptă! Te rog, ascultă. Vreau să ajut.

Studentul se opri. Părea precaut, gata să fugă.

— Adevărul despre ce se întâmplă trebuie răspândit în toată ţara, spuse Eloise. Mă poţi pune în contact cu editorul vostru? Aş putea ajuta. Am fost jurnalistă în Belgia.

Se uită precaut în jur, înainte de a spune:

— Mergeţi la Observatorul Leiden mâine dimineaţă la ora nouă. Dacă se va învoi să vă întâlnească, va fi acolo.

— Eloise, eşti sigură că vrei să faci asta? o întrebă Ans.

— Cum ar putea o persoană decentă să stea cu mâinile în sân şi să permită aşa ceva? întrebă ea.

— Să mergem acasă, spuse Ans. Porniră din nou împreună.

— Când lucrurile acestea se întâmplau în Germania, nu au fost prea mulţi oameni destul de curajoşi care să ne ia apărarea, spuse Miriam. Naziştii deja creaseră un asemenea climat de teroare şi ură, că toţi se temeau de ei. Vă mulţumesc pentru ajutorul vostru.

— Nu îţi pot promite că va folosi la ceva, spuse Eloise, dar am de gând să încerc.

Pe când ajunse la apartamentul ei, Miriam reuşi să respire din nou. Se simţea mai bine ştiind că prietenele ei şi alţi oameni de la universitate se ridicau în apărarea lui Abba. Îi spusese acest lucru imediat ce omul ajunse acasă:

— Nu te supăra pe mine, Abba, dar am fost în dimineaţa aceasta la universitate cu doamna Huizenga şi Ans. Am auzit

discursul profesorului de drept. Oamenii te vor susține. Nu vor îngădui să fii concediat. I-am auzit vorbind de o grevă.

El începu să-și scuture capul chiar înainte ca Miriam să încheie ce avea de spus.

— Greva nu va ajuta în niciun fel. Gestapoul l-a arestat pe profesorul Cleveringa imediat după ce și-a încheiat discursul. Și au închis universitatea.

— Deci și profesorul Huizenga a rămas fără serviciu?

— Așa se pare.

Avi primi foarte greu aceste vești, când se întoarse acasă. Își scoase haina și pălăria, dar și le puse imediat înapoi.

— Haide, Abba, spuse el. Să mergem la sinagogă pentru rugăciunile de seară.

Capitolul 22

După întoarcerea lor de la protest, Ans devenise din ce în ce mai îngrijorată de starea sufletească a Eloisei. Orice încercare de a o liniști părea zadarnică. Eloise păşea de-a lungul camerei, vorbind fără oprire despre naziști şi despre tratamentul lor nedrept faţă de evrei. Aştepta să poată vorbi cu soţul ei imediat ce se va întoarce de la lucru, ceea ce se întâmplase mai devreme decât în mod obişnuit.

— Ştiu totul despre ce s-a întâmplat la universitate în această dimineaţă, îi spuse ea fără să mai salute. Haide şi aşază-te, Herman. Am să-ţi spun ceva.

Ans încercă să se scuze şi să-i lase singuri, dar Eloise insistă ca ea să rămână:

— Asta ne priveşte pe toţi, Ans.

Profesorul se prăbuşi pe sofa, cu picioarele întinse, cu trupul fără vlagă. Îşi trecu mâna peste faţă.

— Dă-i drumul şi spune-mi, Eloise. Această zi nu poate fi mai rea decât este deja.

— Am fost acolo, spuse ea. Am auzit discursul profesorului Cleveringa. A fost nemaipomenit.

El se ridică alarmat:

— Ce căutai acolo? Ans, ai lăsat-o să plece...?

— Nu te supăra pe Ans... nu m-ar fi putut opri nici dacă m-ar fi legat la mâini şi la gură şi m-ar fi încuiat în dulap.

— Dar de ce? De unde ai auzit de protest?

— Miriam a trecut pe-aici să ne spună că tatăl ei şi toţi ceilalţi profesori evrei au fost concediaţi. Spunea că va avea loc un protest public. Pur şi simplu trebuia să fac ceva.

— Ştii şi că naziştii ne-au închis deocamdată universitatea, în urma acestui discurs? întrebă el. Şi că l-au arestat pe profesorul Cleveringa?

— Nu sunt surprinsă. Dar nu vor reuşi să facă nimic. Aceasta nu-i va opri pe studenţi şi pe oamenii din Leiden să protesteze împotriva acestui ultraj. Noi nu putem sta pur şi simplu cu mâinile în sân şi să le permitem să-i persecute pe cetăţenii noştri evrei, aşa cum au făcut-o în Germania.

— Naziştii nu vor tolera protestele, Eloise. Te pui în calea lor.

— Nu planific să ies în stradă cu o pancartă. Am altceva în minte.

— Eloise, te rog...

Ans nu-l mai văzu niciodată atât de obosit şi îngrijorat.

— Am de gând să fac *asta*.

Eloise îi întinse ziarul clandestin, apoi aşteptă, privindu-l cum îl răsfoieşte.

— Acum, nu fi supărat pe mine, Herman. Nu va ajuta la nimic, pentru că nu mă voi răzgândi. Am de gând să lucrez pentru acest ziar.

— Şi ce anume vei face?

— Pot monitoriza emisiunile radio, atât în engleză, cât şi în franceză. Ans ştie germană. Am putea transmite adevăratele ştiri, pentru ca olandezii să cunoască adevărul, nu minciunile şi propaganda pe care vor naziştii s-o credem. Acesta este domeniul meu de studii.

— Dar întotdeauna te mânii când afli ce se întâmplă cu adevărat. Nu aş suporta să te văd cum te prăbuşeşti din nou...

— Herman, ascultă-mă, se mută mai aproape de el pe sofa şi-i luă faţa în mâini. Mă simt mai puternică atunci când lupt. Îmi

pot alunga cumplitele amintiri pentru că, de data aceasta, voi scrie un final diferit al poveştii mele. Nu voi fi o laşă. Nu am de gând să mă ascund de ei. Putem face aceasta împreună. Se pare că deocamdată nu mai ai serviciu, nu-i aşa?

El zâmbi uşor şi Ans citi dragostea din ochii lui.

— Da, dar haide să ne gândim la aceasta măcar un minut...

— Rezistenţa creşte, Herman, şi eu trebuie să fac parte din ea. Nu putem să renunţăm în faţa cerinţelor naziste fără luptă. Această persecuţie a poporului evreu nu este numai o cauză pentru mine. Este ceva personal. Îi iau astfel apărarea prietenei mele Miriam, soţului ei, tatălui ei şi copilului pe care îl poartă.

Profesorul îi cuprinse mâinile care gesticulau frenetic şi i le linişti în ale sale.

— Sunt sigur că ştii prea bine ce s-a întâmplat cu părinţii tăi...

— Au murit ajutând Rezistenţa. Eu am supravieţuit. Dar am murit în fiecare zi de atunci. Doctorii spun că, atunci când revin amintirile dureroase, ar trebui să le înlocuiesc cu gânduri diferite. Gânduri pozitive. Şi fapte pozitive. Munca pentru ziar îmi va salva viaţa... sunt sigură de asta.

— Şi dacă vei fi arestată? Închisă? Eloise, nu am să pot îndura.

— Nu va fi mai rău decât închisoarea în care m-a ţinut propria mea minte.

Profesorul se întoarse spre Ans, cu o expresie de implorare.

— Ans, tu ce crezi? Ar trebui ca Eloise să se implice? Crezi că este înţelept? Naziştii vor privi acest ziar ca pe un act de trădare. Toţi cei prinşi că lucrează pentru el vor fi închişi... sau mai rău.

Ans îşi alese cu grijă cuvintele:

— Nu ştiu dacă sunt calificată să-mi spun părerea. Dar şi eu sunt dezgustată de ceea ce fac naziştii. Şi mie mi-ar plăcea să lucrez pentru Rezistenţă. Dacă Eloise decide să lucreze pentru ei, eu o voi ajuta.

— Nu la aceasta te-ai angajat, Ans, spuse el. Ar trebui ca, mai întâi, să vorbeşti cu familia ta. Poate că ei nu vor dori să-ţi primejduieşti viaţa.

— Nu este nevoie să stau de vorbă cu ei. Deja știu că vor fi de acord. Și ei planifică să opună rezistență. Bunicul meu a spus că fiecare trebuie să ia o decizie conștientă, indiferent dacă va urma să fie în favoarea sau împotriva inamicului. El spune că, dacă alegem să nu facem nimic, atunci alegem să ne poziționăm de partea inamicului.

— Am aranjat să mă întâlnesc cu editorul acestui ziar, spuse Eloise, fluturându-l. Mâine, de fapt. Ans va veni cu mine, nu-i așa? Vom lupta cu naziștii pe toate fronturile posibile.

Profesorul își ridică privirea spre Ans, implorând fără cuvinte ajutorul ei.

— Da, vom merge împreună.

— Nu-mi place că am petrecut atât de puțin timp împreună în ultima vreme, spuse Ans, alergând în brațele lui Erik în după-amiaza următoare. Putem ieși la o plimbare?

Nu mai era posibil să petreacă serile împreună, cu legile noi privitoare la ora stingerii, așa că se strecurau afară ori de câte ori prindeau un prilej bun.

— Nu vom avea timp. Curând va trebui să merg la serviciu. Poate că am putea pur și simplu sta aici, pe scări, pentru câteva momente.

Ans se așeză lângă el pe treapta de piatră rece, cu capul pe umărul lui.

— Acest război teribil afectează viețile tuturor, spuse ea. Ne vom mai putea întâlni în acest sfârșit de săptămână?

— Tocmai pentru aceasta am venit. Va avea loc o întâlnire la care trebuie să merg.

— Este despre protestele de la universitate?

Erik niciodată nu menționase că ar fi văzut-o la demonstrația din ziua prințului Bernhard, deci Ans presupuse că nu o observase. Oare să-i spună că fusese la protestul de ieri de la universitate?

— Nu pot vorbi despre aceasta. Îmi pare rău.

— Erik, te rog, spune-mi că nu eşti de acord cu persecuţia evreilor. Concedierea unui profesor de fizică sau de drept perfect calificat, numai pentru că este evreu, este nedrept!

— Nu te implica, Ans. Te rog!

Se trase în spate ca să-l privească, cu inima bătându-i cu putere. Deja era implicată. Oare să-i spună? Ea şi Eloise se întâlniseră cu editorul ziarului clandestin în această dimineaţă şi se oferiră voluntare să lucreze cu el. Eloise va scrie rapoarte şi articole sub pseudonim; Ans o va ajuta să adune ştiri şi apoi va distribui publicaţiile.

— Te rog, pledă Erik. Ştiu că unul dintre profesorii evrei este un prieten de-ai domnului Huizenga, dar...

— Este şi prietenul meu. La fel este fiica lui cu soţul ei. Nu pot sta deoparte să privesc cum sunt persecutaţi. Ce fac naziştii cu ei este monstruos. Cu siguranţă că ştii asta.

Ea simţi încordarea muşchilor lui.

— Nu contează ce credem noi doi. Noi nu putem lupta cu ei, Ans. Sunt prea puternici. Şi sunt nemiloşi. Te vor aresta pe tine şi pe oricine vorbeşte fără să se gândească de două ori. Partidul Nazist Olandez este peste tot, supraveghind şi ascultând.

— Sper că nu te gândeşti să te alături lor şi să devii membru de partid.

— Nu am avut de ales.

Ea îi auzi cuvintele, rostite la timpul trecut, şi îngheţă.

— Deja ai făcut-o?

— A trebuit. Nu am vrut să fiu trimis într-un lagăr de muncă.

Faţa lui frumoasă arăta încordată şi muşchii mandibulei îi erau strânşi.

— Nu mai era nicio altă alegere?

— Deocamdată nu. Nu.

— Atunci suntem în tabere opuse?

— Ans, nu! Nu vreau asta! Te iubesc!

O strânse din nou aproape de el şi ea se rezemă de el, dorind să se topească în el, să-l schimbe, să îmbine inimile şi minţile lor

într-una singură. Era prima dată când îi spusese că o iubește și inima ei tresălta de bucurie, în ciuda frământărilor sale interioare.

— Și eu te iubesc.

Era adevărat. Îl iubea pe acest băiat simpatic și timid, care dorea doar să păstreze ordinea și să-și protejeze oamenii. Se sărutară și nimic nu contă în acel moment în afară de dragostea lor unul pentru celălalt, viitorul lor împreună. Dacă nu ar fi fost războiul, viitorul lor ar fi putut începe azi.

Ans se gândea că pricepea acum mânia și necazul Eloisei după ce Marele Război îi schimbase viața pentru totdeauna. Și suferea pentru Miriam, care dorea același lucru ca și Ans: un viitor alături de bărbatul pe care-l iubea.

Ans încă se gândea la Miriam, când Erik îi spuse:

— Promite-mi că nu te vei implica, Ans. Vreau să te știu în siguranță. Vreau un viitor alături de tine. Nu-ți pot oferi chiar acum viața pe care o meriți, dar, când situația se va îmbunătăți, când se va stabiliza, te vei căsători cu mine?

Într-un fel, părea prea devreme. Se întâlniseră cu numai un an în urmă. Și, de când plecase Erik pentru antrenamentul militar, fuseseră mai mult despărțiți decât împreună. Dar Ans îl iubea. Dorea să-și petreacă viața cu el. Știa că ar putea să formeze o familie fericită împreună. În acel moment, îi urî pe naziști pentru că se interpuseră între ei. Ea și Erik se aflau în tabere opuse din cauza naziștilor.

— Da, Erik, da! Mi-ar plăcea să fiu soția ta! Dar nu vreau să ne începem viața împreună în aceste condiții oribile. Cred că trebuie să așteptăm până ce se termină războiul, când viața își reia cursul normal și vom fi din nou liberi. Se aștepta să vadă bucuria pe chipul lui, dar el tresări. Am spus ceva greșit?

— Când văd puterea pe care o exercită naziștii... cât de mult ne controlează pe noi și pe fiecare națiune din jurul nostru și cum nimeni nu a reușit încă să-i oprească... nu cred că vom reuși vreodată să ne eliberăm de sub stăpânirea lor.

— Nu spune asta! Nu ne putem pierde speranța, Erik. Nu putem!

În seara aceea, când urcă în camera ei, Ans simți că plutește. Ar fi vrut să anunțe întreaga lume că e îndrăgostită și că Erik îi ceruse să se căsătorească cu el. Ea spuse da! Cu toate acestea, nu putea spune nimănui. Herman și Eloise nu ar înțelege. Ei ar vedea în Erik un polițist care lucrează pentru naziști, dușmanii lor. Nici Miriam nu ar putea înțelege niciodată că ea s-ar putea îndrăgosti de un membru al Partidului Nazist. Ans nu-și putea explica nici ei înseși, cu atât mai puțin prietenilor ei. Sau familiei sale. Mama și tata nici nu știau de Erik. Dar Ans îl iubea. Când războiul acesta se va încheia, vor fi împreună pentru totdeauna.

În lunile care urmară, Ans reuși să se întâlnească cu Erik doar pentru scurte perioade de timp. Își petrecea zilele lucrând cu Eloise la ziarul clandestin, răspândind vești despre persecuția nazistă a evreilor din Olanda. Munca ei era importantă. Prin ea se ridica împotriva inamicului, împotrivindu-se răului.

În ianuarie, indignarea față de tratarea evreilor atinse punctul maxim când naziștii scoaseră o lege care cerea să-și înregistreze numele și adresele și să poarte acte de identitate marcate cu un *J*. Au fost anunțate greve și a izbucnit o revoltă în Amsterdam, unde oamenii protestau, cerând ca naziștii să anuleze legea.

Într-o dimineață devreme, pe când Ans încă servea micul dejun, Erik sosi la ușa casei. Se grăbi afară să vorbească cu el pe scările din față, fiindu-i teamă să-l invite înăuntru. Pentru că lucraseră până târziu în seara aceea, ea și Eloise fuseseră prea obosite pentru a aduna totul înainte de a merge la culcare. Mașina de scris a Eloisei stătea la vedere pe masa din sufragerie, plină cu ciorne de rapoarte și editoriale. Ultimele numere ale ziarului, cu detalii despre tulburările din Amsterdam și reacția brutală a naziștilor, erau pregătite pe un scaun, urmând ca Ans să le livreze.

— Am venit să-ți spun că am primit ordin să mă alătur poliției din Amsterdam, spuse el, după ce se sărutară. Plec acum pentru a ajuta la înăbușirea revoltei.

— Vei fi în pericol?

— Noi suntem înarmați. Protestatarii nu.

Îi trecu prin minte că Erik ar putea veni cu raportul unui martor ocular. Oamenii din întreaga țară ar putea afla adevărul despre ceea ce au ordonat naziștii poliției olandeze.

— Când te vei întoarce?

— Nu am nicio idee.

— Te iubesc, Erik.

— Și eu te iubesc.

O sărută și ea fu pregătită să plece, când brusc se opri din nou. Mai era ceva ce ar fi dorit să știe:

— Dar ești de acord că ceea ce le fac evreilor este greșit?

El scoase un suspin și-și trecu mâinile prin păr. Era de culoarea nisipului umed și-i amintea lui Ans de plimbările lor pe plaja din Katwijk, în vremuri mai fericite.

— Tot ce se întâmplă în Olanda este greșit, spuse el. Dar, dacă arăt vreo simpatie, sunt terminat. Nădăjduiesc să îi pot îndemna pe ceilalți ofițeri să dea dovadă de reținere. Chiar acum, situația din Amsterdam a ieșit de sub control.

O sărută din nou și spuse:

— Mă îngrijorez pentru tine, Ans. Știu că ai prieteni evrei, dar te rog să fii atentă. Revoltele nu ajută pe nimeni.

— Mă voi ruga pentru tine. Și pentru noi.

El o privi surprins.

— Tu crezi în rugăciune?

— Da, tu nu?

— Nu știu nimic despre aceasta. Nu am fost crescut într-un mediu religios. În Java, viața este foarte diferită de cum este aici.

— Poate că am putea vorbi despre asta când te vei întoarce. Ai putea veni cu mine la biserică într-o zi.

El încuviință, dar Ans crezu că detectă mai mult scepticism decât entuziasm. Cum se face că nu-i vorbise până acum de credința ei? Ans simțea că, după invazie, fusese întărită în credința ei. Erik ridică mâna în semn de salut și apoi se întoarse și plecă fără să mai privească înapoi.

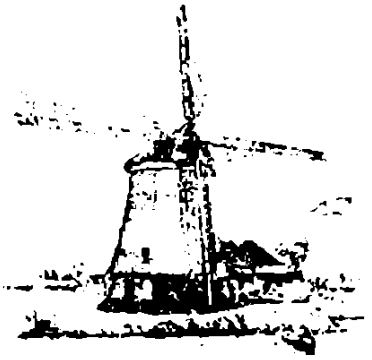

Capitolul 23

Martie 1941

Într-o zi însorită de la începutul lunii martie, după ce Miriam fusese în travaliu timp de optsprezece ore, o născu pe fetiţa ei. Un medic evreu o ajută să nască în apartamentul lor, evitând astfel spitalele şi înregistrările oficiale. În momentul în care medicul o aşează pe mica Elisheva în braţele lui Miriam, ea simţi mai multă bucurie decât crezuse vreodată că ar fi posibilă... şi, odată cu ea, mai multă teamă ca oricând. Elisheva era la fel de delicată şi perfectă ca bobocul de floare, de la haloul ei de păr fin şi închis la culoare la degetele ei mici, delicate. Miriam îi mângâie obrazul moale şi-i sărută degetele perfecte, neputând să-şi ia ochii de la ea. Avi râse şi plânse când o ţinu în braţe pentru prima dată. Dar, în momentele în care credea că nimeni nu-l observă, Miriam îl zări privind la copilul lor cu un amestec de dragoste, spaimă şi teamă. „Sunt mult mai multe în joc", şopti el.

Abba niciodată nu încetă să caute o cale de scăpare şi, când bebeluşul împlini trei luni, un bărbat din Rezistenţa olandeză veni în apartamentul lor într-o seară, după ora stingerii. Miriam se aştepta ca un luptător clandestin pentru libertate să arate fioros, dar era îmbrăcat la costum şi cravată şi avea o servietă.

Miriam economisise fiecare gulden pe care-l avea pentru a putea plăti evadarea lor şi nu avu cafea sau ceai cu care să-l servească.

— Nu am nevoie de nimic, mulţumesc, spuse el, ca răspuns la scuzele ei.

Se aşeză la masa din bucătărie şi scoase o carte din geanta lui, după care scoase cu atenţie o hartă delicată care fusese rulată şi ascunsă în cotorul cărţii. O desfăşură pe masă.

— Aş putea să vă pun în contact cu o reţea care a reuşit cu succes să treacă oameni în Elveţia, domnule profesor Jacobs, dar costă scump. Banii sunt necesari pentru achiziţionarea cărţilor de identitate olandeze şi belgiene în care să nu fiţi consemnaţi ca evrei. Următorul pas va fi să traversaţi graniţa cu Belgia...

— Belgia? spuse Abba. Naziştii au ocupat Belgia.

— Aşa este, răspunse el, punându-şi cartea pe o margine a hărţii, pentru a o împiedica să se ruleze, în vreme ce el urmărea cu degetul traseul: Odată ce aţi trecut graniţa, veţi primi cărţi de identitate belgiene şi veţi fi duşi într-o casă sigură din Bruxelles. Acolo veţi întâlni un *passeur* care cunoaşte ruta din Belgia prin Franţa spre Elveţia, evitând punctele de control şi verificările de la frontieră. Taxele pentru *passeur* pot fi foarte mari, dar merită toţi banii, dacă vrei să scapi. Până acum, aceştia s-au dovedit de încredere şi eficienţi. Niciunul dintre pasagerii lor nu a fost prins.

— Şi sunt acceptaţi evreii în Elveţia? întrebă Avi. Am auzit că unii au fost întorşi înapoi de la graniţă.

— Şi eu am auzit că unii dintre oficialii elveţieni cooperează cu naziştii, spuse Abba, ascunzând banii nazişti şi alte active în băncile elveţiene.

— Şi eu am auzit toate aceste zvonuri, spuse omul. Dar un *passeur* va evita controalele de la frontiera elveţiană. Odată ajunşi acolo, documentele voastre vă vor ascunde identitatea.

— Cât de curând am putea pleca? întrebă Abba.

— Procurarea documentelor false va lua ceva timp. Două sau trei luni, cel puţin. Şi aceasta dacă începem procesul imediat.

— Voi plăti orice preţ, spuse Abba.

— Oare terenul va fi accidentat? întrebă Avi. Avem un copil mic.

Făcu un gest prin care i-o arătă pe Miriam, care, în vreme ce discutau bărbaţii, păşea încoace şi încolo prin mica lor cameră de zi, legănând-o pe Elisheva pentru a adormi în braţele ei.

— Merge şi copilul? întrebă el alarmat.

— Da, desigur. Toţi patru mergem, răspunse Abba. Pot plăti pentru noi toţi.

— Un copil va fi o problemă, în special unul atât de mic. Ruta este o adevărată provocare fizică şi nu este lipsită de pericole. Un bebeluş care plânge vă poate trăda. Nu ştiu pe nimeni care să fi încercat o asemenea rută cu un copil mic. Nu sunt sigur dacă un *passeur* va accepta măcar să încerce să vă ajute.

Speranţa lui Miriam se evaporă şi disperarea se grăbi să-i ia locul. O ţinu strâns pe Elisheva, ca şi cum cineva ar fi încercat să i-o smulgă din braţe.

— Ai spus că va dura câteva luni până la finalizarea documentelor? întrebă Abba. Copilul va mai creşte până atunci.

— Aş putea-o lega la piept şi să o car astfel tot drumul, spuse Avi.

— Trecerea ilegală a doi bărbaţi nu va fi o problemă. Şi tu ai putea reuşi, spuse el, arătând spre Miriam, dacă ai pantofi buni.

Ridică apoi cartea şi harta se rulă singură. El o înfăşură mai strâns şi o introduse înapoi în cotorul cărţii.

— Dar călătoria cu un bebeluş va fi aproape imposibilă.

Dezamăgirea aproape că îi zdrobi pe toţi trei. Abba îi dădu omului o plată în avans pentru începerea procesului şi îi ceru să întrebe despre posibilitatea de a o lua pe Elisheva.

— Este de neconceput pentru oricare dintre noi să plecăm fără ea, spuse el.

În iulie, sinagoga fu vandalizată, iar pe pereţi găsiră pictată svastica şi fuseseră scrise sloganuri care spuneau „Moarte

evreilor!". Miriam își aminti *Kristalnachtl* și tot ce se întâmplase cu familia ei după teribilul atac. Se întâmpla din nou în Olanda.

În ziare fură publicate noi legi pentru evrei, inclusiv o listă cu locurile în care le era interzis să meargă. Nu mai puteau călători cu tramvaiele, autobuzele sau trenurile. Nu mai puteau merge în parcuri sau face cumpărături la magazinele care nu sunt evreiești. Lumea lui Miriam se restrânse la sinagogă, magazinele alimentare evreiești și străzile din jurul apartamentului ei.

Pe măsură ce viața ei devenea tot mai limitată, teama ei creștea tot mai mult, lărgindu-se cu fiecare nouă proclamație, până când o copleși cu totul. Trebuia să-și protejeze fiica, dar cum? Ea și Avi încercau să găsească o soluție, stând noaptea unul în brațele celuilalt, șoptindu-și dragostea și teama. Nu găsiră niciun răspuns.

— Amintește-ți numai, murmură Avi, că naziștii ne pot lua orice, dar nu vor putea niciodată distruge dragostea noastră.

Capitolul 24

Eloise găsi rezerve de putere pe care Ans nu le bănuise niciodată, căci acum își revărsa energia aparent fără margini în munca desfășurată la ziarul clandestin. Ans se bucura să lucreze alături de ea. Singura problemă era că Eloise nu s-ar fi oprit din lucru nici măcar pentru orele de somn și mâncare. „Nu mă opresc până când nu vom fi din nou liberi", spunea ea ori de câte ori încerca Ans s-o convingă să se relaxeze. Ans se temea că Eloise avea să cadă cu atât mai jos, cu cât mai sus zbura acum. Împreună ascultau posturi de radio străine în germană, engleză și franceză, apoi raportau ce au aflat.

Pe lângă urmărirea știrilor, Ans mai și distribuia copiile ziarelor de îndată ce ieșeau de sub tipar, pedalând prin oraș sau călătorind cu trenul la Amsterdam sau Den Haag. Într-o zi, cum stătea pe platforma stației din Leiden cu un teanc de ziare ascunse în căptușeala genții, așteptând să sosească trenul spre Den Haag, îl zări pe Erik apropiindu-se. Purta uniforma de polițist și venea cu doi soldați naziști. Părea surprins să o vadă, dar continuă să se îndrepte spre ea ca și cum nu s-ar fi grăbit la nimic. Nu îi zâmbi și nici nu o sărută când o salută.

— Ce faci aici, Ans?

— Eu... păi... m-a rugat Eloise să-i fac un serviciu. Pleci şi tu undeva?

— Noi verificăm buletinele de identitate.

Nu o putea privi în ochi, părea stingherit.

— Cea mai recentă reglementare nazistă cere tuturor celor peste cincisprezece ani să poarte asupra lor în permanenţă buletinele de identitate.

— Oh. Atunci nu te mai reţin. Ne vom putea întâlni în acest sfârşit de săptămână?

El coborî vocea:

— Trebuie să verific buletinul tău de identitate, Ans. Ei ne instruiesc cum să facem acest lucru în mod corect.

Inima ei începu să bată cu putere.

Acest străin era omul cu care râse şi cu care se sărutase seara trecută, omul lângă care se ghemuise la cinema. Înainte să înceapă filmul, se difuzase o peliculă de propagandă nazistă. O dezgustă. Încercă să vorbească despre aceasta mai apoi, spunându-i lui Erik cât era de revoltată, dar el o atenţionă să tacă. „Există urechi peste tot", îi şopti el. Ştia că avea dreptate. Dacă ar fi identificat-o ca simpatizantă a evreilor, acest lucru i-ar fi primejduit munca de la ziar şi i-ar fi pus în pericol pe toţi colaboratorii ei.

— Buletinul meu de identitate este aici pe undeva.

Râse, încercând să se liniştească, în vreme ce scotocea prin geantă. Îi era teamă de Erik în acest rol de poliţist, teamă de puterea pe care o exercita pentru inamic. Având asupra sa ziare interzise, ea încălca legea pe care el jurase s-o respecte. Erik privi spre cei doi soldaţi care se uitau la el de la o mică distanţă. Probabil că el observase cât era de agitată. Ce ar face Erik dacă ar găsi ziarele?

— Uite-l aici, spuse ea, întinzându-i buletinul.

Inima ei bătu mai tare când Erik îl studie, întrebându-se dacă fusese învăţat cum să deosebească un document fals. Miriam şi Avi îşi făceau planuri de plecare cu acte false.

Când i-l întinse înapoi, Erik se uită fix la floarea de pe reverul ei. O prinse acolo pentru ca omul ei de legătură s-o poată identifica. Erik știa că ea nu poartă flori.

— Deschide geanta să pot privi înăuntru, te rog.

Ea se supuse, privindu-l drept în față în vreme ce el îi scotocea prin geantă. Văzu cum un strop de sudoare îi străbătu tâmpla. El se afla într-un pericol la fel de mare ca ea. Geanta ei conținea manuale de fizică împrumutate de la profesorul Huizenga, ca să se poată da drept studentă. Erik știa că nu erau ale ei. Ziarele care erau cusute în căptușeală făceau apel la rezistență activă și expuneau propaganda nazistă. De asemenea, raportau ultimele știri de pe front, știri pe care ziarele controlate de naziști nu le-ar fi raportat.

Erik își ridică brusc ochii spre ea, alarmat. Privirile lor se întâlniră, apoi Ans se uită în jos să afle ce anume văzuse. Greutatea manualelor desfăcuse unele dintre cusături. Colțul unui ziar se vedea clar în spatele rupturii.

Timpul se opri în loc.

Apoi Erik își drese vocea și spuse:

— Poți să pleci. Cu aceste trei cuvinte, el călcase legea în favoarea ei. Se puse pe sine în pericol. Pentru ea.

Trenul spre Den Haag intră cu zgomot în stația Leiden, clătinând platforma. Ușile se deschiseră și ea se legănă pe picioarele moi, care abia o puteau susține. Ans nu putu să-și găsească un loc în vagonul aglomerat și rămase tot drumul pe culoar, sprijinindu-se de bară când trenul accelera sau încetinea, oprindu-se în orașele de pe traseu. Îi era atât de greață, încât se temea că i se va face rău. Ans livra ziarul clandestin de luni de zile, dar aceasta era prima dată când aproape că fusese prinsă. Trebuia să-i avertizeze pe toți să fie mai atenți.

În cele din urmă, trenul sosise la Den Haag. Ans păși pe platformă, așteptând ca persoana de contact să observe floarea de pe haina ei. După câteva minute, un tânăr purtând o geantă identică se apropie de ea și o salută de parcă ar fi fost un vechi prieten,

sărutând-o pe obraji. O conduse spre o cafenea aproape de stația de tren, vorbind despre vreme și cât de aglomerate erau trenurile în acele zile. Ans cunoștea rutina și mai făcuse același lucru cu alte persoane de contact din alte locuri. Dar el trebuie să fi observat că ea era neliniștită.

— Ai fost în pericol? întrebă el, după ce se așezară la o masă mică de lângă geam.

Ans dădu din cap.

— Mi-au verificat buletinul de identitate și geanta. Dar sunt bine... adică... voi fi bine în câteva minute.

El se aplecă peste masă:

— Nu te sfii și plângi dacă simți nevoia. Ne vom comporta de parcă mi-ai fi adus niște vești triste.

Lacrimile îi umplură ochii, dar nu pentru că îi era teamă. Ans știa cât de mult înseamnă pentru Erik serviciul lui, cât era el de dedicat respectării legii. Naziștii l-ar executa dacă ar suspecta că ar colabora cu Rezistența. Lacrimile erau pentru cât de mult riscase pentru ea. Și pentru că se temea că i-ar putea cere să aleagă între dragostea ei pentru el și munca ei pentru Rezistență.

— Sunt bine, spuse ea din nou.

Avea de așteptat douăzeci și cinci de minute până la trenul cu care urma să se întoarcă în Leiden. Poate că până atunci genunchii ei își vor reveni din tremurat.

Când sosi timpul să plece, ea și persoana de contact își luară rămas-bun și apucară fiecare geanta celuilalt. Cea nouă avea un manual de botanică în ea și un ghid pentru păsări. Ans nu avea idee dacă în căptușeala ei au fost cusute mesaje și ce fel de informații erau acestea.

Se urcă în tren, sperând că stația Leiden va fi aglomerată la sosirea ei acolo, sperând că Erik nu mai era acolo. Ce i-ar putea spune? Nicio explicație sau scuză nu părea suficientă, nicio exprimare a gratitudinii nu ajungea pentru a-i mulțumi c-o salvase.

Se grăbi acasă fără să privească la nimeni, apoi luă cina și plecase devreme la culcare, spunându-i Eloisei că nu se simte bine.

Ans plânse şi se îngrijoră toată noaptea. Îl iubea pe Erik. Se temea că acesta ar putea fi sfârşitul relaţiei lor şi ea nu dorea să se întâmple aşa ceva. Era mânioasă că războiul făcuse ca iubirea lor să fie imposibilă. Erik fusese instruit să asculte de autoritate. Cum i-ar putea explica Ans faptul că ea trebuia să asculte de o autoritate mai înaltă?

Primul lucru pe care îl spuse când Erik sosi la uşa ei foarte devreme în dimineaţa următoare fu:

— Îmi pare atât de rău. Ştiu că eşti supărat pe mine şi...

Dar el o strânse în braţe şi n-o lăsă să continue. O ţinu strâns, cu faţa lui în părul ei.

— Vrei să intri, ca să nu stai în ploaie? întrebă ea, când el îi dăduse drumul.

— Sunt deja ud. Haide să ne plimbăm.

Ans îşi legă un batic pe cap şi ieşi afară cu el. Se plimbară ţinându-şi braţele unul în jurul celuilalt. Merseră pe strada de-a lungul canalului, până la gura de revărsare în Rijn, adăpostiţi de copaci în faţa vijeliei ploii, în vreme ce stropii i se prelingeau pe faţă şi se amestecau cu lacrimile ei.

— Pot să-ţi explic de ce...?

— Îţi dai seama ce ţi s-ar fi întâmplat dacă unul dintre acei soldaţi nazişti s-ar fi uitat în geanta ta, în locul meu?

Se opri, dându-i drumul. Vocea îi tremura de emoţie. Ea nu îşi dădu seama dacă de întristare, uşurare sau supărare. Poate că toate trei.

— Te-ar fi arestat. Şi, când ai fi ajuns la staţia de poliţie, te-ar fi torturat până ai fi spus numele tuturor persoanelor de contact. A tuturor celor care sunt responsabili de acel ziar.

Simţi cum i se întoarce stomacul pe dos.

— Ai văzut întâmplându-se aşa ceva, Erik? Ai fost martor la torturarea oamenilor?

— M-am gândit la tine fără încetare toată noaptea. Am retrăit scena din nou şi din nou, îngrozit de cât de aproape...

Îi reveni suflul:

— De ce ai face un lucru atât de prostesc? Oare iubirea şi viitorul nostru nu înseamnă nimic pentru tine?

— Înseamnă totul pentru mine! De aceea fac ce fac. Ce fel de viitor vom avea sub stăpânirea nazistă? Sub regimul care torturează oamenii? Olanda este casa mea, Erik. Dacă există vreo posibilitate să ajut la eliberarea ei, atunci trebuie să îmi asum acel risc.

— Nu pot... Nu pot... îşi scutură el capul ca angajat într-o bătălie interioară. Nu pot dormi sau mânca sau trăi ştiind în ce pericol te afli! Te iubesc, Ans, şi vreau să te protejez de ei! Nu înţelegi oare? Ştiu cum sunt ei! Ştii ce sunt în stare să facă?

— Cum poţi rămâne să lucrezi pentru ei? întrebă ea.

El îşi întoarse privirea. O bicicletă trecu pe aproape, stropindu-i cu apa de pe drum.

— Cunoşti răspunsul. Am mai avut această conversaţie.

Şi, de asemenea, amândoi auziseră poveşti despre viaţa într-un lagăr de muncă nazist. El se întinse să-i ia mâna:

— Vreau să-mi promiţi că nu vei mai distribui acele ziare. Altfel... Nu cred că voi putea continua, Ans. Nu te pot iubi aşa de mult şi să ştiu în ce pericol te afli. Eşti naivă şi idealistă şi îţi imaginezi că lupta cu ei va aduce ceva bun, dar nu este aşa. Nu poţi câştiga. Te vor frânge. Şi nu aş putea îndura.

— Şi eu te iubesc...

— Atunci *promite-mi*! Promite-mi chiar acum sau voi pleca!

— Îţi promit, şopti ea.

Putea renunţa la asta pentru bărbatul pe care-l iubea. Îi va spune Eloisei şi celorlalţi că nu va mai distribui ziare.

Dar nu-i promise nimic altceva.

Capitolul 25

Decembrie 1941

Bucătăria caldă a fermei arăta la fel, aşa cum fusese în cei douăzeci de ani de când locuia Lena aici: cu focul ce ardea puternic în cuptor, cu familia ei ce asculta radioul pătrat din lemn de pe raftul din colţ, cu acele ei de tricotat ce zburau în mâinile ei, lucrând să termine o pereche de ciorapi pentru Wim. Maaike împrăştie pe masă noul ei set de vopsele şi pensule, un dar primit în ajunul zilei de Sfântul Nicolae. Wim stătea pe un scaun lângă tatăl lui, învăţând cum să sculpteze cu un cuţit de buzunar, care fusese cadoul lui. Mirosul îmbietor al ghiveciului de legume de la cină încă plutea în aer. Totul părea la fel ca şi până atunci.

Şi, cu toate acestea, nimic nu era la fel. În fiecare zi, naziştii emiteau noi reglementări care le restrângeau libertatea şi făceau ca ocupaţia inamică să fie mai greu de îndurat. Lena şi Pieter erau oameni care lucrau cu plăcere la ferma lor, dar acum, când mare parte din rodul eforturilor lor urma să-l aprovizioneze pe inamic, se simţeau înrobiţi. Singurele ştiri radio care nu erau sub control nazist erau transmise de *Radio Orange* din Anglia, numai câteva minute în fiecare seară. În timp ce Lena aştepta ştirile din acea seară, se temea că până şi acele emisiuni le vor fi luate în curând. Una dintre noile legi ale naziştilor cerea înregistrarea

tuturor radiourilor. Lena ghici că următorul pas va fi confiscarea lor şi refuză să îl înregistreze.

— Cine ştie dacă noi avem sau nu radio? îl întrebă ea pe Pieter.

— Toţi cei care ne-au vizitat cândva ştiu. Toţi cei care au intrat sau au trecut prin bucătăria noastră nu se poate să nu-l fi văzut.

— Dar prietenii noştri...

— Trebuie să renunţăm la gândul că toţi sunt prietenii noştri. Nu avem nicio idee în cine putem avea încredere. Pe lângă aceasta, ce se întâmplă dacă Maaike sau Wim vor spune ceva la şcoală despre faptul că ascultăm radio pe timp de noapte?

— Ai dreptate, ai dreptate.

Îşi înregistrară radioul.

Lena se opri din croşetat şi se aplecă înainte, să vadă desenul la care lucra Maaike: un câmp verde cu vaci în negru şi alb şi un cer albastru. Întinderea albastră fusese tulburată de o formaţie de avioane. Oare au devenit ele o privelişte atât de comună, încât fiica ei le include în scenele liniştite de la fermă, în loc să deseneze un stol de păsări migratoare? Lena dori să-i smulgă pensula şi să picteze peste avioane, eliminându-le din desen. Dar nimeni nu-i putuse opri pe nazişti, cu atât mai puţin printr-o simplă pensulă. Îşi îndreptă atenţia spre fiul ei.

— Ce sculptezi, Wim?

El ridică o bucată de lemn de mărimea pumnului său.

— O raţă.

Femeia expiră uşurată, căci se temuse că el ar putea face un tanc sau o armă. Sărbătoarea lor de Sfântul Nicolae nu fusese atât de bogată ca de obicei. Introducerea raţiilor făcea ca multe bunuri să fie mai scumpe şi mai greu de găsit, dar ea reuşi să cumpere câte ceva pentru Wim şi Maaike. Lena îşi aminti de noaptea de acum doi ani, când Pieter se întoarse acasă de la antrenamentul militar, surprinzându-i chiar în ziua de Sfântul Nicolae. Pe atunci, n-aveau nicio idee că avea să fie ultima lor sărbătoare ca oameni liberi.

Când începu transmisiunile la *Radio Orange*, Lena își reluă croșetatul. Câteva minute mai târziu, asculta în tăcere veștile unui buletin special: *„Ieri dimineață devreme, la 7:48, pe insulele Hawaii din Pacific, japonezii au lansat un atac surpriză asupra bazei navale a Statelor Unite din Pearl Harbor. Flota SUA a suferit pierderea celor opt nave ancorate acolo. O sută opt zeci și opt de avioane americane au fost, de asemenea, distruse în acest raid. Se așteaptă ca pierderea de vieți omenești să ajungă la 2500. Ca răspuns la acest atac neprovocat, Statele Unite a declarat acum război Japoniei."*

— Este de necrezut! murmură Lena.

Pieter se holba la radio de parcă ar fi așteptat să audă că era o glumă sau o greșeală. Când crainicul repetă buletinul de știri, el își ridică privirea spre Lena, trecându-și mâna prin părul lui blond și des.

— America a intrat în război. Ei au resursele și personalul necesar să ne ajute să câștigăm. Îți amintești de primul război? În sfârșit există speranță.

— Ne vor ajuta americanii să-i învingem pe naziști? întrebă Wim.

El se opri din sculptat, încrețindu-și fruntea exact ca tatăl său.

Pieter se întinse și-și puse mâna pe umărul lui Wim:

— *Ja*, ne vor ajuta.

Lena nu știu dacă să se simtă ușurată sau îngrozită de aceste știri. Aproape că nu auzi restul emisiunii, uitând de tricotat în încercarea de a înțelege acest triumf al răului de cealaltă parte a lumii. Escaladarea și întinderea războiului făcu să-i pară a fi ceva desprins din cartea biblică Apocalipsa. Cum poate Dumnezeu să vadă și să rămână tăcut?

Când se încheie programul, Pieter închise radioul și gândurile Lenei reveniră la bucătăria și familia ei.

— La culcare cu voi doi, spuse ea. Aveți școală mâine.

Wim mai îndepărtă câteva straturi din creația sa, înainte de a lăsa lucrul deoparte cu un suspin și a păși tropăind pe treptele de lemn spre dormitorul lui.

— Dar nu mi-am terminat pictura, se plânse Maaike.

— O poți termina mâine după școală. Închide cutia cu vopsele, să nu se usuce.

Lena mătură așchiile de sub scaunul unde stătuse Wim și le aruncă în foc.

— Voi fi sus la moara de vânt, spuse Pieter.

Lena dădu din cap. I se va alătura după ce vor adormi copiii. O urmă pe Maaike pe scări în sus și o ajută să se pregătească de culcare. Camera ei de sub streașină era acum caldă de la cuptorul de bucătărie, dar spre dimineață Maaike se va ghemui sub pătura ei groasă. Ea și Ans dormiseră în același pat, și Maaike și Lena deopotrivă îi simțeau absența aproape în fiecare noapte.

— Oare Ans va veni acasă de Crăciun? întrebă Maaike, când Lena îi desfăcu mai apoi cosița și-i pieptănă părul auriu.

— Nu sunt sigură. Să sperăm.

Lena privi cum Maaike îngenunchează lângă pat pentru a-și spune rugăciunea, apoi o înveli în pătură. Nu va dura mult până va adormi. Lena aruncă apoi o privire în camera lui Wim de la mansardă.

— Ți-ai spus rugăciunea? îl întrebă ea.

— *Ja.*

La cei treisprezece ani ai lui, Wim nu mai avea nevoie ca ea să stea lângă el în timp ce se pregătea pentru culcare, dar Lena nu se putu abține să nu treacă pe la el și să-l sărute pe frunte.

— Atunci, noapte bună.

După ce coborî, Lena înteți focul din bucătărie, adăugând câteva lemne înainte de a-și lua haina și căciula. Stinse toate luminile și se strecură afară în noaptea înghețată. Vântul învârtea frunzele uscate în calea ei și femeia urca pe întuneric spre moara de vânt. Găsi ușa deschisă și păși înăuntru, așteptând ca ochii să i se obișnuiască cu întunericul chiar mai gros din încăpere. O lumină slabă de la lumânarea lui Pieter licări mult deasupra ei. Moara veche scârțâia și trosnea în bătaia vântului. Ea se căță pe treptele înguste și apoi pași pe scara de lemn până în vârf, unde

Pieter se ghemui sub masivele grinzi de lemn. Era frig în moara neîncălzită. Mirosea a lemn vechi, a praf şi a uleiul pe care Pieter îl folosi ca să ungă pompele.

— Este aproape gata, spuse el. Mai avem de lucru la el încă câteva nopţi.

Va fi unul din cele câteva locuri de ascunzătoare pe care ea şi Pieter le construiseră în jurul fermei lor, pentru a-i împiedica pe nazişti să le fure toată truda de o vară.

Trecuse mai bine de un an şi jumătate de la invazia nazistă, un an şi jumătate de când le fusese furată libertatea. După prima vară, când inamicul făcuse un inventar al bunurilor lor şi le luase toată recolta, Pieter începu să construiască aceste ascunzători pentru provizii, ca să nu poată fi găsite de naziști. Lucrând noaptea, după ce copiii adormeau, el şi Lena făcuseră, de asemenea, o podea falsă sub hambar. Apoi săpară altă încăpere sub coteţul de găini abandonat. Un perete fals în pivniţă ascundea o cameră secretă în spatele rafturilor unui stelaj. Dacă ar fi fost descoperiţi făcând asta, ar fi fost arestaţi sau împuşcaţi de naziști. Lena trăia cu teama de ceea ce s-ar putea întâmpla cu ea, Pieter şi copiii ei în orice moment al zilei. Cu toate acestea, i se părea de neconceput să cedeze în faţa naziştilor.

O adiere suflă printre căpriori şi aproape că le stinse singura lumânare. Erau forţaţi să lucreze cu această lumină slabă, temându-se că o lanternă se va vedea de la kilometri depărtare sub acest cer senin de decembrie. Din când în când, avioanele survolau cerul de deasupra lor, o amintire constantă a războiului, o sursă constantă care alimenta mânia Lenei. Naziştii îi furaseră viaţa şi viitorul sigur al copiilor ei.

Pe măsură ce orele treceau, Lena începu să caşte, luptându-se să-şi ţină ochii deschişi în timp ce ţinea scândurile în loc, pentru ca Pieter să le bată în cuie. Probabil că era trecut de miezul nopţii. Le rămaseră numai câteva ore de somn înainte de a se trezi pentru a-şi îndeplini sarcinile de fiecare zi.

— Ajunge pe ziua de azi, spuse Pieter, în cele din urmă.

Scoase un suspin satisfăcut şi suflă în lumânare, după care se cufundară în întuneric. Fură nevoiţi să se ajute cu ambele mâini, pentru a coborî scările abrupte de lemn. El închise uşa pe dinafară în urma lor şi o luă pe Lena de mână. Pieter lucrase fără mănuşi şi degetele lui erau reci ca gheaţa.

Lena tremura şi vru să se grăbească pe cărare spre casa caldă, dar el o opri.

— Priveşte cerul, Lena. Nu-i aşa că este frumos?

Stătea în spatele ei, cu braţele înfăşurate în jurul soţiei sale.

Aşa cum privea cerul în acest miez de noapte, Lena se simţi mângâiată de căldura şi puterea lui. În acel moment nu se vedeau avioane şi ea aproape că-şi putea imagina că războiul nu pătrunsese niciodată în ţara lor şi că totul era aşa cum fusese dintotdeauna.

— Atât de multe stele! murmură ea. Şi se spune că universul este fără capăt, se întinde la infinit. Eu nu-mi pot imagina aşa ceva, tu?

— Numai un Dumnezeu nemaipomenit putea crea o astfel de minunăţie.

Lena îşi aminti buletinul de ştiri din seara aceea şi simţi un fior de emoţie în stomac.

— Cât de îndurerat trebuie să fie să privească ce facem noi pe pământul Lui frumos. Lumea întreagă este în război.

Rămaseră pe loc câteva minute, marele şir al Căii Lactee strălucind deasupra lor ca un râu de lumină stelară.

— Cum poate Dumnezeu rămâne tăcut şi de ce nu face nimic în faţa acestui rău? întrebă ea.

— El nu rămâne tăcut câtă vreme noi suntem vocea şi mâinile Sale.

— Nu mi se pare că facem destul.

— Fiecare lucru mărunt pe care-l facem pentru a împiedica inamicul este suficient deocamdată. Când Cel Atotputernic are nevoie de noi pentru mai mult, El ne va descoperi acest lucru.

Dar a face mai mult ar însemna să se pună într-un pericol şi mai mare. Teama Lenei se războia cu ura ei puternică pentru

naziști. Ea dorea să lupte, să facă dreptate, să-și elibereze familia de sub puterea lor. Dar ar fi o prostie să nu se teamă de ei. Își dorea ca credința ei să fie mai puternică, să se poată încrede în Dumnezeu în totalitate și să-I predea Lui teama și, deopotrivă, mânia. Dar de ce le permise El naziștilor să pună mâna pe putere de la bun început? Expiră frustrată și simți cum brațele lui Pieter se strâng în jurul taliei ei.

— Ce este, Lena?

— Îmi vreau viața înapoi. Vreau ca totul să fie așa cum a fost până acum. Am obosit să trăiesc fiecare zi în suspans, neștiind ce se va întâmpla cu noi mâine, neștiind pentru cât timp vom fi forțați să trăim în felul acesta. Va fi pentru totdeauna? Va trebui să trăim în felul acesta pentru tot restul vieții?

— Dumnezeu știe, spuse el calm.

Porniră din nou spre casă, urmând poteca de-a lungul șanțului de irigații, spre șopronul și ferma care se conturau pe cerul luminat de stele. Lena se spălă și își puse cămașa de noapte pe întuneric. Dar înainte de a se urca în pat, se strecură în camerele copiilor, învelindu-i să le fie cald. Fiecare zi în care reușea să-i încălzească, să-i protejeze și să-i hrănească pe cei din familia ei era o nouă victorie.

Capitolul 26

Julie 1942

Pe când se îndrepta spre observatorul Universităţii din Leiden, soarele de iulie apăsa greu pe umerii lui Ans, ca un fier de călcat fierbinte. Apa din canal, nemişcată în aerul fără vânt, reflecta focul soarelui ca o oglindă. Ea încetini ritmul pe măsură ce se apropia de clădirea cu cupole rotunjite, aruncând o privire în jur după persoana ei de contact de la ziar.

Mesagerul de azi era o nouă femeie, pe care o recunoscu după floarea pe care o purta pe haină şi după geanta din mână. Se salutară ca două prietene care s-au întâlnit din întâmplare, vorbind despre vremea caldă de afară, în vreme ce Ans cercetă împrejurimile. Se simţea mai în siguranţă întâlnind persoana de contact într-un loc public, unde se putea pierde prin mulţime, dar afară erau puţini oameni în această perioadă a zilei, probabil din cauza căldurii. Cele două femei schimbară repede genţile.

Geanta lui Ans ascundea ştirile pe care ea şi Eloise le scriseseră, în vreme ce persoana de contact ascundea cea mai recentă ediţie a ziarului. Ans nu îndrăznea să-l să citească până nu era acasă la loc sigur, dar, de îndată ce intră, îl scoase afară şi începu să-l frunzărească. Reuşi să urce în camera de lucru pe care şi-o amenajase într-unul dintre dormitoarele de la al treilea etaj,

picioarele ei mișcându-se tot mai repede până sus, îngrozită de ceea ce aflase.

— Au început, Eloise! spuse ea, când ajunse sus, transpirată și abia răsuflând. Naziștii au început deja!

Ans văzu îngrijorarea din ochii Eloisei și îi păru rău că îi dădu vestea. Eloise nu dormise bine, pășind prin casă toată noaptea și îngrijorându-i pe toți. Ans ar fi trebuit să aștepte până când profesorul Huizenga se va întoarce acasă, dar acum era prea târziu.

Eloise pufni de nerăbdare:

— Spune-mi ce au început să facă, Ans.

— Gestapoul din Amsterdam îi strânge pe evrei în timpul nopții, îi înregistrează la un teatru unde este punctul lor de adunare, apoi îi transportă undeva în afara țării. Obligă poliția olandeză să îi ajute.

Ea văzu înaintea ochilor o imagine neplăcută a lui Erik făcând același lucru oamenilor inocenți de aici din Leiden și inima i se strânse. Spera că el se va răzgândi privind ajutorul oferit inamicilor după ce Indiile de Est Olandeze căzuseră în mâinile japonezilor, în martie, dar nimic nu se schimbase.

— Nu sunt în Java, spuse el. Orice aș încerca să fac aici nu îi va ajuta pe cei din patria mea.

Ans și-ar fi dorit să-l scuture tare:

— Nu vezi? întrebă ea. Lumea este înghițită încet de un mare rău.

— Desigur că văd! Dar chiar acum, chiar aici în Leiden, nu este nimic ce aș putea face să-l opresc, fără a ne pierde viețile.

Știa că are dreptate, dar se întrista de fiecare dată când discuția lor ajungea în acest impas.

Între timp, naziștii le devorau libertatea cu fiecare zi. La începutul primăverii, toți evreii primiseră ordin să-și coasă steaua galbenă pe haine. Părea un lucru mărunt, dar Ans știu că nu era.

— Au adoptat aceeași lege în Germania, îi spuse Miriam lui Ans, și de atunci noi nu mai eram în siguranță când ieșeam din casă. Oricine ne vedea ne putea face rău. O altă nouă lege

interzicea evreilor să-i viziteze pe ne-evrei, dar asta nu le opri pe Ans şi Eloise s-o viziteze pe Miriam.

— Naziştii au anunţat-o pe doamna Spielman că ea nu mai deţine această clădire de apartamente, spuse Miriam la una dintre vizitele lui Ans. Naziştii olandezi controlează acum toate bunurile evreilor. În fiecare zi, ne sculăm întrebându-ne ce ne vor face în continuare.

Ans privise fără cuvinte şi plină de indignare cum Miriam cususe o stea galbenă pe puloverul pe care doamna Spielman îl tricotase pentru prima zi de naştere a Elishevei.

Apoi, două luni mai târziu, o altă proclamaţie şocantă anunţă că toţi evreii din ţările europene ocupate de nazişti vor fi transportaţi în est, în lagăre de relocare. Bisericile de pe întreg cuprinsul Olandei protestară şi Ans îndrăzni să spere că naziştii vor ceda. Dar, potrivit ziarului pe care Ans tocmai îl primise, în Amsterdam începuseră raziile de noapte, când Gestapoul bătea la uşi şi ridica întreaga familie. Ans şi-ar fi dorit ca ea să nu fi împărtăşit atât de abrupt ştirea aceasta cu Eloise.

— Deci toate protestele noastre nu au ajutat la nimic? întrebă Eloise. Au trecut la deportări?

Ans dădu din cap şi se lăsă pe scaun, încă ţinând în mână ziarul.

Nu îi spuse Eloisei că fostul lagăr de refugiaţi de la Westerbork era acum folosit ca închisoare şi lagăr de deportare.

— Editorul face apel la o rezistenţă mai activă, spuse Ans.

— Însemnând ce? Va trebui să ne luptăm cu ei pe stradă? Ce arme vom folosi? Se spune că peniţa este mai tare decât sabia, dar, până acum, peniţa mea nu a făcut prea multe.

Eloise smulse pagina pe jumătate terminată de la maşina de scris şi o mototoli. Ans ştia din experienţă că Eloise nu era atât de melancolică şi cuprinsă de disperare atunci când se implica şi ajuta, dar ce ar putea face ele? Ans se ridică din nou în picioare:

— Noi trebuie să-i ajutăm pe evreii de aici din Leiden să găsească locuri sigure în care să se ascundă. Nu putem să stăm

nepăsătoare, în vreme ce naziştii îi adună şi-i duc cine ştie unde. Mă duc s-o avertizez pe Miriam şi familia ei. Vii cu mine?

— Desigur.

Ieşiră afară în acea după-amiază năduşitoare şi, când ajunseră la apartamentului lui Miriam, amândouă erau transpirate. Cântul emoţionant al viorii care plutea în aer coborând prin fereastra deschisă de la etajul al doilea se opri când ele sunară la uşă. Miriam era singură cu bebeluşul care dormea, pentru că tatăl şi soţul ei făceau tot felul de comisioane pentru a putea avea ce pune pe masă.

Ans se aşeză în camera de zi a lui Miriam pentru a-i spune despre ştirea din ziar: „

— Gestapoul din Amsterdam merge din casă în casă în fiecare seară şi îi adună pe evrei. Ei ştiu exact unde locuieşte fiecare din registrele cu adrese completate anul trecut. Culoarea părea să se fi scurs din obrajii lui Miriam. Ans se grăbi să încheie:

— Nu poţi rămâne aici, aşteptând să te ia pe tine şi familia ta. Trebuie să găsim o cale prin care să vă ajutăm să scăpaţi, înainte de a fi prea târziu.

— Unde?... Cum? Nu avem unde merge!

Miriam se ridică de parcă pregătită de fugă şi Ans putu vedea că este în pragul unui atac de panică. Eloise o făcu să se aşeze.

— Haideţi să ne gândim un pic, spuse ea. Ce mai e cu planul tatălui tău de a scăpa în Elveţia? Elisheva este mai mare acum şi...

— Este prea târziu. Abba a aflat că un *passeur* a fost arestat. Nu va mai fi posibil să scăpăm pe acea rută.

Vestea fu urmată de o tăcere plină de groază, care păru să înghită tot aerul. Bebeluşul scânci la trezire şi Miriam se grăbi în dormitor, să-l ia în braţe. Elisheva purta numai un scutec şi transpirase în năduşeala din apartament. Faţa ei mică şi rotundă era roşie, părul ei era umed şi lipit de cap, dar o recunoscu pe Ans şi-i aruncă un zâmbet somnoros. Ans se întinse s-o ia.

— Haide la mine, puişor.

Miriam o lăsă jos şi ea făcu vreo doi paşi mărunţi, clătinându-se. Ans o ţinu aproape, amintindu-şi de perioada în care sora ei, Maaike, avusese această vârstă şi mergea legănat prin jurul fermei, observând totul plină de încântare. Ans ardea de dor să-şi vadă familia, dar îi era imposibil. Nu o putea lăsa pe Eloise. Colaborarea alături de Ans la ziar era singurul lucru care o ţinea pe linia de plutire, de cele mai multe ori.

— Nu poţi rămâne aici să aştepţi să vină naziştii să te ia, spuse Eloise. Haideţi în casa noastră. Vă vom ascunde acolo pe toţi.

— Cum putem ajunge acolo cu astea pe hainele noastre? trase Miriam de respingătoarea stea galbenă de pe rochia ei. Este ilegal să ieşim în stradă fără ele.

— Vom găsi o cale, spuse Ans.

— Dacă ne vor opri şi ne vor cere buletinele de identitate, vor vedea pe ele majuscula *J*. Şi dacă vom avea bagaje...

Miriam avea dreptate. Naziştii s-au gândit la toate, pregătindu-şi cu răbdare capcanele.

— Arată-le acest ziar tatălui tău şi lui Avi când vor ajunge acasă, spuse Ans, scoţându-l din geanta ei. Apoi arde-l. Voi reveni mâine cu un plan.

La întoarcerea acasă, Eloise urcă scările obosită şi intră în dormitorul ei, nu în camera de lucru.

— Acum aş vrea să dorm, îi spuse lui Ans. Te rog să mă laşi singură. Încercă s-o oprească pe Ans la uşă, dar fata o urmă înăuntru.

— Am nevoie de ajutorul tău, Eloise. Trebuie să facem un plan pentru mutarea familiei lui Miriam aici, fără să fie observaţi. Oare ne putem încrede în vecinii voştri?

Eloise se întoarse cu spatele şi privi pe fereastră.

— Nu putem lupta cu naziştii. Sunt prea puternici. Acest război este diferit de cel precedent. De data aceasta vom pierde.

— Aşa că pur şi simplu vei renunţa, Eloise? Îi vei lăsa pe acei monştri să-i ia pe Miriam, pe Avi şi pe bebeluşul lor frumos?

— Nu pot privi cum toţi cei pe care-i iubesc mor din nou. Nu pot! Nu vreau!

Ans traversă camera şi o apucă pe Eloise de umeri, întorcând-o cu faţa spre ea şi scuturând-o.

— Eloise, opreşte-te! Tocmai te-am auzit că i-ai promis lui Miriam că familia ei se poate ascunde aici. Îţi vei încălca această promisiune?

Eloise o apucă pe Ans de încheieturile mâinilor, coborându-şi braţele şi împingând-o cu o forţă surprinzătoare.

— Ţi-am spus că vreau să dorm! Mă voi gândi la toate acestea mai târziu!

Niciodată nu mai reacţionase aşa până atunci şi o sperie pe Ans.

— Lasă-mă să-ţi aduc medicamentele...

— Le pot lua şi singură! Nu sunt un copil!

Cuvântul păru să declanşeze ceva în interiorul ei şi Eloise se prăbuşi pe podea, în hohote de plâns.

— Acel bebeluş... acel bebeluş mic şi frumos... i-am privit pe toţi murind în ultimul război şi nu pot din nou... nu pot!

Ans se lăsă jos lângă ea, ţinând-o strâns în braţe şi lăsând-o să plângă.

Când profesorul Huizenga sosise acasă o oră mai târziu, le găsise acolo, pe podea. Fusese una dintre cele mai lungi ore din viaţa lui Ans.

— Haide, dragă, ia-ţi medicamentele acum, o linişti profesorul.

El aşteptă în dormitorul lor până când ea adormi în cele din urmă.

— Ce s-a întâmplat? o întrebă pe Ans mai apoi.

Ea îi observă îngrijorarea. Nu era dojenitor.

— Am citit în presa clandestină că au început să-i ridice pe evreii din Amsterdam şi a fost prea mult pentru ea. Ştiu că se descurcă mai bine când are ceva de făcut, aşa că am pornit spre apartamentul lui Miriam s-o avertizăm pe ea şi familia ei. Eloise

s-a oferit să-i ascundă aici. Dar vederea bebeluşului i-a declanşat starea de disperare şi...

Nu putu să încheie, sufocată de durere.

— Scrie în ziar când ar putea începe raziile aici în Leiden?

Ans clătină capul.

— Ar putea şti prietenul tău din poliţie?

— L-aş... l-aş putea întreba. Voi alerga la apartamentul lui chiar acum să văd dacă este acasă.

— Ans... mulţumesc că ai ajutat-o azi pe Eloise, spuse el, oprind-o. Mi-a spus că te-a împins şi îmi pare rău...

— Niciunul dintre voi nu trebuie să-şi ceară scuze. Nu ar fi trebuit s-o las pe Eloise să vadă ziarul. Voi fi mai atentă de acum înainte.

— Sunt de acord că trebuie să ascundem aici familia lui Miriam, dar vom fi în pericol făcând asta. Nu îţi pot cere să rămâi aici şi să-ţi rişti viaţa, Ans.

Ea trase o gură de aer în piept, conştientă de pericolul în care se va afla, dar, de asemenea, conştientă de dragostea ei pentru prietenii săi.

— Vreau să rămân.

Nu voia să mintă şi să spună că nu îi este teamă, pentru că îi era.

— Voi reveni după ce voi vorbi cu Erik.

Era prea cald pentru a alerga tot drumul prin Leiden, dar Ans merse cât de repede putu, sperând să-l prindă pe Erik între schimburi. Din fericire, era acasă, numai ce-şi schimbase uniforma după o zi lungă de lucru şi răspunse la uşă fără cămaşă pe el.

— Ans! Ce te aduce aici?

Îi simţi pielea caldă când îl îmbrăţişă. Ar fi dorit să-l sărute şi să zăbovească în braţele sale, dar misiunea ei era mult prea importantă.

— Trebuie să te întreb ceva, spuse ea. Tocmai am citit ştirile şi acolo spune că...

Se opri, realizând greşeala pe care o făcuse. Citise ştirile într-un ziar ilegal. Ziarul pe care promisese să nu-l mai distribuie. Simţi cum i se îmbujorează faţa şi îşi drese vocea, pentru a începe din nou:

— Am auzit că Gestapoul îi ia pe evrei din casele lor din Amsterdam şi îi trimite afară din ţară. Poliţia olandeză este forţată să-i ajute la aceasta şi...

Erik îşi duse degetul la buze pentru a-i face semn să se oprească şi o trase înăuntru, după care închise uşa. Îi făcu semn să se aşeze, apoi se întoarse să-şi ia o cămaşă pe el.

— Ans, trebuie să fii mai atentă la ce vorbeşti, spuse el, încheindu-şi nasturii. Te-ar putea auzi cineva.

Ans ar fi vrut să strige veştile despre nedreptatea aceasta de pe acoperişurile clădirilor. Se luptă să se stăpânească.

— Am venit să te întreb dacă ştii când...

Se gândi la bebeluşul Elisheva şi îşi reprimă un suspin.

— Dacă ştii când vor fi ridicaţi evreii din Leiden. Gestapoul îşi face treaba murdară după ora stingerii, pentru ca oamenii să nu vadă ce se întâmplă cu aceşti bărbaţi, femei şi copii inocenţi, dar trebuie să ştiu când se va întâmpla aşa ceva aici!

El suspină şi se aşeză pe un scaun vizavi de ea, de parcă ar fi simţit că nu vrea să stea aproape de el chiar acum. Se aplecă înainte, cu braţele pe coapse, cu mâinile atârnându-i între genunchi.

— Nu ni s-a spus nimic specific. Dar ceva e pe cale să se întâmple pentru că ne refac orarul, mai mulţi dintre noi fiind programaţi pentru schimbul de noapte.

Ans închise ochii, incapabilă să-şi reţină lacrimile.

— Şi tu va trebui să-i ajuţi?

Erik începu să vorbească, dar ea îl opri.

— Nu spune că nu ai de ales. Dacă fiecare bărbat din poliţie ar refuza să...

— Dacă noi refuzăm, vom fi trimişi în lagărele de muncă împreună cu evreii pe care îi protejăm. Ascultă, Ans, sunt şi eu prins în cursa lor, la fel ca prietenii tăi. Ei nu au unde să fugă sau

să se ascundă, dar nici eu nu am. Cum aş putea ieşi de acolo? Unde aş putea merge? Acasă în Java? Japonezii mişună în Pacific peste tot şi sunt chiar mai sângeroşi decât naziştii. Nu putem face nimic.

— Nu-mi spune asta! Trebuie să fie *ceva*!

Erik scutură încet capul. I se păru că zăreşte lacrimi în ochii lui Erik. Apoi muşchii feţei lui se încordară şi îşi încleştă mandibula, pentru a împiedica lacrimile să cadă.

— Eram pe punctul de a-mi pregăti ceva de mâncare. Un fel de mâncare cu mirodenii de acasă. Rămâi să iei cina cu mine, Ans, şi apoi te voi conduce acasă, înainte de ora stingerii, se întinse el să-i ia mâna, dar ea ezită. Te rog! Îţi voi arăta cum gătim noi în Java. Va trebui să înveţi pentru când vom fi căsătoriţi.

Ans îşi şterse lacrimile şi-i întinse mâna.

Erik îi spuse ce trebuia să afle. Miriam şi familia ei trebuiau să se ascundă imediat. Dar Ans nu putea suporta gândul că Erik ar putea fi cel care urma să bată la uşa lor în miez de noapte.

Capitolul 27

Când Abba şi Avi ajunseră acasă, masa de sabat era aranjată şi mâncarea era pregătită. Miriam găsise făină numai pentru a coace două pâini mici şi *ciolent* (mâncare tradiţională evreiască, n.ed.) avea mai multă fasole şi mai mulţi cartofi decât carne, dar urma să aprindă lumânările şi să mănânce împreună această masă specială. Se temea să le arate ziarul clandestin. De fiecare dată când soţul şi tatăl ei părăseau apartamentul pentru a căuta de lucru, cu stelele galbene la vedere pe haine, teama lui Miriam pentru siguranţa lor făcea ca orele în care ei erau plecaţi să pară fără de sfârşit. Astăzi, după ce citise despre persecuţia din Amsterdam, fata ascultă semnele apropierii lor cu şi mai mare îngrijorare.

Paşii lor îi părură înceţi şi obosiţi, cei doi urcând cu greu scările, dar respiră uşurată şi rosti o rugăciune de mulţumire înainte de a deschide uşa pentru a-i saluta, ţinând-o pe Elisheva în braţe. Avi zâmbi şi le sărută pe amândouă.

— Fără îmbrăţişări până mă spăl, spuse el cu hainele ude de transpiraţie.

— Unde este Abba?

— Chiar acum vine şi el. A găsit o scrisoare în cutia poştală.

Miriam aruncă o privire spre fața palidă a tatălui ei, care intră cu un plic deschis în mână, și simți cum o cuprinde un atac de panică.

— Ce spune?

Miriam se gândi că deja știe răspunsul.

— Trebui să fim gata să fim transportați la Amsterdam săptămâna viitoare.

Vocea lui tremura de emoție:

— Vor veni după ora stingerii să ne ia. Fiecare va putea lua câte o valiză, pe care trebuie s-o cărăm singuri.

— Nu! își îngropă Miriam fața în pieptul lui Avi și plânse, fără să-i pese că era murdar și transpirat; el le cuprinse în brațe, pe ea și pe fetiță. Ans și Eloise m-au avertizat că se va întâmpla asta, dar nu credeam că atât de curând! Totul se întâmplă atât de repede!

— Se pare că nu avem de ales, spuse Abba. De data aceasta nu văd nicio posibilitate de scăpare.

— Dar avem, își șterse Miriam ochii, hotărâtă să fie tare. Ans și Eloise mi-au spus că nu trebuie să stăm și să așteptăm ca naziștii să vină să ne ia. S-au oferit să ne ascundă în casa lor.

— Cum vom ajunge acolo fără să fim văzuți? întrebă Avi. Dacă așteptăm până se face întuneric, vom încălca restricțiile privind ora stingerii.

— Ans va veni mâine cu un plan.

— Dumnezeu să-i binecuvânteze, spuse Abba, în timp ce lacrimile îi curgeau pe obraji. Ne salvează viețile pentru a doua oară. Fie ca Cel Preaînalt să-i binecuvânteze pentru aceasta.

El și Avi se spălară și-și schimbară hainele, apoi plecară la sinagogă să se roage. Și alți oameni primiseră deja aceeași înștiințare. Soarele nu va apune până după ora stingerii în aceste zile lungi și fierbinți de vară, dar, de îndată ce bărbații se întoarseră, Miriam aprinse lumânările și se așezară cu toții la masa de sabat.

— Sabatul este oaza noastră de pace și odihnă, spuse Avi, când frânse pâinea. În seara aceasta, haideți să nu vorbim despre ziua de mâine.

Dar Miriam știa că fiecare din ei se gândea la viitor, rugându-se pentru izbăvire în timp ce mâncau.

În după-amiaza următoare, în chiar ziua de sabat, Ans sosi în apartamentul lor cu o cutie de pălării de modă veche. Ei se așezară în jurul mesei, încă acoperită cu fața de masă albă, pentru a-i asculta planul.

— Împreună cu profesorul Huizenga am făcut un plan aseară, spuse ea, deschizând cutia. Cea mai sigură perioadă în care să ieșiți din casă va fi duminică, atunci când toți oamenii din Leiden vor merge la biserică. Am adus pentru fiecare dintre voi o pălărie de duminică, și o rochie și mănuși albe pentru tine, Miriam. Scoase lucrurile din cutia de pălării și li le înmână. De asemenea, am adus cravate din cele care poartă olandezii duminica.

Abba păru încurcat la atingerea cravatei. Lui Miriam întotdeauna îi păruse atât de puternic și stăpân pe situație, cu fața lui senină și corpul robust, dar îl doborâseră anii de după plecarea din Köln și în părul lui negru și rărit se iviseră fire de păr argintii.

— Și crezi că ne vom putea deghiza în felul acesta? o întrebă el pe Ans.

— Ne rugăm să fie așa. Îmbrăcați-vă duminică dimineața și ascundeți toate lucrurile pe care vreți să le luați cu voi în cărucior rul Elishevei. Apoi ieșiți și mergeți la Pieterskerk pentru serviciul de dimineață, așa cum vor face toți creștinii. Vom aștepta să vă întâlnim la intrarea din față. Profesorul Huizenga a transmis că speră că nu vă veți simți ofensați, dar crede că este cel mai bine dacă veți sta cu noi la programul bisericii. Le va spune oamenilor că sunteți refugiați din Scheveningen, de pe coastă, și că naziștii v-au forțat să evacuați zona pentru a-și construi fortificațiile lor. După serviciu, vom merge toți împreună în casa lor.

— Dar nu vor fi acolo oameni care mă cunosc de la universitate? întrebă Abba. Toți veți fi în pericol dacă va raporta cineva înșelăciunea aceasta.

— Tocmai de aceea profesorul Huizenga crede că ar fi cel mai bine dacă dumneavoastră și Avi vă veți rade bărbile. Și, Miriam,

vei trece neobservată dacă îți vei tunde părul și-l vei aranja într-un bob modern. Te pot ajuta să-l tunzi, dacă vrei.

Miriam își atinse părul. Lui Avi îi plăcea părul ei lung, dar pentru familia ei era gata să-l taie pe tot.

— Da, desigur, așa voi face.

— Ce ne facem cu buletinele de identitate? întrebă Avi. Poliția ni le poate cere oricând pentru verificare.

— Acesta este un alt motiv pentru care am ales dimineața de duminică. Până acum, naziștii încă au arătat respect pentru această zi. Și vor fi atât de mulți oameni care vin și pleacă de la biserică, încât le va fi imposibil să verifice toate buletinele.

Abba se ridică de la masă și luă ambele mâini ale lui Ans în mâinile sale.

— Niciodată nu voi fi în stare să-ți mulțumesc ție și familiei Huizenga pentru bunătatea și generozitatea voastră. Dar mă întreb dacă ți-aș putea cere o ultimă favoare. Îți voi arăta despre ce este vorba.

Dispăru în dormitorul lui și veni cu valiza în care obișnuia să-și țină cărțile și lucrările aduse din Köln, deschizând-o pentru a-i arăta lui Ans ce este înăuntru.

— Aceasta este cercetarea științifică pe care am făcut-o. Te rog să i-o dai profesorului Huizenga din partea mea. Dacă te oprește cineva, ai putea spune că i-o duci lui. El știe la ce am lucrat. Va înțelege valoarea ei. Într-o bună zi, când Leiden va fi din nou un oraș liber, poate că un student întreprinzător va putea continua ce am lăsat eu nefinalizat.

Cuvintele lui creară fiori prin tot trupul lui Miriam.

— Când va veni ziua aceea, o vei termina tu singur, Abba.

El zâmbi.

— Prea bine.

— Am să i-o duc, spuse Ans. Și sunt de acord cu ce a spus Miriam: vă veți putea finaliza cercetarea într-o bună zi. Nu va trece mult până războiul ăsta va înceta, cu siguranță.

— Mă rog să fie așa cum spui.

— Ce facem cu vioara ta, Miriam? întrebă Ans. Vrei să ţi-o iau eu?

Miriam îngheţă pentru câteva momente, neputându-şi imagina să rămână fără ea.

— Cred că este o idee bună, spuse Avi.

— Da... da. Mulţumesc.

Se duse în dormitor s-o aducă, oprindu-se să-şi treacă mâna peste tocul din lemn neted al viorii. Îl deschise şi aruncă o privire înăuntru, de parcă ar fi verificat somnul liniştit al unui copil, apoi închise capacul şi încuietorile. O ţinu la piept pentru câteva clipe, dar apoi simţi că gestul era prostesc. La urma urmei, a doua zi avea să-şi vadă vioara din nou acasă la Eloisa. Şi, totuşi, era ceva mai mult decât atât. Această mutare aducea o altă schimbare în viaţa ei, o smulgea dintr-un loc unde se bucura de un anumit confort şi de siguranţă şi o transporta într-o etapă nouă, mai periculoasă. Trase aer în piept, hotărâtă să fie tare de dragul Elishevei.

După ce Ans plecă, nu vorbiră despre planul ei. Avi aprinse lumânarea Havdalah în acea seară, recitând cuvintele care marchează sfârşitul zilei de sabat, apoi o stinse, scufundând apartamentul în întuneric.

Când, duminică dimineaţă, începură să bată clopotele bisericii din Leiden, Miriam părăsi micul lor cămin pentru ultima dată, purtând mănuşi albe şi o rochie de vară, fără steaua galbenă. O pălărie de paie împodobită cu flori îi acoperea capul, pe care îl simţea mai uşor fără părul ei lung. Ans îl tunse, declarând că noul stil era un succes şi la modă. Avi mărturisise că şi lui îi place.

Elisheva privea confuză la tatăl şi bunicul ei, ca şi cum nu i-ar recunoaşte fără bărbi, dar apoi Avi râse şi o gâdilă şi totul fu bine. Miriam găsi că Avi arăta chiar caraghios cu barba rasă, purtând acea cravată stranie şi o pălărie şi mai ciudată, deşi era prea emoţionată ca să se lase distrasă şi să râdă pe seama acestor lucruri.

Coborî scările apartamentului și o așeză pe Elisheva în cărucior. Deja își luaseră rămas-bun cu lacrimi în ochi de la doamna Spielman, cu o seară înainte. Ea se hotărâse să asculte de autorități și să aștepte transportul spre Amsterdam. Nădăjduia că va putea locui cu copiii și nepoții ei în tabăra de relocare.

Abba se purtase ciudat toată dimineața, privindu-i îndelung pe Miriam, pe Avi și pe copil, ca pentru a-și întipări în memorie fețele lor. Când se opri în cadrul ușii de jos refuzând să înainteze, Miriam simți dintr-odată că o cuprinde spaima.

— Haide, Abba. Se aud clopotele bisericii. Trebuie să mergem.

— Eu nu merg cu voi, Miriam. Tu, Avi și Elisheva veți fi în siguranță cu familia Huizenga.

— Abba, nu!

— Când vor veni autoritățile, le voi spune că deja v-ați mutat la Amsterdam pentru ca Avi să poată găsi ceva de lucru. Le voi da o adresă de acolo.

— Abba! Nu! Nu poți face așa ceva! Nu te voi lăsa! Trebuie să vii cu noi!

— Sst... sst... nu trebuie să faci gălăgie. Te poate auzi cineva.

— De ce nu ai veni? Te rog! Ei te vor ascunde și pe tine!

— Pentru că știu că nu ne vom putea ascunde acolo pentru totdeauna. Suntem prea mulți. Voi trei veți avea mai multe șanse fără mine. Copilul este cel mai important dintre noi toți. Fetița voastră este viitorul.

— Dar ești un fizician renumit. Cercetarea ta...!

— E pe mâini bune.

Miriam își aminti cum i-o dăduse lui Ans cu o zi înainte și realiză că el nu avusese niciodată intenția de a merge cu ei.

— Nu face asta, Abba! Îți amintești de refuzul mamei de a veni cu noi? Îți amintești de cât de mult ne-a rănit atunci?

El îi luă fața în palmele sale și o privi în ochi.

— M-am săturat să tot fug, draga mea. Dacă știu că voi trei sunteți în siguranță, va fi suficient pentru mine. Cine știe? Poate o voi vedea pe mama ta în tabăra de relocare.

— Abba, te rog, ascultă...

— Asta este ceea ce vreau. Doamna Spielman nu va trebui să meargă la Amsterdam singură pe drum. I-am promis că voi merge împreună cu ea.

O îmbrăţişă pe Miriam şi o sărută pe frunte.

— Te iubesc, Miriam. Acum şterge-ţi lacrimile. Apoi se întorse înspre Avi: Ai grijă de ele, Avraham.

Miriam se întoarse spre Avi, care nici măcar nu încercase să-l facă pe tatăl ei să se răzgândească.

— Ştiai despre decizia lui? întrebă ea. Ai ştiut că nu va veni şi n-ai încercat să-l opreşti?

— Am încercat! L-am implorat să vină!

Şi lui îi curgeau lacrimile.

— Nimic din spusele lui Avi nu m-ar fi făcut să mă răzgândesc.

Clopotele bisericii sunau atât de tare. Sâcâitor, zgomotos, de parcă ar fi spus: *Grăbiţi-vă, grăbiţi-vă*! Unul dintre ele scotea o notă joasă de bas, care părea să sape o gaură în stomacul lui Miriam.

Avi o luă pe după umeri şi încercă s-o urnească din loc, împingând înainte căruciorul.

— Trebuie să mergem, Miriam. Haide.

— Nu, nu pot! Nu te voi lăsa, Abba! îi întinse ea mâna, dar el nu i-o luă.

— Trebuie să mergeţi, spuse el. Şi Dumnezeu să fie cu voi.

Abba întoarse spatele şi intră în casă, închizând uşa după el.

Capitolul 28

Trauma îndurată în ultimele câteva zile îi doborî pe toţi cei din casa cu etaj. Ans nu ştia cum să-i mângâie pe niciunul dintre ei. Miriam şi Avi îl plângeau pe tatăl ei, confruntându-se cu încă o pierdere după atâtea altele.

— De ce n-a venit cu noi? întreba Miriam din nou şi din nou. Trebuia să vină cu noi.

Profesorul Huizenga deplângea pierderea prietenului şi colegului său, spunând că nici el nu înţelegea decizia lui Abba. Eloise continua să insiste că nu vrea să trăiască într-o lume plină de rău şi ură, şi Ans nu nu o putea învinovăţi pentru asta.

Eloise era atât de copleşită de teama că-i va pierde pe cei dragi, încât abia dacă mai ieşea din cameră, iar când li se alătura celorlalţi, nu-i putea privi. Ans nu-l mai văzuse şi nu mai vorbise cu Erik de mai bine de o săptămână şi bănuia de ce. În ciuda multelor proteste, Gestapoul şi poliţia locală îi ridicau sistematic pe evreii din Leiden şi-i transportau în Amsterdam. Toţi se întrebau dacă profesorul Jacobs era printre ei.

— Am să trec pe la vechiul vostru apartament să văd ce face tatăl tău, îi spuse Ans lui Miriam într-o zi, când simţi că nu mai poate aştepta; nu ştia dacă înfruntarea adevărului va schimba ceva, dar cel puţin avea să încerce.

— Te rog să fii atentă, îi spuse profesorul Huizenga.

— Voi fi.

Se gândi să inventeze o scuză pentru cazul în care cineva o va întreba ce caută în cartierul evreiesc, dar apoi decise că nu era nevoie. Avea buletinul de identitate. Nu avea nevoie de un motiv pentru a se plimba pe străzile din Leiden în plină zi.

Zona din preajma sinagogii şi a magazinelor evreieşti îi păru prea tăcută şi pustie. Ans atinse soneria apartamentului şi o auzi sunând înăuntru. Nimeni nu răspunse. Îşi aminti cum găsise acest apartament pentru Miriam şi tatăl ei cu aproape trei ani de zile în urmă. Locuiseră fericiţi aici, muncind din greu, prinzând rădăcini, formând o familie şi obişnuindu-se cu un nou stil de viaţă. Cum se poate ca ei şi o întreagă comunitate de oameni nevinovaţi să fie atacaţi în felul acesta? De unde provenea o asemenea ură? Nu găsea niciun răspuns. Stătea în stradă, privind printre lacrimi clădirea goală şi înţelese tristeţea şi disperarea Eloisei.

Când Ans dădu să plece, auzi un foşnet venind din tufişurile de lângă uşă. Se întoarse şi făcu un pas înapoi, apoi zări o pisică... pisica doamnei Spielman. Mieună când Ans se aplecă s-o mângâie.

— Săraca de tine. Ai fost lăsată aici singură.

Auzi paşi grei pe pietrişul din spatele ei şi se întoarse pentru a-l zări pe omul care se îndrepta spre ea. Pisica se făcu nevăzută în tufiş. Silueta se apropie.

Era Erik.

Se ridică, pregătită să alerge în braţele lui pentru a primi mângâiere, dar apoi se opri în loc. Era în uniformă. Nu zâmbea. Nici nu îşi întinse braţele s-o îmbrăţişeze.

— Ce cauţi aici? întrebă el cu o voce fermă. Nu ar trebui să te asociezi cu evreii. Vei da de multe necazuri.

— Care evrei? spuse ea mânioasă. Sunt plecaţi. Şi ce faci tu aici... îi arestezi?

— Am primit ordine să supraveghem acest apartament şi alte câteva. Doi dintre evreii care locuiau aici lipsesc.

— Acei doi *evrei* sunt prietenii mei, Miriam şi Avi Leopold. S-au mutat în Amsterdam, pentru a putea găsi ceva de lucru. Presupun că tu şi prietenii tăi nazişti deja l-aţi ridicat pe tatăl lui Miriam, profesorul Jacobs, şi proprietara apartamentului lor, doamna Spielman.

Le rosti numele, ca Erik să ştie că ei erau oameni reali.

— Ştii unde au fost duşi?

— În Amsterdam, cred.

— Şi apoi? Din Amsterdam vor merge în Westerbork... şi apoi unde? Ce se va întâmpla cu ei după aceea?

Erik privi în altă parte.

— Vor merge într-o tabără de relocare.

— Cum poţi face asta, Erik? Cum îi poţi ajuta pe nazişti să distrugă vieţile unor oameni inocenţi?

— Nu am de ales!

— Tot spui asta, folosind-o ca scuză...

Erik se apropie, coborând vocea.

— Mi-ai promis că nu te vei implica.

— Sunt implicată pentru că ei sunt prietenii mei. Am auzit că au început raziile în Leiden şi am venit să văd dacă profesorul Jacobs este încă aici. Nu este. Aceasta este pisica proprietarei apartamentului.

Reapăruse din tufiş şi îşi întinse capul, frecându-se de piciorul ei.

— Îi ascunzi pe prietenii tăi, nu-i aşa?

Ea nu răspunse.

— Te rog, Ans. Vei fi în mare pericol dacă faci asta. Nu vreau să ţi se întâmple ceva.

— Ţi-am spus. Deja au plecat în Amsterdam. Acum, până încă este legal, voi lua pisica doamnei Spielman să nu moară de foame.

Se aplecă să ia pisica şi aceasta se agăţă de ea, cu ghearele ascuţite şi torcând. Ans se întoarse şi plecă fără să-i mai spună un cuvânt. Îl iubea pe Erik. Dar ura ce făcea el.

— Poliţia vă caută pe tine şi pe Miriam, îi spuse lui Avi la întoarcere.

Furia pe care o simţea era mai presus de orice mânie pe care o simţise vreodată.

— Ei ştiu că nu aţi fost ridicaţi şi vă supraveghează apartamentul. Trebuie să creăm un loc de ascunzătoare aici, pentru cazul în care naziştii vor veni să vă caute.

— Ar face aşa ceva?

— Da. Cu siguranţă.

Hotărâră ca familia Leopold să doarmă la etajul al treilea în timpul nopţii, dar să-şi păstreze lucrurile în mansardă, aşezate într-un şifonier vechi şi într-un cufăr ponosit care abia se mai ţinea laolaltă. Era mult prea cald în mansardă pentru a sta acolo întreaga zi. Scutecele copilului erau cel mai greu de ascuns. Câteva dintre ele erau în permanenţă agăţate pe o sfoară la uscat, întinsă în mansardă. Miriam şi Avi îşi ţineau dormitorul în ordine, stând pe podea şi aranjând patul astfel încât să pară nefolosit. Perdelele de la toate cele trei etaje rămâneau închise pentru ca nimeni din stradă să nu poată privi înăuntru, casa devenind la fel de întunecată şi mohorâtă precum se simţeau cu toţii.

Ans îi ajuta să se antreneze pentru a se ascunde cât mai repede în mansardă, fără a face zgomot. Cronometră timpul de care aveau nevoie, exersând până când reuşiră să facă totul în mai puţin de două minute. De asemenea, exersară căţărarea prin fereastra lucarnei şi ghemuitul pe terasa netedă şi îngustă de sub ea, acolo unde Eloise şi Ans stătură privind bombele ce cădeau în timpul invaziei naziste. Bebeluşului nu-i plăceau aceste exerciţii şi plângea ca şi cum ar simţi anxietatea tuturor. Familia Huizenga avea vecini dincolo de pereţii casei, de ambele părţi, şi se îngrijora că cineva ar putea să raporteze plânsul bebeluşului. Bucătăreasa şi menajera fuseseră concediate.

La o săptămână după sosirea familiei Leopold, într-o seară, ıns stătea în camera de zi cu pisica ghemuită în poala ei, ascul- ànd radioul cu familia Huizenga, când cineva începu să bată cu ırie în uşa din faţă, de parcă ar fi intenţionat s-o spargă. Apăsară oneria fără să-i mai dea drumul. Când Ans sări în picioare, isica o luă la fugă. Eloise se făcu albă ca varul.

— Mergi să-i avertizezi, şopti profesorul Huizenga. Repede!

Ans se grăbi pe scări, păşind câte două odată. Când ajunse la tajul al treilea, cei doi deja intrau pe uşa mică de la mansardă.

— Sunt naziştii? întrebă Avi.

— Nu am aşteptat să văd. Grăbiţi-vă!

Traversară mansarda, păşind pe grinzi şi ţinându-şi echilibrul şa cum exersaseră, trăgând în mers scutecele de pe sfoara pe are fuseseră întinse la uscat. Avi se urcă pe ladă şi deschise gea- ıul, lăsând-o pe Miriam să se caţăre prima pe pervaz. Îi întinse poi copilul şi o urmă. Ans închise apoi fereastra, rugându-se ca lisheva să se fi obişnuit până acum cu asemenea exerciţii şi să u plângă. Ans trase lada de lângă fereastră fără să facă zgomot, poi se grăbi să iasă pe uşa mansardei. Cu fiecare pas atent şi răbit simţi cum o cuprinde teama şi mânia. Oare Erik îi trimise ici pe nazişti? Oare el o trădase? Mânia şi suspiciunea îi creşteau u fiecare minut. Oare ce rol jucase el?

Când ajunse la etajul al treilea, simţi că nu mai are aer. Închise ıcet uşa după ea şi se opri să asculte, încercând să-şi recapete uflul şi să-şi liniştească inima. Oamenii Gestapoului se mişcau epede prin casă, tropăind cu bocancii lor grei, strigând unii la lţii în germană. Erau deja la etajul al doilea şi percheziţionau ormitorul familiei Huizenga. Ans se grăbi spre dormitorul de ı etajul al treilea, pe care îl foloseau membrii familiei Leopold, entru a se asigura că arăta neatins. Apoi se duse în biroul Eloisei i aprinse lampa. Soldaţii erau chiar sub ea, cercetând dormitorul i. Sala de lucru era plină de hârtiile Eloisei. Oare soldaţii le vor iti să vadă ce scrie ea? Ans zări o copie a unui ziar ilegal lângă naşina de scris şi simţi că-i îngheaţă sângele în vine. O smulse

şi o ascunse sub bluză, apoi îşi vârî bluza în pantaloni. Data viitoare vor trebui să fie mai atenţi. Dar oare va fi o dată viitoare? Se aşeză în pragul uşii, de parcă ar fi lucrat şi ar fi fost deranjată de agitaţia de jos.

Câteva clipe mai târziu, doi soldaţi dădură buzna la etajul al treilea, dorind să ştie cine este şi ce face acolo. Ea ridică din umeri şi-şi întinse mâinile tremurânde, pretinzând că nu înţelege. Ei intrară în ambele dormitoare de la etajul al treilea, deschizând în grabă uşile dulapurilor, bătând în pereţi de parcă ar căuta compartimente secrete. Ans rămase pe loc să vadă cât de atent caută peste tot, ca să poată scrie un articol de ziar despre aceasta. Când terminară, soldaţii deschiseră uşa de la mansardă şi urcară treptele abrupte. Ans şi prietenii ei exersaseră mersul pe grinzile înguste, dar nu credea că soldaţii ar putea merge ţinându-şi echilibrul până la geamul mansardei, cu bocancii lor grei.

Aşteptă, ţinându-şi respiraţia, până când coborâră de acolo. Se uită bine la cei doi bărbaţi şi văzu cât sunt de tineri, nu erau mai în vârstă decât Erik. Ar fi dorit să-i întrebe cum de pot îndeplini această slujbă teribilă şi dacă le este dor de familiile şi casele lor din Germania. Dacă erau atât de devotaţi lui Adolf Hitler şi celui de-al Treilea Reich, încât doreau să-şi sacrifice umanitatea din ei. Nu dorea să-i urască, ştiind că este greşit să urăşti, dar nu se putea abţine.

După ce Gestapoul plecă, Ans se grăbi jos s-o liniştească pe Eloise. Femeia rămase încremenită pe sofa, de parcă ar fi dorit să dispară ascunsă între perne, în vreme ce soţul ei îngenunche pe podea în faţa ei, ţinând-o de mână. Tremura din cap până-n picioare, privind parcă direct în trecut.

— Eloise, uită-te la mine, îi spuse soţul ei, aşteptând până ea îşi ridică privirea. Eşti bine, dragă. Au plecat. Soldaţii au plecat.

— Dar săracii oameni... soldaţii i-au descoperit? şopti ea.

— Nu. Sunt în siguranţă acum. Toţi trei.

— N-o să poată continua în felul acesta, Herman. Mai devreme au mai târziu, copilul va plânge în momentul cel mai nepotrivit i...

— Dar nu a plâns. Sunt în siguranţă.

Ans se aşeză pe canapea lângă ea. Trebuia să pătrundă dinolo de teama Eloisei şi să-i ofere ceva de făcut, pentru ca ea să se imtă din nou stăpână pe sine, să lupte împotriva acestei invazii ierușinate în casa ei.

— I-am privit cum caută prin casă, Eloise, şi i-am ascultat ce pun. Trebuie să scriem un articol despre asta în ziar. Îi putem ıvertiza pe alţii, să ştie la ce să se aştepte.

Eloise se întoarse cu faţa spre ea.

— Am putea ascunde mai mulţi oameni aici. Trebuie să fie şi ılţii pe care să-i putem ajuta.

Gândurile i se aşezară la loc.

— Da. Şi îi vom ajuta şi pe alţii, spuse soţul ei.

Niciunul dintre ei nu dori să meargă în pat, încă simţindu-se ⁄ulnerabili. Aşteptară o oră, apoi Ans urcă în mansardă pentru ı-i lăsa pe Miriam şi Avi să intre înapoi prin geam. Ca Eloise, Miriam era palidă şi tremura din cap până-n picioare. Bebeluşul dormea, dar Miriam refuză să-i dea drumul.

— În seara aceasta vom dormi aici în mansardă, spuse Avi.

Ans nu dormi deloc. De îndată ce trecu perioada de interdicie şi putu ieşi din nou afară, în dimineaţa următoare, alergă spre ıpartamentul lui Erik, să-l confrunte. Bătu în uşa lui la fel cum ăcuseră şi naziştii. Erik se bărbierea şi răspunse cu jumate de ɔarbă acoperită cu spumă.

— Ans...?

Se grăbi să intre şi închise uşa.

— Gestapoul a fost seara trecută şi ne-a percheziţionat casa. Le-ai spus unde locuiesc? I-ai trimis acolo pentru a-i căuta pe prietenii mei Miriam şi Avraham? Spune-mi adevărul.

— Nu! Nu ştiu nimic despre asta. Mă acuzi pe mine că...?

— Atunci de ce ne-au percheziţionat casa?

— Nu știu. Poate pentru că șeful tău este cel care i-a sponsorizat pe prietenii tăi. Nu au locuit cu voi la început?

Mânia ei scădea încet. El luă un prosop și-și șterse fața.

— Îmi pare rău, Erik. Nu ar fi trebuit să presupun... Dar a fost îngrozitor să ne bată în ușă, apoi să pătrundă în casă și să ne percheziționeze așa cum au făcut-o.

— Mă crezi acum când îți spun că ești în pericol? Dacă i-ai fi ascuns și ați fi fost prinși, ați fi mers la închisoare!

Ea privi în altă parte, închizând ochii. Când îi deschise din nou, văzu măsuța de lângă ușă, pe care își arunca întotdeauna cheile și insigna de poliție când ajungea acasă. De asemenea, zări o broșură cu Partidul Nazist Olandez cu o svastică pe copertă și o caricatură exagerată a unui evreu cu nasul cârn. Vederea lor aici, în apartamentul lui Erik, îi întoarse stomacul pe dos. Înghiți în sec și-și ridică din nou privirea spre el.

— Nu vreau să fim în tabere opuse în acest război. Nu ai niciun fel de compasiune pentru evrei?

— Ba da, desigur că am, dar...

— Tu trebuie să prinzi răufăcători, Erik. Aceștia sunt oameni inocenți!

— Evreii vor fi împreună în taberele de relocare. Nu poate fi așa rău cum își imaginează lumea.

— Și dacă este mai rău?

Erik rămase tăcut pentru o clipă. Apoi privirea lui o întâlni pe a ei.

— Te iubesc, Ans. Vreau ca noi amândoi să supraviețuim. Vreau să-mi petrec viitorul cu tine. Acum și americanii au intrat în război și acest lucru ne dă speranță. Între timp, promite-mi că nu-i vei sfida pe naziști și nu vei ascunde evrei. Scăpăm fie noi, fie ei.

— Crezi în Dumnezeu? îl întrebă ea.

— Ce are a face asta cu ce am vorbit noi?

— Noi amândoi răspundem în fața unei autorități mai mari. Deocamdată, tu răspunzi în fața naziștilor, dar autoritatea mea

supremă este Dumnezeu. El este Cel de care trebuie să ascult. Dacă Dumnezeu îmi cere să nu-i ascult pe naziști, trebuie să ascult de El. Așa cum tu trebuie să te supui autorităților tale.

— Nu are niciun sens. Ce fel de Dumnezeu ți-ar cere să-ți riști viața pentru altcineva?

Ans își aduse brusc aminte de un verset din Biblie: *„Nu este mai mare dragoste decât să-și dea cineva viața pentru prietenii săi."*

Abia acum pricepea Ans acele cuvinte. Înțelegea ce făcuse Isus pentru ea. În toți acești ani în care ea obișnuise să stea în biserică și să-l asculte pe tatăl ei cum citea Scriptura în fiecare seară, Biblia fusese doar o colecție de cuvinte frumoase și povești motivatoare, care nu se aplicau la viața ei. Acum era reală. Dragostea lui Dumnezeu pentru ea era reală. Și dragostea pe care o simțise pentru prietenii ei era doar o mostră a dragostei lui Dumnezeu. Da, Ans și-ar risca viața pentru ei. Își aminti de un alt verset memorat la școala duminicală: *„... și ce alta cere Domnul de la tine decât să faci dreptate, să iubești mila și să umbli smerit cu Dumnezeul tău?"*

— Erik, Dumnezeul care mi-ar cere să-mi risc viața este același Dumnezeu care Și-a dat viața pentru noi. Pentru că ne iubește.

Ans putu ghici, după expresia feței lui, că nu avea idee despre ce vorbește ea. Râseră, se sărutară, vorbiră și visară la un viitor împreună, dar, cu toate acestea, Ans nu-i împărtășise niciodată credința ei în El. *Doamne, iartă-mă.*

— Trebuie să mă pregătesc de plecare, pentru că altfel voi întârzia, spuse Erik. Ans, te rog...

— Oprește-te! Nu-mi cere să-ți promit ceva până nu-mi dai ocazia să-ți explic ce înseamnă pentru mine credința mea. Lasă-mă să-ți spun mai întâi de ce nu-ți pot face nicio promisiune.

Se întoarse și plecă fără să-și ia rămas-bun. Fără să-l sărute.

Capitolul 29

După două zile, Gestapoul se întoarse la casa cu etaj, bătând în uşă şi insistând la sonerie la ora două noaptea. Ans sări din patul ei şi dădu fuga la etajul al treilea, strecurându-se prin uşa mică ce dădea la mansardă. Avi şi Miriam, care dormeau în mansardă, deja se căţărau pe pervazul ferestrei. Ans se grăbi să păşească pe grinzi pentru a o închide în spatele lor şi a muta lada din loc. Auzi copilul scâncind la trezire şi pe Miriam liniştindu-l. Ans privi în jur pentru a se asigura că mansarda părea neatinsă, apoi fugi din nou jos, rugându-se ca ei să n-o vadă ieşind pe mica uşă spre mansardă. Bărbaţii erau mai în vârstă decât primii doi şi nu acordară nicio atenţie dezastrului lăsat în urma percheziţiei. Zăboviră mai mult şi căutară mai sârguincios. Nu-i găsiră pe membrii familiei Leopold.

După plecarea oamenilor Gestapoului, Ans rămase în salon cu Eloise şi Herman, sorbind ceaiul şi încercând să se calmeze. Niciunul dintre ei nu se putu întoarce în pat. Eloise se uita în gol, aşa cum făcu şi când naziştii invadară Olanda, doar că acum era mult mai rău. Naziştii îi invadaseră casa şi dormitorul.

Gestapoul se întoarse a treia noapte, de data aceasta într-o zi de ploaie. Când bărbaţii plecară, Miriam şi Avi erau uzi leoarcă şi tremurau, iar copilul plângea agitat.

Sosirea aceasta nedorită o scoase pe Eloise din starea de letargie.

— Familia Leopold are nevoie de un loc de ascunzătoare mai bun, spuse ea. Nu mi-e teamă pentru siguranţa mea, dar dacă Gestapoul va continua să vină în inspecţie, mai devreme sau mai târziu, tot vom face o greşeală. Pe lângă aceasta, bietul copil nu poate fi ascuns pe pervazul ferestrei pe timp de iarnă.

Dacă ei ar fi descoperiţi, Eloise nu s-ar mai putea recupera după pierderea lor.

— Cum le-am putea găsi un loc mai sigur în care să se ascundă? întrebă Ans.

— Cineva de la ziarul clandestin trebuie să ştie. Trebuie să începem de acolo. În fiecare număr se face apel la mai multă acţiune, la mai multă rezistenţă. Sigur ei au contacte cu o reţea de oameni. Aşa a operat Rezistenţa în timpul primului război.

— Merită încercat, spuse Ans. Deja ştim că putem avea încredere în ei. Dar pe cine am putea întreba?

Ans trimisese rapoartele de ştiri şi editorialele Eloisei unor persoane de contact necunoscute într-o mulţime de locuri, făcând un schimb rapid. În luna aceasta, întâlnirile avuseseră loc la observator. Nici Ans şi nici Eloise nu ştiau cine altcineva era implicat la ziar sau unde era sediul presei clandestine.

— Începe cu persoana de contact obişnuită, când te vei întâlni mâine cu ea.

Ans aşteptă la observator în ziua următoare, la timpul stabilit.

— Ascultă, spuse ea, după ce făcură schimbul prevăzut, am nevoie de ajutor. Prietenii mei trebuie să ajungă într-o ascunzătoare.

— Sunt evrei? şopti femeia.

Ans dădu din cap aprobator.

— Ziarul cheamă oamenii la rezistenţă activă, deci ştiu că sunt oameni care simt la fel ca mine, oameni care vor să opună rezistenţă. Presupun că ai contacte cu Rezistenţa. Mă poţi pune în legătură cu ei?

Femeia privi în jur, de parcă i-ar fi fost teamă că deja vorbiseră prea mult.

— Sunt doar o verigă din lanţ. Nu am un răspuns. Dar voi transmite mesajul tău.

Pe măsură ce zilele treceau, Ans dorea tot mai mult să-l vadă pe Erik şi să-i explice credinţa ei. Vorbiseră la telefon de câteva ori, dar el încă lucra pe timp de noapte şi dormea în timpul zilei şi ea dorea să fie cu el în persoană atunci când îşi împărtăşeşte credinţa. „Te iubesc, Ans", spunea el de fiecare dată. Şi ea îl iubea şi dorea ca el să înţeleagă ce o determina să facă aceste alegeri.

După următoarea întâlnire a lui Ans cu persoana de contact de la ziar, găsi acest mesaj în geantă: „Du-te la Hortus Botanicus duminică la ora unu. Uită-te la plante. Cineva te va contacta."

În după-amiaza de iulie, când Ans sosise acolo, în sera enormă de sticlă de la grădina botanică era o căldură aproape insuportabilă. Rătăci prin jur, uitându-se la plantele tropicale, până când un om de vârstă mijlocie cu ochelari cu ramă metalică se apropie de ea. Avea părul deschis la culoare, o mustaţă blondă stufoasă şi părea cât se poate de obişnuit – un învăţător sau un funcţionar bancar – şi deloc asemănător cu felul în care îşi imaginase ea că trebuie să arate un luptător al rezistenţei.

— Bună, draga mea verişoară! spuse, întinzându-şi braţele spre ea. Ce mă bucur să te văd! o sărută el pe amândoi obrajii. Acum haide alături de mine, îi spuse mai în şoaptă. Admirăm plantele. Spune-mi Havik.

Inima lui Ans bătea cu putere, de parcă avea să-i sară din piept. Înţelese, privind nasul lui încovoiat şi ochii ageri, de ce primise numele de cod Şoimul. Păşi alături de ea câteva clipe, dându-i timp să se liniştească.

— Înţeleg că te întâlneşti cu un poliţist, spuse în cele din urmă. Un membru al NSB*.

Ea se opri, speriată de cunoştinţele lui privind viaţa ei privată.

— Cum... cum de ştii asta?

---

* Nationaal-Socialistische Beweging, în olandeză, Mişcarea Naţional-Socialistă din Ţările de Jos, cunoscută şi ca Partidul Nazist Olandez (n.ed.)

— Este treaba noastră să ştim. De aceea livrezi articolele unei persoane de contact şi nu ziarului. De aceea nu ştii unde se află tipografia.

— Nu aveţi încredere în mine?

— Scuteşte-mă de asemenea reacţii. În joc sunt vieţile oamenilor. Nu te pot tortura să le dezvălui unde se află sediul nostru dacă nu ştii unde este. Sau cine suntem. Continuă să mergi.

O luă mână şi i-o trecu pe sub braţul lui.

Puţini oameni veniseră la seră în căldura aceea de vară, dar, când Ans şi Havik trecură pe lângă un alt cuplu, el îi şopti ceva încet, arătându-i plantele şi copacii. Arătau ca doi oameni care se bucurau de o după-amiază liberă.

— Prietenul tău poliţist ştie că te întâlneşti cu mine? întrebă el, când rămaseră din nou singuri. Şi că prietenii tăi evrei au nevoie de un loc de ascunzătoare?

— Ştie că sunt prietenii mei şi că sunt revoltată de ceea ce le fac naziştii... şi de ceea ce îl obligă pe el să facă. Dar i-am spus că prietenii mei s-au mutat în Amsterdam. Nu i-am spus că mă întâlnesc cu tine.

— Bine.

— Dar Erik nu este ca ei. El doar se preface a fi de partea naziştilor. S-a alăturat Partidului Nazist pentru a-şi păstra slujba.

— Atunci de ce nu îi ceri lui ajutorul? De ce nu-i spui că ai nevoie de un loc în care să-i ascunzi pe prietenii tăi?

Întrebarea o luase pe nepregătite. Nu ştia de ce. Şi totuşi ştia.

— Nu eşti sigură că poţi avea încredere în el, nu-i aşa? întrebă Havik.

— Nu vreau să-i creez probleme lui Erik. M-a scăpat după ce m-a prins livrând ziare. Nu m-a denunţat.

— Ai învăţat prima lecţie din cadrul Rezistenţei: nu te încrede în nimeni.

— Am încredere în tine.

Havik aşteptă până un alt cuplu trecu de ei.

— Nu uita: dacă noi am reușit să te urmărim și să aflăm totul despre tine, atunci prietenul tău și prietenii lui naziști vor reuși și ei.

Gândul că era vulnerabilă o sperie și o înfurie pe Ans. Apoi se gândi la Miriam și la Avi, care erau căutați și vânați de naziști, și își lăsă deoparte temerile ei.

— Aș face orice pentru a-mi salva prietenii. Te rog să-mi spui cum s-o fac.

— Câți sunt?

— Trei. Mir...

— Oprește-te. Nu-mi spune numele lor.

Trase aer în piept și începu din nou:

— Au venit în Olanda ca refugiați din Germania. Prietena mea este un pic mai mare decât mine, căsătorită cu un bărbat din Berlin. Au un copil mic...

— Un copil mic! Havik se opri din mers. Cât de mic?

— A împlinit un an în martie.

El clătină din cap.

— Este foarte greu să ascunzi copii mici cu părinții lor. Familiile sar în ochi. Copiii plâng și, astfel, ascunzătorile pot fi descoperite. Dar singur, un copil ar trece drept orfan.

— Știu. De aceea trebuie să-i mutăm într-un loc sigur. Gestapoul a percheziționat casa noastră de trei ori. Nu i-au descoperit pe prietenii mei, dar noi ne temem că s-ar putea ca fetița să plângă la momentul nepotrivit sau că vecinii noștri o vor auzi.

— Este înțelept să nu aveți încredere în vecinii voștri. Unii dintre ei observă prea multe. De aceea pe copiii mici îi ascundem separat, ideal cu familii din orașe mici sau undeva la o fermă de la periferie.

Ans se gândi imediat la ferma părinților ei. Elisheva ar fi în siguranță acolo.

— Mama sau tata ar putea fi luați drept olandezi? întrebă Havik, înainte ca ea să poată spune ceva.

Ans se gândi la părul lor de culoare închisă şi la barba neagră a lui Avi.

— Nu, niciunul dintre ei. Vorbesc olandeză cu accent german.

— Asta este o problemă.

Havik părea să fi căzut pe gânduri. Nu prea părea animat de speranţă.

— I-ai putea ajuta pe prietenii mei? O vei face?

— Da, da, desigur. Pentru copil va fi cel mai dificil de găsit un loc. Pot găsi locuri pentru părinţi, dar nu împreună.

Ans simţi că i se sfâşie inima pentru ei, forţaţi fiind să îndure şi alte despărţiri. Şi renunţarea la Elisheva părea de neimaginat.

— Multe dintre locurile noastre de ascunzătoare sunt fluide, continuă el. Sunt razii, informatori; oamenii se mişcă şi rareori stau în acelaşi loc pentru mai multă vreme, asta dacă nu sunt olandezi nativi; aceştia pot juca rolul unei menajere sau al unui văr îndepărtat venit în vizită. Situaţia o cere, familiile trebuie despărţite şi dizolvate în mulţime: se găseşte loc pentru unul aici, pentru doi dincolo. Adesea, ei sunt ascunşi pentru o vreme, apoi ceva îi pune în pericol şi cărţile sunt din nou amestecate. Înţelegi?

— Cred că da... şi cred că ştiu un loc pentru copil. Părinţii mei deţin o fermă la ţară, în afara oraşului Leiden. Dar trebuie să inventăm o poveste pentru a explica de unde vine copilul, pentru că oamenii de acolo ştiu totul despre toţi.

— Crezi că familia ta va înţelege riscul şi ar fi dispusă să şi-l asume? Dacă vor fi prinşi ascunzând un copil evreu, vor fi arestaţi.

Ans ezită. Mama şi tata o vor face cu bucurie. Cunoştea credinţa lor de neclintit. Întrebarea era: voia ea să-şi pună familia în pericol? Nu doar pe mama şi tata, dar şi pe Wim şi pe Maaike.

— Aş putea merge până la ei să-i întreb.

— Nu. Nu trebuie să fii văzută mergând încolo şi încoace fără motiv. Nu fă nimic ce i-ar putea face suspicioşi pe vecinii lor şi pe prietenul tău.

— Lui Erik îi pasă de mine. Este un om bun...

— Este prieten şi cu această familie de evrei?

Ans îşi întoarse privirea, clătinând din cap şi amintindu-şi toate scuzele pe care Erik le invocase pentru a evita să-i întâlnească sau să mănânce în apartamentul lor.

— Erik nu i-a întâlnit niciodată.

— Să nu ai încredere în nimeni, spuse el vehement.

Trecuseră a doua oară pe aleile din interiorul serei şi ajunseră la uşa de ieşire. Ans se simţi uşurată când ieşi din locul acela umed şi năduşitor.

— Când s-a născut copilul? întrebă.

— Anul trecut pe 7 martie.

— Numele ei?

— Elisheva. Numele olandez este Elisabeth.

— Ştii podul peste Oude Vest lângă Beestenmarkt?

— Da.

— Vino acolo peste o săptămână la ora patru, şi aruncă de pe pod pâine la lebede.

— Cu prietenii mei?

— Singură. Dar adu buletinele lor de identitate. Spune-le să fie gata de plecare imediat. Ai vreun văr?

Îi păru o întrebare ciudată.

— Da. Mai mulţi.

O sărută pe obraz.

— Sunt unul dintre ei.

Îl privi pe Havik îndepărtându-se, apoi plecă spre casă, să le spună prietenilor ei vestea plină de speranţă şi sfâşietoare în acelaşi timp.

Capitolul 30

Miriam se aşeză pe o scândură instabilă din centrul mansardei sufocante, cât mai departe de pereţii comuni cu vecinii casei, şi îşi petrecu arcuşul peste corzile viorii. Avi meşterise o surdină care să se potrivească pe căluşul instrumentului, pentru a atenua intensitatea sunetului, dar ea încă îşi făcea griji de fiecare dată când exersa. Însă trebuia să continue să cânte. Sunetul o liniştea pe Elisheva şi o ajuta să adoarmă, iar pe Miriam o însufleţea şi o mângâia.

Elisheva adormise pe o pătură lângă Avi, purtând doar un scutec, în vreme ce tatăl ei îi făcea vânt să se răcorească. Şi lui îi plăcea s-o audă pe Miriam cântând. Muzica îi adusese împreună în tabăra de refugiaţi şi-i liniştise atunci, la fel ca psalmii pe care Avi îi citise cu voce tare. Acum îi citea pe cei plini de durere, plângeri în care Cel Atotputernic era întrebat *de ce* şi *până când*. În această după-amiază, aşteptând ca Ans să se întoarcă de la întâlnirea cu persoana de contact a rezistenţei, au folosit un psalm ca rugăciune: *„Ai milă de mine, Dumnezeule, ai milă de mine! Căci în Tine mi se încrede sufletul; la umbra aripilor Tale caut un loc de scăpare până vor trece nenorocirile."*

Miriam cântă melodia emoţionantă a lui Ceaikovski, încă jelindu-l pe Abba.

— De ce nu a venit cu noi? întreba ea din nou şi din nou.

— Nu ar fi putut îndura starea asta, explică Avi, după ce Gestapoul se întoarse pentru încă o razie surpriză. Nu a vrut să ne distrugă şansele de supravieţuire. Cred că mama ta gândea în acelaşi fel. Cred că de aceea nu a plecat împreună cu voi din Köln.

Aerul din mansarda sufocantă le îngreuie respiraţia. Ea şi Avi acum stăteau aici tot timpul. Gestapoul venea la întâmplare, fiecare vizită neanunţată fiind un adevărat coşmar. Profesorul Huizenga instalase o altă sonerie lângă uşa din faţă, care se auzea până în mansardă, pentru a-i avertiza atunci când trebuiau să se ascundă. Până la acest moment, soneria şi bătăile puternice din uşă i-au avertizat, dar, dacă naziştii ar decide să bată încet şi să-i ia prin surprindere? Sau dacă s-ar ivi vreun vecin băgăcios?

Miriam nu-şi putea aminti ultima dată când dormise bine sau când ieşise afară la lumina zilei şi la aer curat. Cât de frumos trebuie să fie să te plimbi de-a lungul canalelor de apă şi să stai sub copaci. Şi cât de plăcut trebuie să fie să simtă din nou căldura soarelui pe faţa ei! Dar Miriam şi Avi erau prea speriaţi pentru a ieşi măcar în curtea mică din spate, după lăsarea întunericului, temându-se că i-ar putea vedea vecinii şi temându-se că Gestapoul s-ar putea întoarce. Dacă ţineau deschis geamul de la mansardă, puteau zări uneori stelele, prin desişul copacilor.

— Nu încercăm să ne scăpăm de voi, spuse profesorul Huizenga, când luară decizia de a contacta rezistenţa. Dar aveţi nevoie de un loc mai bun de ascunzătoare, un loc mai sigur. Americanii sunt încă departe de a elibera Europa şi nu puteţi continua aşa prea multă vreme.

El nu o spuse, dar raziile Gestapoului şi posibilitatea de a fi descoperiţi îi afectau pe toţi, în special pe Eloise.

Miriam numai ce începuse să cânte tema din concertul pentru vioară a lui Mendelssohn, când auzi cum se deschide uşa de la mansardă şi apoi paşi ce urcă scările.

— M-am întors, spuse Ans. Haideți jos și vă voi spune vouă și familiei Huizanga ce am aflat.

— Sunt vești bune? întrebă Avi, luând în brațe copilul care dormea.

Ans scoase un suspin:

— Sunt vești grele.

Se adunară în dormitorul familiei Huizenga, o încăpere elegantă și plină de decorațiuni care lui Miriam îi păru o priveliște dintr-un basm. Ea dormise într-un dormitor ca acesta în casa bunicii ei din Köln. Se întreba dacă Elisheva va putea dormi vreodată într-un dormitor liniștit, care să fie numai al ei. Avi așeză fetița pe pat și se așeză lângă ea, bătând-o ușor pe spate, ca să nu se trezească. Miriam era prea agitată ca să poată sta jos, gata să fugă în orice moment în locul lor de ascunzătoare din mansardă.

Eloise se așeză într-un fotoliu lângă fereastră, perdelele închise legănându-se ușor în briza caldă. Azi părea calmă, așteptând ca Ans să le spună ce aflase. Dispoziția ei părea să oscileze nebunește, rareori găsindu-și echilibrul; fie era plină de energie, scriind rapoarte și editoriale, fie stătea și privea în gol. Soțul ei și Ans știau cum s-o ajute să-și păstreze echilibrul, dar uneori Miriam se întreba dacă nu cumva războiul îi va face pe toți să-și iasă din minți.

— Spune-ne ce ai aflat, Ans, spuse profesorul Huizenga. Noi toți sperăm că ai vești bune.

El tocmai se întoarse de la lucru și stătea lângă soția sa, mângâindu-i umărul. Nu mai lucra la universitate. Chiar și după ce naziștii o redeschiseră, profesorii și studenții aleseseră mai degrabă s-o păstreze închisă, decât să semneze jurământul de loialitate cerut de naziști.

— Este pentru prima dată când Universitatea din Leiden a fost închisă, de la înființarea ei în 1575, le spusese el.

Fratele mai mare al profesorului, un bancher, îi oferise un serviciu, pentru ca naziștii să nu-l trimită într-un lagăr de muncă.

Pe când se pregătea să le explice ce aflase, Ans se arătă agitată.

— Veste bună este că ei doresc să vă caute o ascunzătoare mai sigură. Rezistența vă va face buletine de identitate false, fără însemnul *J*. Dar îmi pare rău să vă spun că nu puteți rămâne împreună toți trei.

Miriam simți că rămâne fără aer, de parcă plămânii i-ar fi fost strânși de un pumn uriaș.

— Dar cu siguranță Miriam și fetița vor rămâne împreună, nu-i așa? întrebă Avi.

Ans își scutură capul.

— Îmi pare rău...

Miriam se lăsă pe pat lângă Avi, cu gândurile învălmășindu-i-se în cap.

— Dar... încă o alăptez pe Elisheva. Are nevoie de mine!

— Știu, știu! Dar tu și Avi trebuie să vă ascundeți într-un loc retras și poate că vă veți muta de multe ori dintr-un loc în altul. Cel mai mare obstacol în găsirea unui loc permanent este că nu sunteți olandezi. Accentul vă va da de gol. Evreii olandezi se pot ascunde ca menajere sau persoane evacuate, iar ei cunosc suficient de bine această țară ca să treacă de un interogatoriu. În ce vă privește pe voi, de îndată ce veți vorbi, ei vor ști cine sunteți.

— Și fetița? suspină Miriam. Unde o vor duce?

— O voi lua pe fetița voastră la ferma părinților mei, unde va fi în siguranță. Cu toții știm cât de greu a fost s-o ascundem și s-o ținem liniștită. Nu va putea crește frumos dacă va trebui s-o ascundem tot timpul. Cel mai sigur loc pentru ea este la țară. Rezistența poate să-i facă documentele care spun că este orfană.

Miriam gemea.

— Știu că va fi greu, spuse Ans, îngenunchind înaintea ei. Dar părinții mei o vor crește și o vor iubi ca pe fiica lor, până când totul se va termina. Sunt oameni minunați și Elisheva va fi în siguranță acolo. Va avea suficientă mâncare și suficient lapte să bea, va putea alerga și se va putea juca afară cu sora mea Maaike, la soare și aer curat.

Miriam își plecă fața în mâini și începu să plângă. Tot ce spunea Ans era adevărat. Dar cum și-ar putea lăsa copilul? Și soțul. Avi o luă în brațe și o legănă. Trupul îi tremura de suspine. Camera rămase cufundată în tăcere pentru câteva minute, după care vorbi Eloise:

— Spune-i persoanei tale de contact din Rezistență că, deși eu și Herman nu putem să-i ascundem pe Miriam și Avi, am putea să ascundem niște evrei olandezi deghizați ca menajere, și chiar o asistentă medicală personală.

— Da, am să-i spun, zise Ans.

Copilul se fâstâci și se trezi, privind în jur cu o față îngrijorată, de parcă s-ar mira neștiind unde se află. Miriam o ridică și o ținu în brațe. Avi îi mulțumi lui Ans și amândoi se întoarseră în mansarda sufocantă, cu căpriorii prăfuiți și pânzele de păianjen, pentru a fi singuri. Elisheva se agită, dorind să se elibereze din strânsoarea lui Miriam și să se târască pe jos. Acesta nu era un loc potrivit pentru un copil.

— Tu și Elisheva sunteți singurii membri de familie care mi-au mai rămas, se plânse Miriam. Cum mi-aș putea lăsa copilul? Cum te-aș putea lăsa pe tine?

— Știu, știu.

Avi o ținu în brațe, în timp ce ea plângea.

— Dar ei au dreptate, Miriam. Dacă vom fi separați, vor fi mai multe șanse ca unul dintre noi să supraviețuiască. Nu o putem ține pe Elisheva cu noi, să crească într-o teamă constantă. Aici nu poate striga, nu poate alerga și nu se poate juca. Va avea o viață mai bună și mai sigură cu familia lui Ans. Și noi vom ști unde o vom putea găsi când acest război se va termina.

— Nu cred că războiul se va termina vreodată. Naziștii vor continua să ne vâneze până în ziua în care vom muri.

— Dar cel puțin fiica noastră ar putea supraviețui.

Știa că ar putea-o pierde pe Elisheva, dacă nu o lăsa să plece. Voia să profite de această șansă, ca să o ajute pe fiica ei să supraviețuiască. Îi ceru Eloisei hârtie și un stilou și se așeză la birou,

pentru a concepe două scrisori. Putea auzi vocea blândă a lui Avi, care se juca pe holul din faţa camerei cu Elisheva, şi râsul încântat al fiicei ei, care făcea paşi mici, lipindu-se de mâna tatălui ei.

Lacrimile udară foaia, în vreme ce Miriam îi scrise mai întâi mamei lui Ans. Când termină, Miriam concepu o a doua scrisoare, adresată fiicei sale.

Dragă Elisheva,

Din momentul în care te-ai născut, ai fost bucuria şi viaţa noastră. Să ne luăm rămas-bun de la tine şi să te lăsăm să pleci a fost cel mai greu lucru pe care a trebuit să-l facem vreodată. Dar eu şi tatăl tău nu avem nicio altă modalitate de a te salva. Singura şansă ca tu să fii în siguranţă, să trăieşti, să creşti şi să devii într-o zi o femeie este să te încredinţăm în braţele iubitoare ale unei alte mame. Eşti mult prea mică pentru a înţelege aceste vremuri întunecate şi alegerile dificile pe care am fost forţaţi să le facem. Mulţi oameni buni şi iubitori îşi dau vieţile pentru a elibera lumea de răul care a cauzat despărţirea noastră. Oamenii şi-au riscat vieţile pentru a salva familia noastră şi mă rog să găsim o cale prin care să le mulţumim.

Dacă ne vom întâlni din nou, dragă Elisheva, ziua aceea va fi la fel de plină de bucurie ca cea în care te-ai născut. Dacă nu ne vom mai întâlni până pe Lumea Cealaltă, te rog să-ţi aminteşti de mine şi de tatăl tău din pozele acestui album şi să ştii că te-am iubit cu preţul vieţilor şi cu fiecare bătaie a inimilor noastre.

Dumnezeu să fie cu tine, copilul meu drag!

Mama ta iubitoare

Miriam aşeză cele două scrisori în albumul de poze, planificând să-l trimită cu Elisheva, împreună cu sfeşnicele de argint ale bunicii sale.

— Crezi că Dumnezeu ne-a părăsit, Avi?

— Nu, nici să nu te gândeşti la asta. Nu vezi cum s-a îngrijit Dumnezeu de noi prin familia Huizenga şi părinţii lui Ans?

Niciodată să nu te îndoiești de bunătatea Lui. Și nu renunța niciodată la speranță.

— Știu că trebuie să fiu tare. Și voi fi.

Dar durerea din inima ei și gândul despărțirii de Avi și de Elisheva erau atât de devastatoare, încât se temea că va muri de inimă rea. Își scoase din nou vioara și cântă o melodie din Ceaikovski, sperând ca ei să-și amintească de ea ori de câte ori vor auzi muzica unei viori.

Capitolul 31

La ora stabilită, Ans se îndreptă spre podul de lângă Beestenmarkt, încercând să se plimbe relaxată de-a lungul canalului, fără să privească în jur şi fără să se arate agitată. Dacă se va întâlni cu Erik, va trebui să mintă şi să-i spună că Havik era vărul ei. I se părea ciudat că, deşi se întâlneau deja de trei ani, Erik nu o întrebase nimic de familia ei. Nimeni nu o aştepta pe pod, aşa că scoase fărâmăturile de pâine veche din geantă şi aruncă din ele pe apa de dedesubt. Auzi bătăi de aripi şi o mulţime de raţe năvăliră măcăind spre bucăţile de pâine ce pluteau pe suprafaţa apei.

Trecură câteva minute până se ivi Havik, venind din direcţia staţiei de tren, cu o geantă pe umăr, ca şi când ar fi ieşit la o plimbare de după-amiază. Ans, care era foarte agitată, îşi dorea să se poată arăta la fel de degajată ca el.

El zâmbi şi o sărută pe obraji.

— Bună, verişoară!

Apoi stătură unul lângă celălalt, aruncând bucăţi de pâine peste balustradă.

— Copilul este acum Elisabeth Jager din Noordwijk. Mama ei a murit de tuberculoză, iar tatăl ei nu poate avea grijă singur de ea, după evacuările de pe coastă. El lucrează la căile ferate şi călătoreşte mult. Te las să inventezi singură o legătură cu familia

'oastră. Exersează relatarea acestei poveşti până când o vei putea pune natural.

— Am adus în geantă buletinele de identitate ale părinţilor.

Urma să schimbe genţile înainte de despărţire.

— Îţi sugerez să mergi la ferma familiei tale cu trenul, cât de ârziu se poate, ca să ajungi acolo aproape de ora stingerii, când ste deja întuneric. Pleacă de îndată ce e voie să ieşi afară în dimieaţa următoare, dintr-o altă staţie, dacă este posibil. Dacă te ntâlneşti cu cineva cunoscut şi te întreabă despre copil, ai putea are minţi convingător?

— Da.

Ar putea face orice pentru Elisheva.

— Îţi doresc numai bine şi ţie, şi copilului.

— Mulţumesc.

— Vom avea nevoie de o săptămână să pregătim buletinele de dentitate pentru prietenii tăi. Deja avem în minte câteva variante le ascunzători pentru ei. Un medic, doctorul Elzinga, va veni la oi acasă cu instrucţiunile necesare.

— Ştii unde locuim?

— Desigur.

Descoperirea aceasta îi trimise fiori pe şira spinării. Şi numai o singură greşeală, o singură scăpare a cuiva din grupul de Rezistenţă i-ar putea expune pe ea şi pe familiile Huizenga şi Leopold la mare pericol. De acum, avea să-i pună în primejdie şi pe părinţii ei. Ans dorea să creadă că aceasta era sursa îngrijorării ui Erik pentru ea, motivul pentru care el o rugă să nu se implice. Fata refuză să creadă că omul pe care îl iubea împărtăşea convingerile naziste.

— Familia la care lucrez doreşte să-i ajute şi pe alţi oameni. Două sau trei femei ar putea locui acolo ca menajere şi una ca asistentă medicală personală. Dacă refugiatele sunt evreice olandeze, ei ar putea pretinde că sunt rudenii. Doamna Huizenga este belgiană.

— Bun. Şi tu eşti dispusă să îndeplineşti rolul unui curier?

— Ce ar trebui să fac?

— Oamenii din ascunzători, aşa ca prietenii tăi, trebuie să fie hrăniţi, ceea ce înseamnă că au nevoie de cartele de alimente. Noi le obţinem jefuind oficiile poştale, dar avem nevoie de curieri care să le distribuie în casele cu ascunzători, împreună cu acte de identitate false. Vrei să ne ajuţi?

Îi promisese lui Erik să nu livreze ziare clandestine, dar buletinele de identitate şi cartelele false erau altceva. În ciuda pericolului la care s-ar fi expus, Ans nu ezită nicio clipă.

— Da, sigur că voi ajuta.

— Ai o bicicletă?

— Da.

— Şi curaj?

— Cred că da.

Inima îi bubuia mai tare cu fiecare răspuns.

— Va fi nevoie şi să călătoreşti cu trenul în Den Haag, Utrecht, Amsterdam sau unul dintre multele oraşe mici în care oamenii sunt ascunşi. Dacă vei fi prinsă cu acte şi cartele de alimente false, vei fi arestată şi trimisă în închisoare.

Ans îşi aminti nedreptatea care conduse la asemenea fapte. *„Ce alta cere Domnul de la tine, decât să faci dreptate, să iubeşti mila şi să umbli smerit cu Dumnezeul tău?"*

— Înţeleg, spuse Ans. Dar totuşi vreau să ajut.

— Bun. Îţi suntem recunoscători. Munca în rândul Rezistenţei este în creştere şi trebuie să ne extindem reţeaua. Când naziştii i-au recrutat pe toţi ofiţerii militari olandezi acum câteva luni, mulţi dintre ei s-au ascuns ca *onderduikeri*. Avem nevoie de oameni de încredere, care să poată oferi locuri de ascunzătoare.

— Bunicul meu a spus congregaţiei sale să se opună naziştilor. El ştie care dintre enoriaşii săi este om de încredere. Aş putea vorbi cu el.

— Ar fi mai bine dacă am face-o noi. Cum l-am putea contacta?

— Pot să-ţi scriu.

— Nu. Pur şi simplu spune-mi. Niciodată nu scrie nume sau adrese, căci ar putea să cadă în mâini rele. Poţi minţi? Sau, mai important: eşti dispusă să minţi?

— Da.

— Ia copilul cu tine la fermă de îndată ce vei găsi o scuză plauzibilă pentru a călători acolo.

— Ar trebui să-i sun pentru a-i înştiinţa dinainte?

— Niciodată să nu presupui că o convorbire telefonică este sigură. Voi lua legătura cu tine.

Ans luă geanta lui Havik şi porni imediat spre casă, pentru a le povesti lui Miriam şi Avi despre cele aflate.

Capitolul 32

Elisheva adormi într-un târziu în braţele lui Miriam. Îi administrară o doză mică din calmantul Eloisei, înainte de a o înveli într-o păturică, pregătind-o pentru călătoria pe care avea s-o facă până la fermă.

— E timpul să plec, spuse Ans.

Crezu că i se va frânge inima când Miriam scoase un suspin şi o strânse pe Elisheva aproape de inima ei, pentru ultima dată.

— Te iubesc, fetiţa mea dragă, spuse ea, înainte de a o săruta de bun-rămas.

Avi o luă pe fiica lor din braţele lui Miriam şi făcu acelaşi lucru, murmurând o rugăciune deasupra ei, înainte de a aşeza copilul care dormea în căruciorul cu care avea să meargă la gară. Lacrimile îi brăzdau faţa.

Ans ieşi repede din casă, pentru a nu le provoca celor doi membri ai familiei Leopold şi mai multă suferinţă. Profesorul Huizenga o ajută pe Ans să manevreze căruciorul, când ieşi prin uşa din faţă. El şi Eloise o vor conduce pe Ans la gară şi se vor întoarce acasă aducând căruciorul gol. Dacă Gestapoul va face o razie a casei în vreme ce ei trei vor fi plecaţi, Avi şi Miriam se vor ascunde singuri pe terasa din afara ferestrei de la mansardă. Avi

adăugase un mâner în exteriorul ramei ferestrei, astfel încât să o poată închide în spatele lor, fără ajutorul lui Ans.

Călătoria până la gară le luă cincisprezece minute. Eloise mpinse căruciorul şi profesorul cărase valiza cu hainele Elishevei şi câteva dintre lucrurile lui Ans, de care avea nevoie pentru a petrece noaptea la fermă. Geamantanul mai conţinea şi albumul de poze, pe care Miriam îl aduse cu ea din Köln. O implorase pe Ans să-l ia cu ea, spunându-i: „Te rog să-l păstrezi pentru Elisheva, ca să-şi amintească de noi. Spune-i că aceste sfeşnice de argint au aparţinut cândva bunicii mele." Dacă naziştii ar fi văzut pozele, ar fi ştiut imediat că sunt ale unui evreu. Deşi era foarte periculos să aibă asupra ei un asemenea album, Ans nu putu refuza cererea lui Miriam.

Ajunseră pe platformă numai cu câteva minute înainte de ora la care trenul trebuia să plece, pentru a reduce posibilitatea unei întâlniri cu Erik. Eloise luă fetiţa din cărucior şi i-o întinse lui Ans. O simţi grea în braţele ei, dar povara responsabilităţii ei era chiar mai grea.

— Fii atentă, şopti Eloise. Ai grijă. Nu risca inutil.

O sărută pe Ans de bun-rămas, la fel cum ar face o mamă cu fiica ei, şi profesorul îi întinse valiza.

Ans urcă repede şi ocupă un loc. Simţi o mare uşurare că trenul plecă din gară şi ea nu se întâlnise cu soldaţii nazişti sau ofiţerii de poliţie din Leiden. Nu era o călătorie lungă, dar, trebuia să coboare şi să ia un alt tren.

Ajunse fără probleme la prima oprire şi aşteptă pe o bancă din gară următorul tren. Din nou, nu observă niciun soldat nazist şi urcă în al doilea tren fără incidente. Era aproape acasă. Dar, când trenul intră într-una dintre staţii, Ans zări soldaţi nazişti pe platformă, aşteptând să urce. Intrară într-unul dintre vagoanele din mijloc şi porniră în direcţii opuse, unul spre partea din faţă a trenului şi celălalt spre cea din spate, cerând tuturor buletinele de identitate. Fata se rugă ca trenul să plece repede pentru ca

soldaţii să fie nevoiţi să coboare. Dar, când trenul şuieră şi apoi se urni din loc, naziştii erau încă la bord.

Ans nu trebuia să pară speriată. Era important ca totul să sune convingător. Veni rândul ei şi soldatul se opri lângă locul ei.

— Buletinul de identitate, *bitte*.

Ea îl scoase din poşetă, sperând ca el să nu observe cum îi tremură mâinile. Îi luă o eternitate să îl verifice, studiindu-i faţa şi comparând-o cu fotografia ei. Inima îi îngheţă când arătă spre buletin şi apoi spre copil.

— Nu eşti căsătorită, spuse cu accent în olandeză. Cine este copilul?

Ans înghiţi în sec, de teamă.

— Mama ei a murit de tuberculoză şi tatăl ei nu poate avea grijă de ea. Ei sunt din Noordwijk, de pe coastă, şi zona lor a fost evacuată. O duc să locuiască la rude.

Se holbă la ea atât de mult, încât Ans se întrebă dacă pricepuse ceva. Apoi întinse din nou mâna.

— Ai un document ca dovadă?

Ans căută în geantă şi scoase certificatul de naştere al Elishevei. Oare va observa el că este fals? În vreme ce soldatul studie îndelung hârtiile, ea îşi plecă privirea spre faţa frumoasă a copilului, rugându-se ca niciodată înainte. În cele din urmă, el îi înapoie documentele şi trecu la următorul pasager. Ans se lupta să-şi reţină lacrimile de recunoştinţă, mulţumindu-I lui Dumnezeu.

Când trenul ajunse în satul ei, soarele coborâse mult la orizont. Havik îi spuse că nu era bine să telefoneze dinainte, aşa că planificase să meargă pe jos până la casa parohială şi să-i ceară bunicului ei s-o ducă la fermă cu maşina. Coborî din tren fără să aştepte venirea însoţitorului de călătorie şi se grăbi să plece din staţie, luptându-se să ţină copilul în braţe şi totodată să care valiza incomodă. Elisheva nu se trezi. Ans traversă strada, mergând repede, cu capul plecat, sperând că nu va întâlni pe nimeni cunoscut. Speranţele ei se spulberară când auzi că este strigată pe nume:

— Ans? Ans de Vries, tu eşti?

Ar fi vrut să meargă mai departe, prefăcându-se că nu auzise.)ar recunoscu vocea. Familia Van Dam locuia în casa pe lângă are tocmai trecuse. Corrie van Dam fusese cea mai bună prie- enă a ei din şcoală. Ar fi intrat la mari bănuieli dacă nu ar fi alutat-o. Se întoarse spre doamna Van Dam, care mătura în faţa asei, în lumina amurgului.

— O, bună, doamnă Van Dam.

— M-am gândit că tu eşti! Nu te-am mai văzut de o veşnicie! Cum eşti, Ans? Chiar zilele trecute mi-a spus Corrie cât de dor îi ste de tine.

Bagajul şi copilul deveneau tot mai grele. Ans lăsă jos valiza şi) mută pe Elisheva în cealaltă mână.

— A trecut ceva timp de când nu am mai fost acasă. Acum ucrez în Leiden.

— Este copilul tău? Mama ta nu ne-a spus că te-ai măritat.

— Nu, nu este al meu, răspunse Ans, încercând din răsputeri să râdă. Mama ei a murit şi tatăl nu poate avea grijă de fetiţă. Sperăm că aerul curat de la fermă îi va prinde bine.

— Este o rudă de-a voastră?

Inima îi bătea acum nebuneşte. Nu trebuie să se lase prinsă ntr-o reţea de minciuni. Toţi cei din sat îi cunoşteau pe mama, pe tata şi pe rudele lor.

— Părinţii copilului au fost prietenii mei. Îmi pare rău, chiar nu pot vorbi acum, doamnă Van Dam. Trebuie să ajung la fermă înainte de ora stingerii.

— Îi voi spune lui Corrie că eşti acasă. Sigur s-ar bucura să te vadă.

— Da, a trecut o veşnicie de când nu ne-am văzut.

Ans ridică valiza şi se grăbi să traverseze piaţa şi să ajungă la casa parohială. Pe când se apropia de uşa din faţă, zări luminile din spatele draperiilor şi ceea ce păreau a fi câţiva oameni care se mişcau prin cameră. Lăsă jos valiza şi sprijini copilul pe umăr. Bunicul avea musafiri şi ea trebuia să-i evite. Era pe punctul de a

se îndrepta spre intrarea din spate, când uşa din faţă se deschise şi unul dintre bătrânii bisericii păşi în cadrul ei. O zări înainte ca ea să se poată întoarce şi să plece.

— Bună, Ans. Nu am ştiut că te-ai întors.

Calmul ei aproape că se spulberă. Era unul dintre cei mai neînduplecaţi oameni din biserică şi îşi exprimase cândva dezaprobarea faţă de Ans şi comportamentul ei capricios.

— Tocmai am sosit cu trenul de seară.

Obrajii ei ardeau.

— Speram că bunicul mă va putea duce la fermă înainte de ora stingerii.

— Este acesta copilul tău?

— Nu, mama ei a murit şi tatăl nu poate avea grijă de ea. S-a gândit că ferma noastră va fi un loc bun pentru ea, până când situaţia lui se va schimba.

Bărbatul avu politeţea să-i ţină uşa deschisă şi s-o ajute cu geamantanul. Dar alţi trei prezbiteri erau lângă uşă şi se pregăteau de plecare. Unul dintre ei, dirigintele de poştă al satului, era căsătorit cu vara mamei, Truus. Cu siguranţă că toţi au auzit conversaţia şi probabil că abia aşteptau să le spună vestea şi nevestelor lor. Fiica risipitoare se întorcea acasă, furişându-se pe întuneric... cu un copil în braţe. Ar fi trebuit să se gândească mai bine cum avea să fie văzută sosirea ei acasă.

Ans intră în salon, unde scaunele erau adunate în cerc. Bunicul păru uimit când o zări pe Ans, dar îşi reveni repede şi şi-i sări în ajutor, pretinzând că nu era deloc luat prin surprindere.

— Ai ajuns. Intră, fata mea. Pot să ţin eu copilul? Cum a fost călătoria?

— Obositoare, spuse ea, punându-i-o pe Elisheva în braţe. Dar cel puţin ea a dormit tot drumul.

El dădu la o parte păturica şi zâmbi, privind la faţa copilului.

— Trebuie să vă spun noapte bună, domnilor, zise bunicul, petrecându-i spre ieşire, încă legănând copilul. A fost o întâlnire plăcută. Ne auzim curând.

În momentul în care închise uşa şi se întoarse spre Ans, ea :bucni în lacrimi. El o îmbrăţişă cu braţul liber şi o sărută pe reştetul capului.

— Haide, să ne aşezăm pentru câteva minute.

O conduse pe sofa şi se aşeză lângă ea.

— Îmi pare rău. Ar trebui să fiu mai puternică dacă vreau să ac aşa ceva, spuse Ans printre suspine. Şi îmi pare rău că te-am urprins în felul acesta. Nu m-am gândit dinainte ce voi face lacă vei avea musafiri... şi am dat de doamna Van Dam lângă ;ară şi... şi nu am fost pregătită.

— Copilul este evreu? întrebă el.

— Cum de ai ghicit? îşi şterse ea lacrimile cu mânecile.

— Pentru că te cunosc, fata mea dragă. Cum o cheamă?

— Acum o cheamă Elisabeth. Părinţii ei sunt prietenii mei. Naziştii i-au adunat pe toţi evreii din Amsterdam, Leiden şi de)este tot şi i-au transportat în tabere de relocare.

— Da, am aflat despre aceasta din ziarele clandestine.

— Eu şi angajata mea ajutăm la ascunderea a cât mai multor)ameni, dar este greu să ascunzi un copil atât de mic ca Elisabeth.)per ca mama şi tata să aibă grijă de ea.

— Este frumoasă, spuse el, plecându-şi ochii spre fată.

— Problema este... urăsc faptul că îi pun pe mama şi pe tata n pericol, dar nu am putut să asist pur şi simplu la ce se întâm-)lă şi să nu fac nimic pentru a ajuta.

— Nu te îngrijora pentru părinţii tăi. Compasiunea pe care o simţi pentru acest copil – şi dorinţa ta de a face ceea ce este drept – sunt lucruri pe care le-ai învăţat de la ei. Nu vor ezita s-o ia, în ciuda riscurilor.

— Dar îi pun şi pe Maaike şi Wim în pericol.

— Noi toţi suntem în pericol câtă vreme naziştii rămân la putere. Singurul loc în care poţi fi cu adevărat în siguranţă este în mâinile lui Dumnezeu.

Ans începu din nou să se simtă bine, ascultând vocea liniştitoare a bunicului. Pentru prima dată de la plecarea ei din Leiden,

simți că inima nu-i mai bate nebunește, de parcă ar vrea să-i iasă din piept.

— A trebuit să spun atât de multe minciuni, bunicule, și știu ce spune Biblia despre minciuni. Încă de când eram de vârsta Maaikei, m-ai învățat cât de mult îi urăște Dumnezeu pe mincinoși. Dar acum lucrez cu Rezistența, încercând să salvez vieți, și asta înseamnă că trebuie să mint tot timpul.

— Uite, ia-o pentru câteva minute, spuse el, punându-i copilul în brațe. Vreau să-ți citesc versetele din Proverbe pe care le-am folosit în predica de săptămâna trecută.

Se ridică să își ia Biblia de pe masă, apoi se așeză din nou lângă ea, răsfoind după textul despre care vorbise. Foșnetul familiar al paginilor subțiri era cumva liniștitor.

— Uite aici ce spune, Ans, și este o poruncă: „Izbăvește pe cei târâți la moarte și scapă pe cei aproape să fie înjunghiați. Dacă zici: «Ah, n-am știut!»... Crezi că nu vede Cel ce cântărește inimile și Cel ce veghează asupra sufletului tău? Și nu va răsplăti El fiecăruia după faptele lui?". Cred că Dumnezeu este de partea noastră în această lucrare pe care o facem. Și tu, cu siguranță, nu ești singură în ceea ce faci.

— Deci este în regulă să mint?

— Nu este. Dar moașele evreice l-au mințit pe faraon pentru a salva nou-născuții evrei. Moise a fost unul dintre acești copii și el a condus milioane de oameni la libertate. Există o diferență între a minți ca să-ți salvezi pielea și în folosul scopurilor tale egoiste – pentru a ieși dintr-o încurcătură sau pentru a părea un om bun – și a minți pentru a salva viața unei alte persoane. O diferență uriașă.

— S-ar putea ca niște oameni din Rezistență să vină să te vadă. Au nevoie de locuri sigure de ascunzătoare și le-am spus că i-ai putea ajuta. Tu știi care dintre săteni este de încredere.

— Da, sigur că îi voi ajuta. Dar acum uită-te cât e ora, spuse el, când ceasul cu pendulă începu să bată. Trebuie să te duc la fermă înainte de ora stingerii.

— Este deja trecut de ora stingerii. Nu vei avea probleme?

— Pastor fiind, mi se permite un pic mai multă libertate de mișcare. Decesele și bolile și alte situații de criză nu respectă ora stingerii. Dar poate că mai bine rămâi noaptea asta la fermă, mai degrabă decât să riști să te întorci cu mine. Să sting becurile și plecăm.

Capitolul 33

Lena îi citea Maaikei o poveste înainte de culcare, când auzi o maşină venind pe drum. Cu inima plină de spaimă, se opri din citit. Era trecut de ora stingerii. Maşina parcă aproape. Motorul se opri. Auzi cum fuseseră trântite două uşi de maşină.

— Cine este, mamă? întrebă Maaike.

Nu naziştii. Te rog, nu ei.

— Nu ştiu. Tatăl tău va ieşi să-i întâmpine.

Continuă să citească, sperând să termine repede capitolul, dar apoi auzi nişte voci în bucătărie. Recunoscu vocea tatălui ei şi se simţi un pic mai uşurată. Sigur era ceva important dacă venise aici atât de târziu. Şi apoi auzi o altă voce familiară.

Ans!

Închise cartea şi se grăbi să coboare, ştiind sigur că Maaike o va urma. Lena ajunse pe ultima treaptă şi de acolo o zări pe frumoasa ei fiică, stând în bucătărie, cu un copil învelit într-o păturică în braţele ei.

— Ans! Doamne! Ce faci aici? se grăbi Lena s-o îmbrăţişeze.

Ans îi dădu copilul bunicului şi se grăbi să-şi îmbrăţişeze mama, de parcă nu ar mai fi vrut să-i dea drumul.

— Lasă-mă să mă uit la tine! spuse Lena când, în cele din urmă, se despărţiră; pe trepte se auziră paşii grăbiţi ai copiilor.

— Ai venit! strigă Maaike. În sfârşit ai venit acasă!

— Salut, Ans, spuse Wim timid.

— Wim! Fratele meu preferat! îi zise Ans.

Toţi râdeau şi plângeau şi se îmbrăţişau unii pe alţii, apoi ena îşi aminti de copil. Tocmai se trezea, întinzându-se, căscând i frecându-se la ochi de parcă ar fi dormit o sută de ani.

Lena se întinse s-o ia.

— Şi cine este acest micuţ?

— Numele ei este Elisabeth. Mama ei a murit şi are nevoie de ineva care să aibă grijă de ea.

— Hei, bună, Elisabeth. Bine ai venit la ferma noastră.

Avea nişte ochi frumoşi de culoarea ciocolatei şi păr de abanos are-i cădea în bucle moi în jurul feţei. Clipi de parcă s-ar întreba nde se află, apoi îi zâmbi Lenei, descoperindu-şi dinţii ca nişte erle mici. Lena îi zâmbi în răspuns. Avea o mie de întrebări pe are dorea să le pună, dar ele puteau aştepta până ce copiii vor fi lecat la culcare.

— Lasă-mă să văd, lasă-mă să văd! o imploră Maaike.

Lena se aşeză pe un scaun din bucătărie, îndepărtând pătura i dându-i voie Elisabethei să se ridice şi să privească în jur.

— Bună, Elisabeth, spuse Maaike. Îţi vom spune Bep, bine? 'e prietena mea o cheamă Elisabeth şi ei aşa îi place să-i spu- em. Maaike şi fetiţa păreau interesate una de alta, ţinându-se e mână şi zâmbind.

— Ţi-e foame, Ans? întrebă Lena.

— *Ja*. Nu am mâncat mare lucru înainte să plec. Eram prea ngrijorată de cum se va comporta fetiţa în timpul călătoriei.

Lena îi dădu copilul înapoi lui Ans şi o lăsă să stea de vorbă u Maaike şi cu Wim, în timp ce ea pregăti ceva de mâncare. Făcu eai pentru Pieter şi tatăl ei şi încălzi o oală cu lapte pentru a-l urna într-una din sticlele pe care Ans le adusese cu ea.

— Acum, spuse Lena când Wim şi Maaike fuseseră trimişi la ulcare, povesteşte-ne despre Elisabeth.

Ea stătea în braţele lui Ans, sorbind laptele din sticlă.

— Este evreică, spuse Ans încet. Ea şi părinţii ei au fost nevoiţi să se ascundă. Naziştii i-au ridicat pe toţii evreii din Leiden şi i-au deportat. Speram că veţi accepta să aveţi grijă de Elisheva.

— Da, sigur că o vom lua, spuse Pieter. Vom ajuta cu tot ce putem.

— Oamenii din Rezistenţa olandeză i-au făcut un certificat de naştere fals, care spune că ea este Elisabeth Jager din Noordwijk şi că mama ei a murit. Se presupune că tatăl ei călătoreşte, pentru că lucrează la căile ferate. Certificatul ar trebui să fie suficient, dacă naziştii vor vrea să-i verifice documentele. Am ezitat să vă pun în pericol pe voi, şi în special pe Wim şi Maaike...

— Avem încredere că Dumnezeu îi va păzi, spuse Pieter. Ei nu ştiu nimic despre activităţile noastre din rândul Rezistenţei.

— Ne-am rugat în privinţa aceasta, spuse Lena, privind la tatăl ei. Şi credem că Dumnezeu ne cere să facem tot ce putem pentru a lupta împotriva acestui rău. Părinţii copilului sunt bine-veniţi să se ascundă şi ei aici. Sunt sigură c-ar vrea să fie împreună.

Lena îşi putea imagina foarte bine durerea pe care trebuie s-o fi simţit mama Elisabethei când îşi încredinţase copilul pe mâini străine. Ştia bine că numai mânată de disperare ar fi în stare să renunţe la vreunul din copiii ei.

— Nu vor fi în siguranţă dacă se ascund împreună. Părinţii Elisabethei sunt refugiaţi din Germania şi vorbesc olandeza cu accent. Rezistenţa va găsi locuri de ascunzătoare pentru ei.

— Este periculos să locuieşti în Leiden? întrebă Lena. Să ştii că te poţi muta oricând înapoi aici, cu noi.

Lena îşi dorea asta in toată inima, exact aşa cum mama Elisabethei dorea ca fiica ei să fie în siguranţă.

— Trebuie să mă întorc să-i ajut pe toţi ceilalţi, mamă. Rezistenţa ascunde şi *onderduikeri* – bărbaţi care altfel ar fi trimişi în taberele de muncă naziste.

— Spune persoanelor tale de contact că ne pot trimite oameni aici, zise Pieter. Eu cu mama ta am construit locuri de ascunzătoare pentru mâncare, dar am putea ascunde acolo şi oameni, fără probleme.

— Şi eu ştiu câţiva oameni de încredere din congregaţia mea, care vor fi dispuşi să ajute, adăugă bunicul.

— Mulţumesc. Ştiu că vă vor fi recunoscători.

— Noi am format un grup local de oameni care opun rezistenţă, spuse Pieter. Am ascuns mâncarea şi am făcut tot ce am putut pentru a zădărnici planurile naziştilor. Suntem dispuşi să facem mai mult, dacă ne vei spune ce este de făcut.

— Ei bine, pe lângă locurile de ascunzătoare, spuse Ans, ei au nevoie de cartele de alimente pentru a-i hrăni pe oamenii din ascunzători. Rezistenţa le fură de îndată ce ajung la oficiul poştal, în fiecare lună. Ştiu că încalcă una dintre cele zece porunci, dar...

— Ne vom ruga Celui Preaînalt pentru iertare, spuse tata. Isus ne-a poruncit să-l iubim pe aproapele nostru, mai presus de orice. Cred că putem pune şi activităţile clandestine în această categorie.

Fetiţa termină de mâncat şi Ans i-o dădu mamei sale, pentru ca ele să se obişnuiască una cu cealaltă. Cât de mult îi plăcu Lenei să-i simtă căldura şi mişcările trupului, mirosul părului moale şi al pielii, sunetele dulci pe care le scotea. Lena se bucurase să fie mamă şi îi era dor să aibă copii aşa mici, mai ales acum, când Maaike mergea deja la şcoală. Da, ea şi Bep se vor înţelege de minune.

— Mama Elisabethei a trimis un album de poze, spuse Ans, scoţându-l din geamantan. Părinţii şi-au dorit ca Elisabeth să-şi amintească de ei, dacă cumva li se va întâmpla ceva. Ţi-a trimis o scrisoare, mamă. Şi a mai scris una pentru Elisabeth, pentru când va fi mare. Dar trebuie să ţii albumul ascuns, pentru cazul în care naziştii vă vor percheziţiona casa. Pozele ar face clară identitatea ei evreiască.

— Crezi că ar putea veni să caute ceva aici?

— Gestapoul a fost de câteva ori în casa din Leiden. De aceea a trebuit să căutăm un alt loc de ascunzătoare pentru această familie.

Fetiţa se fâstâci în braţele Lenei şi ea o lăsă jos. Se sprijini apoi de picioarele ei şi privi în jur prin bucătărie. Ans îi dădu scrisoarea trimisă de mama Elisabethei şi i-o deschise, ca s-o poată citi.

Dragă doamnă De Vries,

Încredinţându-v-o pe fiica mea, vă încredinţez o parte din inima mea. Pentru că atâta vreme cât va dura acest război, veţi fi cea care o veţi vedea crescând şi o veţi învăţa să sară, să alerge şi să cânte. Îi veţi pieptăna părul dimineaţa, o veţi îmbrăţişa de noapte bună şi îi veţi şterge lacrimile. Mă rog s-o iubiţi ca şi cum ar fi fiica dumneavoastră şi ca ea să cunoască liniştea şi siguranţa în braţele dumneavoastră.

Dacă Dumnezeu va voi, ne vom întâlni într-o zi şi voi putea să vă mulţumesc pentru că aţi avut grijă de micuţa mea fetiţă. Dacă va voi altfel, vă rog să-i spuneţi despre tatăl ei şi despre mine, Avraham şi Miriam Leopold, cu ajutorul acestor fotografii. Spuneţi-i că numele ei evreiesc este Elisheva şi că înseamnă „promisiunea lui Dumnezeu". Spuneţi-i cât de mult o iubim. Şi cât de greu ne-a fost s-o lăsăm să plece.

Cu recunoştinţă,

Miriam Leopold

— Ce decizii dificile suntem forţaţi să facem din cauza acestui război, spuse Lena.

Îşi şterse lacrimile şi strecură scrisoarea între paginile albumului. Cunoştea durerea şi teama unei mame. Mâine avea să-i dea drumul propriei sale fiice. Ans se va întoarce în Leiden şi se va pune în pericol pentru a ajuta Rezistenţa. Până când Lena nu o va ţine din nou în braţe, teama ei adâncă pentru ea nu va dispărea. Cât de mult îi ura pe nazişti pentru ceea ce făceau familiei sale.

— Pieter, va trebui să aduci vechiul pătuţ al Maaikei din pod, spuse ea. Deocamdată, pune-l în dormitorul nostru.

Ea aşternu pe pătuţ perne de pene, după ce îl curăţă de praf şi de pânze de păianjen, trebăluind prin jur pentru a-şi stăpâni emoţiile. Ştia că dacă s-ar opri din lucru, n-ar putea să facă faţă situaţiei.

După ce bunicul se întoarse în sat, iar Pieter şi Ans plecară la culcare, casa se cufundă în linişte. Dar Bep nu părea să poată adormi într-un loc străin şi în braţe străine. Plânse şi iar plânse după mama ei, în vreme ce Lena se plimba prin camerele de

a parter cu ea în braţe, deşi nimic din ce făcea nu părea s-o ›oată consola.

— Săraca de tine, murmură ea, când Bep împinse sticla cu apte pe care Lena i-o întinse. Pun pariu că şi mama ta plânge lupă tine.

Lacrimile Lenei curgeau şi se împleteau cu cele ale fetei, :ând păşea prin casa cufundată în întuneric şi stăruia înaintea ui Dumnezeu, disperată să simtă pacea Sa. Cât de mult vor mai rebui să îndure acest război, aceste despărţiri dureroase, această ncertitudine agonizantă zi de zi? Oare vieţile lor vor mai fi vreo- lată la fel? *Ai milă, Dumnezeule. Ai milă de acest copil şi de noi toţi.*

Când Lena nu mai putu plânge, începu să cânte, fredonând nelodiile imnurilor sale preferate, găsind mângâiere pe măsură :e cuvintele răsăreau în mintea ei. O legănă pe micuţa Bep în ›raţe în timp ce cânta şi, într-un sfârşit, muzica o linişti şi fata ıdormi extenuată.

Lena şi Pieter se ridicară din pat înainte de ivirea zorilor pen- :ru mulgerea vacilor şi îndeplinirea celorlalte treburi zilnice. Tatăl ei se întoarse pentru a o duce pe Ans la gară. Lena nu-şi ›utu ascunde lacrimile când o îmbrăţişă pe fată de rămas-bun. Nu aveau cum şti când se vor mai vedea din nou.

Tata se rugă pentru ei toţi înainte de plecare.

— Aminteşte-ţi numai, adăugă el sărutând-o pe Lena de :ămas-bun, tot ce vom întâmpina fiecare dintre noi vreodată, ıcum sau în viitor, este sub controlul lui Dumnezeu.

Lena se obişnui repede să-şi vadă de lucru cu un copil mic, :are-i stătea din nou pe şold. Bep era curioasă de tot ce vedea la :ermă şi privea uimită găinile care cotcodăceau şi uriaşele vaci :u pete negre. Maaike era încântată să aibă o păpuşă vie pe care ›-o îmbrace, s-o hrănească şi cu care să se joace. Dar Bep plângea lupă mama ei când era obosită sau flămândă şi dura mult până :ând Lena reuşea să o putea liniştească.

O luară pe fată la biserică duminică, deşi Lena petrecuse cea mai mare parte a timpului plimbându-se cu ea pe afară. Prietenele Lenei se adunară după serviciu în jurul ei, punând întrebări şi spunând ce copil frumos este. Lena le relată povestea pe care o repetase cu Ans: mama lui Bep murise şi, pentru că tatăl ei călătorea ca angajat al căilor ferate, nu putea avea grijă de ea. Îşi pierduseră casa după ce naziştii evacuaseră cartierul lor din Noordwijk.

În cele din urmă, enoriaşii se împrăştiară, plecând fiecare să ia masa de duminică. Lena era pe punctul de a pleca şi ea, când o observă pe vara ei aşteptând într-un colţ. Truus o trase pe Lena deoparte, şuşotind de parcă ce avea să-i spună era un mare secret.

— Cred că ar trebui să ştii că prin sat circulă bârfe despre copilul acesta.

Lena simţi cum i se întoarce stomacul. Dacă oamenii din localitate ar bănui că Bep era evreică, Ans ar fi trebuit să-i caute un alt loc de ascunzătoare. Lena se uită la Bep care se juca lângă furgoneta lor, ţinând-o de mână pe Maaike. Deja iubea zâmbetul lui Bep, ochişorii ei şi cârlionţii ei negri.

— Eu nu ascult bârfele, Truus, şi nici tu n- ar trebui s-o faci.

— Ei bine, poate că de data aceasta ar trebui. Se întorc împotriva ta şi a familiei tale, şi ar fi mai bine să te îndreptăţeşti de dragul lor.

Lena simţi cum din nou i se întoarce stomacul pe dos. Dacă cineva îi va informa pe nazişti, ei o vor lua pe Bep şi îi vor trimite pe ea şi pe Pieter la închisoare, pentru că au ascuns-o. Era trist, dar Lena nu ştia în cine să aibă încredere... sau dacă i-ar putea încredinţa verişoarei ei un asemenea secret.

— Nu înţeleg, Truus. Ce poate fi aşa de rău în faptul că am adoptat un copil orfan de mamă din Noordwijk?

Truus se trase mai aproape.

— Oamenii cred că e copilul lui Ans.

— *Ce?*

Acuzaţia o luă pe Lena prin surprindere. Inima începu să-i bată nebuneşte.

— Nettie van Dam a văzut-o pe Ans venind cu ea aici vineri eara târziu, continuă Truus. Spune că Ans s-a comportat foarte iudat. Soţul lui Nettie este un prezbiter al bisericii şi a văzut-o i el pe Ans, pe când pleca de la întâlnirea de comitet. La fel şi oţul meu.

Lena nu ştiu ce să răspundă la asemenea acuzaţii scandaloase. Roşi şi îşi dădu seama că obrajii săi îmbujoraţi o făceau să pară inovată. Îi luă ceva vreme să-şi revină.

— Da, Ans a adus-o aici... dar... vrei să spui... Nettie van Dam a presupus...?

— Toată lumea ştie că Ans este o fată încăpăţânată. Fiica lui Nettie, Corrie, a fost prietena ei cea mai bună, până când Ans -a hotărât să plece. Sinceră să fiu, mi s-a părut cam misterioasă lecizia asta bruscă de a pleca.

— Nu este niciun mister! Ans lucrează pentru un profesor niversitar şi soţia sa, în Leiden!

— Nu te supăra pe mine, Lena. Îţi spun numai ce a zis Nettie. Noi toţi ştim că Ans refuza să vină la biserică dinainte de a se nuta. În plus, cât a trecut de când n-a mai venit pe acasă? Un an sau chiar mai mult? Dacă nu vrei să se răspândească aceste bârfe, rebuie să vorbeşti imediat şi să opreşti zvonurile.

— Deja le-am spus tuturor despre părinţii lui Bep, spuse ea cu o voce slabă. Ans ne-a adus-o aici pentru că fusese prietenă cu ei. Dacă această explicaţie nu este de ajuns...!

Era prea furioasă pentru a continua. Se întoarse să-şi privească copiii jucându-se, luptându-se să se stăpânească. Maaike era peste măsură de încântată de Bep şi se comporta ca o mămicuţă grijulie. Wim stătea mândru s-o păzească, ignorându-i şi prietenii care-l chemau să se joace cu ei. Ce-ar trebui să facă? Să spună adevărul ca să-şi apere onoarea, punând-o pe fetiţă în pericol? Sau să-şi sacrifice reputaţia pentru a o salva pe Bep?

— Oricum fiecare crede ce vrea, spuse ea, în cele din urmă. Dacă vor s-o acuze pe fiica mea, ar trebui să aibă decenţa să mi-o spună în faţă.

Truus privi în jur de parcă cineva le-ar putea auzi, apoi își coborî vocea.

— Lena, ne știm de-o viață. Facem parte din aceeași familie. Știi că niciodată nu ți-aș trăda secretul. Poți să ai încredere în mine și să-mi spui adevărul.

Lena se întoarse din nou spre ea.

— Mă întrebi dacă este adevărat? Și tu crezi că Bep este fiica lui Ans?

Truus ridică din umeri de parcă ar spune: *Da, de ce nu?*

Lena ezită. Bep ar fi mai în siguranță dacă Truus și toți ceilalți din oraș ar crede zvonurile acestea. Povestea copilului orfan suna prea convenabilă și un pic suspicioasă. Cu toate acestea, instinctul Lenei fuse să protejeze reputația lui Ans. Da, fusese încăpățânată în anii trecuți, dar Ans era puternică, frumoasă, amabilă și bună. Și-a riscat viața pentru a o aduce aici pe Bep și a-i ajuta pe prietenii ei evrei. Își risca viața în fiecare zi luptând alături de Rezistență. Ans și-ar sacrifica bucuroasă reputația pentru acest copil frumos. Și, oricât de dificil i-ar fi fost, Lena știu că și ea trebuie să și-o sacrifice pe a ei. Chiar dacă asta însemna că, în ochii celorlalți, ea avea să fie mama unei fiice care în mod scandalos adusese acasă un copil ilegitim, pentru ca ea să i-l crească.

— Să nu spui nimănui, Truus, zise Lena încet.

Truus făcu ochii mari:

— Deci chiar *este* copilul lui Ans?

— Bep este acum fata noastră. Eu și Pieter o vom crește ca pe fata noastră.

La o săptămână după sosirea lui Bep, Lena și Pieter erau pe punctul de a urca în dormitor, când auziră o bătaie ușoară în ușa de la bucătărie. Se priviră unul pe celălalt.

— Aștepți pe cineva? șopti ea.

Pieter clătină din cap. Lena se ridică și se grăbi să urce scările, pentru a se asigura că toți copiii dorm. Auzi scârțâitul ușii care se

eschise, dar nu percepu nicio voce. Când se asigură că niciunul intre copii nu era treaz, se strecură din nou în bucătărie. Pieter orbea cu un om, cu vocile atât de scăzute, încât ea nu putu pri-epe nimic din ce spuneau. Una din trepte scârțâi și, când Pieter zări, îi făcu semn să se apropie.

— Acesta este Wolf, îi spuse el. El lucrează cu rețeaua lui Ans.

Wolf era trecut de douăzeci de ani, avea părul negru și era lab. Părea mai potrivit să stea într-o cafenea studențească și să iscute filosofie, decât ca soldat în Rezistența olandeză.

— Avem nevoie de locuri de ascunzătoare pentru evrei și *nderduikeri*, spuse el simplu. Am înțeles că ați fi dispuși să ajutați.

— Suntem, spuse Pieter.

— Cunoașteți riscurile? rosti el întrebarea privind spre Lena. 'entru voi și familia voastră?

Inima Lenei o luă la goană. Dorea să-și protejeze familia și să-i ină pe toți în siguranță, nu să-i pună în pericol. Din nou, teama și redința se luptau în inima ei. Teama o avertiza să nu-i sfideze pe aziști, să nu riște închisoarea sau moartea, în vreme ce credința încuraja să se ridice împotriva răului și să-i ascundă pe acești ameni. Credința îi dăduse curajul s-o adăpostească pe Bep și, dacă redința Lenei era reală, atunci trebuia să câștige această luptă. Cu oate acestea, ea nu putea nega spaima și groaza ce-i cuprindeau nima la gândul că cei dragi ai ei ar putea cădea în mâinile naziștilor.

Apoi se gândi la mama lui Bep. Miriam Leopold își încredin-ase fiica în mâinile Lenei, dându-i drumul și având încredere că ena va avea grijă de copilul ei. La fel ca Miriam, și Lena sim-ea că trebuia să-și încredințeze copiii în mâinile lui Dumnezeu, vând încredere că El îi va proteja.

— Da, înțelegem riscurile, spuse Lena. Credem că aceasta este eea ce ne cere Dumnezeu să facem.

— În câteva zile, voi începe să vă trimit oameni. Și, dacă cineva nă va vedea venind și plecând de la ferma voastră, spuneți-i că unt tatăl Elisabethei. Lucrez la căile ferate.

— Şi tatăl meu doreşte să ajute, spuse Lena. Aţi vorbit cu el? El este pastorul satului.

— Am să vorbesc. Dar este mai sigur dacă nu veţi dezvălui niciun detaliu despre asta nimănui. Gestapoul este nemilos în folosirea torturii pentru a ne afla secretele. De aceea, noi niciodată nu folosim nume reale şi nu vorbim despre reţeaua noastră. Tatăl tău nu va şti nimic despre ce faceţi voi. Şi pe el îl vom sfătui să nu vă spună nimic despre implicarea lui.

După ce plecă Wolf, Lena simţi nevoia să stea în braţele lui Pieter. Îşi sprijini capul pe pieptul său, mângâiată de bătăile constante ale inimii lui.

— N-am să mă prefac că nu mi-e teamă, îi mărturisi ea, pentru că îmi este.

— Aminteşte-ţi de ce facem acest lucru, Lena, de ce ne asumăm riscuri şi ne punem în pericol pe noi şi familia noastră. Ştii în inima ta că aasta aşteaptă Dumnezeu de la noi.

— Am fost creştină toată viaţa mea şi am dorit să-L slujesc pe Cristos. Dar niciodată nu mi-am imaginat că voi fi nevoită să fac aşa ceva. Îmi place viaţa mea aici la fermă, cu tine. Îmi place să fiu mamă şi să-mi cresc copiii. Dar războiul ne-a dat viaţa peste cap.

— Nu e dată peste cap, Lena. Ci începe să fie de impact pentru ceilalţi. Dumnezeu ne-a dat această fermă, şi lucrăm aici cu bucurie, dar acum Dumnezeu vrea ca noi să o punem la dispoziţia Lui.

— Ai dreptate, ai dreptate. Dar cred că va trebui să-mi mai aminteşti din când în când. Niciodată nu a trebuit să mă bazez atât de tare pe Dumnezeu.

Lena o acoperi pe Bep cu o pătură, înainte de a urca în pat alături de Pieter. Oricât de mult ar tânji ca lumea să fie altfel, trebuia să-şi pună încrederea în Dumnezeu, Cel care cunoştea imaginea de ansamblu a planului Său. Se agăţa de speranţa că şi ea şi familia ei aveau un rost în acest plan măreţ.

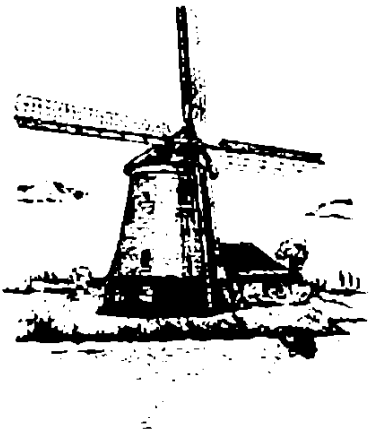

Capitolul 34

Gestapoul se întoarse pentru o nouă razie în casa Eloisei, chiar înainte de ivirea zorilor.

— Nu ne vor da pace şi nu vor înceta niciodată să ne caute, nu-i aşa? îi şopti Miriam lui Avi, când se ghemuiră afară, pe terasa îngustă.

În loc de răspuns, el o strânse mai tare în braţe. Insectele îi bâzâiau fără astâmpăr în noaptea caldă de august, şi jumătate de lună înceţoşată strălucea printre vârfurile copacilor ce foşneau în bătaia vântului. Era o noapte plăcută, dar Miriam nu mai vedea nicio frumuseţe în acea lume înnebunită.

Elisheva era de acum la fermă, în siguranţă. Miriam se simţi uşurată când Ans se întoarse, spunându-i că totul a mers bine.

— Va fi în siguranţă cu părinţii mei. Va fi un copil fericit acolo.

Miriam încercă să şi-o imagineze pe fiica ei jucându-se afară, la aer curat, simţind cum vântul îi zburleşte părul şi râzând în timp ce norii, ca nişte oi miţoase, pluteau pe cerul de deasupra capului ei. Dar braţele ei tânjeau de dor după ea. Cât va mai dura până o va putea ţine din nou în braţe? Oare Elisheva îşi va mai aminti măcar de ea?

În următoarea după-amiază, pe când Miriam cânta la vioara ei prevăzută cu surdină, Ans urcă scările spre mansardă pentru

a vorbi cu ea şi cu Avi. Faţa ei era roşie de efort şi părul ud de transpiraţie.

— Tocmai vin de la întâlnirea cu omul meu de legătură şi am veşti pentru voi. Haideţi jos în birou, unde este un pic mai răcoare.

Expresia ei tristă o avertiză pe Miriam că veştile vor fi greu de primit. Coborând scările, îl ţinea strâns de mână pe Avi.

— Au găsit locuri de ascunzătoare pentru voi amândoi, spuse Ans. Aici sunt noile voastre acte de identitate, cu noile voastre nume. Avi era acum Andries Bakker. Miriam era Cristina Bos. Cineva va veni după Avi în după-amiaza aceasta şi...

— În după-amiaza aceasta? strigă Miriam. Este prea devreme! Nu sunt pregătită. Nu-mi pot lua din nou rămas-bun, numai ce am pierdut-o pe Elisheva. Nu pot!

Avi o luă în braţe. Mai erau atât de multe lucruri pe care ea ar fi vrut să i le spună. Câteva ore ce aveau să treacă extrem de repede nu erau suficiente pentru a-i spune cât de mult îl iubea şi cât de mult însemna dragostea lui pentru ea.

— Ştiu, Miriam, ştiu, murmură el. Dar Cel Atotputernic ne-a adus împreună în tabăra de refugiaţi şi El m-a adus aici la tine după invazie. Dacă este voia Lui, El ne va aduce împreună din nou, când războiul se va încheia, în cele din urmă.

Dar ce se întâmplă dacă nu este voia Sa? Îi era teamă să pună această întrebare.

Avi îi dădu drumul şi ea îl văzu cum se luptă să se liniştească.

— Ce trebuie să fac? întrebă el.

— Cineva va veni la uşa din spate, pretinzând a fi un tehnician sosit să repare ceva, spuse Ans. Trebuie să-ţi aduni lucrurile într-o geantă, să-ţi iei o haină de iarnă dacă ai, şi să fii gata să pleci cu el. Altcineva va veni după Miriam mâine la ora zece.

După orele nesfârşite petrecute în mansardă, acum îi părea că timpul trece prea repede. Miriam stătea alături de Avi pe patul în care dormiseră după nunta lor, încercând să îşi spună toate lucrurile pe care fiecare dorea ca celălalt să şi le amintească. I se

ărea că veghea la căpătâiul unui bolnav. Realitatea despărţirii nevitabile o copleşea, Avi era nevoit să plece chiar în acea zi. Cine ştie cât va dura până când îl va putea vedea din nou?

Mult prea devreme, Ans bătu la uşa lor.

— A venit, Avi. Îmi pare rău.

Avi luă mâinile lui Miriam în ale sale, pentru a se ruga pentru ltima dată, luptându-se cu lacrimile.

— Ne încredinţăm vieţile în mâinile Tale, Dumnezeule Atotputernic. Îţi încredinţăm Ţie viitorul nostru. Tu ne-ai adus mpreună de la bun început şi acum Tu ne desparţi. Ne rugăm a prin voia Ta să ne uneşti din nou unul cu celălalt şi cu fiica oastră Elisheva.

Omul care aştepta în bucătărie era îmbrăcat cu salopetă. Desfăcu o cutie mare cu instrumente de pe bicicleta sa şi o cără năuntru, de parcă ar fi pregătit să repare ceva. O a doua bicileată apăru misterios la intrarea din spate. Omul îi dădu lui Avi o alopetă precum cea purtată de el şi o şapcă, pentru a-şi ascunde părul. Luă hainele şi lucrurile lui Avi şi le vârî în cutia de instrunente şi în rucsacul suplimentar. Miriam se simţi de parcă ar fi tat la o mare distanţă şi ar fi privit ceva ce i se întâmplă altcuiva, u omului pe care-l iubea.

— Eşti gata? întrebă instalatorul.

Avi încuviinţă. Lacrimile îi umplură ochii când o luă pe Miriam în braţele sale pentru ultima oară.

— Vreau să trăieşti, Miriam! Să trăieşti! Fă tot ce trebuie să rămâi în viaţă, şi eu voi face la fel. Trebuie să credem că vom fi din nou împreună, când toate acestea se vor sfârşi.

— Te iubesc, Avi.

— Şi eu te iubesc.

O sărută. Uşa se închise în urma lui. Miriam nu putu să meargă la geamul din bucătărie să-l vadă plecând. Îi smulseră inima din piept când i-o luară pe Elisheva. Acum şi sufletul îi fusese luat.

Urcă scările spre mansardă ca într-un vis. Era singură. Singură. Toţi oamenii pe care-i iubise cel mai mult pe lume plecaseră. Îşi scoase vioara din toc şi începu să cânte, eliberând lacrimi de durere prin muzică, lacrimi pe care nu le mai putea vărsa.

Târziu după aceea, Miriam auzi paşi urcând pe treptele de lemn. Eloise şi Ans veniră să stea cu ea, aducând o tavă cu mâncare.

— Nu ai luat cina, spuse Eloise. Ţi-am adus ceva de mâncare.

— Mulţumesc. Ce drăguţ din partea voastră.

Miriam nu le spuse că era prea distrusă ca să mai poată mânca. Spera că ele vor pleca. Dar Eloise se aşeză cu un suspin pe lada veche. Era o femeie elegantă, delicată, şi arăta nepotrivit în mansarda neîngrijită, ca o bijuterie de mare preţ într-o cutie urâtă de lemn.

— Miriam, spuse ea încet. Ştiu cum te simţi. Ştiu. Nu te voi minţi spunându-ţi că va fi mai bine şi că vei găsi puterea de a merge mai departe. Cel mai probabil că acum nu vrei să mergi mai departe.

Miriam privi în altă parte, cu ochii ţintă la fereastra încăperii, care fusese singura cale de scăpare pentru familia ei în aceste ultime săptămâni. Cunoştea povestea Eloisei. Ştia cât de mult pierduse prietena ei în primul război şi amprenta pe care o lăsase această pierdere asupra minţii şi sănătăţii ei. Dacă putea cineva să înţeleagă pierderile lui Miriam, aceasta era Eloise.

— Îi urăsc, spuse Miriam. Mi-au luat totul. Casa mea din Köln, viaţa pe care am avut-o acolo, mama, mătuşile, unchii şi verii. Apoi mi-au luat casa şi familia pentru a doua oară când l-au luat pe Abba. Acum m-au despărţit de fiica şi de soţul meu. Mi-au luat chiar şi numele. Nimic nu mi-a mai rămas. Nimic.

— Înţeleg, spuse Eloise.

Miriam privi în ochii ei de parcă ar vrea să-i privească în suflet şi ştiu că ea într-adevăr înţelegea.

— Nu te refugia în întuneric, aşa cum am făcut eu, Miriam. Nu-i lăsa să-ţi facă una ca asta. Întunericul nu îţi oferă o cale de

căpare; este groapa iadului. Nu asculta de vocea care-ţi şopteşte ă singura cale de scăpare este să-ţi pui capăt vieţii.

Singură în mansardă, în acea noapte, Miriam îşi dorise să doarmă şi să nu se mai trezească niciodată. Dar mintea ei refuză ă se relaxeze, retrăind fiecare moment minunat petrecut cu Avi i Elisheva. Rămase trează, temându-se a lăsa ca acele amintiri ă pălească. Mâine avea să înceapă o viaţă cu totul nouă. Se va upta să supravieţuiască, aşa cum o rugase Avi, luând fiecare zi e rând.

În dimineaţa următoare, la ora zece, sosi un om la uşa din aţă, cu o trusă medicală. Ans îl conduse în camera din faţă, unde Miriam aştepta împreună cu Eloise.

— Bună dimineaţa, sunt dr. Elzinga. Şi tu trebuie să fii Cristina Bos.

Îi trebuiră câteva momente pentru a reacţiona la noul ei nume.

— Da. Da, eu sunt.

— Sunt aici să te duc într-un loc sigur, Cristina. Mi s-a permis ă-mi păstrez maşina, după cum vei vedea, ca să pot căra pacienii. Pot călători relativ liber. Miriam auzi cuvintele lui, dar abia le putu înţelege. Scoase o haină albă împăturită şi o bonetă, şi i le ntinse: Acest halat de asistentă medicală este pentru tine. Mergi i îmbracă-te. Voi sta puţin, ca şi cum aş consulta un pacient, apoi om pleca împreună.

Murmurul de voci se estompă în spatele lui Miriam, care luă uniforma şi urcă să se schimbe. Îi era prea mare, dar presupuse că nu conta. Boneta arăta ciudat pe părul ei scurt. Îşi luă valiza în care îşi împachetase lucrurile şi îşi trecu mâna peste lemnul neted al tocului viorii ei, pentru ultima oară, ca şi cum ar fi mângâiat faţa cuiva drag. Ar fi ridicol să duci un instrument în locul de ascunzătoare.

Porni din loc, apoi se întoarse, neputând renunţa la vioară. Era ultima piesă a vieţii ei care îi mai rămase şi voia să se agaţe de ea, indiferent dacă va putea sau nu să cânte la ea. Scoase o parte

din hainele ei din geamantan şi aşează înăuntru arcuşul şi vioara, învelindu-le într-o haină, pentru a le proteja.

— Dacă sunt oameni care trebuie mutaţi, adesea eu sunt cel care îi transport, spuse dr. Elzinga când Miriam se întoarse în salon.

— Suntem foarte dispuşi să găzduim noi oaspeţi, răspunse Eloise.

Când veni vremea să-şi ia rămas-bun, Miriam simţi zvâcnirile lente ale inimii sale. Eloise o îmbrăţişă tare.

— Ştiu că te vom vedea din nou, spuse ea. Eşti o femeie puternică, dragă Miriam.

Ans încercă să fie curajoasă, dar nu se putu opri din plâns:

— Vei fi în rugăciunile mele în fiecare zi, spuse ea, când o îmbrăţişă.

Miriam nu plânse. Sau poate că nu putea plânge. Când închise uşa şi se îndepărtă de prietenii pe care-i iubea, se simţea bizar de moartă pe dinăuntru. Îi păru ciudat să iasă afară în ziua fierbinte de vară, să asculte sunetele care nu ajunseseră la ea în adăpostul de la mansardă şi să simtă soarele pe pielea ei. Rezistă impulsului de a fugi înspre maşina doctorului pentru a se simţi în siguranţă şi privi înapoi numai o singură dată în timp ce se depărtau, întipărindu-şi în memorie casa şi prietenii care locuiau acolo.

Canalele, clădirile şi podurile din Leiden treceau prin faţa geamul ei; se simţea de parcă ar urmări un film. Molen de Valk se înălţa în depărtare. Îşi aminti cât de frumos şi pitoresc îi păru oraşul când sosise aici pentru prima dată cu Abba... înainte ca naziştii să-l pângărească cu svastica şi ura lor.

— Te simţi bine, Cristina? o întrebă doctorul.

Continua să-i arunce câte o privire în timp ce conducea, parcă temându-se ca fata să nu cedeze nervos.

— Sunt bine.

Ochii îi rămaseră uscaţi. Fiecare parte din ea era amorţită. Inima începuse să moară din ziua în care Ans i-o luă pe Elisheva. Şi când ea şi Avi se ghemuiseră în acea noapte pe terasa din faţa

ferestrei, ascunzându-se de Gestapo, o paralizie de moarte se răspândise încet în tot trupul ei. Îi ajunse la inimă în momentul în care îl sărutase pe Avi de bun-rămas. Miriam încetase să mai simtă ceva. Acum era pură supraviețuire. Trebuia să rămână în alertă, să rămână în viață, pentru ca ei toți să poată fi din nou împreună.

— Nu știu cât de multă vreme vei putea sta cu familia Ver Beek, spuse doctorul Elzinga. Ei sunt dornici să ajute, simțind că aceasta este datoria lor creștină, dar tu ești prima persoană pe care o ascund și sunt îngrijorați să nu facă vreo greșeală. Nu avem nicio idee despre cât de băgăcioși sunt vecinii lor. Să știi că poate va trebui să fii mutată de câteva ori.

— Nu contează, spuse ea.

Cu cât se atașa mai puțin, cu atât va suferi mai puțin la pierderea lor.

— Sperăm să te putem scoate din Leiden și să te ducem undeva departe de orașele mari, în care naziștii sunt mai activi.

Traversară podul peste canal, cu un scârțâit de roți, și părăsiră orașul vechi, trecând de gară, unde soldații naziști patrulau pe platformă. Miriam își întoarse capul, ca să nu îi vadă.

Douăzeci de minute mai târziu, mașina ajunse în fața unei case de cărămidă frumos aranjată, amplasată aproape de vecinii săi, într-un rând de case similare, care străjuiau strada îngustă. Părea veselă și primitoare, cu flori colorate sub o fereastră mare și cu perdele frumoase de dantelă. În timp ce așteptă ca doamna Ver Beek să răspundă la ușă, Miriam se uită la cerul albastru, întrebându-se cât va dura până când se va putea bucura din nou de această privelițe.

Soții Ver Beek erau oameni liniștiți, onești, muncitori, în vârstă de vreo cincizeci de ani, care duceau o viață simplă, lipsită de lux și frivolitate. O primiră pe Miriam în casa lor ca pe un musafir, nu ca pe o fugară, oferindu-i un dormitor la etajul al doilea, vizavi de al lor, și invitând-o să mănânce cu ei la masa rotundă din bucătărie. Își plecau capul pentru a-I mulțumi Domnului

pentru mâncare înainte de masă şi citeau din Biblie în fiecare seară, după cină. Miriam trebuia doar să se ascundă dacă cineva venea la uşă.

— Câtă vreme nu vei ieşi afară, Cristina, şi vei sta departe de ferestre, nimeni nu va şti că eşti aici, îi spuse domnul Ver Beek.

Miriam nu fusese sigură dacă îi avea în vedere pe naziştii sau pe vecinii mai băgăcioşi. Ajuta la gătit, curăţenie şi la spălatul hainelor, iar doamna Ver Beek era o femeie tăcută care părea mulţumită să lucreze în linişte şi nu punea întrebări, dar pe Miriam nu o deranja. Serile le petreceau citind sau ascultând radioul.

— În fiecare moment al zilei sunt conştientă că vă riscaţi vieţile pentru mine, spuse ea celor doi Ver Beek într-o seară, după cină. Vă voi fi veşnic recunoscătoare.

Spera ca vorbele ei să poată exprima sinceritatea, spuse într-o olandeză cu accent.

Răspunsul doamnei Ver Beek veni natural:

— Sunt singură că ai fi făcut la fel pentru noi.

Miriam nu avea ce face în timpul zilei, când domnul Ver Beek era plecat la serviciu, fiind administrator la o şcoală, şi doamna Ver Beek era ocupată cu biserica ei. Miriam tânjea să cânte la vioară, dar ştia că nu are cum. În schimb, lua instrumentul din învelitoare şi închidea ochii, atingând cu degetele corzile tăcute şi mânuind arcuşul fără să scoată vreun sunet. Repeta în tăcere concertul lui Ceaikovski şi piesa Mendelssohn, melodii pe care Elisheva şi Avi le îndrăgeau, apoi compunea scrisori imaginare pentru ei, în care le povestea despre zilele sale şi îi întreba dacă erau în siguranţă şi fericiţi. În fiecare seară înainte de a adormi, Miriam legăna o pernă în braţe, pretinzând că este Elisheva şi că îi cânta să adoarmă. Şi-o imagină pe mama lui Ans ţinând-o în chiar acel moment şi cântându-i acelaşi cântec înainte de a o înveli în patul ei. Acele gânduri erau singurele lucruri care ţineau departe întunericul, despre care o avertiză Eloise.

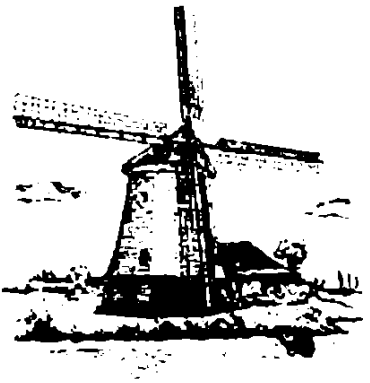

Capitolul 35

Ans se plimba de mână cu Erik, traversând podul de peste Witte Singel şi îndreptându-se spre parcul Van der Werff. Norii se mişcau rapid pe cerul după-amiezii, acoperind cerul de un albastru de culoarea ochilor lui Erik. O briză umedă dinspre Marea Nordului anunţa apropierea ploii, dar lui Ans nu-i păsa dacă se va uda, câtă vreme Erik era din nou lângă ea.

— Mi se pare că timpul pe care-l petrecem împreună devine tot mai scurt, spuse ea, când se aşeză lângă el pe o bancă.

— Nu este alegerea mea. Aş ieşi cu tine în fiecare zi, dacă circumstanţele mi-ar permite.

Braţul lui din jurul umerilor ei o strângea tare, de parcă n-ar fi vrut să-i mai dea drumul. Ultima dată când îl văzuse pe Erik plecase fără să-l sărute de rămas-bun şi regretase mai apoi. Să iubeşti pe cineva era atât de minunat şi, totuşi, atât de dificil.

Ans îi ceru lui Erik o ocazie de a-i explica ce înseamnă pentru ea credinţa ei şi de ce trebuie să lupte împotriva naziştilor şi să-i ajute pe prietenii ei evrei. Şi iată că venise momentul.

Ans era acum chiar mai implicată în activităţile Rezistenţei, întâlnindu-se regulat cu Havik, distribuind buletine de identitate false şi cartele de alimente furate. Îi ajutase pe Miriam şi pe Avi să se ascundă în mansarda casei orăşeneşti şi o duse pe Elisheva

la fermă, trecând de primejdia soldaților naziști. Oricare dintre aceste fapte i-ar fi putut aduce arestarea, închisoarea sau executarea prin împușcare. Dar ea nu voia să renunțe la ceea ce făcea pentru mișcarea de rezistență, chiar dacă ar însemna să-l piardă pe bărbatul pe care-l iubea. Miriam spuse că Avi o asigurase că naziștii nu vor putea distruge dragostea lor, dar poate că el se înșelase. Oare se interpuneau naziștii între Ans și Erik, sabotând dragostea lor unul pentru celălalt?

— Viața sub naziști devine insuportabilă, spuse Ans, după ce căută o modalitate de a începe discuția. Urăsc faptul că ne separă în tabere opuse. Tu lucrezi pentru ei și eu... lucrez împotriva lor.

Se opri, temându-se de reacția lui. Havik o avertizase să nu se încreadă în nimeni, și acum că-i spusese lui Erik adevărul gol goluț, se întreba dacă bărbatul va simți că este de datoria lui s-o raporteze. Când el nu răspunse, își alungă acest gând și se încrezu în dragostea lui.

— Nu cred că vreunul dintre noi își va schimba tabăra, nu-i așa? Tu nu te vei opri... și nici eu.

Ea se uită la el, așteptând un răspuns. El se uită înainte la canal, scuturând capul.

— Sunt implicat și am mers prea departe ca să pot da înapoi, spuse el. Nu mă vor lăsa niciodată să plec.

Și nu i se va permite niciodată să renunțe la NSB. Își aminti de propaganda dezgustătoare pe care o zărise în apartamentul său. Partidul Nazist Olandez organiza mitinguri în toată țara și gândul că Erik participa la așa ceva o făcu să-și simtă stomacul întors pe dos.

Ea înghiți în sec, luptându-se să rostească următoarele cuvinte:

— Atunci trebuie să decidem ce vom face. Vom continua să ne întâlnim chiar dacă suntem în tabere opuse sau ne vom despărți?

— Nu, oftă el. Nu vreau să ne despărțim. Ești singura persoană care-mi face viața suportabilă. Am nevoie de tine, Ans. Am nevoie de bunătatea și dragostea ta, pentru a compensa toate lucrurile pe care sunt obligat să le văd și să le fac în fiecare zi.

— Te va ajuta dacă vei vorbi cu mine despre ele?

Știa cât de mult își dorea ea să se descarce de povara pe care purta.

— Nu pot vorbi despre serviciul meu.

— Pentru că nu ai voie sau pentru că îți este prea greu?

— Amândouă.

Rămaseră tăcuți, privind o rață ce ieșea din apă, scuturân-u-și penele. Erik o mângâie ușor pe umăr, făcând-o să se simtă ı siguranță.

Ea îi luă cealaltă mână și i-o duse la buze, sărutându-i-o.

— Nu vreau să te pierd, Erik. Dar nu mă pot opri din ceea ce fac.

— Ans, te rog... Cum te-aș putea face să înțelegi cât este de ericulos...?

— Știu cât de periculos este. Dar sunt creștină și credința mea ıă obligă să lupt împotriva răului.

Erik nu o înțelegea, pentru că el nu-L cunoștea pe Isus. Dar oate că și acesta era un motiv pentru care să rămână împreună, a să-și poată împărtăși credința. Se întoarse pe bancă pentru a-l rivi în față.

— Erik, tu știi că ce fac naziștii este rău. Știi asta.

— Da, dar te rog să nu vorbești despre aceasta în public, spuse l cu o voce scăzută. Te-ar putea auzi cineva.

— Și apoi ce? Ce se întâmplă dacă mă aude cineva?

— Nu pot vorbi despre lucrurile pe care le vor face.

— Exact despre aceasta vorbesc. Sunt răi. Întregul conținut al redinței mele, motivul pentru care Dumnezeu Și-a trimis Fiul este ă distrugă răul și să mântuiască lumea. Eu trebuie să fac la fel.)rice bunătate pe care o vezi în mine este numai datorită lui Cristos.

Erik dădu capul pe spate și privi în sus, de parcă ar fi căutat n răspuns scris pe bolta cerească.

— Este foarte greu pentru mine să-ți înțeleg... zelul, spuse el ând privi din nou la ea. Am văzut creștinismul numai ca unul in afară și trebuie să spun că ceea ce ești *constrânsă* să faci pare... xtrem. Și nebunesc.

Îi studie fața, poate temător că fusese prea direct.

— Nici eu n-am înțeles asta până acum, chiar dacă părinții și bunicii mei sunt creștini. Am crescut mergând la biserică și auzindu-l pe tata citind din Biblie după fiecare masă, dar nu părea să aibă vreo legătură cu viața mea. Participarea la slujbele bisericești de două ori în fiecare duminică nu aducea nicio diferență în viața oamenilor, atât cât am putut eu observa, deci ce rost avea să te mai chinui? Am plecat de acasă și am venit la Leiden pentru că am crezut că trebuie să existe și alte lucruri importante în viață decât cele pe care le văzusem până atunci. Apoi a început războiul și, pentru prima dată, am văzut că răul este extrem de real și de prezent în această lume.

— Dar a existat dintotdeauna. Îl văd zi de zi, ca polițist. Arestăm infractorii, dacă putem, dar eforturile noastre sunt ca o picătură de apă într-un ocean. Ce putem face noi, eu și tu, pentru a opri răul, care este deja răspândit peste tot în lume?

— Ne putem opune. Putem contribui la distrugerea lui. Ascultă, nu sunt mulți soldați – indiferent de taberele din care fac parte în acest război – care vor cu adevărat să meargă la luptă și să-și riște viețile. Dar ei merg, pentru că au ajuns să creadă în cauza pentru care luptă. Soldații naziști luptă pentru că ei cred în cel de-al Treilea Reich. Soldații aliați luptă pentru că ei cred în libertate și independență.

— Tu nu ești soldat, Ans.

— Creștină fiind, ar trebui să mă consider un soldat. Merg în această bătălie și-mi risc viața pentru că Isus Și-a dat viața pentru mine. El ne-a spus să ne iubim unii pe alții așa cum ne-a iubit El, iar asta înseamnă și să ne dăm viața unii pentru alții.

— Și ce bine va aduce acest lucru? începu el să se agite, pierzându-și răbdarea. Nu-i putem învinge. Sunt prea puternici!

— Isus a spus că, atunci când îi punem pe alții mai presus de noi înșine, lumea va vedea dragostea lui Dumnezeu în noi.

Erik nu răspunse. Ans ar fi vrut să știe la ce se gândea. Totuși, nu se putea aștepta ca el să înțeleagă atât de repede ce pricepuse

a, în sfârşit, după ani de zile. Trebuia să fie răbdătoare şi să-i ea timp.

— Te iubesc, Erik, spuse ea.

Spera ca dragostea ei să fie îndeajuns pentru moment.

— Şi eu te iubesc. Mai mult decât aş putea-o spune vreodată ı cuvinte. Vreau să te protejez şi să-ţi ofer siguranţă. Nu pot uporta gândul că ţi s-ar putea întâmpla ceva.

— Ştiu. Dar, atunci când suntem despărţiţi, putem avea încre- ere că Dumnezeul căruia Îi slujesc mă va păzi.

El trase adânc aer în piept, apoi suspină şi zise:

— Bine.

După ce se uita în jur să vadă dacă nu-i priveşte cineva, luă aţa lui Ans în mâinile sale şi o sărută, la început tandru, apoi asionat.

— Haide pur şi simplu să stăm împreună şi să ne bucurăm ınul de celălalt, murmură el apoi, ca să putem uita orice altceva, năcar pentru o vreme.

Două zile mai târziu, Ans se întâlni cu Havik în faţa farma- iei de pe strada Rapenburg. Se salutară de parcă s-ar fi întâlnit ntâmplător, apoi îşi plecară capetele.

— Spune-i profesorului Huizenga să meargă la gară mâine la :10 după-amiază pentru a le întâlni pe „rudele" sale, Max şi Ina Huizenga. Povestea lor este că au fost obligaţi să evacueze zona Scheveningen.

— Cum îi va recunoaşte?

— Max va purta o floare albă la butonieră. Încă te mai întâl- ieşti cu poliţistul tău?

Schimbarea bruscă de subiect o făcu să se oprească.

— Da... Da, ne iubim şi...

— Nu uita să-i spui că aveţi refugiaţi de pe coastă, care stau u voi. Trebuie să-i ascundem pe aceşti oameni la vedere şi, dacă ıcţionezi ca şi cum ai ţine acest lucru secret, va intra la suspiciuni.

Ans dori să repete că Erik o iubea şi că ea îi putea încredinţa secretele ei, dar rămase tăcută.

— Înţeleg că aveţi nevoie de o nouă menajeră şi o bucătăreasă, continuă Havik, când trecură câţiva străini pe lângă ei pe stradă.

— Eloise le-a concediat pe bucătăreasă şi pe menajeră, când prietenii noştri evrei au venit să se ascundă în casa noastră. Nu am ştiut dacă puteam avea încredere în ele.

— Veţi primi o nouă bucătăreasă şi o nouă menajeră într-o zi sau două. Crezi că aveţi loc pentru aceste femei?

Ans încuviinţă.

— Dar ce vom face dacă Gestapoul se întoarce pentru o nouă razie în casa noastră? Încă îi caută pe prietenii noştri evrei.

— Toţi cei adăpostiţi sub acoperişul vostru vor avea buletine de identitate valabile. Toţi vor avea motive legitime să locuiască acolo. Şi acum trebuie să plec. Am vorbit prea mult.

Eloise şi profesorul merseră la gară în ziua următoare, pentru a-şi întâlni noile rude din Scheveningen. Ans rămase acasă să pregătească cina, ca totul să fie gata pe când ajungeau ei. Le făcuse pe toate singură, cu numai un mic ajutor din partea Eloisei, şi acum era obosită. Soţii Huizenga erau probabil şi ei sătui de ciorbele şi tocăniţele ca la fermă. Spera ca noua bucătăreasă pe care Havik o va trimite să ştie să gătească bine.

— Vărul meu Max va avea nevoie de un spaţiu în care să lucreze, le spuse profesorul Huizenga în timpul mesei. A fost un desenator talentat înainte de a fi concediat pentru că este evreu, şi acum îşi va folosi priceperea pentru făurirea cărţilor de identitate. Mi-a spus că se pricepe foarte bine la semnături.

— În special la cele naziste, spuse Max.

El şi profesorul îşi zâmbiră. Ina şi Max erau bine trecuţi de şaizeci de ani şi păreau devotaţi unul celuilalt. Singurul lor fiu şi familia acestuia fugiseră în Anglia înainte de război şi trecuseră aproape doi ani de când nu mai primiseră veşti de la ei.

— N-ar trebui să găsim un loc unde să poată ascunde cărţile de identitate? întrebă Eloise.

Ans observă că Eloise era distantă şi reticentă în a încerca să-i ınoască pe cei doi, pentru a nu se ataşa de ei.

— Desigur, răspunse soţul ei. Vom face turul casei după ce ıâncăm şi vom căuta un loc sigur, în care să poată lucra.

În cele din urmă, Max decise să-şi amenajeze spaţiul de lucru ı mansardă. Soneria care trebuia să-i avertizeze de raziile ges- ıpoului era încă acolo. Geamul mansardei le oferea lumină şi ıda de lemn îi ascundea instrumentele de falsificare şi îi servea a birou. Ans îi învăţă cum să umble pe căpriorii înguşti, aşa cum ícuseră Miriam şi Avi. Pentru că Max şi Ina erau consideraţi a rude ale familiei Huizenga, se puteau instala într-unul din- e dormitoarele de la etajul al treilea, ascunzându-se la vedere.)raperiile casei puteau fi din nou deschise în timpul zilei.

Ans îi aduse cărţi de identitate goale lui Max, furate de ezistenţă de la diferite birouri guvernamentale. Călătorea cu icicleta sau cu trenul pentru a duce noile buletine de identitate ersoanelor ei de contact din Amsterdam şi Den Haag.

La scurt timp după ce Max şi Ina se mutară la ei, sosiră noile ngajate, o bucătăreasă şi o menajeră. Sientje şi Meta erau două umnate evreice, trecute de cincizeci de ani, din Amsterdam. Soţii or, care erau fraţi, fuseseră parteneri într-o mică firmă de conta- ilitate şi plătiseră pentru a-i trece în siguranţă pe toţi copiii lor dulţi peste graniţă, în Elveţia. Femeile plecară în ascunzătoare hiar înainte de prima razie din Amsterdam şi sperau că şi soţii or reuşiră să găsească un refugiu sigur. Sientje şi Meta primiră u bucurie invitaţia de a împărţi camerele servitorilor din spatele ucătăriei şi luară asupra lor responsabilităţile care ţineau de gătit i menaj. Toţi nou-veniţii păreau că s-au acomodat foarte bine.

Câteva zile mai târziu, Ans se pregătea să plece după un nou toc de cartele de alimente furate, când observă că Eloise nu li e alăturase celorlalţi la micul dejun. Profesorul plecase devreme a serviciul lui de la bancă, aşa că Ans merse să o caute. O găsi ezând în dormitorul ei somptuos, legănându-se şi privind în gol e fereastră. Ans o mai văzuse pe Eloise în starea aceasta şi ştiu

că era începutul alunecării într-o spirală descendentă a disperării. Ans traversă camera şi îngenunche pe podea lângă ea.

— Vorbeşte cu mine, Eloise.

Ea nu răspunse.

— Ştiu că trebuie să fii obosită după ce ai muncit atât de mult să-i instalezi pe toţi. Vor fi în siguranţă aici. Max poate să lucreze şi şi astfel va putea ajuta mulţi oameni. Şi tu la fel, Eloise. Lupţi împotriva lor, aşa cum ai vrut de la bun început.

Eloise încă nu-i răspunse şi se legăna în continuare, cu pumnii încleştaţi.

— Îmi spui ce te îngrijorează?

— Pierdem războiul, spuse ea, încă privind pe fereastră.

— Nu, nu-l vom pierde. Americanii s-au alăturat Aliaţilor, aşa cum au făcut şi în primul război.

— Îi voi pierde din nou pe toţi cei pe care îi iubesc. Miriam şi Avi şi copilul lor... nu mai sunt. Au fost ca membri ai familiei mele şi nu mai sunt.

— Eloise, ascultă...

— Şi tu trebuie să pleci. N-ar trebui să mergi să te întâlneşti acum cu persoana ta de contact?

— Ba da, dar mă voi întoarce cât de repede pot. Şi voi fi bine.

Imediat ce rosti aceste cuvinte, Ans ştiu că făcea o promisiune pe care nu o putea ţine.

— De ce nu iei câteva din medicamentele tale înainte ca eu să plec?

Ans ura să-i sugereze asta, ştiind că pastilele o vor adormi, şi atunci femeia aceea radioasă, vibrantă şi animată, pe care o cunoştea şi pe care o iubea, se pierdea sub efectele acestora. Dar cel puţin nu îşi va face rău.

— Da... poate că ar trebui să le iau acum. Aş vrea să merg la culcare.

Şi să nu mă mai trezesc niciodată. Eloise nu rosti aceste cuvinte, dar Ans ştiu că se gândeşte la ele.

Capitolul 36

Martie 1943

Păpuşa costase o avere, dar meritase.

— O, mamă! Frumoasă! exclamă Bep, când rupse ambalajul în care fusese învelit cadoul de ziua ei. Uite, tată! Uite, bunicule!

Făcu turul mesei din bucătărie, arătând tuturor păpuşa primită, adunând de la toţi sărutări de ziua ei.

Potrivit certificatului de naştere, Bep împlinea doi ani în această zi rece de martie. Iarna aceasta, Lena crescuse iepuraşi, scunzându-i de nazişti, şi vânduse trei dintre ei în oraş pentru a putea cumpăra păpuşa. Văzând câtă bucurie îi aduse fetei la care acum se gândea ca la fiica ei, Lena fu mulţumită de sacrificiul făcut, chiar dacă asta însemna mai puţină carne în supa lor din această lună. Maaike îi cususe păpuşii o haină mică dintr-o pânză veche, iar Wim îi sculptă o pereche de pantofi mici de lemn. Tata economisise suficient zahăr din raţiile sale pentru ca Lena să-i poată face un tort mic.

În seara aceea, când Lena o puse în pat lângă sora ei mai mare, Bep încă ţinea păpuşa în braţe. Fetele se pierdea sub efectele acestora. Bep crescuse prea mare pentru pătuţul ei şi se mutase în pat cu Maaike, unde obişnuia să doarmă Ans. Prietenii de la biserică îi dădură Lenei haine pentru Bep, care creştea repede, şi

Lena tăie şi modifică unele dintre hainele Maaikei, inclusiv paltonul gros de iarnă.

— Toţi sunt în pat? întrebă Pieter, când Lena se întoarse în bucătărie.

— Toţi. Când vor sosi prietenii tăi aici?

— Peste mai bine de o oră.

— Ai dus restul supei în şură? Va fi destulă pentru toţi?

— Aşa cred. În luna aceasta avem mai puţini *onderduikeri* decât am avut în februarie.

— Deci, pe data viitoare nu trebuie să mai fac atât de multă mâncare?

— Probabil că nu.

Lena aduse din pivniţă boabe de fasole uscate, le clăti, apoi le puse într-un castron ca să se înmoaie peste noapte. În ultimele câteva luni, hambarul şi moara lor de vânt adăpostiseră zeci de ofiţeri concediaţi de armata olandeză, care s-au ascuns după ce naziştii îi reînrolaseră în ianuarie. Numai un mic procent din ei se prezentă la înregistrare, în vreme ce restul deveniseră *onderduikeri*, alături de mii de studenţi care s-au ascuns, după ce atât de multe universităţi din Olanda fuseseră închise.

— Unde s-ar putea ascunde toţi aceşti oameni? întrebă Lena, când auzi ştirea despre înregistrare. Ţara noastră este atât de mică şi plată. Şi nu e ca şi cum ar putea scăpa trecând vreuna din graniţele noastre.

— Numai Dumnezeu ştie, răspunse Pieter.

Aruncă alte câteva lemne în cuptorul din bucătărie, aşteptând să sosească restul grupului său de rezistenţă. Cu boabele puse deja la înmuiat, Lena se aşeză lângă lampa de petrol şi se apucă de cusut. Naziştii reduseseră şi raţia de gaz şi curentul electric, de aceea au fost nevoiţi să apeleze la preţioasele lor provizii de petrol, pentru a putea lucra şi după lăsarea întunericului.

— Unul dintre *onderduikerii* noştri este un fost ofiţer de armată, spuse Pieter. El vrea să ne ajute la furtul din seara aceasta.

Lena reuşi să scoată un zâmbet.

— Soțul meu – un spărgător. Ai devenit ceva ce, atunci când ı-am căsătorit cu tine, nu mi-am imaginat nicidecum. Ai emoții?

Se plimba de la cuptor la ușa bucătăriei, apoi la ușa care dădea ı șură, apoi din nou la cuptor, privind afară în noaptea neagră ı cerneala, de fiecare dată când trecea pe lângă fereastră.

Suspină și își trecu degetele prin părul des.

— Să fiu sincer, am emoții. Dar trebuie să facem asta. Viața ıultor oameni depinde de acele cartele de alimente.

— Devine din ce în ce mai periculos, nu-i așa?

— *Ja*. Dar nu avem de ales. Trebuie să opunem rezistență. Știi ă trebuie. Pentru aceleași motive pentru care a trebuit să mă ntrenez și să lupt în cadrul armatei.

— Știu, spuse ea, cu vocea stinsă.

Chiar dacă era îngrijorată, acceptase că soțul ei lupta de par- ea Rezistenței. Își puse jos lucrul pentru câteva secunde:

— Rezolvăm, oare, ceva cu astea, Pieter? Se pare că naziștii unt peste tot, sunt mai mulți ca oricând, chiar și în micul nostru at. De aceea...

Nu dori să încheie.

— Ce, Lena?

Nu-i plăcea să recunoască față de Pieter cât de speriată era. ştia că nu-l putea face să se răzgândească și că intenția lui nu era -o rănească. Dar Lena nu avea pe nimeni altcineva căruia să-i nărturisească temerile ei și care să-i ușureze acea povară greu le suportat.

— Ceea ce tu și mica ta bandă de *knokploegen* (organizație le rezistență olandeză care ajuta persoanele aflate în ascunză- ori, făcând rost de documente de identitate false și de mâncare, urând și atacând la nevoie, n.ed.) plănuiți să faceți acum nu e otuna cu ce-ați făcut toamna trecută, când ați reușit să furați un porc sau doi, pentru ca naziștii să nu pună mâna pe ei. Acest plan e... mult mai periculos.

Toamna ce trecuse, Pieter se înțelese cu alți fermieri să fure porci, câte unul, de pe la vecinii lor. Lena lucrase toată noaptea

alături de alte femei, pentru a-l măcelări și tranșa. Carnea era împărțită între cele câteva familii care o afumau, o sărau sau o făceau cârnați, adăugând carnea de la propriii lor porci tăiați. Fermierii păgubiți, care se aflau printre hoți, raportau furtul autorităților, dar desigur că făptașii nu erau niciodată prinși. Dar cu fiecare porc furat era mai puțină carne pentru hrana soldaților inamici.

— Nimănui nu-i place să facă lucruri periculoase, spuse Pieter, dar va trebui să ne obișnuim cu asta. Dacă e să ne luăm după Wolf, vom face chiar mai multe isprăvi de felul acesta în lunile ce ne stau înainte.

— Sabotaj?

Pieter încuviință.

Peste o oră, sosiseră toți colegii lui *knokploegen*: unii pe jos, alții cu bicicletele, alții veniseră cu bărcile pe canalele de apă. Aceștia erau la rândul lor fermieri, oameni în care Pieter avea încredere deplină. Fostul ofițer olandez se strecură afară din șură și li se alătură celor așezați în jurul mesei din bucătărie, în lumina slabă a lămpii cu petrol, vorbind cu voce scăzută. Dacă ar fi avut, Lena le-ar fi oferit ceai sau cafea, dar nu avea nimic. Stătea cu ei și continua să coasă, gândindu-se cât de ciudat fusese să celebreze ziua lui Bep în jurul acestei mese cu numai câteva ore mai devreme.

— Cartelele de alimente au ajuns la oficiul poștal în această după-amiază, începu Pieter. Am mai fost înainte în camera de sortare a corespondenței, deci sunt destul de sigur că mă pot descurca să ajung acolo pe întuneric. Nu va fi greu să găsesc pachetele.

— I-ai spus dirigintelui de poștă ce planificăm să facem? întrebă unul dintre oameni. Este rudă cu tine, nu-i așa?

Pieter aruncă o privire spre Lena.

— Soția lui este vara Lenei. Dar nu, am decis să nu-l implic.

— De ce nu? Îi urăște pe naziști la fel de mult ca noi. Ne va lăsa să furăm.

— Poate că ne-ar putea ajuta, lăsând uşa descuiată, aşa că nu a mai trebui să ne chinuim s-o spargem.

— M-am gândit la toate acestea, spuse Pieter, şi cred că, dacă u-l implicăm, va putea să raporteze jaful cu conştiinţa împă-ată. Şi, dacă naziştii vor face presiuni asupra lui, el oricum nu re nicio idee cine e în spatele furtului.

— Oare nu locuieşte chiar deasupra oficiului poştal? Dacă ne ude şi coboară la noi? Nu am dori ca cineva să fie rănit.

— Va trebui să încercăm să ne strecurăm fără să fim văzuţi.

— Pieter are dreptate, spuse ofiţerul. Astfel de misiuni trebuie á implice cât mai puţini oameni. Îmi pare rău s-o spun, dar nu ste înţelept să aveţi încredere în rude în vremuri ca acestea.

— Unde vom ascunde cartelele după aceea? întrebă cineva.

— Le vom aduce aici.

Lena îngheţă la auzul cuvintelor soţului ei, iar mâinile îi ăzură moi în poală.

— Este un risc imens, ai putea fi prins, Pieter, spuse unul din-e oameni.

— Am un loc secret în care le pot ascunde. Persoana mea de ontact cu Rezistenţa ştie unde este. Acolo vor fi într-un loc sigur, ână le ridică el.

— Ce ne facem cu patrulele naziste neanunţate din această onă? întrebă ofiţerul de armată.

— Îi vom evita, în măsura în care vom putea. În această seară e va ajuta cerul acoperit de nori. Şi zăpada este deja topită toată, eci nu vom lăsa urme.

— Nu-şi vor păzi transporturile? întrebă ofiţerul. Astfel de ıfuri au mai avut loc şi în alte oficii poştale.

— Mizăm pe faptul că suntem un sat de fermieri liniştiţi, care u prea au cauzat probleme până acum, spuse Pieter.

— Dacă nu punem la socoteală furtul câtorva porci.

Toată lumea chicoti.

— Ei bine, deci, sunteţi gata? întrebă ofiţerul.

Se ridică, parcă dornic să plece. Îşi strecură mâna în buzunar şi Lena îşi ţinu răsuflarea când văzu că are un pistol. Dacă Pieter sau alţii l-au observat, ei nu au zis nimic. Inima Lenei bătea cu putere.

— Aş vrea să ne rugăm înainte de plecare, spuse Pieter.

Îşi îndepărtă scaunul de masă, apoi îngenunche în faţa lui, cu mâinile împreunate şi coatele sprijinite pe scaun. Lena îngenunche şi ea, alături de toţi ceilalţi. Cât de ciudat era să te rogi înainte de a comite un jaf armat.

— Doamne, aceasta este o acţiune necesară, începu Pieter. Avem nevoie de acele cartele pentru a-i hrăni pe oamenii disperaţi. Te rog să ne păzeşti în seara aceasta şi, dacă este voia Ta, Te rog să faci ca totul să meargă bine şi ca nimeni să nu fie rănit.

Încheiară rostind împreună „Tatăl nostru". Niciodată până atunci cuvintele „şi ne izbăveşte de cel rău" nu avuseseră atât de multă semnificaţie.

Ridicându-se în picioare, simţi cum i se învârte capul. Pieter rareori îşi arăta afecţiunea înaintea altor oameni, dar de data aceasta, înainte de a pleca, o îmbrăţişă pe Lena şi o sărută pe frunte.

— Ai grijă de tine! îi şopti ea.

Când uşa se deschise şi apoi se închise în spatele bărbaţilor, o rafală de aer rece intră, făcând-o pe Lena să se scuture de frig. Stinse lampa pentru a economisi petrolul, chiar dacă ştia că va rămâne perfect trează până la întoarcerea lui Pieter.

Urcă scările şi intră în camerele copiilor, să se asigure că sunt bine înveliţi. Wim aproape că era mai mare decât patul său şi picioarele cu şosete îi ieşeau de sub pătură. Maaike se întinse pe toată suprafaţa patului, cu mâinile şi picioarele răşchirate, ca de obicei. Pieter îi împinse patul lângă perete pentru ca Bep să nu cadă din el, şi micuţa stătea acum lipită de zid, încă strângând păpuşa în braţe. Lacrimile îi umplură ochii Lenei, cufundând totul în ceaţă.

— Doamne, şopti ea, Doamne, Te rog...

Nu găsea alte cuvinte.

Luă o pătură de pe patul ei şi-o duse jos, pentru a se înveli cu ea. Războiul o învăţase să se roage ca niciodată înainte şi se aruncă pe genunchi lângă masa din bucătărie, aşteptând.

Câteva ore mai târziu, când Pieter se strecură înăuntru prin uşa din spate, Lena încă era acolo. Îşi ridică privirea spre el, muşcându-şi buzele când lacrimi de bucurie începură să-i curgă pe obraji.

— Eşti încă trează? întrebă el.

O ajută să se ridice pe picioare şi o luă în braţe. Îşi lipi faţa de haina lui rece şi udă.

— Am mai moţăit şi m-am tot trezit, spuse ea. Şi m-am rugat. Unde sunt ceilalţi?

— În drum spre casele lor. Totul a mers bine, Lena.

Ea îl strânse tare în braţe.

— Slavă Domnului, murmură.

O luă înainte pe scări, încercând să nu se gândească la ce i s-ar putea cere lui Pieter să facă data viitoare. Şi după aceea.

Capitolul 37

Ans ieşise cu bicicleta prin Leiden, îndreptându-se spre sediul din cărămidă galbenă al poliţiei, pentru a-l întâlni pe Erik chiar la încheierea schimbului. Aşteptă afară şi inima începu să-i bată nebuneşte când el păşi în cadrul uşii, arătând atât de chipeş în uniforma sa.

— Ai aflat ştirile? întrebă ea, când începură să meargă spre apartamentul lui. Îi convoacă pe toţi foştii soldaţi olandezi, nu doar pe ofiţeri.

— Toată lumea a aflat. Vor fi trimişi să lucreze în fabrici.

— Şi tu vei fi detaşat?

— Nu, munca mea ca ofiţer de poliţie este considerată esenţială, zise luând bicicleta lui Ans, mergând alături de ea. Poate că unii dintre noii recruţi ai poliţiei vor trebui să plece, dar eu lucrez la acest birou de aproape cinci ani.

Traversară podul peste Nieuwe Rijn şi o porniră înapoi pe aleile pline de biciclete spre strada lui Erik. El sprijini bicicleta ei de peretele exterior al clădirii şi urcară treptele abrupte spre apartamentul său cu o singură cameră, de la etajul al treilea.

Ans realiză cât de indecent ar putea părea să fie numai ei doi, dar în vreme de război, în Leiden se aflau prea puţine locuri în care ar fi putut merge împreună doi tineri ca ei. Mâncarea în

restaurante erau acum prea scumpă şi Erik nu se simţea confortabil în casa elegantă a Eloisei. Pe lângă aceasta, ritualurile de întâlnire potrivite înainte de război nu mai păreau a conta în aceste zile nesigure. Chiar şi aşa, Ans ştia că Erik îi respecta principiile morale, aşa că hotărâră să petreacă o seară sau două pe săptămână în apartamentul lui, unde puteau să gătească cina împreună, să se sărute, să se îmbrăţişeze şi să vorbească despre tot felul de lucruri, pentru a uita de război. Erik o conducea pe Ans acasă înainte de ora stingerii.

— Se pare că cina noastră va fi mai săracă în seara aceasta, spuse el, arătându-i lui Ans ce rămase din punga lui de orez.

Ea i-o luă din mână şi îi turnă conţinutul într-o oală mică, apoi adăugă apă pentru gătit.

— Este greu să planifici ce vei găti, dacă niciodată nu ştii ce vei găsi de la o săptămână la alta, răspunse ea, aprinzând un chibrit pentru a porni aragazul. Uraaa! Cel puţin avem gaz în seara aceasta.

— Şi asta este tot ce mai am din condimentele primite de acasă, ridică el recipientele aproape goale de condimente indoneziene. Nu voi reuşi să fac rost de altele până la terminarea războiului, deci presupun că va trebui să pregătim mâncare olandeză.

Privi la ea şi zâmbi. Erik aprinse celălalt ochi de aragaz, stropi tigaia cu un pic de ulei, apoi turnă legumele. Nici ulei nu se prea găsea.

— Îmi place mâncarea ta condimentată, spuse Ans. Îi voi duce dorul. Şi acesta este încă un motiv pentru care mă rog ca războiul să se încheie cât mai curând.

Acum, când atât de mulţi olandezi fuseseră forţaţi să se ascundă pentru a scăpa de lagărele de muncă, era bucuroasă că Erik era încă lângă ea. Dar scutirea lui ca membru al Partidului Nazist încă o deranja.

— Ce se va întâmpla după război? întrebă ea cu voce tare. Ce se va întâmpla cu membrii NSB când naziştii vor fi învinşi?

— Vrei să zici *dacă* vor fi învinşi. Sunt foarte puternici, Ans. Şi şi-au întărit poziţia în Europa întreagă.

— Cu excepţia Marii Britanii. Încă nu au câştigat confruntarea cu ei.

— Nu, dar britanicii vor suferi aşa o lovitură din partea Luftwaffe, încât, în mod sigur, în curând se vor retrage. Cel puţin aşa spun generalii nazişti.

— Erik, dacă nu aş crede din toată inima că naziştii vor pierde, nu aş fi în stare să mă ridic dimineaţa din pat. Şi, dacă nu aş continua să-i spun Eloisei că noi sigur vom câştiga, cred că ea ar fi în stare să renunţe la viaţă.

Ans deschise uşa dulapului de deasupra aragazului şi scoase de acolo două farfurii.

— Pe lângă aceasta, noi nu auzim ştirile reale despre război, să ştii... doar ceea ce vor naziştii să auzim. Şi ei nu spun adevărul. Fusese aluzia cea mai directă pe care o făcuse la faptul că ea şi Eloise ascultau posturile de radio străine şi citeau presa clandestină.

— Presupun că este adevărat, răspunse el.

Din nou, gândurile lui Ans se întoarseră la perspectiva tulburătoare ca Erik să fie considerat un colaborator şi trădător al poporului său.

— Deci, când vor pierde naziştii şi Olanda va fi liberă, ce se va întâmpla cu oamenii care s-au alăturat NSB şi au colaborat cu naziştii?

— Nu am colaborat! se opri el din amestecatul legumelor şi privi la ea; niciodată nu-şi direcţionase până atunci mânia asupra ei; apoi expresia feţei lui se înmuie şi o cuprinse în braţe: Iartă-mă. Nu am vrut să strig la tine.

— Ştiu.

Dar el nu răspunse la întrebare. Erik făcuse o mulţime de lucruri pe care oamenii din Rezistenţă le-ar încadra la colaborare. Îi ajutase pe nazişti să înăbuşe revoltele. Îi însoţise la ridicarea evreilor. Îi ajutase să-i caute pe oamenii care se ascundeau.

Şi nu făcuse nimic pentru a se opune sau a încerca să-i oprească pe naziştii. Gândul acesta îi dădu fiori. Scutură din cap, pentru a-l alunga.

— Mai este mult până putem mânca? întrebă ea. Mi-e tare foame.

În mai, naziştii anunţară că toate radiourile private vor fi confiscate. Oricine refuza să le predea autorităţilor va fi arestat. Eloise încă nu se recuperase complet din melancolia ei şi, când ea şi Ans nu mai putură asculta posturile de ştiri străine pentru a raporta ce se întâmplă dincolo de Olanda, începu să alunece încă şi mai repede spre depresie.

— Nu pot face nimic ca să opun rezistenţă, spuse ea.

Ans privi cu o frustrare neajutorată cum Eloise îşi depozitează maşina de scris în dulap. Nu se îmbrăcase în acea dimineaţă şi era încă în halatul de baie, cu părul ei negru nepieptănat.

— Mă poţi ajuta să transform din nou această cameră într-un dormitor, Ans. Nu voi mai avea nevoie de birou.

— Ascultă, Eloise...

— Urechile mele sunt închise la încurajările tale optimiste, aşa că nu te mai obosi.

Se întoarse în pat, refuzând micul dejun.

În acea după-amiază, Ans îl opri pe profesorul Huizenga chiar după ce intră pe uşa din faţă, când se întoarse de la serviciu.

— Sunt îngrijorată pentru Eloise, îi spuse fata. Ştiu că trebuie să stau aici cu ea, dar trebuie şi să merg mâine la Amsterdam, pentru a preda mai departe buletinele de identitate falsificate de Max.

— Unde este?

— S-a dus din nou în pat. Dar a plâns mult, jelind pierderea slujbei sale la ziar, acum că nu mai avem radio.

Profesorul trecu de Ans şi se îndreptă spre scări, dar ea îl opri:

— Eloise pare să alunece din nou într-o stare de melancolie, spuse ea. Mă întreb dacă...

Ans se temea să nu-şi depăşească atribuţiunile exprimându-şi gândurile, dar dorea cu disperare să-şi ajute prietena.

— Am observat că Eloise este întotdeauna mai puternică atunci când e implicată direct în ceva. Ştiu că îi este teamă să nu mi se întâmple ceva, acum când călătoresc atât de mult. Aşa că mă întreb... ce ar fi dacă ar veni cu mine în câteva dintre aceste călătorii? Am putea vizita galeriile de artă şi ne-am putea duce la concert în Amsterdam, aşa cum obişnuiam să facem, iar acestea ne-ar oferi şi scuze pentru călătoria mea.

El se apropie, vorbind încet:

— Este mult prea periculos. Vreau ca Eloise să stea acasă, unde este în siguranţă.

— Dar ea nu este în siguranţă când este atât de deznădăjduită. Chiar dumneavoastră aţi spus că se poate răni singură. Amintiţi-vă cât de fericită fusese Eloise când ieşeam amândouă în oraş şi făceam lucrurile obişnuite.

— O mânie să vadă nazişti peste tot. Nu, Ans, nu pot...

— Unul dintre lucrurile pe care cei din Rezistenţă mi-au cerut să le fac a fost să raportez instalaţiile inamice observate în timpul călătoriei mele: echipamente, personal militar şi lucruri de felul acesta. Rapoartele vor ajunge la Aliaţi, pentru ca ei să-şi poată pregăti următoarele bombardamente. Rezistenţa s-ar putea folosi de spiritul de observaţie al Eloisei. Ea vede detalii pe care eu le trec uşor cu vederea. Şi, astfel, ar putea lupta într-un mod cât se poate de direct.

— Trebuie să mă gândesc la aceasta.

Ea îi văzu reţinerea şi teama.

— Trebuie să facă ceva, domnul profesor. Vă rog s-o lăsaţi să vină mâine cu mine la Amsterdam. Ştiu cât de mult o iubiţi şi că vreţi s-o protejaţi. Iertaţi-mă că sunt atât de directă, dar, dacă vă agăţaţi prea strâns de Eloise, veţi sfârşi prin a o pierde, în cele din urmă.

Când el nu mai răspunse, îl lăsă să treacă. Va vedea singur cât e disperată era starea soției lui. Cu siguranță că și el, la fel ca ns, își dorea mult ca Eloise să-și revină.

Nici el și nici Eloise nu se alăturară celorlalți la cină. Meta prelătise și duse o tavă cu mâncare sus, în camera lor. Prea puține se uteau face în lipsa radioului, așa că Ans se retrase mai devreme ı camera ei. Profesorul bătu la ușa dormitorului ei un pic mai ırziu, în seara aceea. Părea îngrijorat și încordat, cu mânecile ămășii lui albe suflecate, cu fruntea încrețită.

— Am întrebat-o pe Eloise dacă vrea să meargă mâine cu tine i mi-a spus că va merge.

Ans se simți ușurată, dar numai pentru un moment. Își aminti ât se simțise de copleșită când ajunse în Leiden pentru prima ată și profesorul îi vorbi despre depresia Eloisei. Acum, dacă loise avea să călătorească împreună cu ea, Ans va fi responsailă de siguranța ei în afara casei lor. Vor îndeplini misiuni periuloase, împotriva unei armate nemiloase. Cu toate acestea, Ans redea cu adevărat că acesta era cel mai bun remediu pentru ıelancolia Eloisei.

— Și eu o iubesc, domnule profesor, spuse ea. Voi face tot ce ni stă în putință pentru a o feri de rău.

Călătoria cu trenul fusese lentă și dificilă pentru Ans și Eloise, rumul până la Amsterdam luându-le acum de două ori mai ıult timp decât înainte de război. Vagoanele erau aglomerate. n trei stații diferite de pe traseu, soldații naziști le cerură celor louă femei să-și prezinte actele de identitate. De fiecare dată, ıns fusese cea care le întinse actele, cu inima bătându-i să-i iasă lin piept. Documentele falsificate pe care le avea asupra ei ar ıutea salva viețile a zeci de evrei care aveau nevoie de ele, dar ar ıutea-o costa pe Ans însăși viața ei, dacă ar fi descoperită.

Priveliștea din tren se schimbase și ea foarte mult în cei trei ni de când începuse războiul. Aliații începuseră raiduri regulate de bombardare a șantierelor navale și a fabricilor, și, apropindu-se de Amsterdam, Ans putu observa pagubele. Dar Eloise

părea înviată din morți din momentul în care plecaseră de acasă, alertă și plină de energie, așa cum sperase Ans. Îi arătase Eloisei hărțile militare primite de la Havik, împreună cu descrierile și pozele echipamentului militar pe care îl căutau.

— Trebuie să notăm orice mișcare de trupe pe care o observăm și orice fortificație pe care o construiesc naziștii, îi spuse ea Eloisei.

Nu îndrăzniră să ia notițe, dar Eloise avea o memorie fantastică și Ans știa că femeia putea înregistra mental fiecare instalație, radar și fortificație nazistă pe care o zărea. Totul va fi adăugat pe hartă de îndată ce se vor întoarce acasă și vor însemna toate detaliile, inclusiv activitatea de la portul Amsterdam.

Ajunseră la stația Centrală din Amsterdam și Eloise, care cunoștea foarte bine orașul, o conduse pe Ans prin labirintul de străzi și canale la Amsterdam Royal Zoo, unde urma să întâlnească persoana de contact. Războiul lăsase frumoasele întinderi ale grădinii zoologice aproape pustii, dar încă puteau servi ca scuză validă pentru ca două femei să viziteze orașul. După ce schimbul fusese făcut și se scăpase de documentele falsificate, Ans respiră ușurată pentru prima dată de la plecarea lor de acasă. Tânjea după o ceașcă de cafea, dar știa cât de greu se găsea în acele zile.

— Haide să trecem pe la Hortus Botanicus în drumul nostru de întoarcere, spuse Eloise, și să vedem ce au făcut huliganii ăștia.

Ans căzu la învoială, fericită s-o vadă pe prietena ei din nou plină de viață și însuflețită. Grădina botanică se afla la o scurtă distanță de cea zoologică, iar după-amiaza de primăvară era însorită și blândă. Ea era, de asemenea, în apropierea cartierului cultural evreiesc și a uriașei sinagogi portugheze, un reper cultural încă din secolul al șaptesprezecelea.

Dar, când ajunseră acolo, amândouă fuseseră șocate să vadă că toate cartierele evreiești din Amsterdam erau acum îngrădite și transformate în ghetouri. Un difuzor răsuna dintr-o dubă care străbătea zona la o stradă distanță. S-au oprit în loc să asculte,

n timp ce maşina se apropia, şi mânia lui Ans creştea cu fiecare uvânt auzit. Toţi evreii trebuiau raportaţi autorităţilor pentru a i transportaţi în Westerbork, spuneau difuzoarele. Toate casele 'or fi inspectate şi orice evreu găsit va fi trimis în închisoarea de a Mauthausen.

Eloise apucă braţul lui Ans atât de strâns, încât fata se gândi lacă nu cumva i se va învineţi locul.

— De ce fac una ca asta? întrebă ea.

Ans nu putu decât să dea din cap. Îi venea greu să citească tirile despre ce făceau naziştii poporului evreu, dar vederea lovezilor acestor fapte o lăsa nedumerită şi plină de mânie. Nu)utea exista nicio explicaţie pentru o asemenea ură îndreptată mpotriva bărbaţilor, femeilor şi copiilor inocenţi. Se gândi la atăl lui Miriam şi la proprietara evreică a apartamentului lor, şi ıceasta înnoi hotărârea lui Ans de a face tot ce poate să ajute, în :iuda riscurilor.

Eloise vorbise foarte puţin pe drumul de întoarcere la gară. Din nou, părea să înregistreze tot ce vedea în drum spre casă. n momentul în care intrară în casă, se întoarse spre Ans şi zise:

— Spune-i persoanei tale de contact din Rezistenţă că vom ıscunde cu plăcere şi mai mulţi oameni aici. Chiar familii întregi. Herman are multe „rude" îndepărtate, nu-i aşa? Şi noi mai avem ın dormitor gol.

Privirea ei era intensă şi avea o hotărâre în priviri:

— Şi spune-le că ar fi mai bine să se grăbească.

Ans o urmă pe Eloise la etaj, privind cum scoate harta militară şi notează repede tot ce observase. Ans, de asemenea, adăugă)uţinul pe care şi-l aminti.

— Vreau să merg din nou cu tine, spuse Eloise, când termi- ıară. Trebuie să mă ajuţi să-l conving pe Herman.

— Îmi voi da toate silinţele, spuse ea, încercând să nu zâmbească.

— El crede că sunt la fel de fragilă ca obiectele fine de por- ;elan din vitrina noastră, că am nevoie să fiu protejată şi ţinută

în spatele sticlei, dar ce folos de toate acele lucruri frumoase dacă nu sunt folosite? La ce bun un cufăr plin cu aur care nu servește niciodată la nimic? Și ce folos de viața mea dacă aleg, în mod egoist, să trăiesc doar pentru mine însumi, și nu mă pun în slujba altora?

Ans ezită pentru un moment, înainte de a pune următoarea întrebare:

— Oare așa s-au simțit părinții tăi? Oare din cauza aceasta au fost dispuși să lucreze pentru Rezistența belgiană?

Eloise se încruntă, de parcă întrebarea ar înfuria-o, apoi închise ochii.

— Cum de ai știut că azi mă gândeam la ei?

— Nu am știut. Eu...

— Părinții mei au fost buni catolici. Ei au crezut în Dumnezeu și în rugăciune. Obișnuiam să gândesc: *Nu le-a fost de prea mare folos credința asta!* Au pierdut totul, chiar și viețile. Dar am început să înțeleg că ei nu și-au pierdut viețile. Au renunțat la ele de bunăvoie. Și tu ai făcut același lucru, Ans. Și eu vreau să fac la fel.

— Nu sunt curajoasă, Eloise. Nu aș putea transmite documentele care mă pun într-un pericol de moarte dacă Dumnezeu nu mi-ar da puterea de care am nevoie.

— Mă rog pentru tine de fiecare dată când ieși pe ușă.

Ans privi uimită la Eloise:

— Te rogi? Am crezut...

— Că nu cred în rugăciune?

Ans dădu din cap, amintindu-și comentariile cinice ale Eloisei despre rugăciune, în perioada invaziei naziste.

— Să presupunem doar că am ajuns să cred că rugăciunea nu strică, spuse ea cu un zâmbet. Până la urmă, vă am pe tine, pe Miriam, pe Avi și pe copilul lor, și trebuie să mă rog pentru voi, nu-i așa?

Lacrimile umplură ochii lui Ans, care se aruncă în brațele Eloisei.

Capitolul 38

unie 1943

Miriam stătea la masa din bucătărie a familiei Ver Beek, ascul-ând cum domnul Ver Beek citeşte din Psalmi, aşa cum făcea n fiecare seară după masa de cină. Îşi aminti cum îi citise Avi celaşi psalm în ascunzătoarea lor de la mansardă: *„... ocroteş-e-mă, la umbra aripilor Tale, de cei răi, care mă prigonesc, de vrăjmaşii nei de moarte, care mă împresoară...".* Dacă închidea ochii, Miriam proape că putea auzi vocea joasă a lui Avi şi putea simţi cum lisheva stă cuibărită în braţele sale. Dori să îşi amintească şi să-i ină pe cei dragi aproape de inima ei doar pentru puţin timp, dar, u toate acestea, ar fi vrut ca domnul Ver Beek să se oprească. Amintirea era prea dureroasă. Se temea că, atunci când îşi va leschide din nou ochii şi cei dragi ei nu vor fi acolo, durerea o a copleşi cu totul. După aproape un an, durerea era la fel de vie a în prima zi.

Bătăile în uşa din spate îi făcură pe toţi să tresară. Instinctul lui Miriam strigă: *Fugi! Ascunde-te!,* dar nu se putu mişca. Doamna Ver Beek se ridică în picioare, cu mâna pe inimă. Întotdeauna se emea când venea cineva la uşă, dar expresia de groază de pe aţa ei părea mai intensă decât de obicei. Miriam se uită şi ea la şa bucătăriei şi înţelese de ce. Ea şi doamna Ver Beek spălaseră

perdelele bucătăriei un pic mai devreme în acea zi şi ele nu se uscaseră, ca să poată fi agăţate la locul lor. Miriam fusese atât de atentă să stea departe de ferestre când sosise aici, la început, dar, în lunile ce au urmat, deveniseră mai neglijenţi. Acum, o femeie cu părul alb stătea afară, uitându-se la ei prin geamul gol al ferestrei. Le făcea cu mâna.

— Deja ne-a văzut, spuse domnul Ver Beek. Deschide uşa.

Când doamna Ver Beek se poticni în drumul spre uşă, de parcă ar fi uitat să umble, Miriam simţi că se sufocă. Era o femeie onestă şi directă, incapabilă de îndulcirea faptelor, şi cu atât mai mult nu putea spune o minciună. Deschise uşa atât de încordată şi pierdută, de parcă vizitatorul ar fi fost cu adevărat un agent al Gestapoului.

— Bună, Gerda, spuse doamna Ver Beek cu o înclinare a capului.

— Bună seara. Îmi cer scuze că vă întrerup de la masă. Poştaşul a pus din greşeală această scrisoare în cutia mea. M-am gândit să dau o fugă şi să ţi-o aduc.

— Mulţumesc. Ea este... Cristina, spuse, arătând spre Miriam. Gerda locuieşte în casa de lângă noi, îi spuse ea lui Miriam.

Femeia zâmbi.

— Bună, Cristina. Mă bucur să te cunosc. Eşti aici în vizită?

Miriam dădu din cap, neîndrăznind să vorbească. Trebuie să fi fost evident pentru vizitatoarea lor că cei trei erau tulburaţi. Oare Gerda pusese o întrebare de politeţe sau făcea o investigaţie sinistră? Zâmbetul ei părea destul de plăcut.

— Vrei... vrei să intri şi să stai un pic? o întrebă doamna Ver Beek. Totul în postura şi comportamentul ei rigid spunea contrariul... vecina aceasta nu era dorită sau bine-venită.

— Nu, mulţumesc. Trebuie să merg acasă.

Doamna Ver Beek îi mulţumi din nou Gerdei şi închise uşa, sprijinindu-se pentru câteva secunde cu spatele de ea. Se împletici înapoi spre locul ei de la masă, strângându-şi inima cu o mână şi scrisoarea cu cealaltă.

— Nu mai pot face asta, Henk, spuse ea. Am fost speriată ›ate aceste luni, iar azi... Îmi pare rău, Cristina.

Fața domnului Ver Beek era roșie ca o sfeclă, de parcă își nuse respirația în tot acest timp.

— Amândurora ne pare rău, spuse el. Nu suntem potriviți entru așa ceva... să fim tot timpul în alertă... este prea mult.

— Nu trebuie să vă cereți scuze, spuse Miriam. Înțeleg. Toți e-am speriat cumplit. Sunt sigură că cei din Rezistență îmi vor ăsi un alt loc în care să stau.

— De am fi fost mai tineri... spuse doamna Ver Beek.

— Nu contează. Vă sunt recunoscătoare amândurora.

Domnul Ver Beek își împinse scaunul de la masă.

— Îl voi suna pe doctorul Elzinga.

Și, dintr-o dată, Miriam rămase iar fără adăpost. Era nevoită ă părăsească acest loc de ascunzătoare sigur și familiar. Urcă ă-și împacheteze lucrurile.

Când Miriam coborî din nou, doamna Ver Beek călca grăbită ›erdelele de la bucătărie. Fata avu timp s-o ajute la spălatul vase- or, înainte ca doctorul Elzinga să sosească târziu în aceeași seară.

— Vă mulțumesc pentru amabilitatea voastră... începu ea, ›regătindu-se să plece cu doctorul.

Apoi rosti în același timp cu doamna Ver Beek:

— Îmi pare rău...

— Nu trebuie să vă cereți scuze, spuse Miriam. Vă voi fi mereu ecunoscătoare că v-ați riscat viețile pentru mine. La revedere.

— Dumnezeu să fie cu tine, Cristina.

Doamna Ver Beek avea lacrimi în ochi, dar Miriam știa că nu ‹ în firea ei să o îmbrățișeze.

Doctorul nu vorbise prea mult pe drum, de parcă mintea lui ›ra preocupată de multe alte griji. În afara orașului, pământul Olandei era atât de plat, încât Miriam putea vedea la distanță le kilometri depărtare. Drumurile deveniră mai înguste și mai puțin netede cu fiecare cotitură, iar mirosul vacilor era tot mai înțepător în aerul serii, până când, în cele din urmă, mașina se

opri lângă o fermă mică. Clădirea clar avea nevoie de un nou acoperiș, țiglele sale nepotrivite erau de mai multe stiluri și culori. Un șopron mare cu o ușă largă și deschisă era atașat de casă.

— Îmi pare rău că a trebuit să te muți, spuse doctorul. Știu cât de plăcut a fost pentru tine acolo.

— M-ați avertizat că s-ar putea să fie nevoie să mă mut des. Cel puțin am putut sta acolo aproape un an. Sunt oameni minunați, dar am văzut cât de înspăimântați erau.

— Da... ei bine, iată-ne aici.

Când Miriam păși afară din mașină, o vacă scoase un muget de undeva din interiorul șurei. O femeie zveltă și cu părul alb ieși să-i întâmpine. Avea pielea zbârcită și arsă de soare, iar mâinile noduroase de parcă ar fi arat pământul cu mâinile goale.

— Ea este Cristina, spuse doctorul Elzinga. Iar ea este doamna Mulder. Ea și soțul ei dețin această fermă, unde vei rămâne deocamdată.

— Ai mâncat de cină? o întrebă doamna Mulder.

— Da, mulțumesc.

— Și tu? îl întrebă ea pe doctor.

— Și eu.

Trase de vesta costumului său din trei piese ca pentru a reliefa stomacul său plin. Dacă nu aveți nevoie de mine, trebuie să plec chiar acum.

Doamna Mulder dădu scurt din cap. Doctorul scoase din portbagaj geamantanul lui Miriam și i-l întinse.

— Atunci, haide să ți-i prezint pe ceilalți, spuse doamna Mulder, când mașina se îndepărtă. Casa fermei era un pic mai mare decât o magherniță, chiar mai mică decât casa modestă a soților Ver Beeks.

Miriam se întreba cât de mulți oameni se ascundeau aici și cum de încăpeau într-o clădire așa de mică. Dar doamna Mulder o conduse prin ușa mare a șurei, dincolo de spațiul cu fân și miros înțepător, spre o ușă din spate, care dădea în curte. Miriam auzi sunete grohăite care presupuse că veneau de la porci, și apoi

otcodăcitul şi agitaţia găinilor, când se apropie de un coteţ cu coperiş jos. Doamna Mulder deschise uşa terenului împrejmuit estinat păsărilor, făcându-i semn lui Miriam să se grăbească ând cocoşul se repezi înainte, bătând din aripi şi scoţând sunete le nemulţumire.

Miriam rezistă impulsului de a-şi acoperi nasul şi gura când ntrară în coteţul vechi şi decolorat. Cuiburile găinilor erau aşe- ate pe ambele părţi ale spaţiului îngust, fără ferestre. Mirosul ra pătrunzător. Se temu că „ceilalţi" de care amintise doamna Mulder erau găinile şi că va fi nevoită să stea acolo cu păsările, lar apoi femeia îndepărtă o porţiune din peretele din spate al oteţului şi descoperi o încăpere ascunsă. Patru femei cu părul negru stăteau înăuntru pe saltele. Când uşa fu brusc deschisă şi Miriam pătrunse înăuntru, se speriară.

— Ea este Cristina, spuse doamna Mulder. Are nevoie să stea u noi pentru o vreme. Fetelor, aveţi nevoie de ceva, dacă tot unt aici?

— Nu, mulţumim, răspunse una dintre femei.

— Atunci mă duc să închid găinile de culcare. Vă las să vă rezentaţi singure.

Peretele se închise în spatele lui Miriam cu o bubuitură, ăsând-o în semiîntuneric. Ea închise ochii, aşteptând să se obiş- uiască cu întunericul, luptându-se cu teama că este prinsă în acest spaţiu mic şi că pereţii se închid în jurul ei. Nu era mai mare de zece metri pătraţi şi era cu numai 30 de centimetri mai adâncă decât coteţul.

— Sunt Lies, spuse femeia care vorbise mai înainte. Ele sunt fiicele mele, Julie şi Betsie. Şi ea este Alie.

— Îmi pare bine. Eu sunt Miri... adică Cristina.

Fata pe care o chema Julie începu să râdă.

— Şi noi a trebuit să ne obişnuim cu noile noastre nume. Ia un loc.

Ea ocupă un loc pe una dintre saltelele de pe podea.

Miriam simți cum o mare greutate îi apăsa pieptul, împiedicând-o să respire. Abia reuși să spună:

— Mulțumesc.

— Locul acesta nu este atât de rău pe cât îți pare chiar acum, spuse Alie. Mai este încă o ușă aici în spate, pe care o putem deschide în timpul zilei, pentru a lăsa să intre lumina și aerul. Putem chiar ieși afară pe ziuă, dacă nimeni nu vine la fermă.

— Dar este mai bine să aștepți până se face întuneric, înainte de a ieși afară, spuse Lies. Ferma este aproape de un drum aglomerat și nu vrem să riscăm.

— În spate nu este nimic în afară de pădure, spuse Alie.

— Chiar și așa. Este mai bine să fii prevăzător.

Miriam simți o anumită tensiune între cele două femei și se întreba dacă nu cumva se vor lua de păr una pe cealaltă, mai ales că erau nevoite să stea înghesuite împreună într-un spațiu atât de mic. Cea numită Betsie nu vorbi.

— Și toaleta este în spatele nostru, adăugă Julie. Și avem acolo o pompă cu apă. Doamna Mulder ne aduce mâncare când vine să hrănească găinile, chiar și ceva cărți de citit.

Miriam nu avea nicio idee cum va putea mânca ceva cu asemenea miros înțepător ce le invada camera. Se uită în spatele ei la ușa ascunsă ce dădea spre coteț, unde se auzea o mare agitație.

— Întotdeauna este așa gălăgie? întrebă Miriam. Am crescut la oraș...

— Te vei obișnui cu gălăgia, spuse Alie. Nici nu vei mai băga de seamă, după o vreme.

Dar chiar și cotcodăcitul găinilor care păreau, în cele din urmă, să se fi așezat pe cuiburile lor îi păru supărător și nesfârșit.

Femeile păreau încântate să aibă pe cineva nou cu care să stea de vorbă și își împărtășiră povești de viață cu Miriam. Lies și fetele ei – Julie, care avea șaisprezece ani, și Betsie, care avea paisprezece – erau din Amsterdam și se ascunseră în timpul raziilor cu ajutorul partenerului de afaceri al soțului ei, care nu era evreu. Soțul lui Lies și fiul lor se ascundeau și ei, dar ea nu avea nicio

dee unde. Alie avea optsprezece ani, era tot din Amsterdam, și ra fiica unui rabin.

— Sunt cea mai mare și Abba a găsit mai întâi de toate o ıscunzătoare pentru mine. Nu știu dacă părinții mei sau careva lintre cei șase frați ai mei au scăpat de razii. Abba avea o ștam-ıilă specială pe documente, care se presupunea a-i oferi un statut ıpecial, dar...

Cuvintele ei se stinseră. Și celelalte patru femei se ascundeau le aproape un an, la fel ca Miriam. Însă ele își petrecură cea mai nare parte a timpului la ferma familiei Mulder.

Miriam își spuse pe scurt povestea, dorind să treacă rapid ɔeste durerea ei. Știa că aceasta o va face să pară insensibilă, dar ;i celelalte părură la fel atunci când vorbiră despre familiile lor. Era mai bine că nu simtă nicio emoție și să nu lase ca durerea să se adune în suflet. Văzuse în viața Eloisei cât de copleșitoare ɔutea fi durerea și cât de multe pagube provoca aceasta.

— Trebuie să-ți fie dor de soțul și copilul tău, spuse Lies încet. Știu cât de mult mi-e dor mie de ai mei.

— Da.

Miriam nu se putea gândi la ei. Nu se va gândi la ei. În depăr-tare se auzi huruitul unor avioane, crescând tot mai mult și venind tot mai aproape, până ce avioanele vuiră puternic deasu-pra cotețului de găini, zguduindu-i pereții.

— Uneori auzim focuri de arme, spuse Alie. Și bombe explodând.

— Ai auzit ceva știri despre război? întrebă Lies. Este vreo șansă să se încheie curând, pentru ca noi să ne putem întoarce la viețile noastre?

— Nu sunt sigură. Oamenii cu care am stat eu au fost nevo-iți să predea radioul acum câteva luni. Ziarele sunt conduse de naziști și ei întotdeauna se proclamă învingători.

Mica încăpere se întunecă treptat în timp ce vorbeau, și noaptea se așternu încet. Găinile păreau să se fi liniștit și, cu excepția greierilor, peste noapte domnea tăcerea. Miriam se

întreba cum va adormi fără zgomotul neîntrerupt al oraşului. Auzi pe cineva căscând.

— Sunt obosită, spuse Lies. Poate că ar fi bine să ne culcăm.

— Toate sau niciuna, spuse Alie, cu un ton iritat. Vei învăţa lucrul acesta destul de curând.

— Cum vă descurcaţi pe întuneric? întrebă Miriam.

— Ne-am obişnuit, spuse Julie. Fiecare avem spaţiul nostru.

— Dar putem aprinde o lumânare pentru tine, Cristina, spuse Lies.

Miriam o auzi scotocind prin apropiere şi, un minut mai târziu, zări flacăra unui chibrit, orbind-o temporar. Se simţi un miros ascuţit de sulf, apoi lumina caldă a lumânării scăldă micul spaţiu.

— Ne ţinem lucrurile aici în timpul zilei, spuse Lies.

Arătă spre câteva rafturi rudimentare, pe care Miriam nu le observase mai devreme, făcute din lăzi de lemn. Patru geamantane erau aranjate frumos pe ele. Farfurii, boluri şi tacâmuri erau aranjate deasupra, împreună cu un mic lighean. O găleată de apă era aşezată lângă rafturi.

— De obicei mergem la toaletă înainte de a ne schimba, spuse Lies.

Julie deschise uşa din spate, făcând ca sunetul insectelor să se audă mai tare. O luă de mână pe sora ei.

— Haide, Betsie. Voi merge cu tine.

Fata încă nu vorbise nimic. Miriam îngenunche şi-şi deschise geamantanul, desfăcându-şi hainele din jurul viorii şi al arcului.

— Este o vioară adevărată? întrebă Alie. Ştii să cânţi la ea?

— Da... este. Obişnuiam să cânt. Nu am îndrăznit în ultima locuinţă în care am fost repartizată. Casele erau prea apropiate unele de altele şi ne-am temut că vecinii mă vor auzi.

— Mi-ar plăcea să ne cânţi ceva, spuse Alie. Nu am mai ascultat muzică de veacuri!

— Nu cred că-i o idee bună, spuse Lies repede. Cine ştie cât de departe ar putea fi purtat sunetul pe timp de noapte!

— Ştiu că nu mi se va permite să cânt, spuse Miriam. Verificam să văd dacă nu i s-a întâmplat nimic.

Femeile eliberară un loc pe rafturi pentru geamantanul lui Miriam şi, când Julie şi Betsie se întoarseră, Alie se oferi să meargă la toaletă cu Miriam. Pe când făceau o scurtă plimbare pe cărarea de pământ, o amintire neaşteptată răsări în mintea lui Miriam: casa frumoasă a bunicii din Köln, aşa cum era înainte de venirea naziştilor la putere. Îşi aminti de faianţa din marmură negru cu alb din baia ei şi cada adâncă din porţelan. Când servitoarea bunicii pregătea cada pentru Miriam, o umplea cu apă caldă, în care turna parfum de trandafiri. Dar, înainte ca amintirea să poată roade gardul de fier pe care Miriam îl ridicase în jurul inimii ei, mirosul dependinţei o readuse la realitate.

Capitolul 39

Septembrie 1943

Când Lena şi Pieter traversară păşunea de vaci, pământul umed parcă încerca să absoarbă saboţii de lemn din picioarele ei. Împinseră mica barcă de lemn pe canalul îngust ce ducea la ferma vecinilor, călătorind cât mai aproape de ea, înainte de a o lega. Apoi traversară câmpul, pe ruta lungă şi ocolită, pentru a evita apropierea de sat, unde naziştii şi Rezistenţa se manifestaseră activ în ultimele săptămâni.

— Sper că mai sunt şi alţi oameni aici s-o ajute pe doamna Boertjens, ca să putem termina repede, spuse Lena. Nu mă simt bine că a trebuit să-i las pe Wim şi pe fete singuri acasă.

— Vor fi bine. Familia Boertjens are nevoie de ajutorul nostru.

Ajunseră la capătul câmpului şi Peter apucă sârmele gardului şi le ţinu îndepărtate, pentru ca Lena să poată trece printre ele. În mod normal, Wim era cel care mergea cu Pieter să-şi ajute vecinii, dar Wim crescuse la fel de înalt ca tatăl său şi arăta mai mare decât cei cincisprezece ani pe care-i împlinise. Naziştii îi înregistraseră pe toţi bărbaţii peste optsprezece ani şi Lena şi Pieter se temeau că Wim ar putea fi răpit şi trimis într-un lagăr de muncă.

— Mai avem ceva veşti despre domnul Boertjens? întrebă Lena, când ajunseră la drumul de pământ care duce la fermă.

igur naziştii îl vor elibera, pentru a-şi termina munca de recol-ıt, nu-i aşa?

— A fost prins cu un radio ascuns, Lena. Nu va mai veni înapoi.

Se cutremură, amintindu-şi cum discutaseră dacă să ascundă au nu radioul lor, când naziştii au dat ordin ca toate să fie pre-ate, în luna mai. Mai mult decât oricând, Lena se baza pe ziarele landestine pe care Wolf le aduce, ca să ştie ce se întâmplă.

Parcurseseră numai o distanţă scurtă când auziră zgomotul notocicletelor naziste în spatele lor. Sunetul o umplu pe Lena le groază.

— Ce vom face, Pieter?

Nu aveau niciun loc în care să se ascundă pe teritoriul întins a-n palmă. Slavă Domnului că Wim rămase acasă.

— Nimic. Continuă pur şi simplu să mergi înainte.

Păşiră pe marginea drumului îngust pentru a face loc motoci-letelor să treacă, dar Lena îşi dăduse seama că încetinesc. Inima -o luă la goană.

— Opriţi! strigă unul dintre soldaţi. Opriţi-vă acolo unde unteţi.

Motoarele motocicletelor oprite lângă ei o asurzeau pe Lena. Simţea căldura emanată de ele. Unul dintre soldaţi arătă spre Pieter.

— Tu... vino cu noi!

Făcu un gest înspre sat, direcţia din care veniseră motoci-cletele. Inima Lenei goni nebuneşte când bărbaţii îşi întoarseră motocicletele să pornească înapoi.

— Oare ce vor? şopti Lena.

Pieter îşi scutură capul. Ca fermier, el fusese scutit de plecarea în lagărele de muncă. Ea se întreba dacă ei aflaseră de colabora-rea lui cu mişcarea de rezistenţă din aceste ultime câteva luni.

— Mai repede, îi strigară ei lui Pieter.

Nu păreau interesaţi de Lena, dar ea apucă strâns mâna lui Pieter grăbindu-se spre sat, cu motocicletele duruind în urma lor. Dură numai zece minute, dar teama Lenei creştea cu fiecare pas.

Era neputincioasă. Şi îngrozită. Încercă să se roage, dar gândurile ei galopau şi fugeau ca un cal neîmblânzit, şi tot ce putu scoate din ea fuse o rugăciune tăcută, disperată. *Te rog, Doamne! Te rog, ajută-ne!*

Ajunseră în piaţă şi zăriră şase bărbaţi din sat aliniaţi în stradă, faţă în faţă cu biserica. Soldaţii opriră motocicletele şi-i făcură semn Lenei să se dea la o parte, iar lui Pieter să meargă lângă ceilalţi bărbaţi. El o strânse de mână înainte de a-i da drumul.

Aceştia erau bărbaţi pe care Lena îi cunoştea. Soţul verişoarei sale Truus. Doi diaconi din biserică. Trei fermieri din zonă, care erau vecinii lor. Păreau palizi şi speriaţi, unii tremurând vizibil. Soldaţii naziştii aduseră în piaţă alţi trei bărbaţi – brutarul satului, tatăl acestuia în vârstă şi unul dintre profesorii lui Wim – care se aliniară alături de ceilalţi. Acum erau zece bărbaţi stând încolonaţi şi aşteptând.

Lena îşi puse mâna la gură pentru a-şi înăbuşi un ţipăt. Ştia totul despre represaliile naziste. Dacă un act de rezistenţă aducea moartea unui soldat nazist, zece oameni din acel loc vor fi executaţi ca răzbunare.

Simţi că o cuprinde panica. Simţi că i se face rău. Voia să alerge în faţa lui Pieter şi să-l protejeze, dar nu putea face nimic. Le văzu şi pe celelalte soţii adunate în jurul ei, plângând şi implorând şi îmbrăţişându-se unele pe altele. Truus alergă pe lângă Lena, strigând:

— Nu, nu, nu... o, Te rog, Doamne... nu! Nu-i lăsa să facă asta! Te rog!

Bărbaţilor li s-a spus să îngenuncheze. Lena privi cum Pieter căzu pe genunchi. Nu se putea întâmpla una ca asta! Nu se putea! Îl vor executa pe Pieter! Un ofiţer nazist păşi înainte cu un revolver în mână. Strigă să se facă linişte, dar vaietele continuară. Vorbea foarte prost olandeza, dar toţi înţeleseră. Un avion aliat se prăbuşise în timpul nopţii şi un membru al echipajului dispăruse.

— Unul dintre voi ştie unde se află. Îi voi împuşca pe rând, până îmi spuneţi unde este.

Ofiţerul păşi înainte, oprindu-se la câţiva centimetri de bărbaţi, şi îndreptă arma spre brutar.

Lena se simţi îngrozită. Tremura din toate încheieturile. Pieter nu ştia nimic despre echipajul aliat, ea era sigură de aceasta. Îşi închise ochii de spaimă, plângând şi implorându-L pe Dumnezeu să intervină, pregătindu-se pentru sunetul primei împuşcături. Dar, în loc de aceasta, pe lângă vaietele celorlalte femei, auzi o motocicletă apropiindu-se. Deschise ochii. Ofiţerul coborî revolverul, aşteptând vehiculul să ajungă la el.

— L-am găsit pe membrul echipajului, îl auzi ea spunând în germană. L-am prins.

— Şi oamenii care l-au ajutat?

— Da, şi pe ei.

Ofiţerul întoarse spatele rândului de bărbaţi terifiaţi.

— Puteţi pleca.

Pe Lena o lăsară picioarele şi alunecă din braţele lui Truus, căzând la pământ.

— Mulţumesc, Doamne... mulţumesc! plânse ea.

Apoi simţi în jurul ei braţele lui Pieter, care o ţineau strâns în timp ce amândoi plângeau. Ea simţi cum lui îi tremură trupul.

În cele din urmă, îşi şterseră lacrimile şi Pieter o ajută să se ridice în picioare.

— Crezi că vei putea umbla? Vrei să mergem la casa parohială? întrebă el.

— Acasă. Vreau acasă.

Lena dorea să se îndepărteze cât mai repede de sat şi de groaza pentru ceea ce tocmai se întâmplase. Trebuia să-şi vadă copiii, să se asigure că sunt bine şi să-i ţină strâns în braţe. Privelişteа cu Pieter îngenuncheat alături de alţi bărbaţi, revolverul nazist îndreptat spre el – o derula din nou şi din nou în mintea ei, ca o peliculă de film stricată. Nu credea că va putea şterge din mintea ei acea imagine atâta vreme cât va trăi.

Ajunseră la marginea satului, sprijinindu-se încă unul pe celălalt, şi începură să coboare drumul spre fermă. Lena îşi aminti dintr-odată de barca lor de lemn.

— Nu pe drumul acesta am plecat, Pieter. Ce facem cu barca noastră?

— Mă duc mai târziu după ea.

— Nu! Nu te voi lăsa să te întorci...

— Lena...

— De acum va trebui să stai ascuns, ca naziştii să nu te mai găsească niciodată.

— Nu mă voi ascunde.

— Pieter, trebuie s-o faci!

— Noi trebuie să continuăm lupta noastră... acum mai mult ca oricând.

— Nu aş putea trece încă o dată printr-un asemenea coşmar. Sunt inumani! Credeam că vei muri!

Îşi petrecu braţul în jurul taliei ei.

— Ştiu. Şi eu credeam la fel. Dar ştii ceva, Lena? Când am îngenuncheat acolo, am simţit că am pace în inimă. M-am gândit la acel verset care spune: „Căci pentru mine a trăi este Hristos şi a muri este un câştig." Atunci l-am înţeles.

— Nu... Nu vreau să te pierd! Lacrimile îi umplură ochii şi începură să i se rostogolească pe obraji.

— Nu depinde de noi dacă trăim sau murim. Suntem în mâinile lui Dumnezeu. Naziştii nu ne pot atinge niciun fir de păr din capul nostru fără voia Sa.

Lena ştia că el avea dreptate. Ei fuseseră în mâinile Tatălui din ziua în care se născuseră. Dar niciodată nu fuseseră atât de conştienţi de acest adevăr precum erau acum, după teroarea din această zi.

— Sunt atât de speriată, spuse ea. Pentru noi toţi.

— Ştiu. Dumnezeu ştie că amândoi suntem speriaţi.

Capitolul 40

Decembrie 1943

Totul începu cu o răceală zdravănă. Toate femeile care se ascundeau în micul coteţ de găini aveau simptome de răceală, le curgea nasul şi tuşeau, inclusiv Miriam. Trecuseră luni de când sosise la ferma soţilor Mulder şi, cum nopţile erau tot mai reci, domnul Mulder le aduse o mică sobă cu petrol pentru a încălzi încăperea. Femeile economisiră combustibilul, ştiind că era greu de găsit. Doamna Mulder le dăduse mai multe învelitori şi dăruise fiecăreia dintre ele o pereche de mănuşi şi şosete calde de lână, tricotate de femeile din biserică. Dar nimic nu putea risipi frigul constant. Cum iarna rece şi umedă se prelungea la nesfârşit, Miriam nu se mai scăpa de tusea chinuitoare. Se întreba dacă se va mai putea încălzi vreodată.

Aşa cum se temuse, erau zile în care, stând atât de aproape unele de altele, situaţia le punea tuturor nervii la încercare. De asemenea, erau zile în care femeile reuşeau să râdă împreună, spunându-şi poveşti unele altora şi citind cu voce tare cărţile aduse de doamna Mulder. Din când în când, le aducea să citească un număr din ziarul clandestin, iar Miriam se întreba dacă prietenele ei Ans şi Eloise contribuiseră la scrierea lui. Câtă vreme nu apărea niciun vizitator la fermă, Miriam putea cânta la vioara

ei cu surdină, care le cauza mare agitaţie păsărilor, dar aducea zâmbete de plăcere pe feţele colegelor ei de refugiu.

— Betsie a fost dintotdeauna atât de tăcută? o întrebă Miriam pe Julie, într-o zi când rămaseră singure. Am observat că rareori vorbeşte.

— Numai de când am venit în ascunzătoare, spuse Julie. Duce dorul fratelui nostru. Erau foarte apropiaţi. A vrut să meargă în ascunzătoare cu el şi Abba în loc să vină cu noi, dar nu s-a putut.

Boala lui Miriam se înrăutăţi odată cu scăderea temperaturilor din timpul iernii, până când durerea în piept îi devenise insuportabilă. Nu se putea ridica sau duce la toaletă fără ajutor. Simpla deplasare până acolo şi înapoi o extenua. Simţea de parcă ar fi luat foc şi, în acelaşi timp, nu se putea opri din tremurat. Somnul îi aducea vise tulburătoare, agitate.

— Cristina are febră foarte mare, o auzi pe Lies spunându-i doamnei Mulder într-o seară. Cred că ar trebui s-o vadă doctorul Elzinga. Mă tem că ar putea avea pneumonie.

Miriam fusese doar vag conştientă de doctorul cu părul alb, care îngenunche lângă salteaua din spaţiul mic, pentru a o examina. Încercă să vorbească, dar începu să tuşească atât de tare şi simţi o durere atât de teribilă şi intensă, că se ghemui toată, cu mâinile la piept.

— Trebuie s-o duc la spital, spuse el.

Miriam încercă să-şi ia rămas-bun de la celelalte femei şi să le mulţumească soţilor Mulder pentru ajutorul lor, dar nu putu trage suficient aer în piept ca să vorbească fără să tuşească. Simţea de parcă o cizmă grea o lovea în piept de fiecare dată când tuşea. Ştia că e foarte bolnavă şi îşi dori să-l vadă pe Avi şi s-o ţină pe Elisheva în braţele ei pentru ultima dată, să-i mai sărute o dată înainte de a muri. Avi o implorase să se agaţe de viaţă şi să supravieţuiască, pentru a fi din nou împreună într-o zi, dar poate că era mai bine să renunţe şi să scape de durere. Îi va vedea pe cei dragi ai săi pe Lumea de Apoi.

Era conştientă că Lies o ajută să se târască afară din baracă. ineva o cără până la maşina doctorului. Călătoreau undeva. are îşi amintiseră să-i aducă valiza? Şi vioara? Nu putea pleca ră vioara ei! Era tot ce-i mai rămăsese din ea însăşi, ultimul icru care o lega de Avi, de Elisheva, de Abba şi de mama. Încercă i întrebe despre ea, dar nu se putu opri din tuşit.

— Sst, stai liniştită, Cristina, spuse doctorul.

Ea rămase întinsă pe bancheta din spate a maşinii lui, sub o ătură de lână, tremurând şi ascultând stratul de zăpadă scâr- iind sub pneurile maşinii. Apoi fuse purtată înăuntru, într-o ıcăpere albă care mirosea a dezinfectant, şi, în cele din urmă, e încălzi. Cineva o aşezase într-un pat de fier prevăzut cu un earşaf alb şi pături groase. Un spital? Pacienţilor evrei nu li se ermitea să fie trataţi în spital. Tuşea şi iar tuşea şi simţea gust e sânge în gură. Doctorul Elzinga se aplecă asupra ei, cu părul ıi des şi nins, şi-i ascultă plămânii. Dădu din cap. Două femei e vreo cincizeci de ani, îmbrăcate în haine de stradă, îi aduseră pă şi ciorbă caldă şi-i cerură lui Miriam să ia pastilele de febră.

Miriam visa la casa bunicii şi la jocurile din timpul verii cu erişorii ei, lângă lacul Constance. Visa la Avi şi la Elisheva şi u dorea să se mai trezească, dar durerea cauzată de tuse întot- eauna îi alunga visele. Împletite cu visele ei erau strigăte, vaiete i gemete. Miriam nu era sigură dacă erau reale sau nu.

Într-o zi, când se trezi, simţi că scăpase de febră. O durere agă înlocuise durerea intensă din piept. Când se propti în oate să privească în jur, simţi că o dureau coastele şi muşchii ieptului. Se afla într-o cameră mică ce avea două paturi de spi- al. Celălalt era gol. Nu părea a fi o cameră de spital obişnuită, emăna mai mult cu dormitorul unei case care fusese modificat entru a sluji ca infirmerie. Paşi grei călcau în sus şi în jos pe trep- ele din faţa uşii ei. Podelele scârţâiau deasupra capului ei când amenii umblau prin camera de la etaj. Strigătele şi vaietele pe are le auzise în visele ei erau reale. Uşa se deschise şi una dintre

cele două femei care avură grijă de ea intră înăuntru şi zâmbi când o zări.

— Te simţi mai bine, Cristina?

Îi luă câteva secunde să-şi amintească numele ei.

— Unde sunt?

— Ai fost foarte bolnavă. Doctorul Elzinga s-a temut că te-am putea pierde. Crezi că ai putea mânca ceva?

— Voi încerca.

Femeia plecă şi se întoarse în scurt timp cu un bol de supă de mazăre. Aranjă pernele din spatele lui Miriam, apoi îi duse supa la gură. Era caldă şi mirosea bine şi Miriam îşi aminti că mai fusese hrănită în felul acesta când avusese febră.

— Vă mulţumesc că aţi avut grijă de mine.

— Odihneşte-te puţin acum, spuse femeia, înainte de a pleca.

Ea nu-i dezvăluise lui Miriam numele ei sau unde se afla. Fata se aşeză din nou pe pat şi adormi. Când se trezi, doctorul Elzinga era acolo.

— Cristina! Doamna Woltheim mi-a spus că ţi-a scăzut febra. Mă bucur aşa de mult.

El se aşeză pe marginea patului şi îi ascultă pieptul, apoi spatele, înainte de a da din cap şi a declara:

— Mai bine. Mult, mult mai bine.

— Unde sunt? Ce fel de spital este acesta?

— Nu este un spital. Se numeşte Casa Meijers. Este o instituţie privată pentru rezidenţi care sunt... mai săraci cu duhul. Este condus de două surori care au avut grijă de tine. Aceasta este infirmeria lor.

— Deci va trebui să merg înapoi la fermă, acum că mă simt mai bine?

Gândul acesta îi crea o stare de panică şi simţi că începe să manifeste semne de claustrofobie, chiar dacă Leis, Julie, Betsie şi Alie fuseseră companii plăcute pentru ea. Domnul şi doamna Mulder se dovediseră a fi de treabă, iar mâncarea, deşi puţină, îi păruse suficientă.

— Am găsit sponsori care vor plăti pentru tine, să poţi rămâne ici pentru o vreme, spuse el, punându-şi instrumentele înapoi ı geantă.

— Sponsori? Nu înţeleg.

— Mulţi dintre compatrioţii mei vor să ajute, dar nu pot să-i scundă pe oameni, din variate motive. Generozitatea lor îi ajută ıe alţii ca tine să rămână ascunşi. Ei vor plăti cazarea şi mâncarea, leocamdată, ca şi cum ai fi unul dintre rezidenţi. Dar nu suntem ıe deplin siguri că oamenii care vin şi pleacă, făcând livrări sau izitând rezidenţii, sunt de încredere – inclusiv bucătarul, mena- era şi spălătoreasa, care vin din oraş în timpul zilei. Până când ıu eşti refăcută total şi nu putem găsi un alt loc de ascunzătoare ıentru tine, va trebui să pretinzi că ai probleme mentale, la fel ca eilalţi rezidenţi.

În starea ei de slăbiciune, nu se gândea că acest lucru va i dificil.

Când Miriam se simţi, în sfârşit, suficient de bine şi începu ă-i ajute pe ceilalţi rezidenţi, se mută în secţiunea principală a asei. Doamna Woltheim şi sora ei, domnişoara Meijers, cunos- ute de rezidenţi ca domnişoara Hannie şi domnişoara Willy, rau femei amabile şi muncitoare, care conduceau Casa Meijers a pe căminul lor şi îi tratau pe rezidenţi ca pe copiii lor.

— Eu şi Willy am crescut în această casă, îi spuse doamna Woltheim lui Miriam. Soţul meu m-a părăsit după naşterea fiului ıostru, Frits, pentru că am refuzat să-l trimit într-o instituţie. Eu u Frits ne-am mutat înapoi aici cu Willy, care nu s-a căsătorit ıiciodată, şi noi am avut grijă de părinţii noştri până au murit. Când banii s-au împuţinat şi nu ne-am mai permis să ne plă- im facturile, am transformat Casa Meijers într-o casă pentru alţi opii şi adulţi ca Frits al meu şi am cerut o taxă pentru îngrijirea or. Ne place să ne gândim la ea ca la o casă, şi nu o instituţie rece.

Frits Woltheim avea spre treizeci de ani şi, ca ceilalţi doi tineri, Aart şi Jan, era ceea ce medicii numeau un mongoloid. Fritz ţipa ori de câte ori se simţea frustrat sau nemulţumit şi fusese sursa

celor mai multe țipete pe care le auzise Miriam. Ea împărțea un dormitor mic cu o femeie mai în vârstă, numită Miep, care suferea de demență și stătea într-un cărucior, mormăind încet toată ziua vorbe fără sens. Alte două femei împărțeau un alt dormitor: Rietje, care era de vârsta lui Miriam, dar avea abilitățile mentale ale unui copil mic, și Cornelia, care vorbea cu oameni pe care numai ea îi putea vedea și uneori suferea de iluzii paranoice care o făceau să geamă și să țipe.

Mesele erau agitate și haotice, dar mâncau împreună ca o familie, chiar dacă supa era subțire și fulgii de ovăz puțini, datorită lipsurilor cauzate de război. Surorile nu aveau radio și rareori vorbeau de război și de evenimentele curente, așa că Miriam nu avea nicio idee despre ceea ce se întâmpla în afara țării. Ar fi putut trăi pe o insulă izolată din mijlocul oceanului sau într-o altă lume imaginară, așa cum făcea Cornelia. Se simțea în siguranță în Casa Meijers, în cea mai mare parte a timpului, și făcea tot posibilul să evite interacțiunea cu personalul din timpul zilei. Ori de câte ori membrii de familie ai celorlalți rezidenți veneau în vizită duminica după-masă, Miriam stătea singură pe verandă, imitând-o pe Miep, care era pierdută în lumea demenței.

Surorile aveau un gramofon de modă veche și adesea ascultau muzică seara. Uneori, domnișoara Willy cânta la pian. Casa era destul de izolată de vecinii lor, iar Miriam ceru voie să cânte la vioară fără surdină, după ce personalul auxiliar al casei pleca acasă.

— Ar fi minunat, spuse domnișoara Hannie. Adorăm muzica.

Toți erau fericiți s-o asculte pe Miriam cântând, în special Rietje, care obișnuia să stea pe podea la picioarele lui Miriam, bătând din palme după fiecare piesă și strigând:

— Cântă, mai cântă, Cristina!

După câteva luni, Rietje deveni atât de atașată de Miriam, încât domnișoara Willy îi permise să facă schimb cu Miep, pentru ca Rietje că poată sta aproape de noua ei prietenă. Miriam încercase să nu se atașeze de femeile de la ferma familiei Mulder,

nchizându-se în fața perspectivei unei prietenii apropiate, dar ra ceva la Rietje, un copil plin de viață închis în corpul unei inere, care se strecură într-un colț mic al inimii lui Miriam. ăceau plimbări împreună prin împrejurimi, departe de Frits i prietenii lui, cărora le plăceau s-o tachineze. Fata cu părul de ur, Rietje, sărea și dansa și striga încântată peste măsură, ca un opil, la vederea fiecărei furnici, a unei râme sau a unei albine are le ieșea în cale. Copilăriile ei aduceau un zâmbet rar pe fața ui Miriam.

Într-o duminică după-masă, mama și tatăl lui Rietje veniră în izită. Miriam auzi agitație în foișor, dar nu îndrăzni să se miște lin scaunul ei de răchită așezat la soare pe verandă, pentru a edea ce se întâmplă. Câteva minute mai târziu, Rietje năvăli fară, exclamând:

— Cristina! Cristina! Cântă!

Fusese urmată de o femeie cu o față îngrijorată și un bărbat nalt, roșu la față, cu o expresie severă și o emblemă a Partidului Nazist Olandez pe rever. Miriam simți că se sufocă. O cuprinse greața, în vreme ce se străduia din răsputeri să se uite absentă la prietena ei, care o trăgea de braț și zicea:

— Cântă la vioară! Cântă!

Domnișoara Willy se repezi pe verandă și o luă blând de braț pe Rietje.

— Vino, dragă. Știi că nu ai voie să-i deranjezi pe ceilalți ezidenți.

— Vreau să cânte! insistă Rietje.

Se aruncă pe jos, dând din picioare și făcând una dintre rarele ei crize de isterie. Domnișoara Hannie veni alergând în ajutorul ei și împreună reușiră s-o scoată de acolo și să închidă ușile franuzești după ea. Miriam continuă să privească în gol, pierdută, uptându-se cu senzația de greață, neîndrăznind să verifice dacă atăl lui Rietje o studia și încerca să vadă dincolo de aparențe.

Incidentul o marcă puternic pe Miriam, chiar și după ce Rietje se opri din țipete și Frits încetă să mai contribuie la agitația

generală cu strigătele lui. Domnişoara Hannie răsuflă uşurată când veni să stea lângă Miriam, după ceva vreme.

— Au plecat, Cristina. Eşti bine?

— Da... Cum este săraca Rietje?

— Oh, ea e bine. Întotdeauna îşi revine repede, ca un copil.

— L-ai sunat pe doctorul Elzinga? Trebuie să mă mut, nu-i aşa?

Gândul întoarcerii în coteţul de găini aproape că o făcu pe Miriam să plângă. Însemna o altă schimbare, o altă pierdere.

— Nu îl vom suna încă, draga mea. Tatăl lui Rietje a fost mai preocupat de cheltuielile sale lunare decât de fiica sa. Însăşi ideea că ea este imperfectă îl dezgustă. Nu cred că va acorda atenţie celor spuse de ea.

Miriam simţi cum i se întoarce din nou stomacul pe dos.

— Când locuiam în Germania, naziştii îi urau nu doar pe evrei, ci şi pe oamenii ca Rietje şi Frits. Circulau zvonuri că bebeluşii născuţi cu imperfecţiuni erau lăsaţi să moară.

Domnişoara Hannie dădu din cap, cu tristeţe.

— Soţul meu gândea la fel. Credea în eugenie.

— Îmi pare rău.

— Da. Dar mie îmi pare mai rău pentru el, deoarece nu a avut parte de bucuria de a-l cunoaşte şi iubi pe Frits al nostru.

Într-o zi caldă de martie, Miriam se uită în calendar şi realiză că era ziua de naştere a Elishevei. Lacrimi îi brăzdară faţa când încercă să şi-o imagineze pe fiica ei, curioasă ca orice copil de trei ani, cu zâmbetul frumos al lui Avi, sărind cu o plăcere copilărească, la fel ca Rietje, purtând părul ei negru şi strălucitor în două cozi împletite pe spate, la fel cum purtase şi Miriam când fusese copilă în Köln. Fetiţa ei preţioasă era cu un an mai mare. Şi trecuse încă un an departe de mămica şi tăticul ei, care o iubeau mai mult decât viaţa însăşi.

— La mulţi ani, Elisheva, şopti ea. La mulţi ani, fetiţa mea dragă...

Capitolul 41

lai 1944

,partamentul din Zoeterwoude, la câţiva kilometri sud de eiden, se afla în teritoriul repartizat lui Ans. Ea le ducea oameilor care se ascundeau acolo – peste douăzeci de evrei, la ultima umărătoare, inclusiv câţiva copii mici – cartele de alimente, în ecare lună.

— Femeia care le-a închiriat apartamentul s-a pus pe ea şi pe ɔţi acei oameni într-un mare pericol, îi spuse lui Ans una dintre ersoanele de contact. Apartamentul ei este atât de aglomerat, ıcât în mod sigur va atrage atenţia vecinilor, mai ales cu atât de ıulţi copii care locuiesc cu o femeie necăsătorită.

— Le spun acest lucru de fiecare dată când le duc cartele, răs-ıunse Ans.

— Când vei merge acolo pentru următoarea livrare, tre-ıuie să-i convingi să separe familiile, pentru siguranţa tuturor. ıpune-le că noi cunoaştem ferme de la ţară şi oameni care ar dori ă ia copii mici, dar nu întreaga familie.

Bicicleta extrem de rablagită a lui Ans avea din nou nevoie le reparaţii, aşa că plecase pe jos la gara din Leiden, ducând artele ascunse în geantă, pregătită ca de data aceasta să ofere ıişte avertismente severe şi să fie convingătoare. Stătea la rând

să-şi cumpere biletul de tren, când auzi o voce care o strigă. Se întoarse şi-l zări pe Erik grăbindu-se spre ea. Păşi afară din rând, zâmbind şi privindu-l apropiindu-se.

— Mă bucur că te-am prins, spuse el, după ce o sărută pe obraji.

Îşi dorise să-i fi putut da un sărut adevărat, dar gara era un loc public. Pe lângă aceasta, ea simţi că ceva nu era în regulă. Erik gâfâia de parcă ar fi alergat un drum lung şi încă purta uniforma. Fusese din nou în schimbul de noapte, arestându-i pe cei care nu respectau ora stingerii, şi trebuie să fi venit aici chiar după încheierea schimbului său.

— S-a întâmplat ceva? întrebă ea.

El nu răspunse, dar o luă de mână şi o conduse afară din spaţiul gării. Se opri numai afară, lângă căruţa cu heringi.

— De care vrei? întrebă el, arătând spre heringi.

Ans nu-şi dorea nimic şi simţi cum i se strânge stomacul din cauza comportamentului neobişnuit al lui Erik. Dar alese ceva şi aşteptă ca Erik să ceară şi să plătească vânzătorului. O conduse un pic mai departe şi, pe când mâncau, priveau alert şi atent în jur.

— Ce se întâmplă, Erik? întrebă ea, după câteva înghiţituri. Cum de ai ştiu că mă vei găsi aici?

— Am trecut pe la casa în care locuieşti şi am întrebat de tine. Haide să ne plimbăm puţin.

El luă şi ultima înghiţitură şi traversară împreună podul spre oraşul vechi. Ans îşi aminti de cartelele de alimente furate şi ascunse în geanta ei, şi se întrebă ce ar spune el dacă ar şti de ele. În vreme ce mulţimea ce se îndrepta spre gară se mai împuţinase, Erik se apropie de ea şi se aplecă să-i şoptească la ureche:

— Am venit să te avertizez să nu te duci pe undeva prin apropierea unui anume apartament de pe Nassaulaan, în Zoeterwoude.

Ans îngheţă. Cum de ştia Erik că aceasta era una dintre casele ei, cea spre care se îndrepta chiar acum, de fapt? Oare fusese urmărită de poliţie? Oare întregul ei grup de rezistenţă era în

ericol? Dacă era aşa, atunci trebuia să-i avertizeze pe ceilalţi!)ar nu, acum trebuia să rămână calmă şi să nu intre în panică. 'rebuia să-şi păstreze calmul şi să-şi ascundă vinovăţia de Erik.

— Nu înţeleg, spuse ea. De ce îmi spui aşa ceva?

— Gestapoul ştie că ei ascund evrei în acel apartament. I-am uzit vorbind în această dimineaţă, spuneau că în curând vor ace o razie acolo.

— Dar eu...

— Între timp, supraveghează şi aşteaptă să-i aresteze pe toţi ei care merg acolo în vizită. Ştiu că-i ajuţi pe evrei, Ans, aşa că m venit să te avertizez. Dacă eşti cumva implicată şi ai vreo rela- ie cu acel apartament, nu te apropia de el.

— Erik... mulţumesc.

Nu spuse dacă era sau nu implicată, dar el cu siguranţă bservă cât de tare începu să tremure. Nu numai că fusese atât e aproape de a fi prinsă şi arestată ea însăşi, dar era îngrozită e ce li se va întâmpla oamenilor care locuiau în acel apartament.)e ar fi aflat mai devreme despre razie. De ar fi reuşit să-i con- ingă pe acei oameni să se mute în locuri de ascunzătoare sigure. ıns luptă din răsputeri să nu plângă, dar lacrimi de compasiune ıcepură să-i curgă pe amândoi obrajii în acelaşi timp.

Erik scoase o batistă din buzunarul său şi i-o întinse.

— Te iubesc, Ans. Îmi fac griji pentru tine tot timpul. Aş vrea...

Suspină şi nu mai spuse nimic.

— Unde mergem? întrebă ea, când trecură de Beestenmarkt.

Trebuia să-şi învingă teama şi mâhnirea şi să-i avertizeze pe eilalţi din grupul ei.

Erik se opri şi-i luă amândouă mâinile, întorcându-se cu faţa pre ea.

— Ans, haide să nu mai aşteptăm. Haide să ne căsătorim.

— Să ne căsătorim? Când?

— Acum. Mâine. Săptămâna aceasta. Am putea merge la iroul de înregistrare să depunem toate actele necesare. Apoi)utem fi împreună. Vei fi în siguranţă cu mine.

Ea văzu dragostea lui pentru ea şi se gândi la dragostea profesorului Huizenga pentru Eloise. Amândoi bărbaţii doreau să le ascundă pe femeile iubite în spatele uşilor închise şi să le ţină departe de orice rău. Dar Ans nu ar fi putut trăi împăcată dacă ar fi decis să se ascundă şi să înceteze să sprijine Rezistenţa... aşa cum nici Eloise nu putea.

— Dacă am fi căsătoriţi, mi-ai cere să mă opresc?

— Ans! Şi acum vreau să te opreşti! Nu înţelegi asta?

— Nu sunt sigură că aş putea face această promisiune.

El dădu drumul mâinilor ei şi se întoarse, de parcă se lupta cu mânia lui. Când îşi recâştigă controlul, se întoarse din nou spre ea.

— Ans, te implor. Dacă într-adevăr mă iubeşti...

— De ce nu ai renunţa la poliţie, Erik, pentru a deveni *onderduiker*? Ştiu oameni care te-ar putea ajuta să te ascunzi.

— Şi eu ştiu câte eforturi depun naziştii pentru a-i găsi pe *onderduikeri*.

Ajunseră într-un impas. Niciunul dintre ei nu voia să cedeze.

— Cel puţin, te vei gândi la perspectiva căsătoriei, Ans? Vreau să fim împreună.

— Şi eu vreau, dar am nevoie de un pic mai mult timp. Părinţii mei trebuie să fie şi ei prezenţi... ei nici măcar nu te-au întâlnit.

De fapt, Ans nu le-a spus nimic despre Erik. Nu era sigură dacă ezitarea ei avea de-a face mai mult cu faptul că era necredincios sau că era aliat cu naziştii. Probabil că amândouă.

— Ştii cât de mult doresc să fiu cu tine...

— Atunci haide să ne căsătorim. Te rog, Ans.

Zări o femeie care se grăbea pe stradă şi aceasta îi aminti de persoana ei de contact. Brusc, îşi aminti de ce venise Erik s-o caute. Oare câţi alţi membri ai mişcării de rezistenţă îi ajutau pe oamenii din acel apartament? Nu se putea gândi chiar acum la căsătorie. Trebuia să-i avertizeze pe toţi despre razia Gestapoului.

— Promit că mă voi gândi la aceasta, Erik. Acum trebuie să plec.

— Hai cu mine în apartamentul meu.

— Nu pot. Îmi pare rău. Trebuie să-i spun Eloisei că am pierlut trenul.

Se sărutară din nou pe obraji şi Ans se grăbi să plece. Reţeaua landestină avea o modalitate de comunicare pentru situaţii de rgenţă ca aceasta. Ans nu o folosise niciodată, dar acum era evoită. Se îndreptă spre cafeneaua aglomerată din Rapenburg, ângă universitate, unde puteau fi lăsate mesajele urgente.

— Aş putea folosi toaleta de la voi? o întrebă pe una dintre helneriţe.

Femeia îi arătă uşa din spate. O hartă a oraşului Leiden era ipită de peretele interior al micii încăperi. Mai erau acolo un plic u ace şi mici bucăţele de hârtie, ascunse sub marginea scaunui. Ea luă o bucăţică de hârtie şi îşi scrise numele de cod: *Voorn* – levuşcă – şi *3:00 p.m.* Îi spuseseră că harta va fi verificată de âteva ori pe zi, aşa că putea planifica o întâlnire. Ans prinse nota le Pieterskerk, care se afla la câteva minute de mers pe jos de la asa ei. Apoi trase apa şi plecă.

— Am pierdut trenul, îi spuse ea Eloisei, când se întoarse casă. Şi călătoria noastră din această după-amiază va fi anulată.

Nu oferi nicio explicaţie, hotărând să nu spună nimic despre azia Gestapoului până după întâlnirea cu Havik.

Când sosi Ans, el aştepta deja în faţa bisericii şi o conduse năuntru, de parcă ar fi intrat să se roage. Ea spera ca Erik sau Gestapoul să nu o fi urmărit. Îi spuse repede lui Havik ce aflase despre apartamentul din Zoeterwoude şi despre viitoarea razie. El dădu din cap, lovindu-şi mâna cu pumnul.

— Noi am încercat să-i prevenim. De ce nu ne-au ascultat?

— Avem vreo posibilitate să-i scoatem de acolo pe oamenii aceia?

— Este prea târziu. Dacă prietenul tău ştie despre aceasta, atunci Gestapoul este probabil deja înăuntru, aşteptând să vadă cine va mai trece pe acolo.

Pe Ans, gândul acesta o îngrozi.

— Dacă Erik nu m-ar fi avertizat, azi aş fi dus acolo cartele de alimente.

— Ştie despre implicarea ta?

Havik o privi de parcă ar fi încercat să-i citească gândurile, cu privirea lui pătrunzătoare de şoim, aducându-i aminte că acesta era numele lui de cod.

— Erik ştie că îi ajut pe evrei să se ascundă. Nu ştie nimic specific. Mi-a spus despre razia Gestapoului pentru că se temea că aş putea fi implicată.

— Trebuie să mergi în ascunzătoare.

— Ce?... De ce? Astăzi nu m-am apropiat de acel loc.

— Gândeşte-te. Îl vor forţa pe proprietarul apartamentului s-o descrie pe femeia care aducea cartelele de alimente. Îi vor tortura pe toţi oamenii din acel apartament pentru numele şi descrierile tuturor persoanelor care-i vizitau regulat. Te vor urmări pentru a descoperi toate persoanele tale de contact, şi apoi persoanele lor de contact. Dacă te vor aresta, te vor tortura până le vei spune tot ce ştii. Toţi oamenii pe care i-ai ascuns vor fi în pericol. Inclusiv pe părinţii tăi şi pe bebeluşul pe care îl ascund ei şi pe *onderduikerii* pe care i-am trimis noi la ei. Lucrarea ta se încheie aici. Trebuie să te scoatem din Leiden.

— Ce le voi spune oamenilor pentru care lucrez? Şi prietenilor mei? Şi lui Erik?

— Nimic. Pur şi simplu dispari. Îţi vom da un nou buletin de identitate.

— Am o slujbă aici. Nu pot să dispar pur şi simplu.

— Trebuie. Nici măcar nu te poţi întoarce acasă.

Ans era buimăcită. Totul se întâmpla prea repede. Dacă va dispărea pur şi simplu, Eloise va fi atât de îngrijorată pentru ea, încât ar putea aluneca dincolo de marginea prăpastiei. Poate că Ans ar trebui să accepte cererea în căsătorie a lui Erik. El ar putea-o proteja, nu-i aşa? Sau l-ar pune în pericol?

— Aş putea măcar să merg acasă să-mi iau hainele? Şi să explic?

— Vei risca enorm.

— Ştiu. Dar trebuie s-o fac. Avem un loc de ascunzătoare în asa cu etaj, unde aş putea să mă ascund la sigur, dacă Gestapoul a veni în timpul acesta să mă caute.

Havik oftă, ca resemnat în faţa încăpăţânării ei.

— Ei bine, câtă vreme vei fi acolo, spune-le lui Max şi Inei să e pregătească şi ei de plecare.

— De ce?

— El este mult prea important pentru Rezistenţă ca să rişte restarea. Cineva va veni după voi trei înainte de ora stingerii lin seara aceasta.

Ans aşteptă până profesorul se întoarse de la serviciu şi urcă la loise în dormitor, înainte de a le spune că trebuie să se ascundă. loise oftă şi se lăsă să cadă pe marginea patului.

— Este exact ca înainte. Îi pierd pe toţi.

— Persoana de contact este doar extrem de precaută, va dura până când se liniştesc lucrurile la apartamentul din Zoeterwoude. De îndată ce voi şti că nu e niciun pericol, mă voi întoarce şi vom călători din nou împreună.

Ans se temea că Eloise se va prăbuşi, aşa cum i se întâmplase după plecarea familiei Leopold. Dar, chiar sub privirile ei, Eloise şi adună puterile.

— Meta şi Sientje au nevoie de mine, spuse ea. Şi poţi spune persoanei de contact să-mi trimită alţi oameni, dacă Max şi na pleacă.

— Aşa voi face.

În timp ce-l aşteptase pe profesor să se întoarcă acasă, Ans îi scrisese lui Erik câteva cuvinte, explicându-i că cineva din familia ei este bolnav şi că ea trebuie să se întoarcă la ferma părinţilor ei. Probabil că el va înţelege despre ce este vorba. Va şti că ea fusese implicată în acel apartament acum descoperit. Nu-şi aminti să-i fi spus lui Erik unde locuiesc părinţii ei, dar presupunea că Gestapoul va putea afla fără probleme, dacă va porni pe urmele ei. În realitate, ea nu va merge la fermă, ci în orice loc

sigur pe care persoana de contact îl va alege pentru ea. Îi întinse scrisoarea Eloisei.

— Te rog să-i dai scrisoarea lui Erik, când va veni să mă caute. Altfel, nu va şti ce s-a întâmplat cu mine.

— Eşti sigură că e de încredere? întrebă profesorul.

— Mi-a salvat viaţa astăzi. Dacă nu m-ar fi avertizat despre razie, aş fi mers la acel apartament. Aş fi în închisoare în momentul ăsta.

Când veni vremea să plece, Ans o îmbrăţişă îndelung şi strâns pe Eloise. Îl îmbrăţişă şi pe profesor. Nu putea găsi cuvinte să le spună cât de mult ajunse să-i iubească. Cât de mult îi influenţaseră viaţa. Dar sosi Havik, la volanul unei dube de reparaţii telefonice. Era timpul să plece.

Ans îşi luă valiza şi ieşi pe uşa din spate, cu Max şi Ina.

— Chiar repari telefoane? îl întrebă ea pe Havik, când se depărtară.

— Este motivul pentru care am fost scutit de lagărele de muncă. Naziştii au nevoie de telefoane.

Ans se îngrămădi în spatele camionetei alături de prietenii ei, hurducăindu-se pe străzile pietruite şi accidentate, punându-şi întrebări despre viitorul ei, neştiind încotro se îndreaptă. Şi-ar fi dorit să-şi fi putut lua rămas-bun de la Erik şi de la minunatul oraş Leiden, locul pe care îl numea casa ei de aproape cinci ani. Refuză să plângă, refuză să se autocompătimească. Max şi Ina şi toţi acei oameni sărmani din apartamentul din Zoeterwoude se confruntau cu un viitor mult mai precar decât al ei.

Capitolul 42

Lena şi Pieter se treziră înainte de ivirea zorilor, pentru a se apuca de treabă, şi-l găsiră pe Wolf stând în bucătărie. Lena tresări când văzu cât e de slab. N-ar fi crezut niciodată că Wolf putea fi mai slab decât fusese până acum.

— Voi pregăti terciul, spuse ea. Rămâi cu noi la masă?

— Aş fi recunoscător.

Wolf tremura şi Lena se grăbi să aprindă focul şi să încălzească bucătăria.

— Scoate-ţi hainele ude şi pune-le la uscat lângă foc. Îţi aduc o pătură s-o ţii pe tine, în acest timp.

Nu aşteptă răspunsul lui şi fugi pe scări să-i aducă una de pe patul ei.

— Ce ştiri ne aduci? îl auzi pe Pieter întrebând, când coborî ea.

— Toată lumea aşteaptă. Invazia Aliaţilor este aşteptată în fiecare zi şi naziştii sunt în alertă. Toţi suntem.

Wolf îşi atârnă haina pe spătarul scaunului. Dădu din cap a mulţumire când Lena îi întinse pătura.

— Am venit să vă cer o favoare. Amândurora.

Lena rămase nemişcată, în aşteptare.

— Avem nevoie de un loc de ascunzătoare sigur pentru un cuplu de evrei. Bărbatul a oferit un ajutor nepreţuit Rezistenţei

falsificând buletine de identitate, în special pentru aviatorii Aliaţi doborâţi. Dar el şi soţia sa au nevoie de un nou loc de ascunzătoare. Sunt un cuplu mai în vârstă şi nu se pot ascunde afară în frig. Şi el va avea nevoie de spaţiu de lucru.

— Aş putea pregăti un alt loc de ascunzătoare, la care m-am gândit zilele acestea, spuse Pieter. Pe când vei avea nevoie de el?

— Pe ieri, răspunse Wolf, scoţând o grimasă, gestul care se apropia cel mai mult de un zâmbet, din tot ce văzuse Lena pe faţa lui.

— Ei bine, în cazul acesta, voi începe chiar acum.

— Cred că ştiu unde va putea lucra, spuse Lena. Noi am construit o cameră secretă în pivniţă, să ascundem mâncarea, în spatele unui rând de rafturi. Nici nu ţi-ai da seama că este o cameră acolo. Este aproape goală acum, după iarna ce a trecut. Ar fi un spaţiu perfect de lucru, dacă ducem o lampă.

Wolf plecă înainte de trezirea copiilor pentru şcoală. Mai târziu, când Wim şi Maaike porniră din loc pe bicicleta ei rablagită, Lena stătea în uşa deschisă a şopronului cu Bep în braţe şi se ruga, aşa cum făcea în fiecare dimineaţă. Naziştii confiscaseră bicicletele copiilor ei. Anvelopele de cauciuc ale Lenei erau de mult distruse şi era deosebit de greu pentru Wim să pedaleze pe janta metalică şi cu Maaike aşezată pe ghidon. Bep le făcu din mână şi Lena îşi reţinu impulsul de a le striga: „Aveţi grijă!". Copiii fuseseră învăţaţi să se arunce pe burtă în şanţul de lângă drum, dacă auzeau avioane deasupra capului. Unul dintre colegii lor fusese ucis de căderea unui şrapnel. Lena va fi fericită când se va închide şcoala, pentru perioada de vară. Încredinţarea celor dragi ai ei în grija lui Dumnezeu devenise un gest zilnic, uneori făcea aceasta în fiecare oră.

Sărută obrazul lui Bep şi o lăsă jos, bucuroasă că putea avea pe unul dintre copii aproape, şi intră în casă pentru a-şi termina lucrul de dimineaţă. Mai târziu, Pieter îi arătă Lenei la ce loc de ascunzătoare se gândise.

— Putem scoate tot ce am adunat aici, spuse el, deschizând ușa mică spre spațiul de sub scări, care devenise loc de depozitare pentru felul de lucruri.

— Sortarea acestor vechituri îmi va lua toată ziua, spuse Lena. Va trebui să mă ajuți să găsesc locuri pentru tot ce este aici.

— Când va fi gol, voi acoperi ușa cu scânduri și voi închide ieșirea din partea aceasta. Apoi voi face o intrare secretă din cealaltă parte a peretelui, din camera din față.

— Dar nu este pianul pe acel perete?

— *Ja*. Haide, îți voi arăta.

Lena o ridică pe Bep, care voia să exploreze spațiul în dezordine și plin de praf, și o purtă în brațe, urmându-l pe Pieter. Voi face o gaură în perete și voi îndepărta acest panel inferior al pianului, din care voi face o ușiță.

— Excelent. Dar mai bine să nu facem asta când ne privesc ochișorii micuți, altfel nu va mai rămâne un secret pentru prea mult timp.

Lena lucră toată ziua să golească acea cămăruță. Când termină, mâinile ei și partea din față a șorțului îi erau negre. După ce se jucase pe acolo, atingând toate lucrurile și întrebând: „Ce este asta?" Bep avea nevoie de o baie. Lena și Pieter lucraseră contracronometru pentru a șterge orice urmă înainte ca Wim și Maaike să se întoarcă de la școală. Terminară mai târziu în aceeași seară, după ce puseră copiii în pat. Tăiară o gaură în peretele camerei de zi și deschiseră o ieșire în dreptul panelului de jos al pianului, după care acoperiră întregul perete cu lemn, pe partea în care fusese ușa veche.

— Sper că toate aceste bătăi de ciocan nu ne-au trezit copiii, spuse Lena.

— Dacă pot dormi și când bombardierele zboară deasupra capetelor noastre în fiecare noapte, înseamnă că pot dormi în orice condiții.

Când Pieter termină, descoperi că clapele joase ale pianului nu mai funcționau, dar spațiul ascunzătoarei avea suficient loc

pentru o saltea umplută cu paie şi câteva rafturi. Era suficient de înaltă ca să stai aşezat, dar nu să stai în picioare. Lena duse acolo aşternuturi de pat, lumânări, câteva recipiente şi vase de care se gândea că vor avea nevoie oamenii din umbră. Ea şi Pieter tocmai se pregătiră să urce scările pentru a reuşi să doarmă măcar o oră sau două înainte de ivirea zorilor, când auziră uşa de la şopron deschizându-se şi apoi închizându-se la loc. Se grăbiră să coboare şi-i întâlniră pe Wolf şi pe cei doi oameni cu părul cărunt, care, aşa cum stăteau în bucătăria lor, păreau extenuaţi.

— Aţi ajuns la timp, spuse Pieter. Vă voi arăta locul vostru de ascunzătoare.

— Lasă-i să se aşeze şi am să le ofer ceva cald de băut mai întâi, spuse Lena, dându-l un pic la o parte pe Pieter. Nu am cafea, dar vă pot face ceai cu mentă din grădina mea. Ce ziceţi?

Scoase pâine şi brânză pe masă şi tăie câteva mere zbârcite, aduse din pivniţă. Cuplul fusese prezentat ca Max şi Ina, şi ei părea recunoscători pentru noul lor loc de ascunzătoare sub scări.

— Ne-au spus că este în regulă să vă spunem... zise Ina. O cunoaştem pe fiica voastră Ans din Leiden.

Lena îşi ţinu respiraţia.

— Este foarte încântătoare, la fel ca dumneavoastră, doamnă De Vries, adăugă Max.

— Vă rog, îmi puteţi spune Lena.

— Şi eu sunt Pieter. Cum de o cunoaşteţi pe Ans?

— Noi ne-am ascuns cu familia pentru care lucrează ea în Leiden.

— Cum este ea? Nu am văzut-o de multă vreme!

Din noaptea în care o aduse pe Bep la fermă, de aproape doi ani de zile. Ans le trimitea din când în când scrisori, asigurându-i că era bine şi mărturisind cât de dor îi era de ei. Lena îi răspundea la scrisori, povestindu-i despre fermă şi ce făceau ceilalţi copii şi cât de dor îi era şi ei de ea. Ans curând va împlini douăzeci şi patru de ani. Era deja o femeie matură.

— Ans este bine, spuse Max. Este foarte puternică, hotărâtă și încrezătoare. Dar a trebuit să plece din casa cu etaj în aceeași zi în care am plecat și noi.

Lena rămase nemișcată de spaimă.

— De ce? Vă pot întreba ce s-a întâmplat?

— Iubitul ei din poliție a avertizat-o pe Ans despre o razie a Gestapoului într-o altă casă de ascunzătoare.

Un junghi străpunse inima Lenei. Ans nu menționase niciun iubit.

— S-a hotărât că eu și Ina trebuie să fim mutați, continuă Max, și că Ans trebuie să meargă și ea într-un loc în care să stea ascunsă.

— Știți unde anume este?

— Îmi pare rău, nu avem nicio idee. Nici ea nu știa că noi vom veni aici.

Lena îi ura pe naziști pentru multe lucruri, mai ales pentru ceea ce făceau familiei sale. Când fusese de vârsta lui Ans, Lena deseori se adresase mamei sale, întrebând-o despre dragoste, viață și căsătorie. Comunicarea cu Ans prin scrisori nu era același lucru. Și acum fiica ei prețioasă se ascundea undeva în Olanda, fiind probabil în pericol, despărțită de ei toți. Despărțită de ea. Gândul îi frânse inima Lenei. Strânse tare pumnii, în vreme ce neputința pe care o simți stârni o furie puternică în sufletul ei. De ar putea face ceva s-o salveze pe Ans și s-o protejeze – să-i salveze și să-i protejeze pe toți copiii ei. Dar cum ar putea lupta împotriva unui dușman atât de cumplit? Cât va mai dura până când ea și familia ei vor fi din nou în siguranță? Vor fi vreodată eliberați de sub conducerea nazistă? Lena avea nevoie de încredințarea că așa se va întâmpla, altfel nu ar fi putut face față unei noi zile. Într-un fel, și Lena lupta împotriva naziștilor, ascunzându-i pe Max și Ina în casa ei.

— Nu am avut timp să aranjăm spațiul vostru de lucru, Max, spuse Pieter. Am considerat că pregătirea unui loc de ascunzătoare este mai important.

— Avem trei copii, adăugă Lena, şi nu vrem ca ei să ştie despre voi. Doi dintre ei merg la şcoală, iar secretele pot fi o povară grea de purtat pentru cei mici.

— Înţelegem, o asigură Ina.

— Îmi pare rău că spaţiul este atât de înghesuit, spuse Lena, când Pieter li-l arătă.

Va fi dificil pentru oameni de vârsta lor să se târască prin mica intrare secretă.

— Nu trebuie să vă cereţi scuze, spuse Max. Ne considerăm norocoşi să fim în viaţă.

Când Wolf apăru în bucătăria Lenei, o săptămână mai târziu, înainte de ivirea zorilor, camera de lucru ascunsă din beci fu pregătită deja şi Max îşi reluă munca de făurire a documentelor false în timpul nopţii. Când ea se trezise, el şi Ina stăteau la masă cu Wolf, mâncând cina lăsată de Lena pentru ei.

— Aţi auzit vestea cea bună? întrebă Wolf. Forţele aliate au debarcat în Franţa.

— Nu, nu am auzit, răspunse Pieter. Spune-ne mai multe.

— Invazia a fost una de amploare, cu mii de nave de război, avioane şi trupe. Pentru o vreme, a avut loc o confruntare grea, dar au reuşit să pătrundă pe un teritoriu de pe coasta Franţei şi acum se luptă să pătrundă în interiorul continentului. Uite, puteţi citi totul aici.

Omul scoase un ziar clandestin din geanta lui şi i-l întinse lui Pieter. Lena citi titlul peste umărul lui.

— Am auzit multă zarvă acolo sus, spuse Pieter, arătând spre cer, dar este greu de ghicit ce se întâmplă dacă nu ai un radio.

— V-am adus unul, spuse Wolf, deschizându-şi geanta.

Lena îşi ridică privirea din ziar, alarmată.

— Radiourile sunt încă interzise.

— Îl voi ascunde în moară. Veţi avea nevoie de el pentru munca pe care o vom face în săptămânile viitoare.

Lena simți un gol în stomac. Trase un scaun de la masă și se așeză pe el, să asculte. Nu dorea să audă despre lucrurile periculoase pe care le făcea Pieter, dar nevoia ei de a ști cântărea mai greu decât teama.

— Mesajele codificate vor fi difuzate din Marea Britanie, informându-vă despre când și unde vor fi aruncate armele, continuă Wolf.

Pieter se apropie de el.

— Cum se va întâmpla asta?

— Când vei auzi avionul nostru în noaptea indicată la radio, trebuie să aprinzi o lumină spre cer, ca semnal. Armele și muniția vor fi aruncate cu paraşuta și va depinde de tine să le ascunzi în căpițele de fân sau în grămezile de gunoi sau pe unde poți, până va fi nevoie de ele.

— Presupun că vom avea mai mult de lucru acum, cu invazia?

Wolf dădu din cap afirmativ.

— Vom solicita luptătorilor Rezistenței și alte acte de sabotaj: deraierea trenurilor, tăierea liniilor telefonice, distrugerea podurilor, orice este nevoie pentru a opri deplasarea materialelor de război naziste.

— Dar întotdeauna urmează represalii, spuse Lena. Naziștii îi ridică pe oamenii din comunitățile apropiate și...

Pieter își așeză mâna pe umărul ei, oprind-o.

— Wolf știe totul despre represalii.

— Când grupul vostru comite un act de felul acesta, tu și oamenii tăi trebuie să mergeți în ascunzători. Nu aici, ci undeva în pădure. Germanii îi caută pe bărbații din ascunzători. Vor înconjura un oraș și vor căuta din casă în casă. Orice bărbat care va fi găsit va fi trimis în lagărele de muncă. Îmi pare rău dacă te sperii, îi spuse el Lenei.

Ea nu putu răspunde. Se întreba cum ar putea avea grijă de fermă de una singură, când Pieter va fi plecat.

— Încă un lucru pe care trebuie să-l știi: dacă ești prins ajutându-i pe aviatorii Aliați doborâți, vei fi arestat și executat.

Şi o vor aresta şi pe soţia ta, pentru a descuraja ajutorarea echipajelor aeriene.

Lena se întreba ce se va întâmpla cu copiii ei dacă va fi arestată. Nu se temea pentru ea atât de mult, cât se temea pentru ei.

— Este un preţ uriaş, spuse ea.

— Da, dar alternativa este mult mai rea, spuse Pieter. Dacă naziştii vor învinge, vom trăi în umbra lor pentru restul zilelor noastre.

— Am să merg la moara ta să ascund acolo radioul, dacă vrei să vii cu mine, spuse Wolf, îndepărtându-se de la masă. Şi am lăsat un bidon cu petrol în şopron.

— Să-ţi dau ceva de mâncare cu tine, spuse Lena.

Se ridică de la masă şi scotoci prin cămară, învelind într-un prosop câteva alimente pe care i le întinse.

— Îţi sunt foarte recunoscător, spuse Wolf, înainte de a pleca.

Afară începu să se lumineze, ceea ce însemna că era timpul ca Max şi Ina să se târască din nou în locul lor de ascunzătoare. Lena trebuia să reaprindă focul, să pregătească micul dejun şi să îi trezească pe copii pentru şcoală. Ar fi bine dacă aceste îndeletniciri de rutină i-ar putea distrage gândurile de la ceea ce Wolf tocmai le adusese la cunoştinţă. Măcar dacă vestea bună a debarcării Aliaţilor nu ar însemna că vieţile lor vor fi de acum în şi mai mare pericol.

— Eşti bine, Lena? întrebă Pieter.

Se întoarse de la moară şi o găsi împingând agitată lemnul în sobă şi trântind uşa.

— Nu. Dar voi fi bine, îşi ridică ea privirea la omul pe care-l iubea atât de mult: Ştiu că aceste lucruri trebuie făcute. Ştiu că trebuie să ne luptăm pentru ţara noastră. Îmi doresc doar... mă rog doar ca totul să se termine repede.

Capitolul 43

Într-o seară târziu de tot, când Miriam rămase în salonul Casei Meijers cu alţi rezidenţi, ascultând muzică la gramofon, cineva bătu deodată la uşa din faţă. Domnişoara Willy privi în jur alarmată. Domnişoara Hannie făcu la fel, dar numai pentru un minut. Zâmbetul ei senin îi reveni, apoi se ridică din scaunul ei.

— Merg să văd cine este.

Miriam se mută mai aproape de uşa holului, pentru a putea auzi cine era, în ciuda muzicii din fundal. Crezu că recunoaşte vocea doctorului Elzinga.

— Ea este Klara şi fiica ei, Tina, spuse el. Ele se ascundeau cu o familie olandeză în Haarlem şi abia au scăpat de Gestapou. Ar putea rămâne cu voi o vreme?

— Singurele paturi pe care le avem sunt cele două de la infirmerie, spuse domnişoara Hannie, dar sunt bine-venite acolo.

— Ştiu că pare că v-aş impune să le primiţi, doamnă Woltheim, dar, cu ultimele razii, ne este greu să găsim un loc de ascunzătoare.

— Ce este o razie? întrebă ea.

— Gestapoul merge din casă în casă, căutându-i pe bărbaţii olandezi cu vârstele cuprinse între optsprezece şi şaizeci de ani,

ca să-i poată lua în est în lagărele de muncă. În acest proces, ei îi găsesc şi pe evreii ascunşi.

La auzirea acestei veşti, Miriam se simţi copleşită de teamă. Oare unde era acum Avi? Era oare în siguranţă? Aproape doi ani trecuseră de când îl îmbrăţişase, îl sărutase şi îşi luase rămas-bun de la el. Erau căsătoriţi de patru ani şi au stat despărţiţi doi ani. Uneori, căsătoria ei îi părea un vis, în vreme ce viaţa prezentă era un adevărat coşmar ce părea să nu se mai termine. Spera că Avi era în siguranţă. Că Elisheva trăia fericită la o fermă ca cea a familiei Mulder, hrănind găinile şi jucându-se cu pisicile. Miriam nu voia să-şi închipuie altceva altceva.

— Niciodată nu au inspectat locul acesta, spuse domnişoara Hannie, şi Cristina stă ascunsă cu noi deja de patru luni.

Muzica încetini şi era pe punctul de a se stinge. Frits sări în sus şi întoarse agitat manivela, făcând ca acul să se poticnească şi să sară.

— Ai grijă! Nu îl învârti aşa de tare, îl atenţionă domnişoara Willy.

— Nu învârt tare! strigă Frits.

Miriam se încordă să audă, deasupra agitaţiei, ce spune doctorul.

— Aţi auzit că americanii au debarcat în Franţa? întrebă el.

— Da, menajera noastră ne-a adus această veste minunată săptămâna trecută, răspunse domnişoara Hannie. Ne-a înviat speranţele. Ne rugăm să ajungă aici în curând.

Miriam se ruga acelaşi lucru.

— Până atunci, Klara şi Tina au nevoie de un nou loc de ascunzătoare. Sponsorii vor contribui la întreţinerea lor.

— Vom avea nevoie de cartele de alimente în plus pentru ele. Mâncarea pe care o avem este foarte puţină.

— Înţeleg. Cineva din Rezistenţă vă va aduce cartele suplimentare.

— Sunteţi bine-venite să dormiţi la infirmerie în seara aceasta, le spuse femeilor domnişoara Hannie, dar cel mai bine ar fi dacă

vă vom pregăti paturile de la mansardă, pentru a rămâne acolo în timpul zilei. Noi încă nu suntem sigure dacă putem avea încredere în personalul din timpul zilei şi dacă ei nu ne vor trăda secretele. Cristina a reuşit să nu se facă remarcată, dar va fi mai greu să le explicăm de ce am luat două noi rezidente, când nu mai avem camere libere.

— *Suntem mulţumitoare* pentru orice ajutor ne puteţi oferi, spuse una dintre femei.

— Dai dovadă de înţelepciune dacă nu ai încredere în nimeni care vine şi pleacă din Casa Meijers, doamnă Woltheim, spuse doctorul. Naziştii plătesc recompense pentru spionarea vecinilor şi raportarea oamenilor care stau ascunşi.

Doctorul plecă din nou. Domnişoara Hannie se întoarse singură, anunţând ora de culcare.

În dimineaţa următoare, înainte ca rezidenţii să se trezească şi să sosească ajutoarele de peste zi, Miriam le ajută pe Klara şi fiica ei de şaisprezece ani, Tina, să se instaleze în mansardă.

— Cred că ar fi o cruzime să vă cer să rămâneţi aici tot timpul, spuse domnişoara Hannie, aşa că sunteţi bine-venite să vă alăturaţi nouă în salon după ce pleacă bucătarul şi menajera.

— Nu vă temeţi că rezidenţilor le va scăpa să spună că sunt nişte femei care locuiesc la noi în mansardă? întrebă Miriam.

Domnişoara Hannie zâmbi.

— Cine îi va crede pe ei? Vom spuse că ei probabil vorbesc despre şoarecii din pod.

Acum că Aliaţii debarcară în Franţa, sunetul avioanelor ce vuiau pe deasupra acoperişului se auzea zi şi noapte, pe lângă ceea ce Miriam se gândea că este foc de artilerie şi mitralieră. Într-o seară, chiar înainte de culcare, exploziile se auziră atât de tare, încât avură impresia că cerul era pe punctul de a se prăbuşi peste capetele lor. Focul lumina noaptea, acompaniind exploziile. Când bucăţi de tencuială începură să cadă din tavan şi se întrerupse curentul electric, domnişoara Hannie decise că cea mai bună modalitate de a-i ţine pe toţi liniştiţi era să aprindă

lumânări, să pornească gramofonul şi să amâne puţin timpul de culcare, de parcă ar aştepta ca o furtună să se liniştească, şi nu o bătălie să ia sfârşit. Rietje se agăţa de Miriam ca un copil speriat, stând împreună pe canapea. Cornelia se legăna pe loc şi gemea, semn că era pe cale să i se declanşeze o criză. Fritz striga puternic la fiecare explozie, sporind zgomotul şi agitaţia celorlalţi doi băieţi. Încercările mamei sale de a-l linişti eşuară. Numai Miep părea neafectată, moţăind în scaunul ei.

Când agitaţia se stinse în bună măsură, domnişoara Willy luă unul dintre sfeşnice şi le lumină calea pe scări, până la dormitoare. Era la jumătatea drumului când auzi un bubuit puternic în uşa din faţă.

— Trebuie să ne ascundem! spuse Klara, abia putând respira.

Ea şi Tina se grăbiră să urce scările spre trapa care dădea în podul casei, la etajul al doilea, cu Miriam chiar în spatele lor, să le ajute. Bătăile continuară, dar domnişoara Hannie aşteptă înainte de a răspunde, dându-le mai mult timp să pună scara şi să urce, lucru dificil în lumina slabă a lumânării. Odată ce femeile traseră scara şi închiseră trapa, Miriam le făcu semn că poată să deschidă. Numai Miep şi Cornelia putură fi convinse să meargă în dormitoarele lor cufundate în întuneric. Ceilalţi rezidenţi refuzară s-o asculte pe domnişoara Willy şi rămaseră aliniaţi de-a lungul balustradei de la etaj, privind jos, pentru a vedea ce se întâmplă. Strigătele lui Frits sporeau şi ele agitaţia.

În momentul în care domnişoara Hannie deschide uşa, câţiva bărbaţi în uniforme naziste dădură buzna înăuntru, strigând în germană. Era aceasta una dintre temutele razii?

Miriam se furişă repede în dormitorul ei, regretând că nu urcase în pod cu celelalte femei. Domnişoara Hannie nu înţelegea germana, ceea ce-i făcea pe bărbaţii mânioşi să strige şi mai tare. Haosul o supără pe Rietje, care începu să sară şi să plângă: „Tina, ascunde-te! Klara, ascunde-te!".

Miriam o apucă pe Rietje de braţ şi o trase repede în dormitor, ţinând-o puternic, pentru a o calma.

— Sst, totul e bine, Rietje. Oamenii nu ne vor face rău.

Reuşi s-o liniştească suficient de mult pentru a-l auzi pe unul intre soldaţi încercând să explice, într-o olandeză stâlcită, că un ehicul nazist şi două motociclete fuseseră lovite de bombarda- ıente. Soldaţii răniţi aveau nevoie de primul ajutor. Când dom- işoara Hannie pricepu, în cele din urmă, despre ce este vorba, ? dădu voie să-i ducă pe răniţi în infirmerie, în vreme ce naziştii .e serviciu cerură voie să folosească telefonul lor.

În tot acest timp, Frits striga de sus: „Pleacă! Pleacă!".

— Dacă nimeni nu-l opreşte, o voi face eu, strigă nazistul, în imba germană.

Miriam se furişă tot drumul până la Frits pentru a-l trage în lormitor cu ea şi Rietje şi închise uşa. Amândoi se temeau de ntuneric, dar nu avea ce să facă în privinţa aceasta.

— Dacă te vei opri din strigat, Frits, te voi lăsa să sari pe)atul meu.

El se linişti pentru o clipă. Era ceva ce-i plăcea să facă, dar le obicei nu i se dădea voie. Avu nevoie de câteva minute să :e decidă, apoi zâmbi, urcă pe pat şi începu să sară. Făcea mult :gomot, dar cel puţin se oprise din strigat. Rietje se urcă în pro-)riul ei pat şi începu să sară şi ea. Miriam deschise din nou uşa, ;forţându-se să audă ce spune ofiţerul la telefon.

Domnişoara Willy reuşi să-i convingă pe ultimii doi rezi- ienţi să intre în camerele lor şi să se pregătească de culcare şi, :ând o zări pe Miriam în pragul uşii, se grăbi spre ea, purtând o umânare.

— Ne poţi spune ce se întâmplă? şopti ea.

— A avut loc un accident. Domnişoara Hannie oferă răniţilor primul ajutor. Ofiţerul tocmai a telefonat la cartierul general pen- tru a raporta unde sunt şi pentru a cere să vină cineva după ei.

— Deci aceasta nu este o razie?

— Nu, nu cred că este.

— Trebuie să cobor s-o ajut pe Hannie. Te poţi descurca sin- gură cu rezidenţii?

— Desigur.

Miriam luă lumânarea pe care i-o întinse Willy. Verifică dormitorul lui Miep şi o zări stând pe patul ei, privind la Cornelia, care stătea înţepenită într-un colţ, bolborosind rapid cuvinte fără sens. Cornelia va avea nevoie de medicamentele ei să se calmeze, după ce vor pleca oamenii. Apoi Miriam intră în dormitorul băieţilor şi-i găsi bătându-se cu perne, periculos de aproape de lumânarea de pe şifonier. Le luă pernele din mâini.

— Mai bine vă opriţi acum şi vă pregătiţi de culcare, înainte să se întoarcă domnişoara Willy.

Când Miriam se întoarse în camera ei, Rietje şi Frits încă săreau pe pat.

— Dacă te opreşti din sărit, Frits, dacă mergi în camera ta şi stai liniştit cu ceilalţi băieţi, îţi voi spune o poveste despre spiriduşii care trăiau cândva în Olanda.

— Şi mie? întrebă Rietje.

— Da, şi ţie.

Alese una dintre poveştile lor preferate, una pe care o ştia pe de rost, după toate aceste luni împreună cu ei. Lumina pâlpâitoare a lumânării fu de efect. Miriam tocmai termină, când auzi un vehicul care trase în faţa uşii. Îşi duse degetul la gură şi spuse „sst", sperând ca Frits s-o asculte. Uşile bubuiră şi fata auzi vocile oamenilor de afară. Uşa din faţă se deschise şi bocanci grei tropăiră pe podeaua de lemn.

— Sunt acolo, spuse cineva. Vom avea nevoie de trei brancarde.

Miriam îşi ţinu respiraţia în timpul agitaţiei ce urmă, aşteptând să vadă dacă naziştii vor inspecta mai apoi casa. În cele din urmă, uşa din faţă se închise pentru ultima dată. Vehiculul se îndepărtă. Totul se cufundă în linişte.

— Ce băieţi buni sunteţi, zise domnişoara Willy, când aruncă o privire în dormitor. Acum spuneţi-le noapte bună lui Rietje şi Cristina. Şi ele trebuie să meargă la culcare.

Când Miriam trecu pe lângă domnişoara Willy, care stătea în prag, femeia îi şopti:

— Mulţumesc.

— Cornelia are nevoie de medicamente, îi şopti apoi Miriam.

— Ştiu. Hannie este cu ea. Noapte bună.

— Noapte bună.

Evenimentele serii o lăsară pe Miriam îngrozită şi sleită de puteri. Surorile erau femei atât de amabile şi pline de compasiune, care îngrijeau cu demnitate şi dragoste sufletele zdrobite pe care alţii se respinseră. Invadarea casei lor de către nazişti, şi încă pentru o oră întreagă, părea un ultraj. Cu toate acestea, surorile îi trataseră şi pe nazişti cu bunătate. Miriam se îngrozi amintindu-şi cât de aproape fuseseră vrăjmaşii ei de ea. Teama care-i dădea dureri de stomac avea s-o ţină trează toată noaptea.

Capitolul 44

Găinile cotcodăceau şi încercară să-i ciugulească mâna lui Ans, care şi-o trase repede din cuib, după ce strânse ouăle.

— Ha! Sunt mai rapidă decât voi, spuse ea găinilor nemulţumite. Am ani de practică.

Ieşi din coteţ şi duse coşul cu ouă la fermă, pentru a le spăla.

Ans era acum Bernandina Kamp, potrivit buletinului de identitate fals primit, şi lucra la o fermă foarte asemănătoare cu cea a părinţilor ei, ca menajeră. Dorise să scape de viaţa la fermă şi acum aceasta devenise refugiul ei. Jo şi Hans Dykstra, care aveau peste treizeci de ani şi şase copii de îngrijit, erau recunoscători pentru ajutorul lui Ans la spălatul scutecelor şi al vaselor, la îngrijitul găinilor şi la gătit, când Jo trebuia să aline copilul mic, chinuit de colici. Ans ghici că doi dintre copiii ei erau evrei, dar ştiu că e mai bine să nu pună întrebări.

Familia mai ascundea şi alţi oameni, pe lângă Ans. *Onderduikerii* veneau şi plecau şi patru băieţi evrei ajutau la lucrul fermei, apoi se ascundeau în dependinţe sau în pădurea deasă din spatele fermei, când veneau naziştii. Băieţilor le plăcea să povestească despre păţaniile lor, când aproape că fuseseră prinşi:

— Într-o zi, când au venit naziştii, curăţam gunoiul de grajd de la vaci şi Johan s-a băgat în grămada de bălegar, să se ascundă de ei. Nu l-am lăsat să se apropie de noi zile întregi!

— Cel puţin am fost mai deştept decât Dries. El aproape că s-a înecat după ce a sărit într-un canal, încercând să se ascundă.

— A trebuit să stau în apă trei ore! spuse Dries, râzând. Îmi îngheţase sufletul în mine, dar era mai bine decât să fiu prins.

Râsetele şi vocile lor joase îi aminti lui Ans de Erik şi îi era dor de el. Se gândea la el în timpul zilei şi când venea noaptea şi se întindea în patul ei mic de lângă cuptorul din bucătărie, se întreba dacă o va ierta vreodată pentru că nu renunţase la mişcarea de rezistenţă şi nu se căsătorise cu el atunci când el îi ceruse s-o facă. Şi pentru că dispăruse. Uneori visa cu ochii deschişi la viaţa lor împreună, în timp ce spăla salopetele sau şosetele muncitorilor, sau când stătea întinsă şi privea tavanul de lemn în timpul nopţii, întrebându-se dacă exista vreo speranţă pentru ei, după terminarea războiului. În cazul în care chiar se va termina vreodată.

Vara la fermă însemna zile lungi şi muncă suplimentară, dar momentul cel mai plăcut al săptămânii pentru Ans fuse când persoana ei de contact cu Rezistenţa sosi cu ultimul număr al ziarului clandestin. Vânzător de seminţe, Leeuw era scutit de dislocările naziste şi avea un motiv valid să călătorească de la o fermă la alta, pe cuprinsul întregii ţări. Ans ghici că numele lui de cod, Leul, se datora ciufului său bogat de păr blond-roşcat.

Într-o zi de vară ploioasă, Leeuw le dădu vestea bine-venită că Aliaţii debarcară pe Continent.

— Noi am auzit zvonuri că americanii au debarcat, spuse Ans, dar acum ştiu că este adevărat.

— Este adevărat, draga mea. Poţi citi ştirile singură.

Ziarul era cel pentru care lucraseră ea şi Eloise. Ans văzu cât de vitală era lucrarea aceasta, în special după ce naziştii confiscaseră radiourile tuturor. Şi-ar fi dorit să-i poată spune Eloisei cât de mulţumitori erau oamenii de peste tot din ţară pentru el.

— Când crezi că va fi în siguranţă să mă întorc în Leiden? îl întrebă ea pe Leeuw. Au trecut deja două luni.

Omul clătină din cap, îndepărtându-şi părul des din ochi.

— Este încă prea devreme. Trebuie să ai răbdare.

— Dar aş putea trimite scrisori? Mi-ai promis că-mi vei spune când i-aş putea scrie Eloisei, părinţilor mei sau prietenului meu.

El continuă să clatine capul, în răspuns.

— Chiar dacă aş trimite scrisoarea dintr-un alt oraş? întrebă ea. Fără adresa expeditorului?

— Draga mea, dacă ei te caută şi scrisoarea ta este interceptată, îi pui pe cei dragi ai tăi într-un pericol teribil.

Sosi luna august şi, odată cu ea, zilele fierbinţi de prăşit şi nopţile de năduşeală în micul ei pat din bucătărie. Se simţea bine să se poată răcori în canalul de apă la sfârşitul unei zile lungi, dar munca la fermă nu satisfăcu nevoia lui Ans de a lupta.

Observă o creştere a activităţii naziste în apropiere şi adesea era trezită noaptea de huruitul camioanelor şi al vehiculelor grele de pe drumurile din spate. Când merse în oraş cu diferite comisioane, zări soldaţi peste tot. Ceva se întâmpla.

Într-o dimineaţă, după ce mulse vacile şi scoase bidoanele cu lapte din grajd, o explozie puternică o făcu să se culce la pământ şi să-şi acopere capul, aproape vărsând laptele. Fusese urmată de un vuiet asurzitor, când ceva trecu pe deasupra capului ei, urcând mai apoi sus în văzduh. Şi alţii auziră zgomotul şi ieşiră în grabă afară, să privească cerul.

— Ce fel de armă este aceasta? se întrebă Ans, cu voce tare.

Când veni la fermă, câteva zile mai târziu, Leeuw îi răspunse la întrebare. Ans se aşeză în grajd lângă ceilalţi, să audă.

— Hitler are o nouă armă secretă numită Racheta V-1, le spuse Leeuw. Nu are nevoie de un avion pentru a trimite un exploziv şi poate fi lansat de la sol asupra oricărei ţinte, la orice oră din zi sau din noapte. Aliaţii nu pot opri sau doborî aceste rachete,

a pe alte avioane inamice. Ei trebuie să afle unde este stația de nsare și să o distrugă.

— Au lansat o rachetă în apropiere, îi spuse Ans. Am auzit-o imineața trecută. Părea foarte aproape, la est de aici.

— Se potrivește cu alte mărturii pe care le avem. Aceste achete vor cauza multe morți și distrugeri, înainte ca războiul ă se încheie.

— Vreau să ajut, spuse Ans. Obișnuiam să adun informații ilitare și schițam hărți pentru Aliați. Cunosc codurile și știu ce ă caut. Dacă mă lăsați să mă întorc în Leiden...

El își ridică mâna, oprind-o. O conduse mai departe de cei-alți, la căzile cu rufe pe care le abandonase când sosise Leeuw.

— Ans, trebuie să-ți spun ceva, zise el în cele din urmă, când e opriră.

Inima începu să-i bată cu putere, pregătindu-se să primească 'ești rele.

— Herman Huizenga și fratele său Aalt au fost arestați.

— Ce?... Nu se poate!... Te rog, trebuie să fie o greșeală! Au flat că ascunde oameni?

— Nu, ceva mai rău. Banca la care lucrau frații Huizenga direc-iona bani spre mișcarea de rezistență. Nu au raportat întreaga umă a activelor evreiești pe care naziștii urmau să o confișteși u folosit banii să-i ajute pe evrei să se ascundă.

Ans îl admira pe profesor mai mult ca oricând, dar, cu toate cestea, se temea pentru el.

— Ce se va întâmpla cu ei?

— Nu știm. Ei și toți cei care au lucrat la bancă sunt în lagărul le prizonieri din Amersfoort.

— A fost arestată și soția lui?

— Nu.

— Ea nu se simte bine. Nu ar trebui să fie lăsată singură. Bucătăreasa și menajera sunt încă acolo?

— Da, identitățile lor false încă nu au fost descoperite. Dar locul nu mai este sigur ca și alții să se ascundă acolo... sau ca tu să te întorci. Casa ar putea fi supravegheată.

Ans suspină, amintindu-și că Erik fusese repartizat să supravegheze apartamentul familiei Leopold după ce plecaseră într-un loc de ascunzătoare. Oare el le supraveghea acum casa? O va aresta pe Ans dacă o va vedea acolo sau o va ajuta din nou? Închise ochii și înălță o rugăciune urgentă și tăcută pentru Herman și Eloise, știind cât de nenorociți trebuie să se simtă amândoi. Cea mai mare teamă a Eloisei fusese să nu-i piardă pe oamenii pe care-i iubea și Herman era singurul membru al familiei care îi rămăsese. Eloise nu era suficient de puternică pentru a face față unei pierderi așa de mari. Și Herman trebuie să fie mai preocupat de sănătatea nevestei sale decât de a sa. Ans tânjea să meargă la ea, deși pricepuse de ce îi era imposibil. Faptul că prietenii ei suferă o umplu de mânie.

— Lasă-mă să lucrez din nou, Leeuw, te rog! Dă-mi un nou teritoriu, undeva unde nu mă cunoaște nimeni.

— Ar putea fi prea devreme, în special după arestul lui Herman Huizenga. Nu știm dacă ei încă te mai caută.

— Am o nouă identitate și documente false. Aș putea duce cartele de alimente, acte false și ziare, așa cum făceam înainte. Te-aș putea ajuta să afli de unde lansează rachete și să completezi informațiile pe hărțile militare.

— Va trebui să mergi pe jos sau cu o bicicletă. Trenul este prea riscant. Prea multe controale.

— Orice este nevoie. Te rog!

— Nu vrei aceasta pentru că ei îți dau prea mult de lucru aici, nu-i așa? întrebă el, zâmbind și arătând spre teancul de salopete murdare împrăștiate pe lângă căzile de spălat rufe.

— Ferma aceasta ar putea rămâne în continuare locuința mea. Pot lucra din greu în continuare pentru familia Dykstras, când voi fi aici.

Leeuw își răsuci o șuviță de păr des, parcă cântărind dacă Ans era destul de în vârstă sau de puternică pentru a se alătura din nou Rezistenței.

— Îți voi spune data viitoare, când voi veni.

Leeuw se întoarse câteva zile mai târziu cu o misiune pentru ea: livrarea cartelelor de alimente și a ziarelor. Dacă pedala din greu de la fermă, putea ajunge la Bodegraven și Woerden sau la periferia orașului Utrecht. Călătorea kilometri întregi până la ferme și sate în care erau ascunși evrei și *onderduikeri* și se întorcea în fiecare seară la fermă extenuată. O dureau picioarele și se întreba dacă acest război lung și nesfârșit se va încheia vreodată.

Capitolul 45

Când Pieter intră în casă, Lena spăla vasele de la cină. El o trase deoparte. Îl văzuse mai devreme vorbind cu Wolf în şopron şi se întreba ce s-o fi întâmplat.

— Trebuie să-i spunem totul lui Wim, şopti Pieter. Deseară. De acum este destul de mare. Vei avea nevoie de ajutorul lui când eu voi fi plecat.

— Unde vei pleca?

El arătă cu capul spre Maaike, care ştergea vasele.

— Vorbim mai târziu.

După ce le puse pe Bep şi pe Maaike în pat, Lena se întoarse în bucătărie şi pricepu din expresia feţei lui Pieter că nu îi va plăcea ce urma să afle. Băiatul lor de şaisprezece ani, Wim, stătea la masă cu tatăl său, părul lui blond strălucind în lumina lămpii cu petrol. Fiul lor era atât de înalt şi creştea în continuare cu fiecare zi, având un profil asemănător cu cel al bunicului său, cu nasul şi bărbia exprimând tărie şi demnitate.

— Să vă fac un ceai de mentă? îi întrebă ea.

— Mie nu. Stai jos, Lena.

Ea se aşeză. Cuvintele neplăcute rostite de Pieter, *când voi fi plecat*, începuseră să-i roadă stomacul încă de când fuseseră rostite, cu puţin timp în urmă.

— Wim, suntem într-un grup de oameni care lucrăm cu Rezistența pentru a lupta împotriva naziștilor, începu Pieter. Acum că Aliații încearcă să elibereze Olanda, noi trebuie să-i ajutăm.

— Pot veni cu tine?

Wim părea atât de dornic să se implice, încât Lena trebui să se lupte cu impulsul de a-l prinde de braț, pentru a-l opri. Dar știa că lui Wim nu i-ar fi plăcut să fie tratat ca un copil.

— Nu, de data aceasta nu, spuse Pieter.

Niciodată, ar fi vrut Lena să strige.

— Am nevoie de tine să preiei lucrul de aici. Eu cu mama ta ascundem *onderduikeri* în șopron și în moara de vânt...

— Știu, spuse Wim. I-am văzut de câteva ori, când nu puteam dormi. Dar nu voi spune nimănui nimic niciodată.

— Bine. Știam că putem avea încredere în tine, fiule. Mai este un cuplu de evrei care se ascund aici în casă. Mama ta ți-i va prezenta, după ce eu voi pleca, în câteva minute.

Cuvintele lui rodeau din nou stomacul Lenei. De câtă vreme știa că va pleca? De ce nu îi spusese mai devreme?

Lena știa de ce.

— Ne poți spune ce vei face? îl întrebă Lena. Și când te vei întoarce?

Pieter ezită pentru un răstimp atât de îndelungat, încât Lena se întinse să-l ia de mână.

— Știu că încerci să mă protejezi, dar îmi este mai ușor dacă știu.

Dădu din cap și inspiră adânc.

— Aliații și naziștii se luptă la sud-vest de teritoriul nostru, în Noord-Brabant și Gelderland. Rezistența a aflat că spre acel loc se îndreaptă un tren de muniție nazist. Dacă l-am putea deraia, avioanele aliate îl vor arunca în aer.

Wim scoase un sunet, imitând o bombă care explodează. Zâmbea și admirația față de tatăl lui i se citea pe față.

— După aceasta, vor mai fi şi alte lucruri de făcut. Nu ştiu încă toate detaliile, dar nu mă voi putea întoarce acasă şi nu te voi putea contacta pentru o vreme.

Lena îşi întoarse privirea, hotărâtă să nu plângă.

— Ne vom ocupa de toate, nu-i aşa, Wim?

— Ajut-o pe mama ta cu treburile fermei şi cu toţi oamenii care se ascund la noi. Ai grijă de surorile tale. Toţi depind de noi. Trebuie să fim curajoşi şi puternici, Wim. Şi, dacă vor veni naziştii, vreau să te ascunzi şi tu cu oamenii din umbră. Îţi voi arăta toate locurile.

După deraierea trenului vor fi represalii. Naziştii au ucis un băiat de paisprezece ani la una dintre execuţiile lor, negăsind suficienţi bărbaţi. Lena se ridică atunci când Pieter şi Wim se ridicară, chiar dacă ea nu avea să meargă nicăieri, şi îi privi îndreptându-se spre şopron. Stătea încă în acelaşi loc, atunci când Pieter se întoarse să-şi ia rămas-bun.

— Nu e nicio ruşine să-ţi fie teamă, Wim, îi spuse Pieter. Şi mie mi-e teamă. Dar nu eşti singur. Domnul îţi va da puterea de care ai nevoie.

Lena înţelese că rostise aceste cuvinte şi pentru ea.

Îngenuncheară lângă masă, pentru ca Pieter să rostească o rugăciune. După aceea, recitară Psalmul 23 împreună: *„Chiar dacă ar fi să umblu prin valea umbrei morţii, nu mă tem de niciun rău, că Tu eşti cu mine..."* Apoi Pieter îi sărută pe amândoi şi plecă. Casa părea nefiresc de cufundată în linişte.

— Am să-ţi arăt unde se ascund Max şi Ina, spuse Lena. Max lucrează la ceva important. Şi precis că amândoi sunt flămânzi acum.

Cu Pieter plecat de acasă, Lena ezita să-şi lase copiii în locuri în care nu-i putea supraveghea. În ziua următoare, fusese nevoită să ajungă în sat cu nişte treburi. Era prea periculos pentru Wim să fie văzut şi ea se temea să le lase acasă pe Maaike şi Bep. În cele din urmă, le urcă pe fete pe bicicleta ei rablagită şi plecară împreună. Se opri la casa parohială ca să-şi viziteze tatăl, înainte

e a se întoarce acasă. El le așeză pe fete la masa din bucătărie . le dădu pâine cu *hagelslag* (mic dejun tipic olandez: o felie de âine pe care au fost presărate bucăți mici de ciocolată, n.ed.).

— Am păstrat această ciocolată special pentru voi, le spuse el. ucurați-vă de ea, în timp ce eu stau un pic de vorbă cu mama oastră.

Lena îi povesti despre trenul de muniție și îl imploră să se oage pentru ei. El o îmbrățișă strâns.

— Desigur, Lena. Purtăm o povară așa de mare în aceste zile ără sfârșit.

— Roagă-te pentru noi toți, tată. Naziștii vor riposta după e va fi distrus acest tren și devin din ce în ce mai agresivi. Am uzit că naziștii au ars complet cinci case într-un sat, după ce ara fusese sabotată. Familiile au avut numai treizeci de minute ă iasă afară.

— La început au încercat să câștige poporul olandez de partea or, îi spuse tata, dar au înțeles că nu pot și asta i-a scos din minți.

— Oare se va încheia vreodată acest război? Urăsc ce ne face, n ce ne transformă.

— Trebuie să credem că Dumnezeu va triumfa peste toată ceastă suferință. Într-o zi, împărăția acestei lumi va deveni mpărăția lui Cristos și Împărăția Sa este veșnică.

Lena auzi vuietul îndepărtat al unor avioane care se apropiau, o întreagă formație, după zgomotul pe care îl scoteau. Trebui să ștepte ca ele să treacă, înainte de a se aventura să iasă din nou din casă cu fiicele ei. Umbre dansară pe pământ când avioanele recură prin fața soarelui. Și tatăl ei le observase.

— De fiecare dată când vezi avioane zburând deasupra, asă-le să-ți amintească de faptul că noi putem găsi adăpost la mbra aripilor Sale.

— Nu înțeleg de ce Dumnezeu îngăduie asta, tată.

— Rămâi cu privirea ațintită la cruce și la înviere. Când ne vom aminti cât de mare a fost sacrificiul lui Cristos pentru noi, vom ști că ne putem încrede în El pentru orice lucru.

Când terminară rugăciunea împreună, auziră o explozie cutremurătoare undeva în depărtare, la probabil câteva zeci de kilometri. Lena simți cum i se ridică părul de groază. Naziștii îi vor face să plătească.

— Trebuie să merg acasă, spuse ea.

Tata o conduse până la ușă.

— Știi că poți veni la mine oricând, Lena, și eu mă voi ruga cu tine. Dar s-ar putea ca într-o zi să nu mai fiu aici și atunci tu trebuie...

— Nu spune asta! Acum când Pieter e plecat, am nevoie de tine. Nu pot face față situației singură.

— Poate că nu va depinde de mine. Îți spun și ție ce spun tuturor enoriașilor mei: Trebuie să te îndrepți spre Dumnezeu, nu spre mine.

Același lucru le spusese și Pieter, ei și lui Wim, înainte de plecare.

În acea seară, după ce puse fetele în pat, Lena se duse la moara de vânt să-i întrebe pe oamenii din umbră dacă auziseră la radioul pe care-l țineau ascuns ceva știri despre luptele care se duceau pe teritoriul olandez.

— Nu cred că le merge prea bine Aliaților, îi spuse unul dintre ei. Am auzit un mesaj codificat adresat Rezistenței, în care li se cerea să ajute la retragere.

— Nu...

Își puseseră atâtea speranțe în venirea Aliaților. Cum să trăiască fără speranță?

În ziua următoare, Lena pedală spre sat cu Maaike și Bep pentru serviciul de închinare de duminică dimineață. Era încă prea riscant ca Wim să fie văzut. Găsea mângâiere în imnuri, mângâiere în rugăciuni, și puterea ei era înnoită prin prietenii și vecinii care sufereau împreună cu ea. Nimeni nu vorbea despre teama de represaliile inamicului, dar toți știau că fiecare se gândea la acest lucru.

— Acest război ne-a făcut să ne confruntăm cu decizii imposibile, spunea tata în predică. Cum am putea decide în privința legerii noastre? Ar trebui să spunem o minciună pentru a proeja un copil evreu, de exemplu? Este în regulă să furi de la inaicul tău, pentru a hrăni pe cineva în nevoie?

Se opri și își roti privirea peste congregație. Lena nu observase până acum cât de mult slăbise.

— Isus a spus că cea mai mare poruncă este să-L iubești pe Domnul Dumnezeu tău și să-ți iubești aproapele. Și atunci, ori de câte ori întâlnim o dilemă, ne putem întreba: Care este cea mai bună modalitate de a ne arăta dragostea pentru Dumnezeu și pentru semenii noștri?

Se opri din nou și Lena auzi sunetul inconfundabil al motocicletelor naziste, care se apropiau. Tata le ignoră și continuă să predice, până când ele se opriră. În biserică era o liniște mormântală. Ușa de la intrare fu trântită și toți se întoarseră să privească. Trei soldați naziști pășiră înăuntru. Traducătorul în olandeză nu se descurca prea bine, dar toți pricepură despre ce este vorba. Tremurau pentru acest moment încă de la explozia din ziua precedentă.

— A fost distrus un tren. Trebuie să plătească câte un om din fiecare localitate.

Tăcere.

— Luați-mă pe mine, spuse tatăl Lenei, pășind din spatele amvonului. Mă ofer eu.

Înaintând spre soldați, își scoase patrafirul din jurul gâtului.

Nu! Lena încercă să strige, dar spaima o sugrumă. Pastorii și preoții erau scutiți de represaliile naziste. Nu îl puteau lua pe tatăl ei!

Ajunse în dreptul băncii Lenei și îi întinse ei patrafirul. Privirea lui o întâlni pentru un moment pe a ei, spunându-i fără cuvinte că nu se temea. Și că o iubea.

Nu... nu... nu! De ce nu-l oprește nimeni?

Își desfăcu roba clericală și, în timp ce mergea, și-o scoase peste cap, lăsând-o pe o bancă de lângă ușă. Părea atât de calm, atât de plin de pace. Lena le trase pe Maaike și pe Bep mai aproape, strivindu-le sub încleștarea ei protectoare.

Doamne, nu... Te rog, nu-i lăsa să facă așa ceva! Te rog!

Îl împinseră pe tata prin cadrul ușii, lăsând-o deschisă. Ea îi auzi pe ceilalți plângând. De ce nu se întâmpla minunea care să-i salveze tatăl? Unde erau îngerii cu săbii de flăcări? Aliații parașutați pentru a-i distruge pe naziști? Dumnezeu îl salvase pe Pieter de la execuție chiar în ultimul minut.

O, Dumnezeule, Te rog nu-i lăsa...

Se auzi un singur foc de armă. Reverberă în clădire și Lena simți cum o trec fiorii. Duhoarea prafului de pușcă pătrunse înăuntru. Nimeni nu se mișcă și toți își ținură respirația, încremeniți în stare de șoc. Motocicletele porniră din loc și se îndepărtară.

Unul dintre bătrâni sări în picioare și se repezi afară. Un altul îl urmă, apoi un altul. Primul om se întoarse după un minut, ținându-se strâns de bănci, ca să nu cadă în înaintarea lui împleticită. Se uită la enoriașii în așteptare – la Lena – și cătină din cap.

Tata era mort.

Capitolul 46

Până la sfârşitul verii, Ans făcu atât de multe drumuri, că pantofii ei erau acum roşi. Nu avea bani pentru o pereche de pantofi noi. Îi arătă doamnei Dykstra găurile pe care încercase să le acopere cu foi de ziar.

— Dar acum tălpile se dezlipesc de partea superioară, spuse Ans. Ştii de unde aş putea face rost de pantofi noi?

— Pantofi noi în vreme de război? Visează, Bernandina! Dar voi întreba la biserică, poate că voi găsi ceva pentru tine.

Se întoarse acasă cu o pereche de bocanci îndelung purtaţi. Lui Ans îi veneau un pic mari, dar erau mai buni decât pantofii ei, care se desfăcuseră cu totul.

Călătoriile îi oferiseră lui Ans posibilitatea să raporteze mişcarea trupelor naziste şi zonele din care erau lansate rachetele.

— Este foarte important să obţii o estimare a numărului de trupe şi tancuri din această regiune, îi spuse Leeuw. Aliaţii sunt în Belgia şi ne aşteptăm la o invazie foarte mare în Olanda cât de curând.

Cuvintele sale îi dădură speranţă lui Ans, reînnoindu-i hotărârea.

Ziua aceea de toamnă, când Ans pedală spre oraşele Woerden şi apoi Bodegraven, pentru livrarea cartelelor de alimente, încă

mai păstra căldura verii. Observă o agitație neobișnuită a trupelor naziste, cu vehicule și tancuri care se deplasau spre sud-est. La ultima ei oprire la Bodegraven, ceru voie să folosească baia și marcă informațiile militare în simboluri codificate pe harta ei, temătoare că nu și le va mai aminti când va ajunge înapoi la fermă. Ans împături harta până deveni un pătrat mic, pe care îl ascunse în partea din față a sutienului. Mai târziu în aceeași zi, se urcă pe bicicletă și porni spre casă.

Ajunse undeva între Bodegraven și Woerden, pedalând pe drumuri dosnice, din cauza prezenței naziștilor pe străzile principale, când doi soldați naziști se apropiară de ea, unul pe bicicletă și celălalt mergând pe jos, în rând cu el. Inima începu să-i gonească nebunește. Nu mai avea speranță că scăpase neobservată. Deja era obosită, dar pedală mai repede, privind drept înainte, sperând să treacă pe lângă ei cu viteză. Dar cel de pe bicicletă se opri și-i făcu semn cu mâna.

— Hei, hei! Oprește-te! spuse el în germană. Unde mergi așa grăbită, frumoasă *Fräulein*?

Celălalt păși în fața ei. Ans nu avea de ales. Frână și se opri, dar pretinse că nu îi înțelege.

— Uite, aceasta este șansa ta, spuse cel cu bicicleta celuilalt soldat. Poți să-ți iei o bicicletă.

— Arată destul de rău, dar este mai bine decât să merg pe jos, răspunse el, apucând ghidonul: Acum este a mea, *Liebste*.

Ans se agăță strâns de ea, știind că soldații pot face tot ce vor, dar sperând că se vor îndura și i-o vor lăsa.

— Vă rog, nu-mi luați bicicleta, se rugă de ei în olandeză. Sunt la distanță de kilometri buni de casă!

Dacă au înțeles sau nu, ei păreau oricum indiferenți la cuvintele ei, vorbind despre turele pe care le vor face cu bicicleta în zilele lor libere.

— Vă rog, am nevoie de ea, altfel nu voi ajunge înainte de ora stingerii.

Lacrimile ei erau foarte reale. Unul dintre ei făcu un comentariu urât despre Ans în germană şi ea încercă să nu roşească, pentru ca ei să nu realizeze că ea îi înţelege.

— Vă rog, imploră ea.

Soldatul scoase bicicleta din strânsoarea ei şi urcă pe ea.

— Ghinionul tău, *Liebste*, răspunse el.

Ans ştiu că e mai bine că cedeze. Îi privi cum se îndepărtează râzând şi fu mulţumită că nu îi făcuseră ceva mai rău, în acest loc pustiu. Porni pe jos. Era prea departe ca să ajungă acasă la fermă înainte de ora stingerii şi prea periculos să rămână afară în câmp deschis singură după lăsarea întunericului. Încercă să-şi amintească de ultima bornă kilometrică de care trecuse şi decise că era mai aproape de Woerden decât de Bodegraven. Ar putea cere să fie găzduită în una dintre casele în care livrase cartele de alimente.

Soarele coborî la apus când zări clopotniţele bisericii şi lamele morilor de vânt, *korenmolen*, la orizont. O dureau picioarele şi făcuse băşici de la încălţămintea prea mare pentru ea. Aproape că ajunse, îndreptându-se spre casa persoanei de contact care locuia lângă turnul de apă, când un clopot al bisericii sună ora stingerii. Spera ca cei care încalcă ora stingerii nu vor fi împuşcaţi fără avertizare.

Ans îşi adună ultimele puteri, alergând pe aleile mai dosnice ale oraşului Woerden şi evitând drumurile principale, încercând să-şi amintească unde sunt podurile. Îşi aminti de harta militară pe care o avea asupra ei şi se gândi s-o arunce cât mai avea ocazia, dar hotărî că aceste noi informaţii erau mult prea importante.

Deasupra acoperişurilor se ivi conturul turnului de apă. Aproape că ajunse. Începu să coboare pe o alee umbrită în acelaşi timp în care un poliţist porni pe acelaşi drum, venind din direcţia opusă. Îşi desfăcea cureaua, de parcă era pe punctul de a se uşura.

— Hei! Opreşte-te chiar acum! strigă el, când o zări.

Instinctul lui Ans fuse să se întoarcă şi să fugă, dar gestul acesta ar fi făcut-o să pară vinovată. Pe lângă aceasta, nu credea că picioarele ei obosite şi tremurânde ar fi dus-o prea departe. Ridică mâinile, semn că se predă.

Poliţistul olandez porni grăbit spre ea, încheindu-se la curea.

— Ce cauţi afară după ora stingerii?

O îmbrânci dur, lovind-o de perete:

— Ştii să te uiţi la ceas? Sau nici atât nu ştii?

Nu avea vreun alt motiv să vorbească atât de aspru sau să o trateze atât de dur decât ca să o sperie. Se întrebă dacă Erik era la fel de dur când patrula pe străzile din Leiden după ora stingerii.

Ans se luptă să-şi stăpânească teama suficient de mult pentru a bâigui o explicaţie:

— Eu, eu sunt servitoare... la, la o fermă. Soldaţii nazişti mi-au furat bicicleta pe drumul de întoarcere spre casă, pe când veneam din Bodegraven. Am alergat cât de tare am putut să ajung acasă înainte de ora stingerii, dar... dar am întârziat.

Se opri să-şi şteargă lacrimile, căutând pe faţa lui vreun semn de compasiune. Simţi cum i se întoarce stomacul de frică.

— Vă rog, trebuie să mă credeţi, domnule. Eu... eu ştiu de ora stingerii, dar naziştii mi-au furat bicicleta.

— Arată-mi actele de identitate.

Ans scotoci în geantă. Înainte de a le putea scoate, poliţistul îi smulse geanta şi căută el însuşi, rupând căptuşeala în care ascundea cartelele de alimente, pipăind spaţiul din interior. Slavă Domnului că le livrase deja. Spaţiul era gol.

Dar încă mai avea harta. Stomacul i se întoarse pe dos de parcă ar fi înghiţit ţipari vii.

— Vă rog, am întârziat cu numai câteva minute, imploră ea.

Se simţi prinsă în cursă, lipită de perete, în vreme ce poliţistul stătea în faţa ei şi îi scotocea prin geantă.

Studie şerveţelul în care avusese învelit prânzul, de parcă ar fi conţinut mesaje ascunse. Găsi buletinul ei fals şi îl examină

cu atenție. Oare își va da seama că era fals? În cele din urmă, ridică privirea.

— Ei bine, domnișoară Bernandina Kamp, ești arestată pentru încălcarea dispoziției privind ora stingerii.

O apucă de braț atât de strâns, încât fata se crispă din cauza durerii. Teama îi întoarse stomacul pe dos.

— Îmi vine să vomit, gemu ea și, înainte de a se putea opri, Ans se aplecă înainte și vomită.

Încercă să se întoarcă, dar polițistul era prea aproape și îi stropi pantofii.

Bărbatul o trânti la pământ.

— Șterge-i! îi porunci el.

Ans se târî în genunchi și scoase un șervețel din buzunar, apoi îi șterse pantofii.

— Puți! îi spuse apoi. Ridică-te!

El o ridică în picioare și o împinse înainte.

Teama lui Ans creștea cu fiecare pas cu care se apropia de secția de poliție din piața orașului. O vor percheziționa foarte amănunțit. Vor găsi harta. Și se vor întâmpla lucrurile teribile despre care o avertizase Erik.

Doamne, ajută-mă să scap de această hartă...

Steaguri roșii cu svastică fluturau în briza serii, în vreme ce ea era condusă pe scări și apoi spre ușa sediului. Zări o poză a lui Adolf Hitler pe perete și simți din nou cum i se ridică până în gât conținutul stomacului.

— Am să vomit din nou!

Polițistul o târî pe hol și o duse la toaletă. O împinse înăuntru, sprijinindu-se de ușă pentru a o putea urmări.

Ans abia ajunse la toaletă înainte de a începe să vomite, de parcă stomacul i-ar fi cedat. Îngenunche acolo, gâfâind și scuipând. Încăperea avea doar o lumină slabă și, în timp ce stătea aplecată, Ans își băgă mâna sub bluză și își scoase harta din sutien. Când se aplecă, înainte să vomite din nou, aruncă harta în toaletă, rugându-se ca foșnetul ei să nu-l facă pe polițist să se

întoarcă spre ea. Trase repede apa, asigurându-se că harta alunecase pe canalizare, apoi îngenunche acolo până când toată murdăria fu îndepărtată. Când, în cele din urmă, se ridică, simți cum îi tremură picioarele.

— Curăță-te!

Ans folosi chiuveta mică pentru a se stropi cu apă pe față și a-și clăti gura.

— Să mergem.

Se simți amețită și dezorientată și picioarele parcă îi erau de gumă, când polițistul o trase după el pe un coridor lung, în jos pe scări, apoi pe un alt coridor lung. O împinse într-o celulă mică și trânti ușa în urma ei. O cheie se întoarse în broască.

Ans căzu pe podeaua rece, plângând.

Mulțumesc, Doamne... mulțumesc, mulțumesc!

Capitolul 47

Angajaţii de zi de la Casa Meijers veniseră cu veşti care îi înviaseră speranţele lui Miriam şi pe ale celorlalţi. Trupele franceze şi americane eliberaseră Parisul şi avansau prin Belgia. Pe de altă parte, activitatea militară nazistă din regiunea casei Meijers crescuse constant. Un convoi de maşini ale trupelor trecură huruind pe lângă casă, făcând-o pe Miriam să-şi dorească să se fi ascuns în pod cu Klara şi Tina. Dar, pentru că menajera făcea curat în dormitoarele de la etajul al doilea, nu era un moment prielnic să se ascundă.

— Aş putea să stau de vorbă cu tine şi cu domnişoara Willy? o întrebă Miriam pe domnişoara Hannie, pe când se pregăteau de culcare.

— Desigur, Cristina.

Klara şi Tina coborâseră după apă şi mâncare şi nu se întoarseră încă în pod. Femeile toate stăteau în holul de sus, cu feţele umbrite de lumina lumânărilor.

— Convoaiele militare pe care le-am văzut azi m-au speriat teribil, spuse Miriam. Cred... cred că veţi fi cu toţii mai în siguranţă dacă mă voi ascunde în pod cu Klara şi Tina.

— Înţeleg, draga mea, spuse domnişoara Willy. Desigur că poţi merge cu ele. Cum îi vom explica lui Rietje? Este aşa de ataşată de tine.

— Nu știu. Mă voi gândi la ceva...

— Îi pot propune activități suplimentare în timpul zilei, pentru a o ține ocupată, spuse domnișoara Hannie.

— Sau poate că ar trebui să nu vin jos deloc seara, când coboară Klara și Tina, spuse Miriam.

— Nu, trebuie să vii, zise Tina. Vei înnebuni acolo sus dacă nu vei coborî.

Miriam își aminti cum împărțise spațiul mic din cotețul de păsări cu Alie, Lies și fetele ei. Era minunat să poată ieși afară, din când în când.

— Haideți să ne mai gândim, spuse domnișoara Hannie. Nu trebuie să luăm toate aceste decizii chiar acum.

— Vrei să dormi acolo sus noaptea aceasta? o întrebă domnișoara Willy.

— Cred că ar trebui. Naziștii știu acum că aveți o infirmerie și au trecut pe aici toată ziua.

Miriam știa că teama ei crea dificultăți pentru toată lumea, dar fugea și se ascundea de naziști din Noaptea de Cristal, de acum aproape șase ani, și nu se putea opri acum. Avi o implorase să supraviețuiască.

— Va trebui să ducem sus mai multă mâncare și apă pentru tine, spuse Klara.

— Mă uit după lenjerie de pat, spuse domnișoara Hannie. Nu vrem ca menajera să întrebe ce s-a întâmplat cu cearșafurile și păturile din camera ta. Vom spune personalului de zi că familia ta te-a luat acasă.

Miriam se trezi în următoarea dimineață la zgomotul făcut de Rietje, care avu un acces de furie, după ce văzu că patul lui Miriam este gol. Domnișoara Willy încercă s-o liniștească, promițându-i o porție suplimentară de scorțișoară pe terciul ei, în vreme ce domnișoara Hannie îl convingea pe Fritz să se oprească din țipat. Miriam regretă că se apropiase de fată, în loc să rămână distantă față de toată lumea. Fusese o greșeală din partea ei.

)omnişoara Willy părea să se fi aşezat chiar sub trapa de la pod, ând strigă să se audă peste toată hărmălaia:

— Dacă te opreşti chiar acum, îţi promit că Cristina va veni napoi şi te va vizita deseară. Dar nu va veni dacă nu vei fi ată bună.

Părea să funcţioneze. Strigătele lui Rietje păliră.

Nu era opţiunea cea mai lipsită de pericole, dar, când Miriam oborî scara din pod în acea seară, îi spuse că ele se jucau acum ın nou joc:

— Dacă nu spui nimănui unde mă ascund, voi cânta la vioară ıumai pentru tine, Rietje, înainte de a merge la culcare.

Între timp, ea îi ceru domnişoarei Hannie să-l contacteze pe loctorul Elzinga şi să-i spună că ele trei aveau nevoie de un nou oc de ascunzătoare.

— Spune-i că merg bucuroasă înapoi la ferma soţilor Mulder.

Două zile mai târziu, mesagerul care livra cupoane suplimen- :are la Casa Meijers se întoarse cu răspunsul doctorului Elzinga. Nu putea muta pe nimeni în condiţii de siguranţă, deocamdată. Dar avu şi veşti bune: Paraşutiştii britanici aterizară în Olanda, ângă Nijmegen. Şi forţele terestre şi tancurile americane traver- saseră graniţa din Belgia şi eliberară Eindhoven.

— Asta trebuie să fi provocat atâta agitaţie şi mişcare printre nazişti, spuse domnişoara Hannie.

— Aceste locuri sunt aproape de noi? întrebă Miriam.

— Nijmegen este la cel puţin 80 de kilometri de aici, cred eu, răspunse domnişoara Hannie.

Toată lumea fuse de acord că era o veste bună. Însă erau nevoiţi să mai aştepte, şi Miriam simţea că este la capătul puterilor şi nu mai poate rezista. Nu îndrăznea să spere.

În dimineaţa următoare, Miriam stătea în pod cu Klara şi Tina, când auzi un vehicul ce se opri în faţa Casei Meijers. Cineva bătu la uşa din faţă. Tina duse scara către geamul rotund din mansardă, chiar de sub vârful acoperişului, care dădea în faţa casei.

— Naziştii! anunţă ea.

Klara o trase să coboare, înainte de a fi zărită. Cele trei femei rămaseră nemişcate, străduindu-se să audă ceva. O voce de bărbat zbieră, într-un amestec de germană şi olandeză, strigând mai tare când nu reuşi să se facă înţeles, de parcă singur volumul ar putea escalada bariera de limbă. Panica lui Miriam crescu, când pricepu ce voia el să spună.

— Vor casa aceasta, şopti ea. Pentru spital, cred.

De jos urca un amestec confuz de voci, bocanci şi strigătele lui Frits. Se auzi tropăit de paşi pe scări, apoi deschiderea şi închiderea uşilor dormitoarelor. Omul continuă să strige, ca pentru a o face pe domnişoara Hannie să înţeleagă:

— Afară! Toţi aceşti oameni trebuie scoşi afară! Ne trebuie de paturi de spital!

— Dar acestea sunt camerele rezidenţilor noştri. Unde vor dormi ei?

— Ţi-am spus! Trebuie să le suni familiile. Trimite-i la familiile lor!

— Casa Meijers este casa noastră, tremură vocea domnişoarei Hannie. Eu, sora mea şi fiul ei locuim aici. Unde să mergem?

— Dacă ne lăsaţi să rămânem, spuse domnişoara Willy, i-am putea îngriji pe răniţi.

Miriam nu auzi răspunsul omului, care se îndepărtă şi coborî scările.

— Naziştii vor rămâne? şopti Klara.

Miriam încuviinţă.

— Suntem prinse în cursă. Ce vom face? Nu există nicio altă ieşire din pod!

O trase pe fiica ei mai aproape de ea.

— Hannie ştie că noi suntem aici, şopti Miriam printre respiraţiile sale convulsive.

Teroarea scoase tot aerul din plămânii ei şi se lupta să respire.

— Va găsi o modalitate să ne scoată de aici.

Avea nevoie să creadă că vor scăpa.

Dar trecură două zile şi nu se schimbase nimic. Mâncarea se ermina şi chiverniseau fiecare picătură de apă. Naziştii nu pleau. În schimb, se părea că aduceau tot mai mulţi oameni şi tot nai mult echipament, în vreme ce familiile rezidenţilor soseau entru a-i lua acasă. Miriam le îndemnă pe Klara şi Tina să-şi unã lucrurile într-un colţ, după grămezi de piese de mobilier runcate, creând o baricadă în spatele căreia se puteau ascunde, acă naziştii aveau să inspecteze podul.

— La ce bun, dacă vom muri de foame? întrebă Klara.

Miriam nu ştiu ce să răspundă.

În a patra dimineaţă, Miriam o auzi pe Rietje, care avu un cces de furie pe coridor, şi ghici că părinţii ei veniseră s-o ia.

— O vreau pe Cristina! strigă ea. Nu vreau să se mai ascundă, u mă mai joc! Spune-i să coboare!

Miriam simţi cum se sufocă de panică.

— Cristina a plecat acasă la familia ei, o calmă domnişoara Iannie, şi acum trebuie să mergi şi tu acasă cu tatăl tău.

— Nu, se ascunde! Este sus şi vreau să coboare!

— Nu este nimeni sus, sunt numai şoareci, spuse domnişoara Iannie. Haide, Rietje! Este timpul să pleci.

Miriam le făcu semn lui Klara şi Tina să meargă cu ea în ceaaltă parte a podului, cât de încet posibil, şi să se ascundă în spaele baricadei. Simţi teroare în întreaga ei fiinţă.

— Cristina...!

Strigătele lui Rietje se îndepărtară, dar nu se opriră.

Miriam se luptă să respire. Inima îi bătea tare, dureros. aşteptară câteva minute, apoi auzi o bubuitură puternică şi apa de la pod fu deschisă.

— Caută cu atenţie şoarecii aceia, spuse o voce venind de jos, n germană.

Paşii făceau să scârţâie podeaua podului. Miriam tremura din cap până-n picioare. Nu îşi putea opri lacrimile. Bocancii grei se opriră ângă baricade. Îşi ridică privirea şi întâlni faţa soldatului nazist.

— Afară! spuse el. Toate! Afară!

Capitolul 48

Ans stătea pe priciul îngust din închisoarea Woerden, mirosind duhoarea de vomitat de pe ea, având încă în gură gustul amar al fierii. Stătu singură în celulă doar suficient de mult timp pentru a se liniști, a-și aduna puterile și a se ruga. Apoi auzi pași coborând pe coridor. O cheie se răsuci în broască. Se ridică, cu stomacul încă deranjat. Poate că rugăciunile ei fuseseră ascultate și îi vor da drumul.

Ușa celulei se deschise și se trezi față în față cu un gardian, care nu arăta mai prietenos sau mai binevoitor decât bărbatul care o arestă. Ținea în mână geanta ei cu căptușeala ruptă. Îi făcu semn să meargă înainte, împingând-o pe hol și pe scări, pe drumul pe care și venise. Una dintre dubele Gestapoului folosite pentru transportarea prizonierilor aștepta afară, cu motorul pornit, spulberându-i lui Ans orice speranță pentru o eliberare rapidă, din milă. Gardianul o împinse înăuntru.

Cât stătuse în închisoare, se întunecase de-a binelea, orașul era acum cufundat în beznă, dar recunoscu clădirea impunătoare în fața căreia opriră câteva minute mai târziu. Kasteel van Woerden era o cazarmă militară nazistă și o închisoare a Gestapoului. Când coborî din mașină, simți cum i se clatină picioarele. De ce nu îl ascultase pe Erik și nu alese să stea departe de pericol?

Toate avertizările lui despre lucrurile teribile pe care Gestapoul le făcea celor care colaborau cu Rezistența îi răsăriră în minte și simți din nou că o să vomite. Se împletici pe scările ce aveau s-o ducă în cușca leului. Apoi se gândi la Miriam, Avi și Elisheva, și știu că ar proceda la fel dacă ar putea-o lua de la capăt.

Ans fu dusă în fața unui birou, într-o încăpere plină cu ofițeri ai Gestapoului, ce avea pe pereți svastica și un portret al lui Hitler. Un funcționar începu interogatoriul, în vreme ce completa formularele și punea ștampilele necesare: numele, vârsta, adresa, ocupația. Era Bernandina Kamp, în vârstă de douăzeci și doi de ani. Lucra la o fermă de lângă Woerden, ca servitoare. Funcționarul avea buletinul ei de identitate și cunoștea toate răspunsurile, dar oricum îi puse aceste întrebări.

— Învinuirea? îl întrebă pe gardianul lui Ans.

— Încălcarea ordinului privind ora stingerii.

La auzirea acestui răspuns, un ofițer al Gestapoului de la un birou apropiat își ridică privirea și păru s-o studieze pe Ans. Își împinse înapoi scaunul și veni în spatele funcționarului. Era treut de patruzeci de ani, cu părul castaniu deschis și o față care îi amintea lui Ans de o vulpe.

— O voi interoga eu, când vei termina tu, spuse el funcționarului în germană.

Ans nu avusese prea mult timp să-și repete povestea în timp ce așteptă în prima celulă, dar trecuse prin pregătirea pentru mișcarea de rezistență din Leiden și știa cât de important este fiecare detaliu. În timp ce formularele erau completate, ea își trase capul plecat, ca o simplă servitoare de la fermă. Ofițerul Gestapoului aștepta, ca o vulpe urmărindu-și prada. Când documentele fuseseră completate, Ans fuse condusă într-o altă cameră și i se spuse să-și dea jos hainele, în prezența gardienilor și a ofițerului Gestapoului, care o așteptau. Plângea, în ciuda hotărârii de a nu face asta. Când își încheiară percheziția amănunțită și umilitoare, îi înapoiară lenjeria intimă și îi dădură o rochie de închisoare fără formă.

— Haide cu mine, Bernandina, spuse în olandeză ofițerul Gestapoului cu față de vulpe, după ce ea se îmbrăcă. O conduse într-o încăpere mică fără ferestre, nu mai mare decât o debara, și îi spuse să se așeze pe singurul scaun. El stătea în picioare și o privea de sus.

— De ce încalci ordinul privind ora stingerii, *bitte*?

— Pentru că eu...

— Ah, ah, ah... uită-te la mine când vorbești, *bitte*.

Ans își ridică privirea. Sigur avea să vadă că teama ei era genuină. Oare va recunoaște și minciunile pe care urma să i le spună? Trebuia să răspundă simplu și scurt, pentru a-l convinge că este o servitoare naivă și nevinovată.

— Am avut treabă în Bodegraven și mă întorceam cu bicicleta spre casă și...

— Ce treabă ai avut?

Dădu răspunsul pe care îl pregătise în celula închisorii:

— Pantofi. Am nevoie de pantofi noi.

Arătă spre picioarele bășicate și bocancii uzați. Nu îi dădură timp să și-i încalțe, după ce îi scoaseră șireturile și le cercetară cu atenție.

— Unde sunt pantofii noi?

— Nu i-am cumpărat.

— Deci ai mers în Woerden? Să cauți pantofi după ora stingerii?

— Nu, eu...eu...

— Oare nu ar fi fost mai logic să vii mai înainte în Woerden, înainte de a străbate tot drumul până la Bodegraven? Și aici se vând pantofi.

— Era ziua mea liberă. Am vrut să ies...

— Spune-mi de ce te aflai afară după ora stingerii.

— Doi soldați m-au oprit și mi-au furat bicicleta. I-am implorat să mi-o lase. Știam că nu pot ajunge înapoi la fermă la timp, dar ei...

— A cui este ferma la care locuiești?

— A familiei Dykstra. Lucrez acolo ca servitoare.

— Şi totuşi ai venit la Woerden, în loc să mergi acasă?

— Nu aş fi putut merge acasă pe întuneric.

— La cine voiai să mergi?

— Păi... nu am ştiut la cine să merg. Aducem lapte la o lăptă-e de aici. Ei mă cunosc. M-am gândit să merg la ei.

Acest lucru era adevărat. Şi Gestapoul putea să-l verifice vor-ind cu lăptarul. Ans evitase să dea vreun nume sau vreo adresă contactelor sau a caselor în care se ascundeau oamenii.

— Aş fi ajuns acasă la timp, dacă nu mi-ar fi furat bicicleta!

Încercă să-i citească expresia feţei printre lacrimi, dar nu putu. Iu părea ameninţător, dar nici binevoitor. Apoi el zâmbi şi ei îi ıgheţă sângele în vine.

— Aceasta este o poveste foarte frumoasă; dar, vezi tu, ernandina, eu nu te cred.

— Dar este adevărat. Bicicleta mea...

— Da, poate că bicicleta ţi-a fost furată. Dar nu am auzit nicio-lată de o lăptăreasă care să pedaleze aşa o distanţă mare în plin ăzboi, dacă nu planifică ceva mai mult decât să-şi cumpere antofi.

— Era ziua mea liberă...

— Nu mă insulta.

Zâmbetul îi dispăru.

— Ai încurcat-o rău de tot şi aş vrea să te ajut, pentru că eşti o ată drăguţă. Şi pentru că eu cred că eşti numai o plevuşcă.

Ans se cutremură la menţionarea numelui ei de cod, Plevuşcă. Era o simplă coincidenţă, sau un fel de a spune? Sau el ştia ceva nai mult despre ea?

— Te pot ajuta, Bernandina, dar tu trebuie să mă ajuţi să prind uişte peşti mai mari.

— Nu înţeleg...

— Eu cred că înţelegi. De ce nu începi prin a-mi spune numele ău adevărat?

— Acesta este numele meu adevărat. Unii îmi spun Dina...

— Aşa îţi spune iubitul tău?

— Nu am iubit.

— Acum ştiu că minţi. O fată aşa de drăguţă ca tine sigur are un iubit.

— Dar toţi băieţii de vârsta mea au deja prietene...

— Spune-mi pentru cine lucrezi.

Tonul său devenea mai aspru, mai plin de mânie.

— Familia Dykstra.

— Cine ţi-a dat bicicleta şi te-a trimis la Bodegraven? făcu el un pas mai aproape. Ce ai făcut acolo, până la urmă? Cine te-a contactat?

— Nimeni! Aveam nevoie de pantofi!

Începu să tremure, speriată de tortura despre care o avertizase Erik. În cameră era năduşeală, iar rochia aspră a închisorii o irita.

Începuse să-şi acopere faţa în timp ce lacrimile îi cădeau pe obraji, dar ofiţerul strigă la ea:

— Uită-te la mine!

Ans îşi coborî mâinile. Lacrimi fierbinţi se rostogoleau pe obrajii ei.

— Spune-mi de unde eşti, inocentă servitoare la fermă. Unde este familia ta?

Ans se gândise la aceasta în timpul scurt pe care îl petrecuse în celula ei din închisoare. Orice răspuns va da va putea fi verificat... şi probabil că o vor face. Nu dorea să-i pună în pericol pe oamenii pe care-i iubea, aşa că se opri asupra unei poveşti care nu putea fi verificată prea uşor şi spera că va reuşi să ofere suficiente detalii, pentru ca ei s-o creadă.

— Din Indiile Olandeze de Est. Bandung, în Java. Am venit în Olanda să lucrez ca menajeră, dar apoi a început războiul şi singurul loc de muncă pe care l-am putut găsi a fost la o fermă.

El îi studie expresia feţei. Ans se străduia să-şi amintească detaliile pe care Erik i le spuse despre Java, toate pozele la care se uitaseră împreună. Spera să fie o mincinoasă convingătoare.

— Ce îţi lipseşte cel mai mult din ce ai avut acasă la tine? întrebă el, iar zâmbetul crud îi reveni pe buze.

— Mâncarea, răspunse ea fără să ezite. Mirodeniile extraordinare de acolo.

Numi câteva dintre felurile de mâncare despre care învăţase de la Erik şi zâmbetul lui pieri.

— Opreşte-te. Îţi voi da o ultimă şansă de scăpare, Bernandina, şi după aceea va fi prea târziu. Trebuie să te opreşti din acest joc cu minciuni şi să-mi spui adevărul despre ce căutai în Bodegraven. Spune-mi numele oamenilor pentru care lucrezi şi mă voi îngriji să primeşti un pat bun şi un tratament special în închisoarea de la Vught. Pentru că vei merge la Vught pentru nerespectarea orei stingerii, te asigur. De ce să nu-ţi uşurezi soarta?

— Vă spun adevărul. Lucrez pentru familia Dykstra. Am mers să-mi cumpăr pantofi.

— Atunci să te ajute cine-o vrea, că eu nu pot.

O ridică în picioare şi deschise uşa, apoi o împinse înapoi în birou.

— Nu a vorbit, spuse în germană unuia dintre ceilalţi oameni ai Gestapoului.

— Vrei să mă ocup de ea? întrebă omul.

Ans închise ochii, rugându-se să reziste, să nu trădeze pe nimeni.

— Deocamdată nu, singura ei infracţiune este încălcarea ordinului privind ora stingerii, răspunse primul ofiţer. Nu are nimic care s-o incrimineze. Am o bănuială că nu spune tot adevărul, dar numai atât. Mai întâi trebuie să căutăm nepotriviri în povestea ei. Du-o într-o celulă.

Un gardian o conduse pe un coridor, într-un bloc de celule care puteau a urină şi corpuri nespălate, şi descuie o uşă. Celula ei era de numai trei pe doi metri şi în ea deja locuiau patru femei care dormeau pe jos, pe saltele de paie. Se dădură la o parte să-i facă loc lui Ans, bodogănind nemulţumite. Simţi mirosul găleţii din colţ, pe care o foloseau ca latrină, şi păşi cu atenţie spre

ea, peste celelalte femei, care se pregătiseră din nou de culcare. Singura lumină venea de la o fereastră înaltă, care dădea spre coridor.

Lui Ans îi era teribil de sete. Păşi din nou peste femei pentru a ajunge la ulciorul metalic de apă şi la cănile de tablă de lângă uşă, dar ulciorul era gol. Gardianul nu-i dăduse o saltea, dar Ans ştiu că oricum nu va putea dormi. Se aşeză cu spatele la perete, cu mâinile în jurul genunchilor îndoiţi, şi încercă să se roage.

Avea multe lucruri pentru care să fie mulţumitoare: că în geantă nu mai avea cupoane de alimente, că reuşise să arunce harta în toaletă, că ştiu detaliile despre Java de la Erik. Mai ales, era mulţumitoare că nu fusese torturată. Dar calvarul ei nu se încheiase. Buletinul ei de identitate va fi verificat, lăptarul din Woerden va fi chestionat. Din fericire, îi avertizase pe soţii Dykstra că, dacă se întâmplă ceva cu ea, ei vor trebui să spună că era ziua ei liberă. Şi-i imagină pe oamenii Gestapoului sosind la ferma lor şi se rugă din toată inima ca băieţii evrei ascunşi acolo să nu fie descoperiţi.

În cele din urmă, Ans adormi, sprijinită de peretele rece, rugându-se pentru toţi oamenii pe care-i iubea.

Capitolul 49

'n camion al armatei acoperit cu pânză opri în fața Casei Meijers. liriam fu împinsă în el, strângând valiza cu vioara împachetată înăuntru. După cinci ani în care fugise și se ascunse, după ot ce înduraseră ea, Abba și Avi, în cele din urmă inamicii lui liriam puseră mâna pe ea. Totul fusese în zadar. Avi o rugase ă trăiască, să lupte pentru supraviețuire. Dar ajunse la capătul rumului. Nu-i va mai vedea niciodată nici pe el, nici pe fiica lor.

Așteptând să sosească mașina, Miriam îi auzi pe naziști spuând că ea, Klara și Tina vor fi duse în Westerbork, apoi deportate într-un lagăr de muncă. Domnișoara Hannie și domnișoara Villy fuseseră arestate pentru că ascunseseră evrei. Sărmanul opil Frits, care nu avea nicio idee despre ce se întâmplă cu el și u singura casă pe care o cunoscuse vreodată, va fi închis împreună cu ele. Unul dintre soldați îl plesni peste față pentru că nu e oprise din strigat și el încă mai striga, multă ore după aceea.

Când urcară în spatele camionului, Klara și Tina păreau meștite. Domnișoara Hannie și domnișoara Willy urcară după le, având nevoie de ajutor pentru a păși pe platforma înaltă. Domnișoara Hannie încerca să-l liniștească pe Frits, chirciți mpreună pe podeaua tare. Camionul se urni din loc și ei porniră în călătoria hurducată și dureroasă spre necunoscut. Cu ei

călătorea un soldat cu o pușcă, probabil pentru a-i împiedica să sară afară. Miriam privi satele și terenurile agricole pe lângă care treceau, prin deschizătura pânzei din spatele camionului, până când soarele apuse în cele din urmă și cerul deveni prea întunecat pentru a mai vedea ceva.

Când camionul se opri, în cele din urmă, surorile și Frits primiră ordin să coboare. Lui Miriam, Klara și Tina li se spuse să rămână înăuntru. Miriam se întinse să apuce mâna domnișoarei Hannie.

— Vă mulțumesc că m-ați ajutat. Îmi pare rău ca trebuie să plătiți un preț atât de mare pentru bunătatea arătată.

Domnișoara Hannie o strânse de mână, la rândul ei.

— Nu este vina ta, Cristina. Domnul știe că voi sunteți nevinovate.

Soldații cu arme și baionete stătură de pază câtă vreme ieși grupul celor trei. Câinii lătrau în apropiere, speriindu-l pe Frits. Începu să strige, sporind agitația. Miriam plânse pentru prietenii ei. Se întreba dacă îi va mai vedea vreodată. Trecu o oră. Miriam aștepta în picioare, o durea spatele de la bancheta din spatele camionului.

În cele din urmă, auzi gardieni strigând și copii plângând. Învelitoarea fu dată la o parte și soldații mânau un șir de oameni spre camion: bătrâni, copii, bărbați și femei, toți purtând valize. Ea privi pe fiecare persoană care urca și știu fără să mai întrebe că erau evrei, sperând ca printre ei să nu fie Avi, mulțumind lui Dumnezeu că niciunul dintre copiii care plângeau nu era Elisheva. Oricând de greu i-a fost s-o lase pe fiica ei să plece, făcuse ceea ce trebuie. Gardienii îi împinseră pe oameni în camion până când nu mai rămaseră locuri. Apoi mai împinseră câțiva oameni înăuntru. Familiile se așezară pe valizele lor și fiecare în brațele celuilalt.

— Știți încotro se îndreaptă acest camion? întrebă un om în vârstă, care stătea lângă Miriam.

— Westerbork, lagărul de prizonieri olandez. I-am auzit pe naziști vorbind despre el după ce ne-au găsit în ascunzătoare.

— Şi pe noi ne-au găsit, spuse el.

Părea obosit şi învins, ca cel care şi-a pierdut voinţa de a lupta. Tata arătase la fel, când îşi luase rămas-bun de la Miriam.

Camionul călătorise toată noaptea, ajungând la Westerbork chiar după ivirea zorilor. Pe Miriam o dureau picioarele, pentru că le ţinuse sub ea atât de multă vreme. Lagărul era mult mai mare decât atunci când plecase Miriam de acolo împreună cu Abba. Fusese plină de speranţa unei vieţi noi în Leiden, plină de admiraţie şi dragoste pentru Avi. Terenul dimprejur, la care se uitase Miriam atât de multe luni, arăta la fel, dar tabăra întinsă era acum o adevărată închisoare, cu garduri înalte de sârmă ghimpată şi şapte turnuri de pază, străjuite de soldaţi cu mitraliere. Rânduri multe de barăci se întindeau pe terenul din faţa ei.

Când gardienii îi mânară înainte şi îi forţară să se oprească într-o zona largă şi deschisă din mijlocul lagărului, Miriam se ţinu aproape de Klara şi Tina. Stătură în picioare, aşteptând o vreme oarte îndelungată, neîndrăznind să se aşeze. Lui Miriam începu să-i chiorăie stomacul de foame şi emoţii. Rămaseră fără mâncare în urmă cu trei zile în podul Casei Meijers şi, de atunci, nu mai mâncaseră nimic. Dar mai chinuitoare decât foamea era setea.

Înscriseră noii prizonieri cu numele şi vârsta fiecăruia, ceea ce le luă toată dimineaţa. În buletinul de identitate Miriam era încă Cristina Bos, dar accentul ei o trăda că este evreică germană. Faptul în sine că reuşiseră să o prindă pe una de-a lor îi încântă pe temniceri.

— Toţi evreii descoperiţi în ascunzătoare vor fi cazaţi în blocul de pedeapsă, o închisoare într-o închisoare, spuseră ei. Veţi fi condamnaţi pentru încălcarea legii şi refuzul de a raporta relocarea, aşa cum vi s-a ordonat să faceţi. Veţi fi printre primii deportaţi în lagărele de muncă.

Miriam fusese repartizată în barăcile de pedeapsă, cu Klara şi Tina. Ele abia dacă vorbiseră ceva toată ziua şi ea se întreba dacă se învinuiesc pentru descoperirea lor. Dacă nu ar fi ţipat Rietje, naziştii poate că nu ar fi inspectat podul. Şi, totuşi, fără nicio cale

de ieşire, toate trei probabil că ar fi murit de foame. Oare ar fi fost o soartă mai rea decât cea căreia trebuiau să-i facă faţă acum?

Miriam îşi cără valiza cu vioară învelită înăuntru în baraca aglomerată şi caută un prici gol. Erau aşezate pe trei niveluri şi atât de înghesuite în magherniţa aceea mică, încât abia dacă era loc să umbli printre rânduri. Supraveghetoarea barăcii o repartiză pe Miriam în mijlocul foarte aglomerat al încăperii, în apropierea căpriorilor, unde hainele ude se uscau deasupra capului ei. Nu avea nicio intimitate, nu avea cum să rămână singură.

— Ce se va întâmpla acum cu noi? o întrebă pe supraveghetoare.

— Trenul cu deportaţi pleacă în fiecare marţi, răspunse ea. Autorităţile îmi vor da lista cu nişte nume din această baracă şi, dacă al tău va fi pe ea, vei pleca.

Era într-o zi de duminică. Trenul avea să plece peste două zile.

— Ştii încotro se îndreaptă trenul? întrebă Miriam.

Femeia se uită pentru câteva momente în jur, ca pentru a se asigura că nu o aude nimeni:

— Ei spun că toţi vom merge în lagăre de relocare, undeva în Polonia. Dar nimeni nu scrie de acolo, să ne spună că a ajuns. Toţi promit să scrie, dar apoi urcă în tren, când sunt strigaţi, şi noi nu mai auzim nimic de ei.

Cuvintele ei o făcură pe Miriam să tremure. Ea nu primise nicio veste de la Abba sau de la vreo rudă de-a ei din Köln.

— A încercat vreodată cineva să scape? întrebă ea.

Se gândea la Avi şi la modul în care scăpase el cândva din Westerbork. Dacă l-au prins şi l-au adus aici, poate că încercase să scape încă o dată.

— Au încercat câţiva oameni. Dar, de fiecare dată când cineva încearcă să evadeze, alţi zece oameni din acea baracă sunt deportaţi, ca represalii.

Avi niciodată nu i-ar pune în primejdie pe tovarăşii lui prizonieri în felul acesta. Prizonierii din alte barăci munceau într-o fabrică în care făceau încălţăminte, şi alţii într-un şantier unde erau dezasamblate epavele avioanelor, pentru piese.

Prizonierii din blocul de pedeapsă nu vor sta în lagăr destul mp ca să lucreze.

Mâncarea din seara aceea îi păru extraordinară lui Miriam, rima masă după trei zile. Își aminti de mesele de sabat cu bba și Avi și de cât de mulțumiți și plini de speranță se simțiră ind recitară binecuvântările și rugăciunile tradiționale. Acum, liriam pricepu că acesta era sfârșitul pentru ea. Niciodată nu-i a mai vedea pe Avi și Elisheva. Dacă vor supraviețui, nu aveau ım să afle ce s-a întâmplat cu ea.

În noaptea aceea, după stingerea luminii, Miriam se așeză pe riciul ei, cu capul atingând căpriorii, și își scoase vioara. Era ingurul lucru care îi rămase din viața trăită cândva și dori să ânte pentru ultima dată. Cântă în surdină la început, așteptând a oamenii să strige la ea să facă liniște, dar nimeni nu reacționă. ı schimb, auzi murmure de mulțumire și cereri pentru a mai ânta. Miriam îndepărtă surdina și își vărsă tot necazul în fiecare ıotă. Se gândi o clipă că, dacă Avi ar fi acolo, ar fi auzit concertul a vioară al lui Ceaikovski și ar ști că ea este cea care cântă. Cu oate acestea, se rugă ca el să nu fie acolo, să se fi întins în pat ındeva în siguranță. În cele din urmă, puse vioara deoparte și ncercă să adoarmă.

În următoarea seară, după stingerea luminii, o voce din întu- ıeric îi ceru să cânte din nou. Miriam știu că ar putea fi ultima ei ;ansă, înainte ca trenul de a doua zi să o ducă spre necunoscut, ışa că își vărsă din nou inima și sufletul în muzică. Era la mijlocul :ântecului de leagăn al lui Brahms, pe care obișnuia să i-l cânte Elishevei, când ușa ce dădea afară se deschise brusc. Un fasci- :ul de lumină împrăștie întunericul, căutând în jur, până când se ɔpri asupra priciului pe care stătea ea. Miriam își feri ochii. Nu avea unde să se ascundă.

— Cine ești? o întrebă o voce din spatele luminii.

— Cristina Bos.

— Ia-ți lucrurile și vino cu mine.

Capitolul 50

Durerea Lenei era fără margini. Nu doar că îşi pierduse tatăl, dar brutalitatea şi lipsa de sens a morţii lui o făcea imposibil de acceptat. Le ţinea strâns de mână pe Bep şi pe Maaike, privind cum bărbaţii îl îngropau acum lângă mama ei, în grădina bisericii. Prietenii se oferiră să le ia pe fete în timpul serviciului funerar, dar Lena avea nevoie ca ele să stea lângă ea şi să-i amintească motivul pentru care trebuie să rămână tare. La cei trei ani şi jumătate ai ei, Bep nu pricepu ce se întâmplase, ştia numai că bunicul ieşise din biserică şi nu se mai întoarse. Maaike plângea neconsolată. Ea auzise împuşcătura care îl ucise pe bunicul ei. Acum se retrase în ea însăşi, nu mai era o fetiţa fericită de zece ani. Lena nu ştiu cum să-i explice Maaikei de ce bunicul se oferise voluntar să moară sau de ce soldaţii ar ucide un om care nu făcuse niciun rău. Lumea era cu susul în jos.

Wim jeli singur acasă, neputând să asiste la înmormântarea bunicului său. Era încă periculos pentru el să fie văzut. Lena nu avu cum s-o contacteze pe Ans pentru a o anunţa de moartea bunicului, întrucât Max şi Ina o informaseră că şi Ans plecase într-un loc de ascunzătoare.

Lena auzi plânsul înăbuşit al oamenilor din jurul ei, în timp ce prezbiterul care oficia serviciul de înmormântare citi cuvintele

ıi Isus: „Aceasta este porunca mea: să vă iubiți unii pe alții cum -am iubit Eu. Nu este mai mare dragoste decât să-și dea cineva iața pentru prietenii săi."

După serviciul funerar, femeile pregătiră o masă restrânsă ı casa parohială rămasă goală. Nimeni nu părea dornic să ıănânce. Apoi Lena urcă pe bicicletă cu cele două fete ale ei și edală spre casă.

În seara aceea, rămase în dormitorul ei până seara târziu, priind pe fereastra întunecată, neputând să adoarmă. Mult deaupra, avioane întunecate care străbăteau cerul umbreau luna i stelele și ea își aminti de cuvintele tatălui ei despre găsirea efugiului la umbra aripilor lui Dumnezeu. Nu îi venea să creadă ă el nu mai era. Jos, în bucătărie, oamenii din umbră foșneau și nurmurau pe întuneric. Lena era deja obișnuită cu ei. Dar, când uzi pași urcând scările, se întoarse. Pieter stătea în pragul ușii. ła alergă la el, se agăță de el și nu-și putea opri plânsul. Și trupul ui tremura în hohote de plâns.

În cele din urmă, se trase în spate, pentru a-i privi fața atât le dragă.

— Nu este periculos pentru tine să vii aici?

— Am auzit despre tatăl tău. Trebuia să vin.

— A murit... Tata a murit... plânse ea cu sughițuri. S-a oferit voluntar să moară! Și-a dat viața ca să nu fie omorât altcineva.

— Îmi pare rău că tu și fetele a trebuit să asistați la așa ceva.

Stătură pe pat împreună până aproape de ivirea zorilor, împărtășindu-și dragostea, spunându-și unul altuia lucrurile pentru care treburile zilnice nu le lăsau niciodată suficient timp pentru a și le spune. Pieter plecă din nou înaintea zorilor. Când soarele răsări și durerea Lenei reveni, se întrebă dacă nu cumva doar visase că venise Pieter.

Capitolul 51

Miriam își feri ochii de lanterna care îi bătea în ochi.

— Ia-ți lucrurile și vino cu mine, îi spuse gardianul.

Miriam se străduia să respire, căci o durea și o strângea pieptul, dar se grăbi să-și adune valiza de sub priciul ei. În timp ce împachetă vioara și arcușul înăuntru, simți cum degetele îi tremurau. Baraca rămase cufundată în liniște, de parcă nimeni nu îndrăznea să se miște sau să respire. Simți cum o privesc tovarășele ei de detenție pe întuneric, pe când se strecura printre rândurile priciurilor spre ușa în care aștepta gardianul cu lanterna.

— *Mulțumesc,* auzi o șoaptă, când trecu pe lângă patul unei femei. Apoi o altă voce și încă una. *Mulțumesc. Mulțumim pentru muzică.*

Șoaptele se înmulțiră în întuneric, aducând lacrimi în ochii lui Miriam.

Ieși într-o ploaie rece ca gheața și fu condusă pe lângă șirurile de clădiri întunecate. Traversară careul de adunare din mijlocul lagărului, spre un rând de barăci de cealaltă parte. Picuri de ploaie se scurgeau de pe părul lui Miriam și coborau pe spatele ei, făcând-o să tremure. Se temea de pedeapsa ce va urma pentru îndrăzneala de a cânta la vioară după ora stingerii – poate că va primi bătaie sau va fi închisă singură într-o celulă. Gardianul o

conduse înăuntru într-o altă baracă, foarte asemănătoare cu cea din care plecase. Femeile începură să se plângă când el îşi plimbă lumina de jur împrejur. Arătă spre un prici gol, cu lanterna lui.

— Acolo e locul tău. Stai aici până când cineva va veni mâine după tine.

Se urcă în pat, strângându-şi valiza în braţe.

— De ce te-au adus aici? întrebă o voce de sub patul ei.

— Păi... cântam la vioară...

— Tu erai? întrebă o altă voce. Ai cântat minunat.

— Mulţumesc!

Miriam niciodată nu-şi imagină că sunetul va ajunge atât de departe. Îşi trase pătura subţire în jurul ei pentru a se încălzi, dar tremura atât de teamă, cât şi de frig. Avea o noapte lungă în care să se îngrijoreze cu privire la ce se va întâmpla cu ea mâine dimineaţă.

Un val de panică şi teamă umplu baraca în ziua următoare şi Miriam îşi aminti imediat de ce. Era ziua în care avea să sosească trenul pentru deportare. Liniştea se aşternu peste femei când responsabila barăcii veni în cadrul uşii pentru a le citi lista cu nume. Miriam se simţi uşurată când realiză că numele ei nu este pe listă. Dar încă nu ştia ce pedeapsă va primi.

— Pregătiţi-vă de plecare, le spuse matroana oamenilor de pe listă.

Aceeaşi scenă avu loc şi în celelalte barăci şi se auziră copii ţipând şi oameni plângând, care îşi luau rămas-bun unii de la alţii. Oamenii ale căror nume nu fuseseră citite primiră poruncă să rămână înăuntru până la plecarea trenului. Femeile de pe priciurile din jurul lui Miriam stăteau cu capul plecat. Le auzi cum răsuflară uşurate. Miriam se ridică la fereastră să vadă mai bine soarta cu care se va confrunta într-o zi, privind jalea de afară, când sute de deportaţi se adunaseră în careu, cu valizele în mâini. Încercă să vadă dacă Klara şi Tina se aflau printre ei, dar erau prea mulţi oameni. După apel, formară rânduri şi poliţiştii

lagărului îi conduse spre trenul în aşteptare. Miriam fu uimită să vadă că nu era un tren de pasageri.

— Acelea sunt vagoane de marfă, spuse ea cu voce tare.

Uşile largi ale vagoanelor fără geamuri rămaseră deschise şi privi cu groază cum oameni de toate vârstele erau împinşi înăuntru. Nu realiză că vorbise cu voce tare, până când o femeie de lângă ea îi spuse:

— Unul dintre bărbaţii cu care lucrez a văzut interiorul acestor vagoane. Nu sunt scaune pe care să şezi, numai podeaua goală. Există un butoi pentru toaletă şi altul pentru apă. Fără mâncare, fără încălzire, fără aerisire în timpul verii.

— Vor călători aşa până în Polonia?

— Da, şi cine ştie ce vor găsi acolo. Femeia privi la ea: Eşti nouă aici, nu-i aşa?

— Am sosit acum două zile.

— Ei bine, dă-mi voie să-ţi prezint locul acesta. Fiecare săptămână în care numele tău nu este citit îţi mai oferă o săptămână în care poţi spera că nu vei ajunge în acele vagoane. Dar speranţa nu ţine prea mult. De îndată ce pleacă acest tren, agonia cu privire la următorul începe din nou.

Cum pot oamenii îndura acest suspans permanent, când soarta lor atârnă în balanţă săptămână de săptămână? Poate înnebuni un om sănătos.

— Poate că ar fi mai bine să-ţi strige numele şi să se termine totul mai repede, spuse Miriam.

— Sunt aici de două luni, spuse femeia. Am privit această privelişte de coşmar deja de opt ori. Nu devine mai uşor.

Miriam îşi întoarse privirea când părinţii cu copii mici şi bebeluşi urcară în vagoane. Se înfioră, mulţumindu-I lui Dumnezeu că nu o ţinuse pe Elisheva cu ea. Acceptarea despărţirii de ea fusese unul dintre cele mai grele lucruri pe care le făcuse, dar să îndure situaţia aceasta împreună cu fiica ei, care acum avea trei ani, i-ar fi frânt inima.

Pe la ora unsprezece, uşile vagoanelor fură închise şi mai ıpoi încuiate. Trenul porni spre necunoscut şi prizonierilor li ;e permise să meargă să-şi vadă de lucru. Miriam rămase sin-ţură în baracă, cu stomacul întors pe dos, aşteptând să vadă ce ;e va întâmpla cu ea. Nu mâncase micul dejun, temându-se că îl ?a vomita.

O oră mai târziu, un bărbat trecut de cincizeci de ani bătu la ışa barăcii, apoi intră. Nu purta uniforma de gardian şi părea a i un tovarăş de detenţie.

— Eşti cea care a cântat la vioară seara trecută? întrebă el.

Vorbea olandeză cu accent german.

— Da.

Inima lui Miriam gonea nebuneşte.

— Numele meu este Ernst Lubbers, spuse el, întinzându-i nâna. Tu eşti...?

Ea ezită, nesigură dacă să-şi spună numele real sau pe cel als. Dar apoi văzu că Herr Lubbers avea o faţă blândă şi era clar vreu, după părul şi barba lui, negre şi cârlionţate.

— Sunt Miriam Leopold.

Se simţi bine să-şi poată spune numele adevărat.

— Ai pregătire de specialitate, se simte, zise el, trecând la imba germană. Cânţi cu sensibilitate şi talent. De unde eşti?

— Din Köln. Mama, unchiul şi câţiva dintre membrii familiei nele sunt muzicieni.

— Am nevoie de tine pentru orchestră.

Miriam clipi.

— *Orchestra* dumneavoastră?

Nu putea fi mai surprinsă nici dacă el ar fi spus că au nevoie e ea pentru grădina zoologică.

— *Kommandant*-ul lagărului a decis că prizonierii vor fi mai ericiţi dacă organizează programe de seară pentru ei. Aşa că a rdonat tuturor muzicienilor să formeze o orchestră. Acum înter-retăm o varietate de piese... Tot, de la cabaret la piese clasice. Chiar şi balet. Ne-ar prinde bine încă un violonist.

Miriam nu putu decât să se holbeze la el, uimită. Nu urma să fie pedepsită. Fusese invitată să cânte alături de alţi muzicieni.

— Sunt managerul şi dirijorul, continuă Herr Lubbers. Dacă decizi să ni te alături, ţi se va repartiza o sarcină de lucru permanentă ca nouă tuturor, dar vei avea şi timp liber pentru repetiţii, atunci când ne vom pregăti pentru un eveniment.

Când ea încă ezită să-i răspundă, el adăugă:

— Am înţeles bine că ai fost în blocul de pedeapsă?

— Da, naziştii m-au găsit în locul de ascunzătoare.

— Ei bine, acum ai ieşit de acolo. Vei locui în această baracă, împreună cu câţiva dintre ceilalţi muzicieni. Şi, deocamdată, vei fi scutită de deportare. Deci, ce zici? Vei dori să ni te alături?

— Da! Mulţumesc!

Lacrimile pe care şi le reţinuse toată dimineaţa i se rostogoliră la vale pe obraji.

— Avem o repetiţie în seara aceasta după masa de cină. Ne vedem atunci.

După ce el plecă, Miriam se lăsă să cadă pe priciul cel mai apropiat, copleşită de uimire şi cu inima uşoară. Muzica făcuse parte din viaţa ei de când se ştia, aducându-i bucurie, provocând-o, oferindu-i un scop. Când fugise din Germania, îşi luase vioara pentru că nu-şi putea imagina viaţa fără ea. Apoi, în mod miraculos, muzica îl atrase pe Avi spre ea. O liniştise pe Elisheva, ca să poată dormi. Îi oferea lui Miriam o modalitate de a-şi exprima durerea, teama şi tristeţea. Şi acum, cel mai probabil, muzica îi salvase viaţa.

Capitolul 52

: auzi tropăit de bocanci pe coridorul închisorii. Când pașii se ›riră în fața ușii lor, Ans și celelalte femei din celula ei răma- ·ră tăcute. Cheia scârțâi în broască. Ușa era din lemn masiv, așa ı nu avură cum să știe pentru cine venea gardianul, până nu deschise.

— Bernandina Kamp, spuse el.

Străduindu-se să se ridice, Ans se simți cuprinsă de friguri. fițerul Gestapoului cu față de vulpe stătea lângă gardian, cu ısturii de aramă și catarama centurii strălucind. Era pentru rima dată după două zile când fusese scoasă din celula ei din asteel van Woerden. Se simți cuprinsă de fiori de teamă când ăși pe coridorul lung și apoi urcă treptele scării până la camera ră geamuri, unde ofițerul o interogase înainte. De data aceasta, făcu să stea în fața lui.

Doamne, ajută-mă... Te rog, ajută-mă...

— Uită-te la mine, Bernandina.

Vocea lui putea preface apa în gheață. Ans se strădui să-l rivească în ochi, decisă să nu se lase intimidată. Ans se gândi i nu-și mai ascundă teama. O servitoare inocentă ar fi în mod atural cuprinsă de teamă.

— Ştim că lucrezi ca un curier al Rezistenţei, aşa că nu mai nega acest lucru.

Ans scutură din cap şi nodul din gât o împiedică să vorbească. Oare chiar ştia sau numai blufa?

— Ar fi mult mai bine pentru tine dacă mi-ai spune totul. Chiar nu vreau să te rănesc.

— Dar vă spun adevărul.

Înainte ca ea să poată clipi, ofiţerul ridică mâna şi o plesni peste faţă.

— Nu mă minţi!

Se trase înapoi, cu mâna pe obrazul rănit. El îi îndepărtă mâna şi o forţă din nou să se uite la el.

— Nu-ţi va plăcea lagărul de prizonieri de la Vught. Vei avea de suferit acolo. Poate chiar vei muri. Vrei să mori, Bernandina?

— Nu.

Se simţi cuprinsă de spaimă. Apoi, nepoftite, cuvintele pe care Ans trebuise să le memoreze la orele de catehism începură să iasă la iveală încet în mintea ei: *„Eu, cu trup şi suflet, atât în viaţă cât şi în moarte, nu îmi aparţin mie, ci credinciosului meu mântuitor Isus Hristos..."* (fragment din *Catehismul de la Heidelberg*, al Bisericii Reformate, n.ed.)

— Aş putea să obţin un tratament special pentru tine în închisoare: mâncare mai bună, o pătură mai groasă, favoruri speciale din partea gardienilor. Prizonierii favorizaţi nu mor.

„...El mă ocroteşte aşa de bine, încât fără voia Tatălui meu ceresc, niciun fir de păr de pe creştetul meu nu poate cădea..."

— Spune-mi adevărul chiar acum, Bernandina, şi mă voi asigura că primeşti statutul de favorită.

Ea înghiţi în sec.

— Vă spun adevărul.

„...Mă şi asigură de viaţa veşnică şi mă face să fiu din inimă doritor şi gata să trăiesc de acum înainte pentru El..."

— Nu te cred.

Ridică mâna ca pentru a o plesni, şi ea închise ochii. O lacrimă i se rostogoli pe obraz.

— De ce nu mă credeţi?

El o privi ţintă câteva secunde, înainte de a răspunde.

— Am câteva întrebări despre casa ta din Java.

Ans simţi cum i se întoarce stomacul şi îşi coborî privirea în podea.

— Uită-te la mine când îţi vorbesc.

Cineva trebuie să-l fi informat, pentru că întrebările lui ţineau detalii despre casa şi familia ei de parcă ar căuta un fir de care să tragă şi să-i destrame minciunile. Ans privi ţintă la faţa lui iscătivă şi descrise tot ce îi spusese Erik, adăugând cât mai multe detalii, tot ce-şi putu aminti. Expresia feţei lui nu trăda nimic. Ans nu avea nicio idee dacă el descoperea sau nu nepotriviri în povestea ei. Interogatoriul păru să dureze ore în şir, până când începură s-o doară picioarele şi teama ei se revărsă în lacrimi.

În cele din urmă, omul se opri, aplecându-se până când faţa lui se apropiase foarte mult de a ei.

— Ai speranţa că te vei întoarce într-o zi în Bandung? La familia ta?

— Da... dar nu am primit veşti de la ei de când au invadat japonezii insula.

— Ei bine, dacă vrei să-ţi mai vezi casa şi familia, atunci va trebui să te gândeşti serios să colaborezi cu mine. Înţelegi?

Ea dădu din cap, neîndrăznind să se îndepărteze. Când deschise brusc uşa şi chemă un gardian, inima începu să-i bată cu putere.

Te rog, Doamne...

Rămase foarte surprinsă când gardianul o conduse înapoi în celula ei şi o împinse înăuntru. Se prăbuşi pe podea, acoperindu-şi faţa cu mâinile, plângând uşurată. Îi mulţumi lui Dumnezeu în tăcere pentru cuvintele memorate care îi veniră în minte, aducându-i pace în inimă, când avu mai mare nevoie de

ea. Erik îi salvase din nou viața, de data aceasta cu poveștile despre țara lui.

— Ce s-a întâmplat? S-au comportat aspru cu tine?

Ans își ridică privirea să vadă cine îi vorbea. Cât timp fusese plecată, o nouă femeie de vârsta ei fusese adusă în celula mult prea aglomerată, înlocuind-o pe femeia de vârstă mijlocie acuzată că vânduse carne pe piața neagră.

— Încă nu am fost interogată, spuse străina. Spune-mi cum a fost, ca să fiu pregătită.

— M-au acuzat de minciună, dar eu spun adevărul. Bicicleta mea mi-a fost furată și am întârziat afară după ora stingerii... asta-i tot!

Tânăra se așeză lângă ea, de parcă ar fi vechi prietene.

— Am auzit că te torturează până spui adevărul.

— Este adevărul.

Ans fusese avertizată în Leiden ca, în cazul în care va fi arestată, să nu se împrietenească cu nimeni, pentru că naziștii adesea plasează spioni în celulele închisorii. Această femeie prietenoasă sosită dintr-odată o făcu pe Ans suspicioasă. Vorbise numai superficial cu celelalte femei din celulă, dar toate aveau o spaimă și încordare, care lipseau acestei tinere guralive.

— Numele meu este Trix. Pe tine cum te cheamă?

— Bernandina... dar, dacă nu te superi, nu prea am poftă de vorbit chiar acum.

— Poate te-ai simți mai bine dacă mi-ai povesti necazurile tale și ai trage o tură de plâns...

— Taci și las-o în pace, spuse una dintre celelalte femei.

Ans își ridică privirea spre ea, cu recunoștință. Băgăcioasa se retrase.

Gardianul se întoarse după Ans în ziua următoare, conducând-o prin coridoarele labirintice, până ajunseră în fața unui judecător nazist, pentru audiere. Ofițerul Gestapoului cu fața de vulpe era acuzatorul ei.

— Acesta este ultima ta şansă să spui adevărul, ca eu să te pot ajuta, îi spuse lui Ans.

— Dar v-am spus adevărul.

Judecătorul îi făcu semn ofiţerului să păşească în faţă, pentru a vorbi cu el în privat în germană.

— Cred că este curieră a Rezistenţei, dar nu am nicio dovadă, îi spuse ofiţerul judecătorului. Pretinde a fi o servitoare la fermă, dar pare prea inteligentă şi prea educată.

— Are mâinile unei lucrătoare la fermă? Spune-i să-mi arate mâinile.

Ofiţerul Gestapoului îi ordonă lui Ans să-şi arate mâinile. Se prefăcu a nu înţelege şi le ridică, de parcă s-ar preda. Ofiţerul i le coborî şi i le trase în faţa judecătorului, pentru ca el să i le poată examina. Pentru prima dată în viaţa ei, Ans fu mulţumitoare pentru mâinile ei de spălătoreasă, roşii şi crăpate.

— Sunt mâinile unei servitoare, spuse judecătorul. A avut asupra ei materiale de contrabandă?

— Nu, dar a recunoscut că a fost în Bodegraven, aşa că le-ar fi putut livra înainte ca bicicleta să-i fi fost rechiziţionată.

Ans vrut să obiecteze la cuvântul *rechiziţionat*. Bicicleta ei usese furată, simplu şi clar. Dar nu îndrăzni să reacţioneze în vreun fel.

— Întreab-o cum se mulge o vacă, zise judecătorul.

Din nou, ofiţerul Gestapoului traduse cererea în olandeză şi, lin nou, Ans făcu o grimasă de uimire, de parcă nu era niciun nister să mulgi o vacă. Descrise procesul, inclusiv avertizarea să i grijă la copitele din spate ale vacii.

— Trebuie să strângi şi să tragi... Uite, am să vă arăt.

Luă mâna acuzatorului ei, folosindu-i degetele pentru a arăta nişcarea uşoară de strângere prin care este stors laptele.

— Aşa o fată inteligentă, şopti el în germană, cu ochii lui le vulpe îngustaţi. Un pic prea deşteaptă pentru o servitoare, red eu.

— Am învăţat cum să mulg vaca după ce am ajuns în ţara aceasta, îi spuse ea judecătorului. Am vrut să fiu menajeră, dar singurul loc de muncă pe care l-am putut găsi a fost la o fermă.

Ofiţerul nu traduse explicaţia ei.

— Deci, ţi se pare a spune adevărul? întrebă judecătorul în germană.

Ofiţerul ridică din umeri, de parcă ar fi ezitat. Ans coborâse privirea în podea, nedorind ca ei să observe că se simţea uşurată. Tresări când judecătorul lovi cu ciocănelul.

— Bernandina Kamp, eşti vinovată de încălcarea ordinului privind ora stingerii şi va trebui să-ţi ispăşeşti pedeapsa în lagărul de prizonieri din Vught.

— Ce a spus? îl întrebă Ans pe acuzatorul ei. El nu îi răspunse.

Îi cerură să se schimbe înapoi în hainele ei şi o duseră la închisoarea din Vught în aceeaşi seară, înghesuită în spatele unui camion acoperit cu pânză, împreună cu vreo alte douăzeci de prizoniere. O recunoscu pe fosta ei colegă de celulă acuzată de vânzare pe piaţa neagră, dar Trix, băgăreaţa, nu era acolo. Când maşina opri pe un drum îngust şi denivelat din pădure, era încă întuneric şi se ivise doar o geană de lumină la răsărit. Gardianul le ordonă femeilor să coboare şi, timp de câteva momente înspăimântătoare, Ans se întrebă dacă nu cumva le vor executa în acest loc pustiu şi gol. Auzise că se întâmplau asemenea lucruri. Dar soldaţii le cerură femeilor să pornească înainte şi le împingeau cu baionetele. Cele care se împleticeau în noapte erau lovite cu patul puştii până se ridicau din nou în picioare.

În cele din urmă, Ans zări turnurile de pază din faţă, profilate pe cerul care se lumina încet. Rânduri ţepoase de sârmă ghimpată se întindeau între ele. Câinii lătrau şi mârâiau în depărtare. Lagărul de prizonieri era enorm şi se întindea pe un loc neted şi nisipos înconjurat de pădure.

— Măcar nu ne-au trimis în Germania, şopti femeia din spatele lui Ans.

Intrară prin două seturi de porți și ajunseră într-o sală de recepție fără ferestre.

— Dezbrăcați-vă! Dezbrăcați-vă! strigă cineva.

Ans își scoase hainele, aruncându-le pe podea, după care rămase goală și tremurând alături de celelalte femei, în vreme ce gardienii închisorii și soldații râdeau și le priveau.

— Luați-vă gândul de la evadare, le spuseră ei femeilor. Gardurile au electricitate. Paznicii din turnuri au mitraliere. Și, dincolo de ele, este un câmp minat.

O lăsară pe Ans să-și păstreze lenjeria și puloverul și îi dădură o rochie de închisoare cu dungi. Gardienii le strigau numele și repartizau fiecare femeie într-o baracă, menționând și munca pe care o aveau de îndeplinit.

— Bernandina Kamp, dacă ești femeie de serviciu, vei curăța podeaua latrinei în fiecare zi, apoi vei merge la spălătoria taberei pentru a spăla hainele gardienilor.

Era o pedeapsă specială din partea ofițerului Gestapoului. Avusese parte de râsul de la urmă!

Capitolul 53

Era din nou o dimineaţă de marţi. Azi urma să fie citită lista numelor. Sufletele disperate se vor aduna în careul lagărului în burniţă rece, apoi îşi vor târşâi picioarele spre vagoane. Trenul va pleca din nou, aşa cum se întâmplase în fiecare săptămână. Miriam primise asigurarea că este scutită de deportare. Cu toate acestea, se trezise în această dimineaţă cu aceeaşi groază teribilă pe care o simţise în fiecare săptămână de când sosise la Westerbork, întrebându-se ce femei din baraca ei sau de la bucătăria lagărului unde lucra vor lipsi după această zi.

După ce numele fuseseră citite, se aşeză în pragul barăcii, forţându-se să privească chinul teribil din careul taberei, recitând tăcut psalmul care devenise refrenul ei permanent: *„Ai milă de mine, Dumnezeule, ai milă de mine! Căci în Tine mi se încrede sufletul; la umbra aripilor Tale caut un loc de scăpare, până vor trece nenorocirile."* Apoi îşi închise ochii în faţa priveliştii copiilor agăţaţi de părinţii lor şi a cuplurilor de bătrâni care se ţineau de mână în aşteptarea apelului. Se rugă ca Dumnezeu să aibă milă de sufletele care vor pleca azi din acest loc.

Miriam se întoarse la blocul de pedeapsă să le caute pe prietenele ei din Casa Meijers, Klara şi Tina, dar nimeni nu părea să le cunoască sau să-şi amintească de ele. Le întrebă pe câteva dintre

olegele ei muzicante din orchestră dacă l-au întâlnit pe Avraham eopold... sau Andries Bakker, numele lui fals. Nimeni nu auzise e el. Nici nu-şi aminteau de tatăl ei sau de doamna Spielman. Miriam înţelese ezitarea celor mai mulţi de a se împrieteni cu ovarăşii lor de închisoare. Ar fi făcut ca despărţirile nesfârşite şi, vident, aleatorii să fie prea dureroase.

Adesea se gândea la femeile de la ferma familiei Mulder – Lies fetele ei, Julie şi Betsie şi fiica rabinului, Alie – întrebându-se dacă rau încă în afara pericolului în coteţul de găini strâmt şi întunecat. eplângea soarta necunoscută a domnişoarei Hannie, a domnioarei Willy şi a lui Frits. Atât de mulţi olandezi buni, ca surorile estea, soţii Ver Beek, familia Mulder, doctorul Elzinga, Eloise şi ns, care şi-au riscat vieţile pentru ea şi pentru tovarăşii ei evrei.

Miriam nu recunoscu pe nimeni dintre cei o mie de oameni are stăteau afară în dimineaţa aceasta, cei mai mulţi cu capul lecat şi umerii lăsaţi, în ploaia rece ca gheaţa. Plecă din cadrul şii când un gardian îi împinse pe deportaţi spre tren, ca să nu udă cum erau trântite uşile de lemn sau cum erau aşezate barele e fier, care aveau să-i încuie înăuntru. Când trenul porni din loc, ământul se cutremură.

Mai târziu, pe când Miriam curăţa cartofi în bucătărie, se ândi din nou la doamna Spielman, amintindu-şi cum o învăţase emeia binevoitoare să gătească şi să coacă. Miriam era recunoscătoare pentru abilităţile practice pe care le deprinse de la ea, dar i păru dureros să şi-i imagineze pe ea şi Abba auzindu-şi numele trigate şi urcând în vagoane.

Cartofii erau mici, moi şi zbârciţi, şi de aceea greu de curăţat. Miriam nu dori să risipească nicio fărâmă de cartof prin îndepărarea unui strat prea gros, cu toate că ştiu că toate cojile şi resturile vor fi fierte în bulion. Programul ei de lucru de la Westerbork lura de la şapte dimineaţa până la prânz şi apoi de la două până a şapte, cu serile şi duminicile libere. Cu excepţia zilei de marţi, lesigur. În ziua aceea, toţi prizonierii rămâneau în barăci până lupă plecarea trenului. Lucrul în bucătăria lagărului era obositor

şi presupunea să stea în picioare mare parte a zilei, dar alţi prizonieri o asigurară pe Miriam că sarcina aceasta era mai uşoară în comparaţie cu lucrul la fabrica de pantofi sau pe şantier.

În seara aceea, Miriam participă la repetiţia cu muzicienii taberei, pentru concertul din acea duminică, primul ei concert. Cântatul alături de ei era diferit de tot ce experimentase până atunci. Mulţi membri ai orchestrei erau profesionişti experimentaţi şi simţea că era un privilegiu şi o provocare să participe alături de ei. Se gândea că era o teribilă risipă de talent să le interzică participarea în marile săli de concerte europene numai pentru că erau evrei.

Partitura fusese o altă provocare: era copiată de mână şi încropită, adesea scrisă de muzicienii înşişi din memorie. Unele piese erau lucrări noi, compuse în tabără. Mulţi dintre ei cântau de pe aceeaşi foaie, cu secţiuni suplimentare, scrise pe alte bucăţi de hârtie. În locurile în care era şters sau lipseau unele fragmente, dirijorul le spuse instrumentaliştilor ce voia şi se baza pe ei să umple spaţiile goale. Miriam se simţi pierdută la început şi îi era teamă să cânte după ureche, fără note. Alţi violonişti o încurajară să încerce, „de dragul publicului nostru".

În ziua spectacolului, când îşi ocupă locul pe scenă, pentru a se încălzi, Miriam tremura de emoţii şi încântare. Audienţa era foarte mare, îi păru că veniră toţi prizonierii din tabără. Cu câteva minute înainte de a începe concertul, rândul din faţă se umplu de soldaţi nazişti, inclusiv un oficial în uniforma temutei SS.

— Cine este acel bărbat? şopti Miriam violonistei de lângă ea.

— Este Obersturmführer Gemmeker, *Kommandant*-ul lagărului.

Miriam simţi că se sufocă, de parcă ar fi primit un pumn în piept.

— Eşti bine? o întrebă violonista.

— Nu... nu pot...

Miriam se ridică şi plecă de pe scenă clătinându-se, aproape trântindu-l pe dirijor. El întinse mâna şi o prinse să nu cadă.

— Miriam, ce se întâmplă? Ai emoţii pe scenă? Ascultă: nu trebuie să...

— Nu din cauza asta, spuse ea, abia respirând. *Kommandant*-ul... şi naziştii... Nu ştiam că ei vor fi aici! Nu pot cânta pentru ei!

El o conduse spre un scaun şi insistă să se aşeze. Fata se temu că se va mânia pe ea, dar omul părea mai mult îngrijorat decât mânios.

— Dacă nu vei cânta, ei îţi vor citi numele marţi.

Simţi cum i se strânge stomacul. Trase câteva guri de aer, încă luptându-se să respire.

— Muzica mea izvorăşte din sufletul meu. Nu pot... nu-mi pot goli sufletul în faţa lor. Au luat deja fiecare bucăţică din mine. Asta e tot ce mi-a mai rămas!

El o privi pentru câteva clipe, cu compasiune şi tristeţe în ochii lui negri.

— Tu nu cânţi pentru ei. Îţi oferi talentul ca un dar colegilor tăi prizonieri. Acest lagăr este un loc atât de întunecat şi disperat. Muzica noastră îi ajută să-şi refacă amintirile din vremurile fericite şi le oferă o oră sau două de bucurie, un zâmbet, o speranţă.

— Dar este o speranţă falsă. Prezenţa naziştilor ne aminteşte că suntem prizonieri şi că nu avem nicio speranţă!

El se ghemui în faţa ei.

— Greşeşti, Miriam. Ai văzut propaganda nazistă şi ce debitează despre noi, spunând că suntem o rasă inferioară, că nu suntem oameni. Când suntem puşi faţă în faţă cu tratamentul crud de aici, zi de zi, începem să credem acele minciuni şi ne pierdem demnitatea de fiinţe umane. Dar, de fiecare dată când orchestra noastră cântă, de fiecare dată când muzica aceasta frumoasă şi glorioasă se revarsă din instrumentele noastre şi din abilităţile date nouă de Dumnezeu, îi plesnim pe nazişti peste faţă, dovedind că greşesc în privinţa noastră. Ei ne pot trata ca pe animale, dar animalele nu lucrează împreună în felul în care o face o orchestră, pentru a crea sunete şi frumuseţe. Când ne aud cântând, sufletele doborâte din publicul nostru se îndreaptă puţin de spate, pentru că îşi amintesc de frumuseţea care este în

fiecare dintre ei. Îţi goleşti sufletul, Miriam, ca să-i ajuţi în restaurarea demnităţii lor.

Durerea din pieptul lui Miriam îşi mai atenuă din intensitate. Îşi aminti cum muzica ei îl încurajase pe Avi, pe când erau împreună în acest loc. Abba spuse că muzica mamei ei îl apropie de Dumnezeu.

Dirijorul o ajută pe Miriam să se ridice.

— Cântă pentru tovarăşii noştri evrei, Miriam. Vieţile noastre se pot încheia în curând, dar haide să ne vărsăm ultimele puteri în laudă şi muzică, nu în lacrimi.

Păşi pe scenă şi se aşeză la locul ei, reuşind să inspire adânc. Dirijorul îşi ridică bagheta. Miriam începu să cânte, imaginându-şi că Avi făcea parte din audienţă, cu Elisheva în braţele lui, găsind speranţă cu fiecare notă pe care o cântă. Şi-l imagină pe Abba şi pe doamna Spielman stând lângă ea, alături de mama şi mătuşile, unchii şi vărul ei Saul. Şi le imagină pe Lies, Julie, Betsie şi Alie, stând cu Klara şi Tina. Şi pe domnişoara Hannie, domnişoara Willy, Rietje şi Frits – toţi rezidenţii din Casa Meijers, care fuseseră declaraţi inferiori. Pe măsură ce muzica creştea, toţi reuşiră să scape de lipsa demnităţii, trăind în cotețe de păsări, poduri şi barăci de închisoare, şi îşi revendicară umanitatea. Cânta pentru ei şi pentru sufletele apăsate, care fuseseră forţate să urce în vagoane cu câteva zile în urmă. *Ai fost creat după chipul lui Dumnezeu,* le spunea ea cu fiecare notă pe care o cânta. *Şi aşa am fost şi eu.*

În următoarea dimineaţă de marţi, responsabila barăcii lui Miriam ceru atenţia tuturor. Un val de teamă se răspândi în întreaga încăpere. Matroana îşi drese glasul:

— Nu vor fi deportări în săptămâna aceasta. Prezentaţi-vă imediat la locurile voastre de muncă.

Peste gălăgia şi murmurele de uimire, cineva îndrăzni să întrebe:

— De ce? De ce au fost anulate?

O urmă slabă de zâmbet lumină faţa matroanei. Era şi ea prizonieră, ca toţi ceilalţi.

— Se zvoneşte că toţi lucrătorii feroviari din ţară au intrat în grevă.

Capitolul 54

.ena trecu prin încă o lună lungă fără soţul şi fără tatăl ei, ncercând să escaladeze marele munte al suferinţei, alune-:ând în permanenţă înapoi în valea umbrei morţii. Serviciile le duminică ale bisericii nu mai erau aceleaşi, amintirea vio-enţei naziste era încă proaspătă şi apăsa pe inima fiecăruia.)ar oamenii continuau să vină, întărindu-se unii pe alţii. În fie-:are duminică, Lena cerea lecţiile de şcoală ale lui Wim şi ale Maaikei, nedorind s-o lase pe fată să meargă singură la şcoală şi emându-se să lase băiatul să fie văzut de naziști. Lena îşi dădea eama că el devenise neliniştit, obosit să mai trăiască ascuns. Auzise pe alte femei povestind cum îi deghizau pe fiii lor în aine de femei, dar Wim râse la această idee. Apoi, când ea îi ugeră această variantă pentru a ieşi din casă, el scutură ferm lin cap. Amândoi se întrebau cât de mult vor mai fi forţaţi să răiască în felul acesta.

— Astăzi ies cu vacile la păşune, îi spuse Wim Lenei într-o limineaţă, în timpul micului dejun. Mai este ceva iarbă prin mprejurimi şi cred că rezervele ar trebui păstrate pentru iarnă. Acum era mai înalt decât Pieter, având mâinile mari şi puternice, a ale tatălui său.

— Crezi că este înțelept? îl întrebă Lena. Vacile sunt speriate de avioanele care zboară foarte jos. Și am auzit cazuri în care vacile au fost ucise de șrapnel.

— Ca să nu le scadă laptele, au nevoie să mănânce.

— Aș putea lua eu vacile la pășune.

— Trebuie să ies afară, mamă. Te rog!

Nu-i putea refuza un lucru atât de mărunt. Lena pricepuse că dorea să simtă soarele de toamnă pe capul lui, mai mult decât dorea ca vacile să găsească iarbă. Încă de când Wim era mic, soarele îi deschidea la culoare părul des și blond, făcându-l aproape alb în timpul lunilor de vară. Acum avea culoarea cenușii, după ce stătuse ascuns înăuntru pentru atâta vreme. Lena rămase în ușa deschisă a șopronului cu bidoanele de lapte în mână, privindu-l pe Wim plecând cu vacile la câmp.

— Nu prea departe, șopti ea. Ești destul de departe...

Dar Wim continuă să meargă.

Când auzi vuiet de motoare apropiindu-se, Lena își ridică privirea spre cer. Cerul era senin. Vehiculele continuau să se apropie.

— Wim! strigă ea. Wim, întoarce-te!

Nu părea s-o audă. Începu să alerge spre pășune, strigându-l pe nume. Apoi își aminti că Maaike și Bep rămaseră singure în casă. Dacă era vorba de mașini naziste — și cine altcineva avea benzină în zilele astea? – nu le putea lăsa pe fete singure în urma ei.

— Wim! strigă din nou. Wim, ascunde-te!

În cele din urmă, el se întoarse. Dar camionul era deja prea aproape. Lena îl putea zări. Wim nu ar fi avut timp să alerge tot drumul până în șură. Oricine ar fi în acea mașină, sigur l-a zărit stând în mijlocul câmpului întins ca-n palmă. Poate că ar fi reușit să ajungă la unul dintre canalele de irigație la timp, dacă s-ar fi ghemuit. *O, Doamne, Te rog!* imploră ea. *Te rog, nu-i lăsa să-l vadă pe Wim!* Se rugase și pentru tatăl ei și Dumnezeu nu o ascultase. Dar El trebuie să răspundă rugăciunilor ei de data aceasta...

trebuie! Svastica flutura de antena camionului. Lena se întoarse de la câmp şi se îndreptă hotărâtă spre şură, ca ei s-o urmeze acolo, dacă doreau să stea de vorbă cu ea.

Camionul se opri şi soldatul de pe scaunul pasagerului sări jos, înarmat cu o puşcă şi o baionetă. O va folosi pentru a înţepa toate grămezile de fân, în căutarea oamenilor din ascunzătoare. Un al doilea soldat sări din spate, şi el înarmat. Apoi un al treilea.

— Unde este fiul tău? întrebă soldatul în germană. Ştim că ai un fiu.

O, Doamne...

Lena lăsă jos bidoanele cu lapte, ca să nu-i alunece cumva din mâini, căci începu să tremure. Care dintre vecinii ei le spuse despre Wim? Ridică palmele în sus, clătinând din cap, pretinzând a nu înţelege.

— Fiul tău! spuse el în olandeză.

Unul dintre soldaţi intră în şură. Al doilea porni după el, apoi o mişcare îi atrase privirea spre păşunile din depărtare.

— Acolo! strigă el.

Arătă spre Wim, care încercă să se strecoare nevăzut spre şanţ.

— Opreşte-te! Opreşte-te chiar acolo sau trag!

Lena închise ochii. *O, Doamne... o, Doamne... o, Doamne...* Auzi deschizându-se uşa bucătăriei şi le zări pe Maaike şi pe Bep privind afară. Le făcu semn cu capul şi fetele dispărură înăuntru.

Păru să dureze o veşnicie până când soldaţii traversară câmpul şi îl târâră pe Wim înapoi cu ei. Şi totuşi se întâmplă într-o clipă.

— Nu! Nu mi-l puteţi lua! strigă Lena. Are numai şaisprezece ani!

Unul dintre soldaţi se postă în calea Lenei, pentru a o împiedica să ajungă la el.

— Vă rog! Nu! îi rugă ea.

Dădură la o parte învelitoarea de pânză a maşinii şi Lena văzu că partea din spate era plină de tineri de vârsta lui Wim.

— Intră, îi spuseră.

El privi spre Lena, cu fața albă ca varul.

— *Nu!* strigă ea.

Dorea din tot sufletul să alerge înainte și să-și salveze fiul. Dar nu putea. Soldații îl împinseră de umăr și Wim se urcă în mașină.

Câteva momente mai târziu, camionul plecă. Îl luaseră pe fiul ei! De ce Wim nu rămase înăuntru, unde era în siguranță? Fuseseră atât de atenți în toate aceste luni. De ce nu plecase ea cu vacile la pășune, în locul lui?

Lena se prăbuși în cadrul ușii șurei, legănându-se înainte și înapoi, strigând și jelindu-se de durere.

— Doamne, de ce? Cum de ai putut lăsa să se întâmple una ca asta? Nu primi niciun răspuns.

Lena nu putea dormi de câteva zile, așteptând persoana ei de contact, sperând și rugându-se ca Wolf să știe ce se întâmplase cu Wim. Era trecut de miezul nopții și stătea cu Ina la masa din bucătărie, când Wolf se strecură prin cadrul ușii de la șură și intră înăuntru.

— Ai ceva vești despre fiul meu? îl întrebă ea, ridicându-se de pe scaun.

— Fiul tău? privi el în jur în bucătăria întunecată, de parcă Wim s-ar fi ascuns în joacă și ar putea ieși de pe undeva din umbră.

— L-au luat naziștii.

— Îmi pare rău... Îmi pare rău...

Se lăsă pe scaun, ca împovărat de această veste.

— L-au urcat într-un camion plin de tineri. Știi cumva unde i-au dus? La fabrici în est, oare? Aliații bombardează acele fabrici naziste și...

Nu putu termina.

— Nu cred. Am auzit că îi iau pe oameni de pe stradă, chiar și pe bărbații cu scutire de muncă, pentru a ajuta la săparea tranșeelor antitanc și construirea buncărelor. Munca este grea, dar

ste în interesul naziştilor să îi ţină pe muncitorii lor bine hrăniţi i sănătoşi.

— Vei încerca, te rog, să afli mai multe pentru mine?

Înainte ca Wolf să poată răspunde, Max urcă scările din pivniţă cu un teanc de cărţi de identitate falsificate, pe care i le întinse bărbatului. Luă buletinele furate şi pozele pe care le aduse Wolf, după care bărbaţii vorbiră câteva minute despre munca lor. Lena îi oferi lui Wolf un bol cu ciorbă gătită la cină, apoi scoase un teanc de boluri şi linguri, pentru a-i servi pe restul oamenilor din încăpere. Când termină de vorbit cu Max, Wolf se întoarse din nou spre Lena.

— Nu îţi pot promite că voi reuşi să-l găsesc pe fiul tău. Naziştii sunt în alertă maximă de când Aliaţii au înaintat mult spre Germania. Vor să se asigure că nimeni nu ajunge prea aproape. Pe lângă aceasta, naziştii au răpit atât de mulţi oameni, încât va fi dificil să-l găsim pe fiul tău printre ei. Îmi pare rău.

— E doar un copil!

Wolf rămase cu ochii închişi vreme îndelungată, ca pentru şi-şi căuta cuvintele de mângâiere potrivite. Întotdeauna venea noaptea şi Lena se întreba cum arată la lumina zilei. Îşi deschide din nou ochii şi îi întâlni privirea:

— Lena, am ajuns să vă cunosc pe tine şi pe soţul tău destul de bine în ultimii ani. Am văzut puterea şi credinţa voastră şi ştiu că fiul vostru a învăţat de la voi amândoi să fie tare. Va reuşi să treacă peste toate.

— Nu poate fi nimic mai rău pe lume decât să nu ştiu unde este şi ce se întâmplă cu el. Mai bine aş afla mai repede adevărul, pentru a începe să-l accept... aşa cum a trebuit să fac în cazul tatălui meu.

— Mi-a părut foarte rău pentru tatăl tău. A fost un om curajos şi ne-a ajutat foarte mult.

Lena îşi scoase o batistă din buzunar şi îşi şterse ochii.

— Şi fiica mea Ans? Ştii ceva despre ea? Max şi Ina mi-au spus că a trebuit să meargă să se ascundă în aceeaşi perioadă ca şi ei.

Wolf se concentră asupra ciorbei, de parcă nu ar fi auzit-o.

Pe Lena o cuprinse teama. El clar știa ceva.

— Ans lucrează cu grupul tău de rezistență, Wolf. Cineva din lanțul tău de contact trebuie să știe unde este și ce s-a întâmplat cu ea.

Wolf tot nu spunea nimic.

Ea îl apucă de mâini, forțându-l să se oprească din mâncat.

— Dacă știi ceva, te rog să-mi spui. Nu-ți imagina că mă protejezi tăcând.

— Înțeleg.

Își lăsă jos lingura, apoi rămase nemișcat pentru o vreme atât de lungă, încât Lena își dori să țipe. În cele din urmă, scoase un suspin și își ridică privirea spre ea:

— Ans este unul dintre curierii noștri cei mai buni. Dar a întârziat afară după ora stingerii, după ce bicicleta îi fusese furată, și pentru aceasta a fost arestată. Nimic incriminatoriu nu a fost găsit asupra ei și nu a trădat nicio persoană de contact. Dar a fost trimisă în închisoarea nazistă din Vught.

Lena se sprijini de scaunul lui Wolf, încercând să absoarbă informația. Fiica ei frumoasă, minunată – prizonieră.

— Familia ta a plătit un preț uriaș pentru această țară.

— Nu o facem din patriotism, spuse Lena tăios. Ci pentru credința noastră în Cristos. Ești creștin, Wolf?

El râse cam forțat.

— Aș putea deveni înainte de terminarea războiului. Atât de mulți oameni cu care lucrez mi-au spus același lucru: că își riscă viețile pentru credința lor.

Se ridică încet în picioare. Era atât de slab, că hainele de pe el păreau a-i aparține altcuiva.

— Trebuie să plec. Îmi pare rău că nu am fost de prea mare ajutor pentru tine. Dacă te consolează cumva, să știi că Aliații câștigă războiul.

Luă mâncarea pe care Lena o pregăti pentru oamenii din umbră și plecă.

Lena le spuse noapte bună lui Max şi Inei şi urcă în dormitorul ei. Doi dintre copiii ei erau în mâna duşmanului şi se temea că şi soţul ei ar putea fi. Era greu să nu-şi imagineze tot ce era mai rău. Dacă ar fi fost ca înainte, ar fi mers la casa parohială dis-de-dimineaţă, pentru a-i cere tatălui ei să se roage pentru Ans, Wim şi Pieter, dar el nu mai era. Lena îşi aminti cât se poate de clar cuvintele sale: *„Poate că nu voi fi întotdeauna aici"*. De parcă ar fi ştiut ce avea să se întâmple. Înainte de război, viaţa Lenei fuse plină, bogată şi împlinită. Acum se simţea încetul cu încetul golită de viaţă.

Capitolul 55

Gardienii stăteau în faţa barăcii lungi de lemn, în care fusese repartizată Ans. Singurele ferestre erau sus, lângă căpriori, unde nimeni nu putea ajunge să privească afară. Rânduri şi rânduri de paturi metalice, aşezate pe trei niveluri, umpleau mare parte a clădirii. Câteva mese şi bănci de lemn erau aşezate de-a lungul unui perete, pentru orele de masă, deşi nu erau nici pe departe suficiente pentru toate cele 175 de femei care locuiau în baraca aceasta. Baia avea numai zece toalete, fără uşi sau pereţi despărţitori între ele, pentru intimitate. Cu atât de multe femei bolnave de diaree, inclusiv Ans din când în când, latrina nu era numai umilitoare, ci şi revoltătoare.

Fiecare zi era monoton de asemănătoare. Gărzile îi trezeau la 5:45 pentru apel. După micul dejun compus din pâine şi margarină, cele mai multe femei erau trimise să lucreze în fabrica de frânghii. La prânz, primeau o supă subţire, apoasă, cu o legumă plutind ocazional prin ea. La cină, din nou pâine cu margarină. Din când în când, venea Crucea Roşie pentru a le oferi o supă consistentă. Ans o aştepta cu nerăbdare, ca pe un festin. Pierdu repede kilograme, din cauza alimentaţiei slabe, devenind atât de slabă, încât lenjeria intimă aluneca de pe ea. Îşi putea număra

oate coastele. Câteva dintre femeile din baraca ei se îmbolnăviră i muriseră.

Ans freca podeaua latrinei stând în mâini şi genunchi în fie-are dimineaţă, putoarea acesteia făcând-o să se sufoce. Apoi se prezenta la spălătorie, unde spăla, freca, limpezea şi storcea hai-ele grele ale gardienilor, până când pielea mâinilor îi crăpa şi ncepea să sângereze. Zi după zi de muncă şi oboseală, speranţa ncepu s-o părăsească precum apa gri care se învârtea pe scur-gere. Noaptea, tremurând pe priciul ei, disperarea îi pătrundea n suflet ca vântul rece care se strecura printre crăpăturile pereţi-or barăcii şi prin cadrul ferestrelor.

În unele zile, Ans stătea de vorbă cu celelalte femei de la spălătorie, ca să-i treacă mai repede timpul, dar, în majoritatea zilelor, toate se cufundau în tăcere, mâhnirea lor fiind prea grea pentru a o verbaliza, necazul prea dureros pentru a vorbi despre el. Ans învia în mintea ei amintirile altor vremuri, pentru a-şi ine mintea ocupată, şi cele mai multe dintre ele erau fericite. Dar, pe măsură ce zilele se adunau şi vremea se strica, regretele pentru greşelile şi alegerile proaste pe care le făcuse ajunseră să-i coloreze toate amintirile. Nu se putea gândi la mama ei fără a regreta că se certase cu ea. Dacă măcar i s-ar oferi încă o şansă pentru a repara lucrurile. Dorea să-i spună mamei sale cât de nult o iubea, cât de mult îi lipsea s-o audă cântând în timp ce ucra. Viaţa la fermă, pe care Ans o respinsese, fusese ideală în ıtât de multe privinţe: avusese destulă hrană şi nu duse lipsă de ıimic, fusese înconjurată de o familie care o iubea şi oameni care se iubeau unii pe alţii. Şi, totuşi, se răzvrătise împotriva regulilor şi a unei vieţi de credinţă, dorind ceva mai mult. Ce anume, Ans ıu putea spune. Fusese nesăbuită... atât de nesăbuită.

Îşi dorea să le fi putut mulţumi părinţilor şi bunicilor pen-ru învăţăturile din Biblie predate cu răbdare şi pentru insistenţa or de a memora catehismul. Acele cuvinte fuseseră în mintea şi nima ei când avusese nevoie de ele, oferindu-i pace şi calm. Îşi ıminti cum se îndoise de bunătatea lui Dumnezeu, când bunica

ei se îmbolnăvi şi apoi muri. Fusese prima ei experienţă dureroasă. Ans nu ştiuse atunci că, foarte curând, moartea avea s-o înconjoare în fiecare zi.

Ans se ruga pentru cei dragi ai ei în fiecare noapte în care nu putea dormi şi în fiecare zi, în timp ce freca podeaua sau spăla haine. Faptul că nu ştia ce se întâmplă cu ei o tortura. Se gândea la Miriam, Avi şi fetiţa Elisheva, rugându-se ca ei să rămână în siguranţă şi bine ascunşi. Se ruga adesea pentru Eloise şi Herman, întrebându-se dacă Eloise se cufundase în disperare, după arestarea lui Herman, care sigur era foarte îngrijorat pentru soţia lui. Oare el mai era măcar în viaţă sau fusese executat pentru infracţiunea lui? Ans se ruga şi se tot ruga în timp ce storcea hainele, implorând îndurarea lui Dumnezeu.

Cele mai chinuitoare dintre toate erau gândurile ei privitoare la Erik. Oare o va ierta? El o implorase să înceteze să se mai implice în activităţile Rezistenţei, avertizând-o că ar putea fi arestată. Ar fi trebuit să-l asculte. Era sigură că el o ura pentru că nu se căsătorise cu el, când avusese şansa aceasta. Şi pentru că dispăruse. Ans se consola singură în nopţile geroase, amintindu-şi căldura braţelor lui Erik. Închidea ochii şi se gândea la sărutările lui. Fuseseră fericiţi să stea de vorbă şi să se plimbe împreună, să gătească mâncare picantă şi să râdă... cât de mult îi plăcea să-l facă pe Erik, omul serios şi calm, să râdă. El era prima ei iubire, singura ei iubire. Dar apoi îşi aminti de încercările ei stângace de a-i împărtăşi credinţa ei şi îşi dori să fi făcut o treabă mai bună. Erik nu ştia să se roage... pentru ea şi pentru terminarea războiului. Nu putea găsi mângâiere în încrederea în Dumnezeu.

Ce se va întâmpla cu ei doi după război? Vor mai putea fi vreodată atât de fericiţi ca mama şi tata, care lucrau împreună, împărtăşind viaţa pe care o iubeau amândoi? Sau, aşa cum fuseseră bunicii ei, slujind biserica? Vor fi vreodată devotaţi unul altuia, precum Eloise şi Herman? Ca Avi şi Miriam? Ar putea ea

şi Erik spera să-şi unească viețile după alegerile atât de diferite pe care le făcuseră, direcțiile opuse în care porniseră?

În unele zile, gândurile lui Ans erau la fel de sumbre şi de reci ca cerul cenuşiu de iarnă, şi lacrimile ei udau podeaua de ciment, când freca latrina. Auzea avioanele zburând deasupra capului şi bubuitul îndepărtat al exploziilor şi se întrista pentru țara ei, atât de frumoasă cândva, acum călcată în picioare, nenorocită şi schimbată pentru totdeauna. Şi nici ea nu va mai fi niciodată la fel. Îi dezamăgise pe oamenii pe care îi iubea: pe părinții ei prin părăsirea credinței şi a casei lor. Pe Eloise, lăsând-o singură. Profesorul Huizenga se bazase pe Ans pentru supravegherea soției sale, iar ea îl dezamăgise şi pe el. Şi pe Erik. Dacă l-ar fi iubit cu adevărat, ar fi făcut ce-i ceruse el. Şi, totuşi, aceasta ar fi însemnat abandonarea lui Avi, a lui Miriam şi a Elishevei.

Gândurile lui Ans i se învârteau în minte, în vreme ce regretele ei se adunau în grămezi tot mai mari. Oare Îl dezamăgise ea şi pe Dumnezeu? O pedepsea, oare, pentru că se îndepărtase de El? Ans îşi recâştigase credința şi încercase să-L slujească prin salvarea oamenilor, şi acum era aici, murind încet în închisoare. Şi cine va şti vreodată ce se întâmplase cu Ans de Vries? Cea care trăise şi murise în închisoarea din Vught era Bernandina Kamp.

Pe măsură ce ploaia se preschimbă într-un strat gros de zăpadă, care se îmbiba în încălțămintea lui Ans, o disperare cum nu mai simțise umplu fiecare centimetru al ființei ei. Într-o noapte, în timp ce stătea tremurând pe priciul ei, începu să plângă, fără să se poată opri. *Dacă eşti undeva, Doamne – dacă măcar mă poți auzi – Te rog, Te rog, ajută-mă.*

În baracă nu se auzi nimic, cu excepția respirației liniştite a femeilor din jurul ei. Dumnezeu părea departe. Şi atunci, o rază din lumina argintie a lunii străluci brusc pe priciul lui Ans, venind de sus, pătrunzând prin geamul îngust. Îşi ridică privirea şi văzu norii de iarnă care se subțiau încet, ca gheața ce se topea pe sticla ferestrei, pentru a descoperi o lună plină şi glorioasă. Umplu cadrul ferestrei de lemn, scăldând camera în lumină.

Își aminti cum se minunase de o lună ca aceasta alături de bunica ei, cu câteva nopți înainte ca femeia să moară. Bunica își comparase viața cu fazele lunii, care crește și devine mai strălucitoare, apoi treptat descrește, până când dispare în întuneric. *„Dar privește cerul, draga mea Ans. Luna nu a dispărut cu totul. Ea strălucește veșnic, la fel ca viața noastră în Cristos."* Bunica își acceptase moartea ca fiind voia lui Dumnezeu, fără întrebări și amărăciune, chiar dacă Ans nu putu face acest lucru. *„Ne putem încrede în promisiunea vieții eterne, îi spuse bunicul. Este mai minunată decât ne-am putea măcar imagina."*

„... El veghează asupra mea în așa fel, încât, fără de voia Tatălui meu ceresc, nici măcar un fir de păr nu cade din capul meu..."

Dacă această afirmație este adevărată, atunci Dumnezeu trebuie să fi vrut ca Ans să fie aici, în închisoarea Vught. Nu ca o pedeapsă, ci pentru motive pe care numai El le poate ști, așa cum avusese motive s-o ia pe bunica în cer. Dar care ar putea fi acestea? În vreme ce luna scălda baraca în lumină, un alt verset îi veni în minte: *„Voi sunteți lumina lumii... să lumineze lumina voastră înaintea oamenilor..."*

Ans se gândi la femeile din baracă și din spălătorie. Ce ar fi dacă ar încerca să le ajute să lupte cu disperarea, în același fel în care o ajutase cândva pe Eloise? Decât să se retragă în ea însăși și să se închidă în compătimire, ce ar fi dacă Ans s-ar apropia de ele, oferindu-le încurajare și speranță? Lucrase cu oamenii din Rezistență, pentru că voise să-l slujească pe Dumnezeu... și acum El o aduse în închisoare. Îl va putea sluji aici cu bucurie? Fără amărăciune? *„... De asemenea, îmi garantează viața veșnică și mă face să-mi doresc sincer și să fiu gata, de acum înainte, să trăiesc pentru El..."*

Ans își șterse lacrimile, în vreme ce o pace adâncă îi umplu inima, așa cum lumina lunii umplu camera și alungă umbrele.

Capitolul 56

arna sosi mai devreme, vremea era aspră. Angajaţii căilor ferate ıaţionale primiră ordin de la regina şi guvernul ei din exil să intre n grevă, făcând imposibilă aprovizionarea cu alimente şi com- ıustibil. Stâlpii de gard şi copacii începură să dispară, în vreme :e Lena şi vecinii ei se luptau cu disperare, încercând să găsească nodalităţi de a se încălzi. *Onderduikerii* se mutaseră toţi în şură, ınde căldura de la animale le ţinea de cald. Lena le luă pe fete în ɔat cu ea în timpul nopţii, punând păturile lor unele peste altele. Proviziile de cartofi, varză şi alte alimente depozitate în pivniţa ei scădeau repede şi nu ştia ce vor mai mânca atunci când se va ermina. Iepurii pe care îi crescuse pentru tocană erau la fel de ılabi ca oamenii care îi mâncau. Wolf îi aduse raţii de alimente ɜuplimentare, dar, în magazinele satului, rafturile erau aproape ɣoale. Era greu să nu se cufunde în disperare, dar Lena ştia că ntotdeauna există oameni care o duc mai rău decât ea. Ea încă ıvea lapte, ouă şi unt la fermă.

— Mii de oameni mor de foame în marile oraşe, îi spuse Wolf, la una dintre vizitele lui. Şi nu este o exagerare. Nu se poate găsi mâncare cu niciun preţ. Conaţionalii noştri au suferit mai mult în această iarnă decât în toate lunile de război luate împreună.

Într-o seară, Lena spăla vasele rămase de la cină, iar Maaike şi Bep le ştergeau, când auziră o bătaie în uşa din faţă. Nimeni nu folosea uşa din faţă. Şi nu auzise vreun vehicul apropiindu-se.

— Staţi aici, le spuse fetelor.

Se şterse pe mâini de şorţ şi se îndreptă spre uşă. Bătaia se auzi a doua oară, înainte ca Lena să ajungă la uşă, şi decise ca mai întâi să privească prin perdelele de la geamul din faţă. Trei siluete chircite stăteau în pragul uşii ei, două dintre ele suficient de mici pentru a fi a unor copii. Deschise repede uşa.

— Intraţi, spuse ea, înainte ca ei să poată vorbi. În casa noastră este rece, dar totuşi mai cald decât afară.

Femeia, învelită în câteva straturi de haine, ezită înainte de a-i împinge încet pe copiii înfofoliţi prin cadrul uşii.

— Mulţumesc, sunteţi foarte amabilă. Copiii mei suferă de foame. Vă rog...

— Pe aici, spuse Lena. Este mai cald în bucătărie.

Lampa oferi suficientă lumină pentru a-i vedea pe cei trei, care erau numai piele şi os.

— Luaţi loc. Sunt Lena de Vries şi acestea sunt fetele mele, Maaike şi Bep.

— Sunt Janneke.

Băieţii îşi scoaseră căciulile de lână, electricitatea statică făcând ca părul lor blond să se ridice. Lena ghici că femeia era trecută de treizeci de ani şi băieţii ei aveau aproape vârsta Maaikei. Era clar de pe feţele lor supte şi ochii lor goi că sufereau de foame.

— Adu trei boluri şi trei linguri, îi spuse ea Maaikei. Bep, poţi să aduci pâinea, te rog? Şi untul.

Lena făcuse supă de mazăre pentru masa de cină şi păstrase restul în cuptor, să rămână caldă. De unde eşti, Janneke?

— Din Den Haag.

— Şi aţi venit tot drumul pe jos? Este ceva distanţă.

— Nu am avut de ales. Nu este mâncare nicăieri în oraş. Nu mi-am putut lăsa copiii să moară de foame. Unii dintre vecinii mei au murit.

— Înţeleg. Aş fi făcut la fel pentru copiii mei.

Lena îi privi înghiţind mâncarea. Sperase ca familia ei şi oamenii din umbră să poată mânca încă o dată din ciorba rămasă, dar le umplu din nou bolurile, rugându-se ca un străin inimos să-i hrănească pe Wim, Ans şi Pieter în seara aceasta. Janneke îi opri pe copii de la a doua bucată de pâine.

— O vom lua pentru bunica, le spuse ea.

Îşi ridică privirea spre Lena, de parcă s-ar fi temut să fie mustrată.

— Te rog... aş putea să iau bucata aceasta pentru mama mea? Nu se simte bine, dar i-am promis că îi voi aduce ceva.

— Da, desigur. Lasă-i pe copii să mai ia o felie şi am să-ţi învelesc ceva pâine şi un pic de brânză pentru mama ta.

Lacrimile se rostogoliră pe faţa Jannekei.

— Nu am vrut să iau băieţii cu mine. Am ştiut că va fi o călătorie grea pentru ei. Dar sunt atât de mulţi alţi cerşetori pe stradă şi mi-a fost teamă că voi fi jefuită, dacă voi fi singură. Dar până şi oamenii disperaţi se gândesc de două ori înainte de a fura de la copii.

— Nu-mi pot imagina confruntarea cu asemenea decizii imposibile, spuse Lena. Crezuse că ura ei faţă de nazişti nu putea creşte mai mult, dar starea acestor călători disperaţi i-o adânci.

Când termină de mâncat, Janneke se ridică în picioare şi îi ridică şi pe fiii ei obosiţi.

— Ai fost atât de amabilă, Lena. Nu te vom mai deranja. Dumnezeu să te binecuvânteze pentru generozitatea ta.

— Nu poţi ieşi din nou în frig. Rămâi peste noapte, te rog. Dormitorul de la etaj al fiului meu este gol.

— Vei găzdui nişte oameni străini?

— Ai face la fel dacă ai fi în locul meu. Vino. Arătaţi obosiţi.

— Mamă, şopti Maaike mai târziu, pe întuneric, când ele toate erau în pat. Dacă dăm altora toată mâncarea noastră, nu vom rămâne fără?

Într-adevăr, Lena se temea de același lucru. Dar războiul nu-i dădea de ales decât să pună totul în mâinile lui Dumnezeu și să se încreadă în El. Deja învățase că încrederea în El nu era o decizie făcută o dată pentru totdeauna, ci una zilnică. Se ridică, pentru a putea vedea mai bine fața fiicei sale:

— Maaike, Isus a spus: „Dați și vi se va da... o măsură bună, îndesată, clătinată, care se va vărsa pe deasupra." El ne învață să ne încredem în El. Știu cât de grea este această lecție, crede-mă. Dar, așa cum noi am hrănit acești sărmani călători seara aceasta, mă rog ca altcineva să-i hrănească pe tata, Wim și Ans pentru noi.

— Așa funcționează lucrurile?

— Da, draga mea. Cred că așa funcționează.

Și alți oameni bătură la ușa Lenei în săptămânile care urmară, oameni disperați, care veniseră din Den Haag, Leiden sau chiar din Amsterdam. Purtau mai multe rânduri de haine care să le țină de cald, cârpe și bucăți de pături legate în jurul picioarelor. Erau înfometați, cerșeau mâncare, dorind să vândă orice aveau pentru o bucată de pâine, o cană de lapte sau un ou. Unii rămâneau la distanță și-și trimiteau copiii să bată la ușă. Călători flămânzi, așa îi numeau oamenii, care riscau să fie capturați de naziști sau să fie jefuiți de alți cerșetori pentru o bucată de mâncare. Lena gătea acum sfecla de zahăr destinată animalelor. *„Pâinea noastră cea de toate zilele, dă-ne-o nouă astăzi"* – devenise rugăciunea ei ferventă.

Câteodată, se simțea de parcă ar hrăni întreaga lume. Dar Lena nu lăsa pe nimeni să plece cu mâna goală. Atâta vreme cât Dumnezeu le va da de mâncare, o va împărți cu ceilalți, atâta câtă era.

Capitolul 57

Februarie 1945

Spălând podeaua latrinei, Ans începu să cânte imnul care fusese favoritul bunicii. Îl cânta pentru femeile din baracă, unele prea bolnave pentru a se mai prezenta la muncă, şi pentru femeile care stăteau pe toaletă, prea bolnave pentru a nu vărsa imediat mâncarea pe care o înghiţeau. Câteva dintre bolnave fredonau împreună cu ea.

— Aşteptăm cântările tale în fiecare dimineaţă, îi spuseră multe dintre ele.

Cei mai mulţi dintre gardieni priveau în altă parte când Ans se oprea din spălat, ca să se roage cu cineva. De Crăciun, le convinse pe femei să cânte colinde. Împreună cu o altă femeie, făcuse o iesle din resturile de lemn şi de material textil, şi repovestiră istoria naşterii lui Cristos. Salvându-i pe alţii de disperare, Ans realiză că se salvase şi pe sine.

Era pe la mijlocul celei de-a doua strofe, când un gardian deschise uşa care dădea spre exterior, aducând o rafală de vânt iernatic.

— Care dintre voi este Bernandina Kamp?

Ans era în genunchi.

— Eu sunt.

— Ia-ţi lucrurile şi vino cu mine.

— Ce fac cu găleata şi peria de frecat?

— Lasă-le.

Ans luă repede cârpele pe care le folosise pentru a-şi amortiza contactul genunchilor cu podeaua tare şi le îndesă sub pulover. Dacă le lăsa, altcineva le-ar fi luat şi le-ar fi vârât sub haine, pentru a-i ţine de cald. Se grăbi spre priciul ei şi-şi luă periuţa de dinţi şi pieptenele pe care le primise de la Crucea Roşie, împreună cu alte lucruri, pe care le adunase în aceste luni. Sosise la închisoare cu mâinile goale.

Aerul rece şi umed o izbi în faţă de îndată ce ieşi afară. Gardianul care o împingea prin curtea închisorii purta o haină lungă de lână şi cizme de piele. Ans avea doar un pulover. Nu fu nevoie să o grăbească. Gardianul o duse în blocul administrativ, unde fusese forţată să se dezbrace în prima zi, apoi o lăsă acolo pentru mai bine de o oră, în vreme ce funcţionarul din spatele biroului continua să o ignore. Cel puţin clădirea era încălzită. Încercă să-şi imagineze ce pedeapsă ar putea primi pentru că îndrăznise să cânte şi să se roage cu tovarăşele ei. Se temea mai mult decât orice să nu fie închisă singură în celulă.

În cele din urmă, unul dintre funcţionari îi strigă numele şi-i făcu semn să se apropie.

— Potrivit înregistrărilor noastre, ţi-ai ispăşit pedeapsa pentru încălcarea orei stingerii, spuse el. Eşti liberă.

Ans se apucă de marginea biroului, pentru a nu-şi pierde echilibrul. El îi împinse geanta cu bluza şi pantalonii pe care îi purtase când fusese arestată în Woerden, şi-i spuse:

— Schimbă-te.

Ştiu că e mai bine să nu pretindă respectarea intimităţii ei şi-şi scoase repede rochia de închisoare. Trupul îi era atât de slab şi subnutrit, încât aproape îşi dori ca gardienii să o privească şi să se simtă ruşinaţi. Hainele încă îi miroseau a vomitat, din noaptea în care fusese arestată.

Ans nu-şi putea imagina libertatea. Nu îndrăznise să şi-o imagineze. Dar, dacă aceasta nu era o glumă crudă, atunci era pe punctul de a ieşi din închisoarea Vught ca o femeie liberă. Şi-ar fi dorit să poată alerga înapoi la spălătorie să-şi ia rămas-bun de la femeile cu care lucrase şi apoi să se oprească pe la baraca în care locuise, pentru a le încuraja pe prietenele ei să rămână tari. Oare liberarea ei le va întări speranţa că şi ele vor fi eliberate... sau se va umple de disperare, văzându-se lăsate în urmă? Oricum ar fi, autorităţile închisorii nu îi vor da ocazia să se întoarcă la ele.

După ce se îmbrăcă, unul dintre gardieni o escortă pe uşa din faţă şi ieşi prin porţile duble ale închisorii. Apoi fură închise cu un trosnet în urma ei. Era liberă! Ans nu putu să realizeze acest lucru. Lacrimile îi umplură ochii. Se uită în jur la pădurea frumoasă şi ascultă păsările cântând. Era slabă şi îi era frig şi foame, dar îi mulţumi lui Dumnezeu pentru libertatea ei, în vreme ce înainta pe drumul lung de acces la poarta principală. Când ajunse la şosea, Ans nu ştiu încotro s-o apuce. Încercă să-şi amintească ziua în care sosise la Vught la orele mici ale dimineţii şi hotărî să o ia spre stânga. Dar unde să meargă? Înapoi la ferma Dykstra? La casa cu etaj din Leiden? La ferma părinţilor ei? Toate cele trei locuri erau la cel puţin 80 de kilometri distanţă şi ştia că nu era suficient de puternică ca să umble atât de mult pe jos. Nu avea bani pentru un bilet de tren. Chiar şi aşa, continuă să meargă, oprindu-se după fiecare câteva minute, pentru a-şi odihni muşchii slăbiţi ai picioarelor şi pentru a-şi trage în sus pantalonii prea largi. Dacă va ceda, va muri îngheţată pe marginea drumului.

În cele din urmă, copacii se rărira. Străbătu nişte terenuri înghețate şi zări la orizont turla bisericii. După încă cincisprezece minute de mers, Ans intră legănându-se în localitate. Un semn aşezat deasupra unei brutării închise îi spuse că se află în Vught. Lângă brutărie, ca un răspuns la rugăciunile rostite de ea, se afla un post al Crucii Roşii. Când se împiedică în cadrul

uşii, nemaiputându-şi simţi degetele îngheţate de la picioare, o femeie se pregăti s-o întâmpine.

— Probabil că vii de la închisoare, spuse femeia.

— Da.

Se simţea ameţită. Era pe punctul de a se prăbuşi. Femeia o prinse exact la timp şi o ajută să se aşeze pe un scaun. Înfăşură o pătură în jurul umerilor ei.

— Să-ţi aduc ceva de mâncare. Cum te cheamă?

— Ans de Vries.

Vorbise fără să se gândească, apoi îşi aminti că era Bernandina Kamp. Nu îi păsa, bucuroasă să fie ea însăşi pentru o clipă.

Supa cu fasole şi morcovi era delicioasă. Ans încercă să nu înfulece.

— Încet, draga mea. Nu mânca prea mult, ca să nu vomiţi. Cu siguranţă că stomacul tău s-a micşorat.

— Toate mi s-au micşorat, spuse Ans, încercând să râdă.

Lacrimi de bucurie şi uşurare îi luceau în ochi. Încă tremura.

— Îmi pare rău că nu este mai cald aici, Ans, dar e o penurie de combustibil în toată ţara, din cauza grevei angajaţilor feroviari. Şi lipsă de alimente.

— Mă simt bine aici.

— Unde este casa ta?

Întrebarea o făcu să se oprească. Îi era teamă să vorbească prea mult cu această străină amabilă, sau să-i spună despre colaborarea ei cu Rezistenţa. Poate că naziştii încă o căutau pe numele ei adevărat şi, dacă va merge acasă, poate că le va face rău părinţilor ei... şi astfel o punea pe Elisheva în pericol.

— Când a început războiul am locuit în Leiden, spuse ea, în cele din urmă.

— Cred că te putem ajuta să ajungi în Leiden, dacă acolo vrei să mergi. Până nu demult, ofeream bilete de tren prizonierilor eliberaţi condiţionat, dar, în aceste zile, nu se mai poate călători cu trenul. Călătorim cu furgonete de salvare la diferite lagăre şi

ıchisori, aşa că am putea să te transportăm dintr-un loc în altul
i, în cele din urmă, să te ducem în Leiden.

— Mulţumesc! Aş fi foarte recunoscătoare.

Se gândea să găsească, o cale prin care să ajungă acasă la
ermă, dar, mai întâi, trebuia să se asigure că Eloise era bine.
'eama cea mai mare a lui Ans era că Eloise se cufundase atât de
dânc în disperare, după arestarea soţului ei, încât ar fi în stare
ă-şi facă rău.

— Dar, înainte de a pleca de aici, continuă femeia, trebuie să
tii că foarte mulţi oameni suferă de foame în partea de vest a
ării noastre, în special în oraşe ca Amsterdam şi Leiden. Naziştii
u fost atât de mânioşi când toţi lucrătorii feroviari au intrat în
;revă, aşa cum le-a cerut regina noastră să facă, încât au oprit dis-
ribuirea alimentelor, pentru a ne pedepsi. De asemenea, naziştii
u distrus multe dintre porturile noastre, pentru a-i împiedica pe
Aliaţi să le folosească, şi aceasta înseamnă că nici transporturile
e mare nu sunt posibile. Crucea Roşie a oferit mese calde în can-
inele din oraş, dar şi mâncarea noastră este pe terminate.

— Atunci bine că m-am obişnuit în închisoare cu mâncare
oarte puţină, spuse Ans. Trase de brâul pantalonilor ei, pentru
ı-i arăta cât de mari îi erau acum. Femeia îşi întoarse privirea.

Timp de aproape o săptămână călători dintr-un loc în altul,
lar, în cele din urmă, Ans îşi luă rămas-bun de la gazdele ei de la
Crucea Roşie în faţa gării din Leiden şi traversă podul spre ora-
şul vechi. Gara fusese bombardată şi suferise pagube însemnate,
ar clădirile şi străzile oraşului arătau neîngrijite şi părăsite...
aşa cum arătau şi oamenii pe lângă care trecea. Lucrătorii de la
Crucea Roşie îi asiguraseră hrana de care avusese nevoie şi Ans
îşi recâştigă în parte puterile. De asemenea, îi mai dădură şi o
haină de iarnă purtată.

Ans făcu un ocol pe lângă cafeneaua în care Rezistenţa îşi lăsa
cândva mesajele, sperând să-l contacteze pe Havik, dar cafeneaua
era închisă şi zăbrelită. Trase adânc aer în piept, pregătindu-se
pentru ce era mai rău, şi se grăbi spre casa familiei Huizenga de

le Witte Singel, ocolind prin spate şi bătând la uşa bucătăriei. Nu avea nicio idee despre ce va găsi.

Ans se simţi uşurată când Meta, menajera evreică, crăpase uşa şi privi afară. Aceasta însemna că naziştii nu le arestaseră pe ea şi pe Sientje.

Dar Meta nu păru s-o recunoască.

— Da? Cu ce vă pot ajuta? întrebă ea.

— Meta, sunt eu... Ans. M-am întors. Este... este Eloise aici?

Uşa fu trântită de perete şi Meta o cuprinse în braţe.

— O, Doamne! Tu eşti! Am crezut că este încă un cerşetor, care vrea mâncare. Intră, intră! Eloise va fi peste măsură de încântată să ştie că eşti aici!

Eloise era aici.

Bucătăria casei era plină de străini, toţi strânşi în jurul mesei şi toţi purtând paltoane. O oală mare, conţinând ceva care nu mirosea prea bine, fierbea pe foc. Ans se bucură s-o vadă pe cumnata Metei, Sientje, ţinând în braţe pisica doamnei Spielman, dar nu recunoscu pe nimeni altcineva.

— Atenţie toată lumea, ea este Ans! anunţă Meta. În sfârşit s-a întors acasă.

— Eloise ne-a spus multe despre tine, zise una dintre femei.

Cineva toca ceva într-o altă cameră. Şi auzi o minge sărind.

— Eloise este aici? Aş vrea s-o văd.

— Am să te conduc la ea, spuse Meta.

Păşiră pe lângă oamenii adunaţi acolo şi trecură de doi băieţi în paltoane, care aruncau mingea încoace şi încolo în sufrageria îngheţată. Şi apoi o zări pe Eloise! Stătea în hol, supraveghindu-l pe un băiat de doisprezece sau treisprezece ani, care tăia unul dintre fusurile balustradei. Lipseau şi majoritatea celorlalte fusuri. La fel şi uşa camerei din faţă.

— Eloise, priveşte! strigă Meta. Ans s-a întors acasă!

Eloise se întoarse şi Ans se simţi uşurată să vadă cât de bine arăta. Era mult mai slabă. Şuviţa albă din părul ei negru se lăţi

firele albe se înmulţiră de când o văzuse Ans ultima oară, dar chii ei străluceau de emoţie, când se grăbi spre ea.

— Ans? Chiar eşti tu... sau numai o umbră?

— Eu sunt.

Se îmbrăţişară strâns.

— Nu-mi vine să cred că eşti aici, spuse Eloise.

Pipăi braţele lui Ans, ca pentru a se convinge că este reală.

— Am auzit că ai fost dusă la închisoare.

— Am fost, dar m-au eliberat acum câteva zile.

— Slavă Domnului! Asta ne dă speranţă tuturor că poate şi Herman şi ceilalţi vor fi eliberaţi. Te poţi opri acum din tăiat, i spuse ea băiatului, când fusul se desprinse, în cele din urmă. Avem destule lemne pentru astăzi. Pe lângă aceasta, acum că Ans este aici, cred în minuni, deci poate că vom avea parte şi de încă o minune şi vremea se va încălzi, sau războiul se va termina nainte ca această casă să fie tăiată în bucăţi. Cum eşti, Ans? Şi nu pune „bine". Văd că ai avut de suferit. Vino cu mine în salon, ca să putem sta de vorbă. Ţi-aş fi oferit un ceai, dar... ei bine, nu avem de niciun fel.

Era aceeaşi Eloise pe care Ans o cunoştea şi o iubea, vorbind repede şi fără pauze, gesticulând cu mâinile ei fluturânde. În salon dădură peste alţi necunoscuţi, inclusiv o femeie tânără, care ţinea un bebeluş, ambii înfofoliţi din cauza frigului.

— Atenţie, toată lumea: ea este Ans, anunţă Eloise. Este... ei bine, îmi este ca o fiică, şi acum s-a întors acasă.

Ans avea zeci de întrebări pe care ar fi vrut să le pună, în vreme ce toată lumea se înghesui să-i ureze bun venit, dar ştia că Eloise îi va răspunde la timpul potrivit. În cele din urmă, ea şi Eloise se aşezară la o masă mică, cea la care băură ceai în prima zi a lui Ans în acea casă. Îi păru că trecuseră o sută de ani.

— Cum te simţi tu, Eloise? Şi cine sunt toţi aceşti oameni? se apropie ea ca să-i şoptească la ureche.

— Sunt cât de bine se poate, cu zile bune şi zile rele. Astăzi este o zi minunată, că te-ai întors acasă.

— Şi oamenii aceştia?

— Sunt familiile angajaţilor la bancă a lui Herman şi Aalt. Când naziştii i-au arestat pe ei, i-au arestat şi pe bărbaţii care lucrau cu ei. Majoritatea soţiilor şi copiilor au rămas fără venituri şi nu aveau unde să meargă, aşa că i-am invitat să stea aici. Am format mica noastră familie. Deci, după cum vezi, Ans, încă lupt!

— Da, văd.

— I-am primit în casă pentru că sunt importanţi pentru Herman şi fratele său, aşa că au devenit importanţi şi pentru mine. Prin urmare, m-au ajutat să nu mă rup cu totul de lume, indiferent cât de greu mi-ar fi uneori, şi să nu renunţ. Ar fi fost un gest tare egoist din partea mea să-i abandonez.

Ans vru s-o întrebe pe Eloise cum de îşi permitea să-i susţină pe toţi, dar privi în jur şi văzu cât de devastată arăta casa frumoasă de altă dată şi cât de multe dintre comorile Eloisei lipseau: porţelanul Meissen, argintăria veritabilă, picturile valoroase. Îşi aminti de cuvintele Eloisei din ziua în care călătoriseră la Amsterdam şi văzură că naziştii îi adunaseră pe evrei în ghetouri: *„La ce bun un cufăr plin cu aur care nu serveşte la nimic? Şi ce folos de viaţa mea, dacă aleg, în mod egoist, să trăiesc doar pentru mine însumi, şi nu mă pun în slujba altora?".*

— Acum că te-ai întors, ne poţi ajuta să căutăm în fiecare zi de mâncare. A devenit o adevărată provocare, crede-mă, şi alţii se lasă pradă descurajării, dar eu te cunosc, Ans. Tu nu te laşi descurajată de nimic. Am învăţat să ne descurcăm fără combustibil şi fără electricitate, dar este imposibil să ne descurcăm fără mâncare.

— Câţi oameni locuiesc aici?

— Nu ştiu. Pe lângă familiile angajaţilor bancari? Am pierdut numărătoarea pentru că numărul lor variază. Nu-i pot ignora pe oamenii care îngheaţă sau suferă de foame, cerşind pe stradă, nu-i aşa?

— Uite, dacă merg acasă la fermă, aş putea aduce de acolo ceva mâncare. Aş vrea să-mi văd familia şi să le spun că sunt bine şi...

Eloise se crispă şi Ans fu cuprinsă de fiori de spaimă.

— Ce este? Ştii ceva despre familia mea?

— Nu, nu ştiu. Îmi pare rău. Nu despre asta este vorba. lumai că va fi imposibil să mergi undeva, din cauza baricadelor . activităţii naziste.

— Ştiu... a fost greu pentru Crucea Roşie să mă aducă aici, ar...

— Nimeni sub patruzeci de ani nu are voie să călătorească. laziştii te vor aresta de îndată ce te vor zări. Şi satele sunt foarte ericuloase în zilele acestea, din cauza călătorilor înfometaţi.)amenii sunt atât de disperaţi, încât sfidează legea şi pleacă să aute de mâncare. Jefuitorii îi aşteaptă pe drumul de întoarcere i fură de la ei.

Ans îşi dorea să meargă acasă, în ciuda pericolului. Dar, înaıte de a mai spune ceva, Eloise se întinse peste masă pentru a-i uprinde ambele mâini.

— Te rog, nu mă lăsa din nou, Ans. M-aş îmbolnăvi făcân-u-mi griji pentru tine. Am nevoie de tine.

Ans îşi coborî privirea la mâinile elegante ale Eloisei, care e cuprinseră pe ale ei. Lipsea inelul frumos, pe care îl purtase ot timpul.

— Sigur că am să te ajut. Spune-mi numai ce trebuie să fac.

— În zilele astea, mâncăm tot ce putem găsi. Un cal a murit e stradă săptămâna trecută şi oamenii au dat buzna să-şi taie o ucată din el. Pisica doamnei Spielman nu ar supravieţui cinci ninute afară. Oamenii numesc pisicile „iepuri de acoperiş" şi le nânâncă, dacă reuşesc să le prindă.

Ans zâmbi.

— Şi ce mănâncă pisica doamnei Spielman zilele astea?

— Se pricepe foarte bine să prindă şoareci, din câte se pare. E lescurcăreaţă. Între timp, vând sau dau la schimb orice pot găsi entru a cumpăra mâncare. Un iepure a costat treizeci de guldeni ăptămâna trecută, la măcelar, şi aproape că nu a avut carne pe ase. Din când în când, vin cu bucătării mobile în anumite zone

ale oraşului, şi suntem norocoşi dacă putem ajunge acolo înainte să se termine supa. Şi asta o să-ţi placă: se distribuie instrucţiuni cu broşuri pentru gătitul bulbilor de lalele. Într-una dintre reţete, scrie să le prăjeşti, dar nu am văzut ulei de prăjit de ani de zile, aşa că singura soluţie e să le fierbi. Meta a scos din pământ toţi bulbii mei, gustul lor e „ca o palmă peste faţă", aşa cum spune vechea zicală olandeză. Nu că iepurele sau calul ar avea un gust mai bun.

— Voi fi încă o gură de hrănit.

— Adevărat, dar bănuiesc că te vei pricepe să jupoi o veveriţă, dacă vom putea prinde una.

Eloise zâmbi, apoi se aplecă înainte, cu o faţă din nou serioasă:

— Naziştii plătesc acum zece guldeni pentru raportarea unui evreu ascuns. Crezi că sunt oameni atât de disperaţi, încât să dea la schimb viaţa unui om pentru zece mizerabili de guldeni?

— Adesea mă întreb cum sunt Miriam şi Avi. Şi Elisheva.

— Dumnezeu ştie, mă rog pentru ei în fiecare zi.

Eloise suspină şi îşi trecu o mână prin păr. Nu mai era perfect tuns şi aranjat, dar Eloise era încă o femeie frumoasă.

— L-ai văzut pe Erik? întrebă Ans. Zile întregi m-am gândit la el, în drumul meu spre casă, şi abia aştept să-l văd. Mi-e aşa teamă că este supărat pe mine pentru că am dispărut.

— A trecut pe aici a doua zi după ce ai plecat şi i-am dat scrisoarea ta. S-a întors în ziua următoare, cerându-mi informaţii despre locul în care se află ferma părinţilor tăi. I-am putut spune sincer că nu ştiu.

— Părea mânios?

— Frustrat, cred.

— Trebuie să merg să-l văd, după ce mă spăl şi mă schimb de haine. Ştiu că arăt oribil acum...

— Nu avem apă caldă, dar am putea încălzi pentru tine, pe cuptor. Dar... Ans, crezi că este înţelept să mergi să-l vezi?

— Ce vrei să spui? Ne iubim. M-a avertizat despre razia Gestapoului pentru a-mi salva viaţa.

— Ai fost plecată aproape un an. De atunci, se poate să-şi fi schimbat părerea despre tine. Şi... şi el lucrează pentru inamic.

— Ştiu. Şi eu am avut parte de cruzimea poliţiştilor şi a gardienilor închisorii. Dar Erik nu este ca ei.

— Sper că ai dreptate.

Cât de bine se simţi să facă baie şi să îmbrace haine curate. Dar oglinda îi descoperi lui Ans motivul pentru care nu o recunoscuse Meta. Tenul îi era gri, iar părul blond era subţire şi moale. Cercuri întunecate îi mărgineau ochii, ca nişte vânătăi. Avea silueta unei fete de zece ani. Se întrebă dacă Erik va simţi repulsie faţă de ea.

Drumul pe jos până la apartamentul lui şi traversarea oraşului, o obosi teribil. Urcarea scărilor o lăsă fără respiraţie. Dar bucuria pe care o simţi când Erik deschise uşa şi o trase în braţele lui meritase tot efortul de a ajunge acolo.

— Ans! Eşti numai piele şi os! spuse el, după ce o ţinu strâns şi o sărută.

— Am visat luni de zile la săruturile tale. Nu pot crede că, în sfârşit, suntem din nou împreună.

— Intră, intră, spuse el, deschizând uşa mai larg.

Erik părea exact la fel, de parcă nu ar fi suferit de foametea din timpul războiului, ca toţi ceilalţi. Un privilegiu pentru membrii Partidului Nazist Olandez, se gândi ea.

— Eşti bine, Ans? Când te-ai întors?

— Azi.

— De la ferma părinţilor tăi? Eşti atât de slabă!

Nu ar fi dorit să-l mintă, dar o mică îndoială o făcu să nu aibă încredere în el, după atât de multă vreme. Dacă Eloise avusese dreptate şi el se schimbase?

— Eu... eu am fost la închisoarea Vught.

— Ans! Te-am implorat să încetezi să lupţi împotriva naziştilor! Ştiam că se va întâmpla una ca asta!

Mânia lui o surprinse.

— Nu din cauza asta m-au arestat. Eram în drum spre fermă când doi soldaţi nazişti mi-au furat bicicleta. A trebuit să merg pe jos o distanţă lungă şi am întârziat. Poliţia m-a arestat pentru încălcarea orei stingerii.

El se holbă la ea, fără să mai poată spune ceva, şi Ans nu-şi putu da seama dacă era şocat sau dacă nu o credea.

— Dacă vei fi văzut cu un fost prizonier, oare aceasta îţi va periclita slujba? întrebă ea, încercând să uşureze situaţia.

El o trase mai aproape şi o ţinu din nou în braţe, fără să-i răspundă. Erik părea diferit, după toate aceste luni. Întotdeauna era alert şi vigilent, dar acum acest lucru îl făcea să pară neliniştit şi agitat, ca un şoarece urmărind o pisică. Părea bucuros s-o vadă pe Ans, dar, în acelaşi timp, părea reţinut în discuţiile lor, de parcă ea l-ar fi rănit şi îi era teamă să se apropie din nou de ea. Ştiu că o bună parte din încrederea ce domnise între ei fusese distrusă. După câteva minute, îl văzu uitându-se la ceas. Era în uniformă şi pe patul lui stătea un geamantan deschis şi teancuri de haine împăturite.

— Pleci undeva sau tocmai ai ajuns acasă? întrebă ea, arătând spre geamantan.

— Sunt trimis cu o misiune specială.

— Pentru cât timp?

— Nu sunt sigur. Când mă voi întoarce te voi găsi la casa cu etaj? Aş putea veni să te văd?

— Desigur!

Se sărutară din nou şi se lipiră unul de celălalt, dar, cumva, timpul petrecut alături de el nu era aşa cum şi-l amintea Ans... sau aşa cum visase atât de multă vreme.

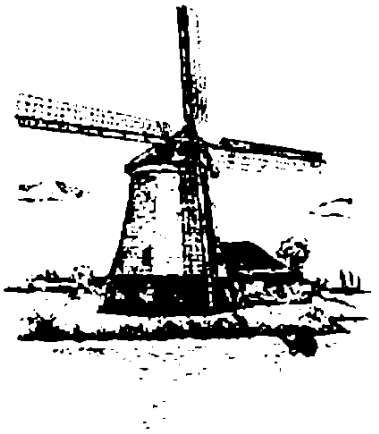

Capitolul 58

Lena se înfiinţă în pragul uşii apartamentului verişoarei sale, care locuia deasupra oficiului poştal, încercând să desfacă ziarul subţire pe care îl ascunsese în ghidonul bicicletei.

— Uite, ţi-am adus ultimele ştiri, Truus. E de bine, în sfârşit. Naziştii nu vor mai rezista mult.

— Haide sus, o imploră Truus. Nu am mai stat de vorbă de foarte multă vreme.

— Va trebui să ne grăbim. Fetele sunt cu mine şi trebuie să ajungem acasă înainte de începerea următorului raid de bombardamente. Încerc să-mi planific călătoriile în localitate pentru a le evita pe cele mai grave.

— Îţi admir curajul, spuse Truus, urcând scările înaintea ei. Pedalatul în câmp deschis te expune atât de mult.

Făcu un gest spre masa din bucătărie şi Lena se aşeză, trăgând-o pe Bep în braţele sale. Maaike nu dori să se aşeze, dar merse la fereastra care dădea spre biserica bunicului, de pe partea cealaltă a pieţei.

— Tot ce am este cafea erzaţ, dar cel puţin astăzi avem combustibil.

Aprinse un ochi mic sub ibricul de cafea, apoi aşeză ceştile şi farfurioarele pe masă. Îţi aminteşti zilele în care obişnuiam

să bem cafea împreună, cu produse de patiserie de la brutărie? Produse crocante, cu unt?

Lena zâmbi.

— În zile ca acestea, mă voi mulţumi şi numai cu cafeaua. Poate că şi cu un vârf de zahăr.

— Trebuie să continuăm să credem că vor veni zile mai bune şi că, în curând, totul va fi din nou aşa cum fusese înainte.

Cuvintele ei o deranjară pe Lena.

— Războiul poate lua sfârşit, dar mă întreb dacă cineva dintre noi va mai fi acelaşi. Şi mă întreb dacă noi vom fi schimbate în bine sau în rău.

Truus se încruntă puţin.

— Ce vrei să spui?

— Eşti aceeaşi persoană care ai fost înainte de război?

— Aşa ar trebui, sper!

Truus întotdeauna fusese o femeie practică şi cu picioarele pe pământ, niciodată nu se gândise prea serios la propriile motive şi nici nu privi prea adânc în inima ei. Nu i se întâmpla niciodată să-L pună pe Dumnezeu sub semnul întrebării sau să-şi examineze cu mare atenţie credinţa. Dar, pe Lena, războiul o schimbase. Credinţa ei fusese clătinată, distrusă şi rezidită complet diferit. Credinţa ei era mai puternică – şi Lena era mai puternică – şi, cu toate acestea, ştia că are o credinţă mai fragilă ca oricând, redusă la încrederea unui copil în faţa circumstanţelor pe care îi era imposibil să le ţină sub control. Predând controlul, despre care aflase că nu fusese niciodată decât o simplă iluzie, schimbase relaţia ei cu Dumnezeu pentru totdeauna.

— Ei bine, eu sper că nu sunt aceeaşi, spuse Lena.

Aşteptă până când Truus îi umplu ceaşca şi se apropie de ea, aplecându-se înainte, încercând totuşi să examineze credinţa verişoarei ei:

— Ce ţi-a trecut prin minte când soţul tău a îngenuncheat aliniat lângă ceilalţi, pregătit de execuţie?

Truus îşi întoarse privirea.

— Am încercat din greu să uit de ziua aceea. Deci, te rog, nu-mi aminti de ea. Pe lângă aceasta, el a fost salvat, în cele din urmă.

— Dar dacă nu ar fi fost salvat? Ce i-ai fi spus atunci lui Dumnezeu?

— Nu știu și nu voi ști niciodată, pentru că nu a murit. Și nici soțul tău. Așa că, te rog, putem vorbi despre altceva?

Lena luă o înghițitură din lichidul fierbinte și amar, respectând cererea lui Truus. Pieter era încă plecat, luptând undeva cu naziștii. Din câte știa Lena, ar fi putut fi mort și atunci ar fi forțată să răspundă propriei sale întrebări.

Afară, pe stradă, se auzi huruitul unei motociclete naziste. Maaike se trase de la fereastră, ca pentru a încerca să se ascundă în spatele draperiei.

— Este atât de tensionată și înspăimântată, spuse Lena încet. Naziștii i-au furat copilăria. Ea și Bep nici măcar nu-și pot aminti vremea în care nu zbura niciun avion pe deasupra capului sau când nu se auzeau împușcături și explozii în timpul nopții.

— Și eu abia îmi pot aminti, spuse Truus.

Pe când Bep se juca cu păpușa pe care o purta peste tot, pretinzând că o hrănește cu mâncare imaginară, Truus părea să-i studieze fața de parcă ar încerca să găsească trăsături asemănătoare cu cele ale familiei.

— Este o fată frumoasă. După război, tu și Pieter veți continua să o creșteți ca pe fata voastră, sau Ans o va lua înapoi?

Brațele Lenei se strânseră în jurul lui Bep. Ajunse s-o iubească pe fata aceasta ca pe propriul ei copil. Știa că exista o șansă ca părinții ei să fie încă în viață și că se vor întoarce după ea, când se va termina războiul. De dragul lor și a lui Bep, se ruga ca ei să supraviețuiască. Dar aceasta însemna că Lena va trebui să le-o dea și știa că atunci se va frânge o bucată din inima ei. Din nou, magnitudinea durerii și a suferinței provocate de naziști asupra lumii – și a ei – aproape că o copleși. Mângâie părul negru al lui Bep. Truus așteptă un răspuns.

— Nu sunt sigură, spuse ea, în cele din urmă.

Huruitul motocicletei şi amintirile dureroase reaprinseră ura din sufletul Lenei, suflând în flacăra ei. Din cauza naziştilor, Bep fusese separată de familia ei, aşa cum fusese şi Lena. Din cauza lor, viaţa Lenei şi a lui Bep nu va mai fi niciodată aceeaşi.

— Îi urăsc, spuse ea, scuipând cuvintele ca otrava. Urăsc ce ne-au făcut nouă şi ţării noastre. Sper ca Aliaţii să nu dea dovadă de milă, atunci când vor învinge.

Truus îşi bău cafeaua.

— Încă nu ai nicio veste de la Ans sau de la restul familiei tale?

Lena îşi scutură capul.

— Pentru aceasta îi urăsc cel mai mult: pentru că i-au luat de lângă mine pe oamenii pe care îi iubesc.

Lena vizitase mormântul tatălui ei înainte de a veni aici şi, privind pământul răscolit, se rugă să nu fie nevoie de săparea vreunui alt mormânt lângă tata, la terminarea războiului.

— Cred că toţi din oraş gândesc la fel ca tine despre nazişti.

Îşi terminară cafeaua. Lena o lăsă jos pe Bep şi se ridică.

— Trebuie să plec. Mulţumesc de cafea.

Aproape că ajunse acasă cu Bep călătorind pe ghidon, şi Maaike pe aripa din spate, când zări un soldat nazist stând în mijlocul drumului. Încetini. Omul era singur, fără vehicul, privind iarba de primăvară din păşunea ei. Vederea inamicului atât de aproape de casa ei o umplu pe Lena de o ură dincolo de orice măsură. Fiecare nazist pe care îl întâlnea, inclusiv acesta, putea fi cel care îl ucisese pe tatăl ei.

Maaike îl zări şi ea şi spuse:

— Mamă, opreşte! Să ne întoarcem! Trebuie să ne depărtăm de el! Grăbeşte-te!

Lena se opri, întrebându-se dacă ar trebui să se întoarcă sau nu.

— Mamă, cine este? întrebă Bep.

— Este un nazist, şopti Maaike.

Soldatul se afla la o distanţă de douăzeci de metri şi se tot îndepărta. Nu le observase, pentru că ele erau în spatele lui.

Inima Lenei goni nebunește, gândindu-se cum să le conducă pe fete pe lângă el, în siguranță. Câmpurile erau prea umede pentru a le traversa, în special cu o bicicletă. Pe lângă aceasta, el tot le va observa. Era prea obosită pentru a pedala tot drumul până înapoi în oraș. Dar dacă ar pedala în viteză pe lângă el? Cine știe ce va face? Va trage asupra lor? Ajută fetele să coboare de pe bicicletă și apoi i-o dădu Maaikei, s-o țină ea.

— Stați aici, spuse ea. Dacă vă fac semn cu mâna, urcați pe ea și pedalați spre casă cât de repede puteți, m-ați înțeles?

— Mamă, nu! Ce vrei să faci?

— Doar mă duc să văd ce vrea. Am încredere în tine că vei fi curajoasă, Maaike.

— Mi-e frică!

— Știu. Și mie mi-e. Dar ce facem de fiecare dată când ne temem?

— Ne rugăm, șopti fata.

— Foarte bine.

Lena porni spre bărbat și mânia ei creștea cu fiecare pas. Nu-și putea imagina ce face el aici, dar nu-i va lăsa pe inamici să-i mai fure ceva. Dacă ar avea o armă, l-ar ucide la fel de repede și fără milă, cum îl ucisese unul dintre ei pe tatăl ei. Soldatul acesta nu merita să trăiască. Niciunul dintre ei nu merita.

— Ce cauți? strigă ea, plină de ură.

El se întoarse, parcă uimit și surprins.

— Ești pe proprietatea mea! Orașul e în cealaltă direcție, spuse ea, arătând cu degetul.

Le zări pe fiicele ei ghemuindu-se lângă drum. El își ridică mâinile, arătându-și palmele.

— Îmi pare rău! Nu înțeleg olandeza.

— De ce ai venit aici la fermă? strigă ea, continuând oricum în olandeză. De ce ai venit în țara mea? Ai luat aproape tot ce aveam și pe toți cei pe care îi iubesc. Nu poți vedea cât de mult te urâm?

Clătină din cap şi ridică din nou mâinile. Poate că nu îi înţelese cuvintele, dar sigur îi simţise mânia.

— Îmi pare rău dacă te-am supărat cu ceva, spuse el în germană. Plec acum. Doar... doar am vrut să simt mirosul câmpului primăvara... să-mi amintesc de casă.

Cuvintele şi tristeţea din vocea lui o tulburară pe Lena. Părea tânăr, sigur încă nu împlinise douăzeci de ani.

— Am primit o scrisoare de la sora mea de acasă, continuă el. Mi-a scris că mama mea a murit. Nu mi-am putut aminti faţa sau zâmbetul ei, aşa că m-am gândit... m-am gândit că, dacă simt mirosul fermei, îmi voi aminti de casă... şi voi putea să mi-o imaginez.

Lacrimi îi sclipeau în ochi.

Putea fi Wim, fiindu-i dor de mama, de casă.

„Isus ne-a poruncit să ne iubim vrăjmaşii, spusese tata în una dintre predicile lui. *El se rugase: «Tată, iartă-i», chiar dacă vrăjmaşii Lui L-au pironit pe cruce."*

Tata murise iubindu-i pe alţii mai presus decât pe sine. Lena încă îşi amintea de calmul şi pacea de pe faţa sa, când îl privi pentru ultima oară, în biserică. Şi, când îşi aminti, ceva adânc în sufletul ei clocoti şi se scurse, uşurând greutatea pe care o purtase de atâta vreme. Păşi mai aproape de soldatul tânăr şi-i întâlni privirea.

— Îmi pare rău că am strigat la tine, spuse ea în germană.

El făcu ochii mari, părând surprins.

— Şi îmi pare rău de mama ta. Sunt sigură că i-a fost foarte dor de tine. Este greu să fim departe de oamenii pe care îi iubim, nu-i aşa?

El dădu din cap şi-şi şterse lacrimile.

— Am un fiu numai un pic mai tânăr decât tine. Şi el este plecat de acasă şi mă gândesc în permanenţă la el.

— Nu cred că voi mai trăi să-mi mai văd casa. Ei încearcă să ascundă adevărul de noi, dar ştiu că vom pierde războiul.

El suspină şi privi o clipă spre păşune.

— Aceasta este ferma ta? întrebă el, arătând spre câmpul şi casa cu clădirile anexe de departe.

— Da.

— Îmi pare rău dacă ţi-am încălcat proprietatea.

Şi ne iartă nouă greşelile noastre, precum şi noi iertăm greşiţilor noştri.

— Te iert, şopti ea, cu inima strânsă.

— Am să plec. Eu... doar am vrut să mă plimb pe la ţară... pentru a-mi putea imagina că sunt acasă.

Lena se gândi la copiii ei, care duceau dorul casei, şi ochii i se umplură de lacrimi.

— Oare... Oare ar fi în regulă dacă te-aş îmbrăţişa? Poate că ţi-ai putea imagina că sunt mama ta pentru câteva momente, şi eu mi-aş putea imagina că eşti fiul meu.

El păşi înainte în braţele ei. Îl auzi cum izbucni în hohote de plâns. Şi lacrimile Lenei curgeau.

— O, Doamne, pune capăt acestui război, se rugă ea. Du-l pe acest tânăr la casa lui şi adu-i pe toţi oamenii pe care îi iubim din nou acasă.

În cele din urmă, el o lăsă şi îşi şterse ochii.

— Trebuie să plec, spuse el. Mulţumesc pentru rugăciuni. Şi pentru... pentru că nu mă urăşti.

— Sper să ajungi acasă.

— Sper ca şi fiul tău să ajungă acasă.

El se întoarse şi plecă repede spre oraş. Lena o văzu pe Maaike pitindu-se şi îndepărtându-se de drum, când el trecu pe lângă ea. Când se întoarse spre locul în care aşteptau fetele, Lena se simţi epuizată.

— Haideţi, să mergem acasă.

Maaike nu se mişcă.

— Ai îmbrăţişat un soldat nazist. De ce?

— Era doar un băiat, ca Wim. Îi era dor de mama lui.

— Putea fi soldatul care l-a ucis pe bunicul!

Lena îşi aşeză mâna pe umerii Maaikei:

— Bunicul şi-a dat viaţa pentru ca nimeni altcineva din sat să nu fie ucis. Nu îi era teamă de moarte. A vrut să ne arate că nici nouă nu trebuie să ne fie frică de moarte.

Încercă să-şi pună braţele în jurul Maaikei, dar ea se trase înapoi.

— De ce naziştii sunt aici în ţara noastră? Îi urăsc pe toţi!

Lena tresări, pricepând că Maaike învăţase să urască de la ea. Ştia că strigase acelaşi lucru cu doar câteva minute în urmă.

— Ştiu că am rostit exact aceste cuvinte şi am simţit exact ca tine, Maaike, dar a fost greşit să urăsc. Foarte greşit. Dumnezeu l-a folosit pe acel tânăr soldat chiar acum să îmi amintească faptul că, dacă vrem să fim ca Isus, nu putem să-i urâm pe alţi oameni... nici măcar pe vrăjmaşii noştri.

Când Maaike alergă în braţele Lenei, bicicleta zăngăni şi căzu la pământ.

— Îl vreau pe bunicul! Şi pe tata, pe Ans şi pe Wim! se văită ea.

Lena rămase în mijlocul drumului cu fetele ei, legănându-se îmbrăţişate.

— Şi eu, scumpa mea... şi eu...

Capitolul 59

Ans se trezi după un somn neliniştit, la bubuitul unei rachete V-1 ce explodă undeva lângă Den Haag, la vreo douăzeci de kilometri depărtare. Un fulger strălucitor lumină camera când racheta despică cerul, apoi sunetul păli în depărtare. Unele dintre acele rachete nu ajunseră la ţintă, în Britania, ci explodară în Olanda. Se ridică încet şi cu grijă, atentă să nu o trezească pe Eloise sau pe ceilalţi zece oameni care dormeau în bucătăria casei, şi se îndreptă spre sobă, pentru a aprinde focul. Din cauza foamei, toţi erau letargici şi continuau să doarmă, obişnuiţi cu zgomotul războiului. Avioanele zburau încontinuu deasupra capului, unele formaţii pentru o oră întreagă. Ferestrele erau scuturate de încărcăturile grele şi huruitul motoarelor. Ans şi tovarăşii ei adormiseră noaptea pe sunetul împuşcăturilor, trosnetul tunurilor antiaeriene, bubuitura fatală a avioanelor lovite şi „artificiile" care luminau cerul.

După ce reaprinse focul, Ans măsură cantitatea de apă şi de ovăz şi pregăti o oală pentru a găti terciul. Eloise reuşise să schimbe o pereche de cercei de smarald pentru sacul de ovăz, pregătit iniţial pentru cai. Animalele fuseseră măcelărite şi nu mai era nevoie de el.

— Cu numai patru ani în urmă, toţi puteam mânca după pofta inimii, nu-i aşa? spuse Eloise, la masa din seara precedentă. Cât de multe s-au schimbat dacă aceste fărâmături ne fac acum fericiţi!

Împărţiseră patru ouă şi patru felii de pâine la doisprezece oameni... şi au împărţit şi fiecare fărâmătură rămasă. Oricât de puţină era mâncarea, îşi plecau capetele să-I mulţumească lui Dumnezeu pentru ea. Mii de oameni dintre conaţionalii lor muriseră de foame. Nu existau lemne pentru sicrie şi nu erau nici oameni care să sape morminte.

Aroma terciului pe foc îi trezi pe ceilalţi. Eloise şi Meta îl puneau cu lingura în boluri, când cineva sună la uşă. Ans se grăbi să răspundă şi rămase surprinsă să-l vadă pe Erik, care se întorsese deja acasă din misiunea în care fusese trimis de nazişti.

— Te-ai întors! Vrei să intri?

Îşi dorea să-l îmbrăţişeze, dar ezită. Părea tulburat şi nu zâmbea.

— Poţi veni cu mine să facem o plimbare? Trebuie să te întreb ceva.

— Desigur. Mă duc să-i spun Eloisei că plec.

Ans avea deja pe ea haina şi avea nevoie numai de căciulă şi mănuşi pentru a fi gata de plecare. Porniră spre parc şi, cum el nu se grăbi s-o ia de mână sau să-şi pună braţul în jurul umerilor ei, ea ştiu că se întâmplase ceva. Îl opri înainte de a ajunge la pod:

— Erik, spune-mi ce s-a întâmplat.

El se uită în jos pentru o vreme îndelungată, apoi îşi roti privirea în jur, înainte de a se uita la ea:

— Nu mai vreau să fac treaba murdară a naziştilor, vorbi el încet, parcă temător să nu fie auzit de cineva. Ai putea...? Mă vei ajuta să merg într-un loc de ascunzătoare? Cândva mi-ai spus că tu cunoşti oameni... cei care i-au ajutat pe prietenii tăi evrei să dispară. Şi eu vreau să dispar.

Pentru câteva momente teribile şi nesfârşite, Ans nu putu răspunde nimic. Inima îi gonea necontrolat, realiză îngrozită că nu ştie dacă să aibă sau nu încredere în el. Cel care îi cerea ajutorul

era Erik, bărbatul pe care îl iubea. Şi, totuşi, Rezistenţa o avertizase să nu se încreadă în nimeni. Îşi amintise de tânăra femeie pe care o suspectase a fi introdusă special în celula ei. Trădătorii erau bine plătiţi pentru ajutorul oferit naziştilor. Dar, apoi, lăsase deoparte toate aceste gânduri. Erik o iubea şi ea îl iubea pe el. De ce ezita?

— Ştiu că ai fost în contact cu oamenii din Rezistenţă, continuă Erik, când ea nu răspunse. Am văzut că distribuiai ziarele lor, îţi aminteşti?

Da, îşi amintea, şi el o făcuse să-i promită că va renunţa.

— Şi apoi, după ce ţi-am spus de razia Gestapoului din Zoeterwoude, ai dispărut din Leiden. M-am gândit că ai fost implicată. Ce altceva te-ar fi făcut să pleci?

Se întinse să-i ia mâna, apucând-o strâns.

— Te rog, Ans! Cere-le prietenilor tăi să mă ajute!

Ea începu să tremure.

— Chiar dacă... chiar dacă am cunoscut nişte oameni, spuse ea, în vreme ce îi clănţăneau dinţii în gură, am fost plecată pentru aproape un an. Din câte ştiu, toţi au fost arestaţi.

— Dacă mă iubeşti, te rog să mă ajuţi. Ne dorim o viaţă şi un viitor împreună, nu-i aşa?

Ans nu ştia de unde vine panica pe care o simţea, dar se strădui să treacă peste ea, să-şi adune gândurile, să decidă ce e de făcut. Cafeneaua pe care o folosise pentru a-i lăsa mesaje lui Havik fusese închisă. Îl putea ascunde pe Erik în casa Eloisei sau la ferma părinţilor ei, dar ar îndrăzni să-i pună pe ei toţi în primejdie?

— Voi... voi încerca să mă gândesc la ceva. Dar... dar am nevoie de ceva timp. Poţi veni să mă cauţi acasă mâine?

— Te rog, grăbeşte-te, Ans. Poate că nu am prea mult timp!

Ea se întoarse şi fugi spre casă, fără să se mai uite înapoi. După ce alergase acea distanţă scurtă, simţea că nu mai poate respira. Picioarele îi tremurau, stomacul gol îi chiorăia.

— Deja te-ai întors? o întrebă Eloise, când Ans o întâlni în bucătărie. Ce repede! Ţi-am pus deoparte nişte fulgi de ovăz.

— Trebuie să vorbesc cu tine. Eu...

Eloise apucă una dintre păturile de pe saltelele improvizate aşezate pe podea şi o înfăşură în jurul umerilor lui Ans.

— Tremuri ca o frunză! Haide să urcăm în dormitorul meu. Şi acolo e frig, dar măcar vom avea un pic de intimitate.

Când văzu ce se alesese de dormitorul elegant, ca din basme, al Eloisei, lui Ans îi veni să plângă. Cadrul de lemn, băncuţa pentru masa de toaletă, chiar şi ramele tablourilor de pe pereţi fuseseră tăiate pentru foc. Eloise o făcu pe Ans să se aşeze pe fotoliul de lângă fereastră şi apoi îngenunche pe podea în faţa ei.

— Ce s-a întâmplat?

— Erik mi-a cerut ajutorul. Vrea să meargă într-un loc de ascunzătoare. Nu mai vrea să lucreze pentru nazişti.

— Eşti sigură că nu îţi întinde o cursă?

Lui Ans începură să-i curgă lacrimile, confruntată cu motivul panicii ei.

— Nu. Nu, nu sunt...

— Ah, nu e de mirare că eşti necăjită. Îl iubeşti, dar nu ştii dacă poţi avea încredere în el.

Ans izbucni în hohote de plâns.

— Nu ştiu ce să fac!

Eloise se aplecă înainte şi o luă în braţe. O ţinu aşa şi o lăsă să plângă, înainte de a-i da drumul şi a-i oferi o batistă.

— S-ar putea să nu-ţi placă ce urmează să-ţi spun. Te rog să mă crezi că îţi spun asta pentru că te iubesc.

Ans dădu din cap, ştergându-şi lacrimile.

— Iubitul tău a lucrat pentru nazişti cinci ani. Este membru al Partidului Olandez Nazist. Ce modalitate mai bună ar avea pentru a intra în graţiile lor decât să expună un grup al Rezistenţei şi să-şi asume meritul pentru arestarea lor? Dacă ne oferim să-l ascundem aici sau la ferma părinţilor tăi, imaginează-ţi răsplata

e care o va primi pentru predarea evreilor ascunşi, cum ar fi Aleta, Sientje sau Elisheva.

— Ştiu...

— Dar, chiar dacă nu este o capcană, de ce vrea tocmai acum ă meargă într-un loc de ascunzătoare? Oare nu pentru că Aliaţii or câştiga şi s-ar putea ca el să fie condamnat pentru colaborarea cu naziştii?

Se opri, ca pentru a o lăsa pe Ans să digere informaţia.

— De ce a rămas în poliţie şi s-a alăturat NSB? De ce nu a levenit *onderduiker* cu multă vreme în urmă?

Ans încercă să-şi amintească.

— Dacă ar fi refuzat, l-ar fi trimis în lagărele de muncă. A vrut ă rămână pentru a-şi îndeplini slujba ca un bun poliţist. I-ar fi putut proteja pe oameni de nazişti.

— Şi a făcut-o? A lucrat cu Rezistenţa din spatele scenei, mpărtăşind informaţii cu ei? Am auzit de ofiţeri de poliţie din lte oraşe care i-au ajutat pe prizonieri să scape. Rezistenţa a vrut ă-l elibereze pe Herman şi pe ceilalţi oameni din închisoarea din Leiden, dar nu au găsit niciun poliţist înţelegător în care să poată vea încredere. Nu, Ans. Erik a făcut tot ce i-au spus naziştii să acă. Când au început să-i ridice pe evrei, el i-a ajutat.

— M-ar fi putut aresta când m-a prins cu ziare clandestine...

— În schimb, a încercat să te controleze. Te-a făcut să-i promiţi că vei înceta să faci ceea ce ai simţit că trebuie să faci.

— Mi-a salvat viaţa când m-a avertizat despre razia din Zoeterwoude.

— Dacă ai fi fost arestată, şi el ar fi devenit suspect, ca iubit al tău. El te salva pe tine, dar şi pe el însuşi. Nu i-a păsat de oamenii din acel apartament. A arătat el cumva compasiune pentru Avi şi Miriam? S-a oferit să-i ajute pentru că erau prietenii tăi? Nu. El n-a vrut ca tu să-i mai ajuţi pe evrei sau să colaborezi cu Rezistenţa, pentru că nu dorea să te piardă.

— Mă iubeşte.

— Poate că este adevărat... dar el se iubeşte mai mult pe sine. În loc să meargă în lagărul de muncă, a devenit nazist.

Se întinse s-o ia de mână:

— Ascultă, îl înţeleg pe Erik pentru că eu am procedat la fel în primul război. Şi-a dorit doar să fie în siguranţă şi să evite suferinţa. Laşii se gândesc numai la ei înşişi. Sunt egoişti. Părinţii şi fratele meu au riscat enorm pentru eliberarea ţării noastre, risc care i-a costat vieţile. Eu am fugit şi m-am salvat pe mine. Şi acum, în acest război, Erik s-a salvat pe sine, în vreme ce toţi ceilalţi pe care noi i-am iubit au riscat enorm pentru a-i salva pe alţii şi a lupta cu naziştii. Războiul se apropie acum de sfârşit şi Erik încă încearcă să se salveze pe sine, încercând să scape de pedeapsa colaborării cu inamicul.

Adevărul celor spuse de Eloise îi străpunse inima şi Ans închise ochii şi plânse. Dar i-ar putea întoarce spatele omului pe care-l iubea?

— Herman a ştiut cum m-am comportat în primul război, continuă Eloise. El a ştiut că am fost laşă, dar m-a iubit şi s-a căsătorit cu mine, în ciuda acestor lucruri. Şi poate că tu încă doreşti să te căsătoreşti cu Erik. Poate că îi va implora pe Avi, pe Miriam şi pe profesorul Jacobs să-l ierte pentru indiferenţa lui, şi poate că ei îl vor ierta. Cu ajutorul tău, eventual, Erik i-ar putea cere iertare şi lui Dumnezeu. Dar tu ai văzut daunele pe care egoismul, laşitatea şi vina le-au adus sufletului meu. Ai văzut preţul pe care l-am plătit... şi dragul meu Herman a plătit alături de mine. Herman ar putea fi deja mort pentru dragostea şi curajul lui. Sper numai ca, de data aceasta, în acest război, eu să fi făcut destul.

— Ai făcut, şopti Ans. Ai jertfit mai mult decât destul. Eşti cea mai curajoasă femeie pe care o cunosc.

Eloise îi eliberă mâinile şi îşi întoarse privirea, de parcă nu s-ar fi simţit confortabil să primească lauda aceasta.

— Nu am nicio îndoială că te vei căsători într-o zi, Ans. Vei fi o soţie şi o mamă minunată. Eşti puternică, plină de compasiune

și curajoasă... și capabilă de a deveni mult mai mult decât soția lui Erik Brouwer.

— Va veni mâine pentru a primi răspunsul meu. Nu știu ce să-i spun.

Eloise privi din nou la ea.

— Caută să vezi ce îți spune inima ta. Eu cred că știi.

Ans își petrecu toată ziua și cea mai mare parte din noapte plângând și rugându-se, retrăind fiecare timp frumos petrecut alături de Erik... și pe toate cele întunecate, dezamăgitoare. În dimineața următoare, când deschide ușa și păși afară să stea de vorbă cu el, tremura din cap până-n picioare.

— Ai găsit pe cineva care să mă ajute să mă ascund? întrebă el.

Ans trase adânc aer în piept, încercând să se stăpânească:

— Chiar dacă încă aș cunoaște oameni din Rezistență, ei niciodată nu ar fi de acord să te ajute, pentru că tu nu i-ai ajutat când ei au avut nevoie. Tu ai lucrat pentru inamic. Ai ales să fii de partea naziștilor când ai decis să rămâi în poliție. Te-ai alăturat Partidului Nazist Olandez și ai participat la adunările lor. Ai făcut alegerea ta. Nu te poți aștepta ca oamenii din Rezistență să te ajute acum.

— Te rog! Lasă-mă să mă ascund aici cu tine!

— Aceasta nu este casa mea. Suntem zece oameni care locuim aici, familii ai căror soți și tați sunt în închisorile naziste, pentru că i-au ajutat pe evrei. Am ciopârțit mobilierul și lemnul din casă pentru a ne putea încălzi. Am consumat hrană pentru cai și bulbi de lalea pentru a rămâne în viață. Nu le pot cere sărmanilor oameni să aibă milă de tine.

Făcu o pauză:

— Nu te pot ajuta, Erik, îmi pare rău.

— Am crezut că mă iubești!

— Și eu am crezut la fel.

Capitolul 60

Era încă noapte când vibrația vehiculelor și a vocilor o treziră pe Miriam din somn. Toți oamenii din baracă auziră și-și șoptiră întrebări pe întuneric: „Ce se întâmplă? Ce fac naziștii?". Miriam și cei mai mulți dintre ei erau prea speriați pentru a deschide ușa și a se aventura afară. Întunericul, din înăuntru și din afară, le amplifică teama.

Când zgomotul continuă, supraveghetoarea barăcii aruncă cu grijă o privire pe fereastră, după care spuse:

— Nu văd gardianul. Nu este la postul lui.

Supraveghetoarea și alte două femei deciseră să rişte. Deschiseră ușa și dispărură în noapte. Se întoarseră câteva minute mai târziu, abia putând să anunțe vestea:

— Naziștii își fac bagajele! Se pare că pleacă! Nu există paznici nicăieri, nici măcar în turnuri!

— Oare ne vor lua cu ei? întrebă cineva.

— Nu văd cum ne-ar putea lua pe toți, dacă nu vine niciun tren.

— Dacă vine trenul, toți suntem terminați. Ei înghesuie și o mie de oameni în acel tren și noi am rămas mai puțin de nouă sute.

Gândul acesta o făcu pe Miriam să simtă că se sufocă. *„Ai milă de mine, Dumnezeule, ai milă de mine! Căci în Tine mi se încrede*

sufletul; la umbra aripilor Tale caut un loc de scăpare, până vor trece nenorocirile...". Recită în şoaptă aceste versete, în vreme ce aştepta alături de ceilalţi. Pierduse socoteala de câte ori fusese nevoită să aştepte, minute şi ore nesfârşite de groază în felul acesta, când viaţa şi speranţa ei atârnau de un fir de aţă. Se străduí să respire, ascultând un zgomot care să anunţe venirea trenului. Treptat, deveni clar că naziştii cu vehiculele lor chiar se pregătesc de plecare, deşi nimeni nu le ordonase prizonierilor să-şi adune lucrurile sau să se alinieze pentru apel în spaţiul din mijlocul lagărului. Trenul nu mai veni.

Soarele răsări, împrăştiind lumină şi speranţă prin razele ce pătrundeau dincolo de ferestrele murdare. Zgomotele de afară se risipiră în depărtare, odată cu plecarea maşinilor. Mai mulţi prizonieri se strecurară afară şi Miriam auzi strigăte de peste tot din tabără:

— Au plecat! Au plecat! Naziştii au plecat!

Se alătură valului de femei care săriră din paturile lor şi se repeziră să iasă afară în dimineaţa rece de aprilie, tremurând de frig şi bucurie.

— Suntem libere şi putem pleca? întrebă cineva.

— Au lăsat poarta principală larg deschisă!

Probabil că strigătele şi chiotele lor de bucurie se auzeau de la kilometri depărtare. Şi totuşi, după toţi aceşti ani în care fusese vânată, urmărită, înjosită şi întemniţată, Miriam se temea să creadă că, în sfârşit, era liberă. Plecă în căutarea dirijorului orchestrei, Ernst Lubbers, şi descoperi că alţi câţiva muzicieni făceau acelaşi lucru, adunându-se în jurul lui, pentru a-i cere sfatul.

— Ce crezi că trebuie să facem, Ernst? Să plecăm?

— Eu cred că voi aştepta să văd. De dragul soţiei mele.

Frau Lubbers era o flautistă care părea la fel de eterică precum sunetul flautului ei. Faptul că supravieţuise persecuţiei pentru atât de multă vreme se datora dragostei lui Ernst.

— Aici avem mâncare şi adăpost, spuse Ernst. Şi cine ştie ce vom găsi dincolo de aceste porţi? Din câte ştim noi, Olanda este încă în război.

— Şi dacă naziştii se întorc? Oare nu ne vom căi că nu am fugit, atunci când am avut ocazia s-o facem?

— Fără îndoială! Ascultaţi: eu nu pot să vorbesc pentru alţii sau să vă sfătuiesc ce să faceţi. Fiecare dintre noi trebuie să decidă în dreptul lui.

Miriam ştia că nu va supravieţui de una singură. Avi întâmpinase nenumărate obstacole atunci când scăpase de la Westerbork şi traversase toată ţara pe jos, până în Leiden. Şi aceasta era înainte de cei cinci ani de război, bombardamente şi ocupaţie nazistă. Unii dintre tovarăşii ei prizonieri deja se grăbeau pe drumul spre Assen alături de cei dragi ai lor şi cu valizele în mâini; dar, ca o pasăre în colivie, se temea să zboare prin uşa deschisă.

Ştia cât de neajutorată şi dependentă fusese în aceşti ultimi ani: de Abba, de studentul lui şi ghizii germani, care îi ajutaseră să părăsească oraşul Köln. De olandezii care îi hrăniră şi le oferiră adăpost alături de alţi refugiaţi aici, în Westerbork. De Ans şi Eloise, după ce ea şi Avi fugiră de raziile naziste. De doctorul Elzinga şi reţeaua lui de oameni, care şi-au riscat vieţile s-o ascunsă şi să aibă grijă de ea. Nu supravieţuise atât de mult datorită puterii sau inteligenţei ei, ci graţie curajului şi dragostei altor oameni. Miriam încercase să se izoleze de oameni, fiindu-i teamă să se apropie prea mult, să trăiască durerea insuportabilă pe care o simţise când îi pierduse pe Avi şi Elisheva. Încrederea era un risc. Iubirea era un risc. Acum era datoare să iubească, la rândul ei. Hotărî să se întoarcă la bucătăria lagărului şi să-şi continue munca de acolo. În câteva ore sau în câteva zile, probabil că ea şi grupul de prizonieri se vor aduna împreună şi vor făuri un plan. Dar, deocamdată, toţi aveau nevoie de hrană. Fusese surprinsă să descopere că aproape toţi ceilalţi deciseră şi ei să lucreze.

Cu puţin înainte de prânz, când oala cu ciorbă fierbea pe foc, auziră huruitul inconfundabil al apropierii unor vehicule grele.

Toţi cei din bucătărie îngheţară. Femeia care lucra lângă Miriam se prăbuşi pe podea, cu un geamăt de disperare.

— S-au întors, s-au întors! O, de ce nu am fugit când am avut şansa aceasta?

Miriam încercă s-o ajute să se ridice, în ciuda dorinţei arzătoare de a fugi şi a se ascunde. Toţi ceilalţi se grăbiră spre uşă.

— Haide, să vedem dacă sunt naziştii, înainte de a intra în panică, spuse Miriam. Poate că vine cineva să ne salveze.

Înainte de a ajunge la uşă, auzi strigăte de bucurie care veneau de afară:

— Sunt canadienii! Soldaţii canadieni!

Femeia se agăţă de Miriam, râzând şi plângând în acelaşi timp.

— Suntem liberi! Cu adevărat liberi!

Lui Miriam îi venea greu să înţeleagă.

Prizonierii înconjurară trupele canadiene şi vehiculele lor, aplaudând, aclamând şi cerând informaţii.

— S-a încheiat războiul? Aliaţii i-au învins pe nazişti?

Comandantul canadian se sui pe aripa vehiculului, cu mâinile ridicate pentru a cere să se facă linişte, şi un traducător păşi în faţă.

— Războiul nu s-a încheiat încă. O parte din provinciile de vest, oraşele Amsterdam, Rotterdam şi Den Haag încă nu au fost eliberate. Dar naziştii se pregătesc să fugă. Nu va trece mult până când vor fi definitiv învinşi.

Lui Miriam îi era teamă să creadă, îi era teamă să spere.

— Oricine vrea să părăsească lagărul, bineînţeles că o poate face, continuă comandantul. Dar vă recomand să aşteptaţi aici până când lupta se va încheia. După aceea, vom face cumva să vă ducem înapoi acasă.

Acasă. În Leiden. La familia ei.

Lucrătorii de la Crucea Roşie Olandeză sosiră în ziua următoare, cu alte veşti. Miriam şi ceilalţi tânjeau după ele, mai mult decât după mâncare. Stătea afară, lângă sala de mese, încălzindu-se la soare, cu Ernst Lubbers şi un grup de la orchestră,

discutând despre greva căilor ferate care oprise deportările de la Westerbork, când unul dintre lucrătorii de la Crucea Roşie făcu un comentariu despre destinaţiile trenurilor care plecau spre est:

— Sunteţi printre norocoşii care nu au sfârşit în Polonia, în acele oribile lagăre de concentrare. Alţii... Dumnezeu să-i odihnească...

După cuvintele ei, se lăsă liniştea, de parcă toţi încetaseră să mai respire.

— Ce vrei să spui? întrebă Ernst, după o pauză ce păruse o eternitate.

Femeia ezită, ducându-şi mâna la gură, ca realizând că a spus mai multe decât ar fi trebuit. Ernst înaintă spre ea, încercând s-o convingă:

— Nu am primit veşti de luni... de ani de zile. Te rog, spune-ne ce ştii, ca să putem face faţă acestor lucruri.

— Îmi pare aşa de rău. Nu trebuia să spun nimic. Ar fi mai bine să aşteptaţi şi să aflaţi despre aceasta când veţi fi alături de cei dragi.

— Cei mai mulţi dintre noi nu ştim ce s-a întâmplat cu oamenii pe care îi iubim. Spune-ne tu!

Îi cerea să vorbească, nu o ruga. Parte din Miriam dori să fugă în pustiul de dincolo de porţi şi să continue să alerge, mai degrabă decât să audă adevărul despre unde dispăruseră Abba şi atât de mulţi oameni dragi ei. Dar anxietatea pe care o văzu pe feţele prietenilor ei o făcu să rămână, hotărând a întâmpina adevărul alături de ei.

Femeia vorbi acum repede, de parcă ar descărca o povară insuportabilă:

— Aliaţii noştri sovietici au eliberat lagărele de muncă din Polonia. Ei au descoperit că naziştii i-au trimis pe oameni la moarte, ucigând femei, copii şi bătrâni chiar în ziua în care soseau cu trenul. Alţi mii de oameni au murit de foame sau de boli în lagăr. Din câte am auzit, Westerbork este un paradis în comparaţie cu alte lagăre. Îmi pare rău.

— Vrei să spui că i-au ucis pe toţi evreii care au fost deportaţi din Olanda? întrebă Ernst.

Ochii femeii se umplură de lacrimi.

— Nu doar de aici... Naziştii i-au deportat şi i-au executat pe evreii din toate ţările, inclusiv pe cei din ţara lor. Din Austria, România, Ungaria, Belgia, Franţa...

Nu putu încheie.

— Nu poate fi adevărat, murmură cineva. Ar fi milioane de oameni.

Femeia de la Crucea Roşie îşi plecă privirea şi lacrimile îi căzură în poală.

— Îmi pare aşa de rău.

Miriam îşi imagină familia ei din Köln, străzile şi cartierele evreieşti din jurul lui. Mii de evrei locuiseră acolo, lucraseră acolo. Sute participaseră la serviciile de la sinagoga din Leiden. Zeci de mii locuiseră în Amsterdam. Oare naziştii îi uciseră pe toţi? Părea imposibil. Şi pentru ce?

Abba. Avi. Elisheva... Mama. Mătuşa Luisa şi unchiul David. Mătuşa Shoshanna şi unchiul Natan. Saul şi ceilalţi verişori ai ei... Doamna Spielman şi familia ei... familiile femeilor cu care se ascunsese ea... Imposibil.

Dacă Miriam supravieţuise, iar Avi şi Elisheva nu... atunci ce va face ea? Miriam nu ştia. Trebuia să aştepte. Şi să se roage. Şi să încerce să nu-şi piardă speranţa.

Capitolul 61

Mai 1945

Lena îşi înfipse unghiile în pământul grădinii, ridicând un pumn de pământ şi sfărâmându-l între degete. Soarele de mai îl încălzise suficient de mult. Azi va începe să planteze. Luă sapa cu care avea să răscolească pământul. În depărtare, pomii fructiferi înfloriră într-o etalare de frumuseţe care niciodată nu încetase să o uimească. Un nou sezon de semănat şi aşteptare începea, un nou sezon de speranţă.

Cultivând pământul an după an, Lena învăţase să se se încreadă în Dumnezeu. Fiecare sămânţă pe care o plantase fusese rezultatul unui act de credinţă. Fiecare zi, săptămână şi lună de aşteptare şi rugăciune pentru soare, ploaie şi o recoltă bună cereau încredere. Nu putea face nimic pentru ca plantele să crească. La fel cum nu putea face nimic pentru siguranţa şi viitorul familiei sale. Ei erau cu toţii în mâinile lui Dumnezeu.

Venise ziua eliberării. Ţara ei era liberă. Se întoarse ieri din sat cu veşti bune şi dangătul voios al clopotelor bisericii încă îi răsuna în urechi. Lena petrecuse cea mai mare parte din acea zi mult aşteptată sărbătorind cu oamenii din umbră, ajutându-i să se pregătească de călătoria spre casele şi familiile lor. Poate că cei dragi ai ei petrecuseră ziua de ieri în acelaşi fel.

Împlântă sapa în pământ, apăsând-o adânc cu piciorul, apoi o ridică pentru a întoarce pământul. Îşi aminti că-i ceruse lui Dumnezeu s-o înveţe cum s-o încredinţeze pe Ans în mâinile Lui, când fata plecase de acasă pentru a se stabili în Leiden. Acum, când Lena le privea pe Maaike şi Bep căutând după râme în pământul proaspăt săpat, chicotind cu creaturile moi care se zvârcoleau în mâinile lor, realiză cât de bine răspunsese Dumnezeu acelei rugăciuni. Războiul o forţase să i-o încredinţeze Lui nu doar pe Ans, ci şi pe Wim şi pe Pieter. Bep era o amintire zilnică a deciziei unei alte mame de a se încrede în Cel Atotputernic. Singurul lucru pe care îl putea face Ans era să se roage... şi nu încetase niciodată s-o facă.

Uşa şurei se deschise scârţâind în spatele ei. Lena se întoarse, crezând că era vântul.

Era Pieter.

Aruncă sapa şi fugi în braţele lui, în graba ei scăpând din picioare saboţii de lemn. O strânse aşa de tare, că o duru coastele, dar ea nu voia să-i mai dea drumul niciodată. Niciodată.

— Tată! Tată, ai venit acasă! strigă Maaike.

Ea şi Bep aruncară râmele şi alergară spre el, strigând:

— Tată! Tată!

Lena îi dădu drumul, ca şi ele să-l poată îmbrăţişa. Era murdar, zdrenţuit, numai piele şi os... şi minunat! Îi mângâie obrazul nebărbierit, îi îndepărtă părul de pe ochi şi îl sărută. Şi îl sărută iar. Pieter trăia şi era întreg şi bine... şi acasă! *Doamne, mulţumesc. Îţi mulţumesc, Îţi mulţumesc!*

Intrară în casă şi Pieter se prăbuşi pe scaunul din bucătărie, de parcă picioarele nu-l mai puteau susţine.

— A trebuit să merg pe jos 160 de kilometri ca să ajung aici, spuse el. Era atât de târziu când am ajuns, că nu am vrut să intru în casă şi să vă sperii, aşa că am dormit în şură.

— Ţi-e foame? Nu avem mare lucru, dar sigur am să găsesc ceva. Le-am dat aproape tot ce aveam oamenilor din umbră.

— Avem lapte? Aş vrea un pahar cu lapte.

Lena îi turnă şi îl urmări cum bea. Încă îi curgeau lacrimi de bucurie.

— Cel mai bun lapte băut vreodată, spuse el.

— O, tată! râse Bep. Este numai lapte!

Ea îl trase de mână şi dansă încântată, până când el o luă pe genunchii lui şi o sărută pe frunte. O privi o vreme îndelungată, apoi îşi ridică ochii spre Lena.

— Ceva veşti...? întrebă el de părinţii lui Bep, însă Lena îşi scutură capul. Şi Ans? întrebă el. Ai ceva veşti de la ea?

Lenei i se puse un nod în gât şi nu putu răspunde. Veştile despre întemniţarea ei erau greu de primit şi nu dori să-i strice bucuria lui Pieter vorbindu-i despre aceasta. Dar era nevoită.

— Wolf mi-a spus că Ans a fost arestată şi trimisă la Vught... Înghiţi şi îi luă mâna.

— Şi... naziştii l-au luat pe Wim.

Se făcu alb ca varul.

— Când?

— Acum câteva luni. Wolf mi-a spus că răpesc bărbaţi de pe stradă pentru săpatul tranşeelor şi pentru lucrări de terasament.

— Îi vom găsi, Lena. Şi dacă va trebui să ne petrecem restul vieţilor noastre căutându-i, îi vom aduce acasă.

Continuară să vorbească în vreme ce Pieter mânca supaă de fasole săracă în legume, pe care i-o încălzise Lena. El insistă că acele coji de pâine – tot ce le mai rămăsese din pâine – erau cele mai delicioase pe care le gustase vreodată. Lena nu ar fi dorit să-l scape din ochi pe Pieter şi nici fetele nu erau dispuse s-o facă, dar femeia văzu cât de obosit era.

— Arăţi de parcă ai avea nevoie de o baie, de bărbierit şi de un somn bun. Cred că azi avem apă caldă.

El se ridică în picioare, sprijinindu-se de masă, şi o luă pe Lena în braţe.

— Te iubesc, şopti el. Te iubesc aşa de mult!

După ce făcu baie şi-şi schimbă hainele, Pieter merse în şură pentru a se îngriji de vaci, în vreme ce Lena căută ceva de gătit

pentru masa de prânz. Se uită în cămară, când deodată îl auzi pe Pieter strigând:

— Lena! Lena, vino aici! Repede!

Ea își lăsă sacul cu mere uscate pe masa din bucătărie și se grăbi spre șură. Pieter stătea în cadrul ușii deschise, arătând spre drum.

— Privește! Este Wim!

Lena alergă în întâmpinarea fiului ei împiedicându-se, picioarele neputând să o ducă suficient de repede, și îl îmbrățișă cu toată bucuria și dragostea pe care o simțise în ziua în care se născuse el. Era atât de înalt! Uitase cât de înalt era. Oare mai crescuse de când nu îl văzuse? Părul lui blond era lung, neîngrijit și netuns. Când îl sărută, îi simți obrazul țepos. Pieter va trebui să-l învețe să se bărbierească. În sfârșit, îl ținea pe Wim în brațe! Îi părea că visează. Soțul ei venise acasă și acum se întoarse și fiul ei. *Doamne, mulțumesc. Îți mulțumesc*!

Lena râse când și Wim ceru un pahar de lapte. Îi turnă unul, amintindu-și că el dusese vacile la pășune când îl luaseră naziștii. Spre deosebire de Pieter, care nu dori să vorbească despre ultimele câteva luni, Wim le povesti despre cele întâmplate ca despre o aventură.

— Nu am fost tratați rău, spuse el. Iar când naziștii au auzit că vin canadienii, pur și simplu ne-au lăsat în lagăr și au plecat. Canadienii ne-au dat de mâncare și ne-au spus că putem merge acasă, dar noi nici nu știam unde suntem. Au trebuit să ne schițeze o hartă!

Chicoti înainte de a continua:

— Cred că ar fi trebuit să fiu mai atent la orele de geografie.

— Ți-a fost frică? întrebă Maaike. Mie mi-ar fi fost.

— Când m-au împins în spatele acelui camion și m-au dus... nu aveam nicio idee unde..., se opri el, adunându-și gândurile: *Ja*, mi-a fost frică. Am spus rugăciunea „Tatăl nostru" din nou și din nou, pentru că erau singurele cuvinte care mi-au venit în minte. Și m-au ajutat.

Lena privi la acest băiat, aproape un bărbat, şi inima i se umplu de dragoste şi mândrie pentru el.

— Munca era atât de grea, încât uneori credeam că nu voi mai rezista... şi ne băteau dacă ne opream din lucru... aşa că am început să recit şi Psalmul 23. Unii m-au auzit murmurând toată ziua şi au început să-mi spună *părinte*... dar am ştiut că era într-un sens bun. Eram toţi tineri, toţi speriaţi. Nu am fost eu cel mai mare, dar am fost cel mai înalt.

Zâmbi, apoi mai luă o gură de lapte:

— După o vreme, au fost unii care mi-au cerut să mă rog pentru ei. Cumva, se bazau pe mine. Am ştiut că trebuie să rămân tare şi să-I cer lui Dumnezeu să mă ajute, pentru că nu voiam să-i dezamăgesc. M-am gândit la bunicul atât de mult. Lucrurile pe care le spunea în predici... Mi-am amintit cum îi ţinuse uniţi pe oamenii din biserică.

— Da... aşa a făcut, murmură Lena.

Wim se uită la ea.

— Crezi că aş putea fi ca el într-o zi? întrebă el.

Lena tresări.

— Un părinte? Sigur că da, Wim! Ai fi un pastor minunat.

Poate că Dumnezeu folosise calvarul războiului şi răpirea fiului ei – exact lucrurile de care Lena voia să-l protejeze – pentru a-i arăta fiului ei o umbră a lucrurilor care îl aşteaptă în viitor.

— Nu v-ar deranja? întrebă Wim, întorcându-se spre Pieter. Dacă nu preiau ferma, vreau să spun.

— Să ne deranjeze? Wim, eu cu mama ta am fi foarte mândri de tine!

Capitolul 62

Aliaţii sosiră în Leiden. Ans îi luă cu ea pe Eloise şi pe toţi ceilalţi din casa lor – inclusiv pe Sientje şi Meta, care nu îndrăzniseră să iasă din casă trei ani de zile – în centrul oraşului, pentru a-i întâmpina. În casa Eloisei era din nou mâncare, datorită pachetelor pe care Aliaţii le aruncaseră în oraşele înfometate, timp de cinci zile la rând. Ans auzi zarva manifestării de sărbătoare cu mult înainte de a ajunge destul de aproape, pentru a-i vedea ea însăşi pe soldaţii canadieni.

— Sunt aici... chiar sunt aici, murmură ea. Victorie! Libertate! Ce cuvinte glorioase!

Ea şi Eloise trecură cu bine prin război. Supravieţuiră.

Zeci de femei tinere alergau spre soldaţi, îmbrăţişându-i şi sărutându-i. Copiii se căţărau pe vehiculele armatei. Locuitorii oraşului arătau slabi, murdari şi flămânzi, aveau haine vechi, dar râdeau, se bucurau, fluturau steaguri, fericiţi că sunt în viaţă. Şi liberi. Ans spera că niciodată nu vor mai privi libertatea ca pe un lucru de la sine înţeles.

Privind la oamenii care sărbătoreau, Eloise o înghionti uşor pe Ans:

— Ce tineri chipeşi sunt, canadienii aceştia, nu-i aşa? Ce zici?

Ans zâmbi şi o înghionti înapoi. Nu observase. Se uita la feţele oamenilor din mulţime, întrebându-se dacă îl va zări pe Erik printre ei, întrebându-se cum era şi ce va face acum când războiul se sfârşise. Va continua să lucreze ca poliţist? Se va întoarce în Java? De asemenea, se întreba cât îi va lua până îl va uita.

— Sunt obosită, spuse Eloise, după o vreme. Să mergem acasă.

Le spuseră celorlalţi că pleacă şi porniră pe drumul spre casă. Nu aveau ce face acum, decât să aştepte veşti de la profesorul Huizenga. Ans ştia că Eloise se gândea la el în fiecare moment al zilei şi în fiecare noapte, când stătea în pat şi nu putea dormi. Îi ceruse lui Ans să doarmă în pat cu ea şi fata fu de acord, temându-se s-o lase pe Eloise singură. Având grijă de oamenii care îşi găsiră refugiul în casa ei, se ţinuse tare, dar Ans nu credea că va putea supravieţui pierderii soţului ei. Ans nu ar fi putut-o feri de disperare fără Herman. Se ruga să ştie ce trebuie să facă, în cazul în care el nu se va întoarce.

Trei zile mai târziu, în Europa fusese proclamată victoria. Naziştii se predaseră. Când trenurile începură din nou să circule, Meta şi Sientje deciseră să se întoarcă în Amsterdam să-şi caute familiile. Într-o zi vânturoasă, Ans le conduse pe peronul gării, pentru a-şi lua rămas-bun.

— Naziştii au confiscat tot ce aveam înainte de a merge să ne ascundem, spuse Meta. Va trebui să începem procesul de recuperare a tuturor bunurilor.

— Aţi dat dovadă de un curaj atât de mare, spuse Ans, îmbrăţişându-le. Profesorul Huizenga vă va fi recunoscător că aţi ajutat-o pe Eloise, când el nu a putut fi lângă ea.

— Soţii Huizenga ne-au salvat vieţile. Acum suntem o familie.

Eloise se scuzase că nu le însoţea gară, spunând că urăşte despărţirile. La întoarcere, Ans o găsi stând singură la fereastra din dormitorul ei răvăşit.

— Doamnele au plecat cu bine? întrebă Eloise.

Ans se aşeză pe podea lângă ea, sprijinindu-se de patul fără rame.

— Da. Mi-a părut rău să le văd plecând. Dar au promis că vor veni în vizită.

— Trebuie să mergi acasă la familia ta, Ans. Trebuie să fie tare îngrijorați pentru tine.

Ans încercase zadarnic să dea un telefon la fermă. Țara era încă în stare de haos și se pare că serviciul de telefonie încă nu fusese pus în funcțiune în sat, după eliberare. Le trimisese o scrisoare, dar cine știe când o vor primi.

— Nu te părăsesc, Eloise.

Două dintre familiile angajaților la bancă se mutaseră și ele și, cu fiecare despărțire, Eloise se angaja în călătoria lungă și lentă spre melancolie, ca o căruță care alunecă de pe deal și care prinde viteză tot mai mare în căderea ei. Ans își aminti de vremea în care așteptaseră vești de la profesorul Huizenga, în orele de după invazia nazistă. Atunci nu știu cum e cel mai bine s-o ajute, dar experiența o învățase pe Ans modalități de a împiedica alunecarea Eloisei și de a împiedica prăbușirea în fundul gropii.

— Voi face voluntariat la Crucea Roșie de aici din Leiden, îi spuse Ans într-o dimineață, după ce Meta și Sientje plecaseră în Amsterdam.

Stăteau în bucătărie, mâncând un terci fără niciun gust.

— Haide cu mine, Eloise. Au nevoie de tot ajutorul pe care îl putem oferi.

În ziarul care de-acum nu mai era sub controlul nazist apăruse un apel în acest sens. De asemenea, găsi acolo articole și poze care detaliau atrocitățile naziste din lagărele de concentrare. Când le văzură, ea și Eloise plânseră împreună. Se gândiseră că nu putea fi adevărat. Cum se puteau întâmpla asemenea lucruri într-o lume civilizată? Miriam, Avi și profesorul Jacobs erau în gândurile și în inimile lor.

— Nu cred că voi fi de prea mare ajutor la Crucea Roșie, răspunse Eloise. Am studiat să fiu jurnalistă, nu soră medicală.

— Există zeci de lucruri pe care le-ai putea face, cum ar fi împărțirea hranei în cantine sau ajutorarea persoanelor

strămutate să-şi găsească familiile. Îi poţi ajuta pe cei care au pierdut totul să găsească un rost pentru a merge înainte. Tu ştii cum se simt ei, Eloise. Ştiu că ştii.

— Şi dacă eu însămi nu îmi găsesc un rost pentru a continua să merg înainte?

Ans nu răspunse. Nu voia să-i dea speranţe false şi cuvinte goale. Pentru Eloise, drumul ascendent era prea abrupt. Şi ele amândouă erau prea obosite. În cele din urmă, Ans spuse cu un suspin:

— Haide pur şi simplu cu mine în această dimineaţă. Nu trebuie să rămânem să ajutăm dacă nu vrei, dar plimbarea ne va face bine.

Eloise să lăsă convinsă şi, după ce terminară micul dejun, se pregătiră să plece. Ans deschise uşa din faţă şi fu surprinsă să vadă un cerşetor bătrân cu părul cărunt, cu umerii plecaţi şi cu haine zdrenţuite stând în faţa casei. Avea o amărâtă de bicicletă şi se zgâia la stratul de flori răscolit, unde ar fi trebuit să înflorească frumoasele lor lalele, de parcă s-ar întreba unde sunt. Eloise apăru în cadrul uşii, în spatele ei. Ea îl recunoscu prima pe cerşetor.

— *Herman!*

El trânti bicicleta şi se îmbrăţişară strâns, plângând, atingându-şi faţa unul altuia, murmurând cuvinte de dragoste, împărtăşindu-şi bucuria. Ans îi privi, mulţumindu-I lui Dumnezeu printre lacrimi.

— Ai de gând să mă laşi să intru? întrebă profesorul, în cele din urmă.

— O, Herman! Mai întâi, trebuie să-ţi explic ceva. Trebuie să-ţi spun ce am făcut cu frumoasa ta casă. Ştii, am avut nevoie de lemne pentru a ne încălzi şi deci mobilierul şi obiectele din lemn au dispărut. S-au ridicat odată cu fumul. Dar ce altceva aş fi putut face?

Ans se bucură nespus de mult când o văzu pe prietena sa fluturând mâinile şi o auzi vorbind aprins şi fără pauză, urcând din nou ca pe aripi.

— Şi mâncare... nu aveam niciun fel de mâncare şi nici bani să cumpărăm şi erau atât de mulţi oameni care depindeau de mine, aşa că am vândut unele dintre lucrurile noastre frumoase şi...

El îi puse degetul peste buze, pentru a o opri.

— Nu-mi pasă de niciunul dintre aceste lucruri. Îmi pasă numai de tine.

Eloise îl îmbrăţişă din nou şi îl lăsă să intre. Privirea lui rămase aţintită tot timpul asupra ei, orb la orice altceva. Ans decise să mute bicicleta profesorului într-un loc mai sigur şi să le ofere intimitate. În timp ce o ducea în spatele casei, îi veni dintr-odată o idee: Ar putea merge acasă! Ar putea lua bicicleta lui pentru a merge acasă, la familia ei!

Plecă devreme în ziua următoare, chiar după răsăritul soarelui, într-o promiţătoare şi frumoasă dimineaţă de duminică. Pedală atât de repede în dorinţa ei arzătoare de a ajunge acasă, că sosi în sat pe când toţi erau la biserică. Sanctuarul era plin de oameni, fiecare loc ocupat, aşa că rămase în spate, aşteptând ca serviciul să se încheie.

În timp ce asculta ce se întâmplă acolo, trecutul o ajunse din urmă: nemulţumirea pe care o simţise faţă de biserică, neliniştea ei şi dorinţa de a face ceva diferit. Şi, odată cu acele amintiri, veni şi un potop de vinovăţie. Cât de arogantă fusese să spună că biserica nu făcea nicio diferenţă în vieţile oamenilor. Ea nu avusese nicio idee despre felul în care Dumnezeu lucra în minţile şi inimile lor. Fusese nemulţumită să stea aici săptămână de săptămână, dar cuvintele şi cântările îşi croiseră drumul adânc în sufletul ei şi le găsise înrădăcinate acolo când avusese nevoie atât de disperată de ele. De-a lungul vremii, această congregaţie, părinţii şi bunicii ei, o ajutase pe Ans să-şi cultive relaţia cu Dumnezeu.

Bunicul nu era în locul său obişnuit, din spatele amvonului. Ans nu-l zărise nicăieri. Unul dintre prezbiterii bisericii stătea acum în locul lui, pentru a rosti rugăciunea de încheiere şi binecuvântarea. Dar mama şi tata erau în locurile lor obişnuite din bancă, cu Wim, Maaike şi micuţa Elisheva. *Slavă Domnului, slavă Domnului!*

Oamenii se îngrămădiră mai apoi pe culoar şi ochii lui Ans se umplură de lacrimi privindu-i pe părinţii ei vorbind cu oamenii, zâmbind şi râzând. Nu putea ajunge la ei prin mulţimea de oameni, aşa că fu nevoită să aştepte. Dar, apoi, mama sa îşi aruncă întâmplător privirea spre ieşire şi o zări pe Ans stând în partea din spate. Scoase un strigăt de bucurie, care îi făcu pe oamenii din jurul ei să tresară, apoi începu să-şi croiască drum prin mulţimea de pe culoar, dând din coate pentru a-şi face loc. Ajunse, în cele din urmă, la Ans şi o îmbrăţişă, ţinând-o strâns, legănând-o. Nu era nevoie ca vreuna dintre ele să spună ceva.

Tata şi ceilalţi se grăbiră şi ei spre ea, după ce oamenii îi văzură şi se dădură din drumul lor. O cuprinse pe Ans în braţele lui puternice şi o ridică de la pământ.

— Eşti uşoară ca o pană! Bun venit acasă! Bun venit acasă!

Ferma era casa ei, şi biserica aceasta era casa ei. Wim şi Maaike aşteptară şi ei s-o îmbrăţişeze, dar Elisheva se trase înapoi. Ans era o străină pentru ea.

— Cât de mare a crescut, murmură Ans, mângâindu-i părul negru.

Era la fel de frumoasă ca mama ei, având trăsăturile delicate ale lui Miriam, cu părul şi ochii negri. Dar fata avea zâmbetul lui Avi.

Te rog, Doamne...

— Să mergem acasă, spuse tata.

O luă pe Ans de mână, croindu-şi drum prin mulţimea curioasă, apoi ieşiră din biserică şi coborâră treptele din faţă.

— Unde este bunicul? întrebă Ans. De ce nu este aici?

Tata se opri şi o îmbrăţişă din nou.

— Este în cer, Ans... cu bunica.

— Cum?... Nu!... O, nu!... Ce s-a întâmplat?

Se trase înapoi şi se întoarse spre mama ei, implorând-o din priviri să-i spună că nu este adevărat.

— A fost distrus un tren cu muniţie şi naziştii au venit aici pentru represalii. Erau pe punctul de a alege un om din sat... Bunicul s-a oferit singur.

Bucuria pe care Ans o simţise cu câteva momente mai devreme fu umbrită de durere. Nimeni nu mai spuse nimic atunci când porniră prin cimitir, spre mormântul lui. Văzu şi durerea lor. Mormântul aşezat lângă cel al bunicii făcu moartea lui mai reală pentru Ans, dar nu mai puţin dureroasă. Naziştii fuseseră îngerii morţii, trimiseră în morminte mii, milioane de oameni nevinovaţi.

— Nu-i urî, spuse mama, de parcă ar fi citit gândurile lui Ans. Dacă îi urâm, ei vor câştiga.

Tata o luă pe după umeri.

— Să mergem acasă.

Wim îi puse bicicleta în camionetă şi plecară pe drumul familiar până la fermă, toţi şase înghesuiţi în cabină.

— Deci... toţi copiii mei au trecut cu bine prin război, spuse tata.

— Da, toţi am trecut cu bine, răspunse Ans.

— Slavă Domnului! Slavă Domnului!

După prânz, Ans se odihnea în camera din faţă cu mama şi surorile sale, încercând să prindă din urmă tot ce pierduse în anii de când nu se mai văzuseră. Camera îi păru mai mică lui Ans decât atunci când fusese copil, dar căldura amintirilor şi dragostea pe care o simţea din partea mamei ei, care stătea lângă ea, ar fi putut încălzi toată ferma. Maaike şi Bep stăteau una lângă cealaltă pe băncuţa pianului. Cea mică era concentrată, de parcă a învăţa să cânte era lucrul de cea mai mare importanţă.

— Îi place muzica, spuse mama. Întotdeauna i-a plăcut.

— Văd. Dar ce s-a întâmplat cu pianul nostru? Sună groaznic.

Mama zâmbi.

— Îţi voi arăta, după ce ele vor pleca de acolo.

— Când am fost în închisoare, spuse Ans, am dorit atât de mult să te văd şi să-ţi cer iertare că m-am certat cu tine. Şi că am părăsit biserica.

— Nimic din toate acestea nu mai contează. Acum eşti aici şi totul este uitat.

— Mai erau atât de multe lucruri pe care am vrut să ți le spun. Am întâlnit pe cineva înainte de război. Eu și Erik ne-am îndrăgostit și am crezut că ne vom petrece restul vieții împreună.

— A murit? întrebă mama, cu vocea scăzută.

— Nu. Dar nu ar fi fost mai puțin dureros dacă s-ar fi întâmplat așa. Era polițist în Leiden și, când au venit naziștii, a lucrat pentru ei. La început, a crezut că se va ajusta pur și simplu noilor comandanți. Nu a vrut să fie trimis într-un lagăr de muncă și credea că încă poate fi un polițist bun. Dar naziștii i-au cerut tot mai mult și a cedat. I-a ajutat să-i ridice pe evrei ca părinții și bunicul Elishevei. I-a ajutat în raziile caselor în care se ascundeau evreii și i-a arestat pe toți. A stat alături când naziștii îi torturau pe oameni. În cele din urmă, mi s-a frânt inima când am realizat că Erik colaborase cu naziștii pentru că fusese egoist. Nu îi păsa de alții. Se gândea numai la siguranța lui.

— Îmi pare așa de rău, Ans. Trebuie să fi suferit mult.

— Toți am suferit, mamă.

Greutatea cuvintelor ei le cufundă în tăcere. După o vreme, mama întrebă:

— Te-ai gândit la planuri de viitor, acum că naziștii s-au predat?

— Cred că mai întâi voi avea nevoie de timp pentru a mă obișnui cu libertatea, zâmbi Ans. Când m-am mutat în Leiden, eram atât de naivă. Nu am știut nimic despre mine însămi sau ce vreau să fac cu viața mea. Războiul m-a învățat atât de multe lucruri despre Dumnezeu, despre oameni... și despre mine însămi. Știu că acele experiențe m-au șlefuit și m-au schimbat... Doar că nu sunt încă sigură ce înseamnă toate acestea pentru viitorul meu.

— Înainte să pleci de acasă, când ne certam atât de mult, am mers la bunicul să-i cer sfatul. Mi-a spus că încăpățânarea și voința ta puternică ar putea fi cel mai mare atu al tău într-o zi. Acum văd câtă dreptate avea.

Ans râse și își îmbrățișă mama.

— Ai vreo veste de la părinții Elishevei? întrebă mama.

Gândindu-se la Miriam şi Avi, inima lui Ans se umplu de durere.

— Nu, dar mai sunt speranţe.

— I-am arătat pozele familiei ei.

Făcu un semn spre albumul de pe masa de lângă Ans.

— Am încercat s-o pregătesc... dar încă nu ştiu pentru ce. Va fi greu s-o lăsăm să plece. Încă o pierdere pe care s-o jelim. Este fiica mea iubită... şi totuşi nu este.

— Şi pentru ea va fi greu. Eşti singura mamă pe care şi-o aminteşte, întinse Ans mâna după albumul de poze şi îl deschise, frunzărindu-l. Găsi scrisoarea pe care Miriam i-o trimise Lenei şi pe cea adresată Elishevei.

— I-ai citit-o? întrebă Ans.

— Nu. Încă nu.

— Poate că e timpul.

Mama trase adânc aer în piept, ca pentru a-şi aduna curajul, apoi dădu din cap.

— Bep, draga mea, haide un pic aici. Vreau să citim această scrisoare împreună.

Fata mai cântă câteva note, apoi se lăsă să alunece de pe bancă şi se aşeză confortabil în poala Lenei, sprijinindu-se relaxată de umărul ei.

— Este de la mama ta, cea pe care ai avut-o înainte de a veni la noi. Îţi aminteşti cum bebeluşii de iepure au crescut în burtica mamei lor? Ei bine, tu ai crescut la fel în burtica acestei mame.

— Am cunoscut-o pe mama ta, spuse Ans. Îmi amintesc de perioada în care erai în burtica ei şi te-am văzut când numai ce te-ai născut. Ei ţi-au dat numele Elisheva... înseamnă „promisiunea lui Dumnezeu". Mama ta şi tatăl tău te-au iubit foarte, foarte mult. Au fost atât de trişti că nu au putut avea grijă de tine în continuare. Eu te-am adus aici, ca să stai cu mama aceasta şi tatăl acesta, pentru o vreme.

Lena deschise plicul şi scoase scrisoarea lui Miriam.

Dragă Elisheva,

Din momentul în care te-ai născut ai fost bucuria şi viaţa noastră. Să ne luăm rămas-bun de la tine şi să te lăsăm să pleci a fost cel mai greu lucru pe care a trebuit să-l facem vreodată. Dar eu şi tatăl tău nu avem nicio altă modalitate de a te salva. Singura şansă ca tu să fii în siguranţă, să trăieşti, să creşti şi să devii într-o zi o femeie este să te încredinţăm în braţele iubitoare ale unei alte mame. Eşti mult prea mică pentru a înţelege aceste vremuri întunecare şi alegerile dificile pe care am fost forţaţi să le facem. Mulţi oameni buni şi iubitori îşi dau vieţile pentru a elibera lumea de răul care a cauzat despărţirea noastră. Oamenii şi-au riscat vieţile pentru a salva familia noastră şi mă rog să găsim o cale prin care să le mulţumim.

Dacă ne vom întâlni din nou, dragă Elisheva, ziua aceea va fi la fel de plină de bucurie ca cea în care te-ai născut. Dacă nu ne vom mai întâlni până pe Lumea Cealaltă, te rog să-ţi aminteşti de mine şi de tatăl tău din pozele acestui album şi să ştii că te iubim cu viaţa noastră şi cu fiecare suflare.

Dumnezeu să fie cu tine, copilul meu drag!

Mama ta iubitoare

Lena împături din nou scrisoarea şi o vârî în plic.

— Îi voi mai vedea pe mama şi pe tata? întrebă Bep.

Inima lui Ans fu străpunsă ca de o săgeată.

— Încă nu ştim sigur, răspunse ea.

— Mamă, pot acum să-mi termin lecţia?

— Da. Te descurci atât de bine, Bep.

Se întoarse la locul ei de pe băncuţa pianului şi începu din nou să exerseze.

— Mama lui Bep a fost aşa o inspiraţie pentru mine în ultimii trei ani, spuse Lena. Mi-a arătat cum să-i încredinţez pe oamenii pe care îi iubesc în mâinile lui Dumnezeu. Curajul ei m-a învăţat.

— Şi pe mine la fel, mamă. Trebuie să mă întorc mâine în Leiden şi să-i aştept părinţii. Dacă sunt în viaţă, acolo vor merge. Apoi îi voi aduce aici.

Capitolul 63

Când naziştii se predară, toţi oamenii din Westerbork săriră în sus de bucurie. În sfârşit, războiul din Europa se încheiase. Miriam va putea călători până la Leiden, deşi soldaţii canadieni o avertizară că dărâmăturile îi vor îngreuia călătoria. Naziştii aruncaseră în aer poduri şi diguri şi inundaseră zone largi din ţară. Echipele lor însărcinate cu demolarea distruseseră docurile din Amsterdam şi Rotterdam, lăsând în urma lor un dezastru la retragere. Miriam îşi aminti de lunga călătorie de la Köln, când traversară Olanda într-un vagon supraaglomerat. Cu şase ani în urmă, ea şi Abba fugiseră noaptea peste graniţă şi, după câteva luni de stat la Westerbork, călătoriseră împreună la Leiden, plini de speranţă pentru viitor. Cât de frumoase li se părură peisajele olandeze şi cât de cochete satele. Dar acum, priveliştea din tren era foarte diferită. Părea că traversează o altă ţară.

Peste tot se vedeau tancuri arse şi vehicule distruse. Fiecare oraş prin care treceau avea clădiri bombardate şi cratere adânci pe drumuri şi pe câmpuri. Soldaţii aliaţi roiau peste tot cu arme, tancuri şi cu vehiculele armatei. Soldaţii canadieni avuseseră dreptate când vorbiră despre haosul din ţară, dar după zeci de opriri şi ocolişuri frustrante, în cele din urmă, Miriam sosi extenuată la gara din Leiden. Şi locul acesta suferise pagube. Se

grăbi să străbată orașul vechi până la casa cu etaj, traversând poduri și canale, ocolind molozul, ținându-și în mână valiza în care avea vioara. Cu fiecare pas pe care îl făcea, rostea o rugăciune în care cerea să-i găsească pe Avi și pe Elisheva și ca ei toți să fie din nou împreună.

Ans răspunse la ușa din față. Îi aruncă o privire lui Miriam și izbucni în lacrimi:

— Miriam! Slavă Domnului, slavă Domnului!

Miriam se stăpânise tot drumul până aici, dar acum fu cuprinsă de un tremur venit din adâncul ei, care amenința să-i desfacă toate oasele și toți mușchii.

— Avi...? Elisheva...? bâigui ea.

— Elisheva este la fermă, este bine, fericită și în siguranță. Tocmai am venit de acolo.

Miriam se topi la auzirea veștii, prăbușindu-se chiar acolo la intrare, înainte ca Ans s-o poată prinde.

— Copilul meu! Copilul meu a supraviețuit! Doamne, mulțumesc...!

— Încă nu știm nimic despre Avi, dar Eloise l-a contactat pe doctorul Elzinga și încercăm să-i dăm de urmă. Te ajut să te ridici. Trebuie să intri în casă.

Se chinui s-o ridice pe Miriam în picioare.

— Trebuie s-o văd pe Elisheva.

— Înțeleg. Dar tremuri toată. Abia poți sta pe picioare. Haide înăuntru. Eloise va fi încântată să te vadă.

Casa era aproape de nerecunoscut, distrusă de război, dar încă plină de amintirea atâtor emoții trăite de Miriam. Alinarea după sosirea ei aici cu Abba. Bucuria din zilele petrecute în luna ei de miere cu Avi. Teroarea resimțită când ea cu Avi și Elisheva se ascundeau de Gestapo. Și durerea despărțirii de acum aproape trei ani. Dar fiica lor prețioasă trăia! Rugăciunile lui Miriam fuseseră ascultate.

Eloise înțelese dorința arzătoare a lui Miriam de a o vedea pe Elisheva cât mai repede.

— Doamne, Ans, du-o la copilul ei! Nu o face să aştepte.

— Aşa voi face, aşa voi face! Dar trebuie să se aşeze şi să mănânce ceva. Trebuie să te întremezi, Miriam.

Ans schiţă o hartă pentru Avi, cu drumul spre ferma părinţilor ei. El va putea pedala pe bicicleta profesorului până la fermă, când va veni. Dacă va veni.

— Îi voi spune în momentul în care va sosi, promise Eloise.

Va veni. Avi va veni, îşi spunea Miriam, pe când se întorcea la staţia de tren cu Ans, pentru o altă călătorie. *Te rog, Doamne...*

— Îmi poţi povesti despre aceşti ultimi trei ani? întrebă Ans, când se aşezară în tren. Cum ai supravieţuit?

— Îţi voi povesti într-o zi. Dar nu acum.

— Înţeleg. Şi mie mi-e greu să vorbesc despre război.

— Sunt atât de bucuroasă că tu şi Eloise sunteţi bine. Ştiu că munca ta de colaborare cu cei din Rezistenţă te-a pus într-un pericol teribil. Eşti atât de slabă, Ans.

— O vreme, am stat în închisoarea Vught. Duceam cartele de alimente şi am fost arestată pentru încălcarea prevederii privind ora stingerii. Dar aceste lucruri acum aparţin trecutului. Războiul s-a încheiat şi totul este bine.

— Profesorul Huizenga arată atât de schimbat. Abia l-am recunoscut.

— A suferit teribil în lagărul de prizonieri din Amersfoort. Fratele lui a fost executat. Au plătit un preţ enorm pentru lucrarea pe care au făcut-o la bancă, dar au salvat mii de vieţi.

— Nu-ţi voi putea răsplăti niciodată pentru ajutorul tău şi nici părinţilor tăi pentru că au ascuns-o pe Elisheva. Atât de mulţi oameni buni şi amabili şi-au riscat vieţile pentru noi. Aş vrea să aflu ce s-a întâmplat cu surorile care deţineau ultima casă în care m-am ascuns. Naziştii le-au arestat împreună cu mine, dar am fost despărţite când eu am fost trimisă la Westerbork.

— O, Miriam! Ai fost în acel loc teribil?

— Vioara m-a salvat. Am cântat în orchestra lagărului, aşa că am fost scutită de deportare. Altfel... Am auzit de lagărele de concentrare...

— Şi acum avem şansa de a o lua de la capăt.

— Ştiu că niciodată nu voi avea condiţiile în care am crescut în Köln şi nici măcar situaţia pe care am avut-o în Leiden cu Abba şi Avi. Viitorul meu va fi mult diferit decât cel pe care mi l-am imaginat.

— Acest lucru este adevărat pentru noi toţi, cred.

Trenul se mişca atât de încet, pornind şi oprindu-se de atâtea ori, încât lui Miriam îi venea să strige. Va trebui să continue să vorbească, altfel o va lua razna.

— Aveai un iubit... te vei căsători acum cu el? o întrebă pe Ans.

— M-am despărţit de Erik. Nu am putut accepta ce făcea, ajutându-i pe nazişti, alăturându-se Partidului Nazist. Profesorul Huizenga a spus că toţi membrii NSB sunt prinşi şi trimişi la Westerbork. Bănuiesc că şi cu Erik se va întâmpla la fel.

— Nu aş dori nimănui să ajungă în acel loc.

— Profesorul spunea că speră ca acei oameni să aibă parte de o judecată dreaptă, nu de răzbunare.

— Ştiu că există oameni răi pe lumea aceasta, dar există şi oameni buni. Indiferent ce se va întâmpla... dacă eu şi Elisheva vom fi singurele supravieţuitoare, vreau s-o cresc pentru a face parte din grupul oamenilor buni.

Sosiră într-o staţie şi aşteptară să urce într-un alt tren. Trecu o eternitate până ajunseră în satul mic de lângă ferma lui Ans. Ea şi Miriam erau prea obosite pentru a merge pe jos ultimii kilometri, aşa că Miriam mai aşteptă un pic până ce Ans se rugă de cineva cunoscut în sat să le ducă acasă cu maşina.

Când se opriră în faţa fermei, Miriam începu din nou să tremure, simţind un cutremur adânc în sufletul ei. Ans făcu din mână celor doi bărbaţi care stăteau în cadrul uşii şurei.

— Ei sunt tatăl şi fratele meu, Wim.

Mulţumi şoferului şi o ajută pe Miriam să coboare din camionetă. Miriam dori să alerge, dar picioarele abia o ţineau.

— Ea este mama lui Bep, Miriam Leopold, îi spuse Ans tatălui ei.

— Bep se joacă în spate. Am să te duc la ea.

Ans şi tatăl ei au trebuit s-o susţină pe drumul care intra şi ieşea din şopron. Miriam zări în grădină o femeie şi două fete jucându-se prin apropiere. Fata frumoasă cu părul închis la culoare era fiica ei.

— Bep, Lena, haideţi aici, le strigă tatăl lui Ans.

— Tu trebuie să fii Miriam. Eu sunt Lena, spuse femeia. Mă bucur atât de mult să te văd!

Lena avea lacrimi în ochi. Elisheva venea ţinând o fată de mână. Miriam îngenunche pentru a fi mai aproape de faţa fiicei sale.

— Elisheva... şopti ea.

Ar fi dorit s-o ia în braţe, dar Elisheva nu-şi amintea de ea. Lena îşi puse mâna pe spatele fetei.

— Bep, draga mea... aceasta este mama ta, cea din albumul de poze. Este aici!

— Pot să te îmbrăţişez? întrebă Miriam.

Fata se uită în sus la Lena şi, cuprinsă de emoţii, Lena îngenunche şi le luă pe amândouă în braţele ei, ţinând-o pe Elisheva între ele două, pentru ca fata să nu se teamă. Trupul ei micuţ era cald, transpirat şi plin de viaţă. Miriam îi simţi bătăile inimii. Inhală mireasma vântului din părul ei. Până în ziua morţii, Miriam nu va uita bucuria nemărginită a acestui moment.

În orele care urmară, cu ajutorul plin de răbdare al Lenei, Elisheva îşi mai dădu drumul cu Miriam. Bep îi arătă păpuşa pe care o primise în dar şi hainele pe care sora ei Maaike i le cususe.

— Cum o cheamă pe păpuşa ta? întrebă Miriam.

— Nollie. Ea doarme cu mine.

Miriam o ţinu pe Elisheva de mână când ea şi fratele ei, Wim, făcură turul fermei şi al tuturor animalelor. Miriam nu-şi putea

lua ochii de la fiica ei. Îi plăcea mai ales s-o audă râzând. Avea zâmbetul minunat al lui Avi. El va fi întotdeauna cu Miriam în zâmbetul fiicei lor.

În acea noapte, Miriam dormi pe o saltea în dormitorul Elishevei, ca să fie aproape de ea. Așa, se putea uita la fiica ei la lumina lunii și o putea privi dormind. Era în viață. Era reală. Erau din nou împreună. Dimineața, Miriam o ajută să se îmbrace, să-și pieptene și să-și împletească părul. Fiecare gest simplu era un dar pentru ea.

După micul dejun, Miriam își luă vioara și cântă pentru fiica ei. Tremurase prea tare în prima zi pentru a încerca măcar să cânte.

— Acesta este un cântec de leagăn pe care ți-l cântam când erai bebeluș. Era preferatul tău.

Miriam ridică instrumentul care era într-o bună măsură parte din ea și cântă din preaplinul iubirii din sufletul ei. Elisheva nu se mișcă, o privea cu ochii ei negri strălucitori. Își amintește. Inima ei își amintește.

— Mai cântă! spuse ea, bătând din palme când Miriam se opri.

Rietje și rezidenții din Casa Meijers făcuseră la fel. Muzica are putere de vindecare. Miriam se simțise moartă pe dinăuntru pentru atât de multă vreme, dar muzica îi crease un pod pe care să se întoarcă înapoi la viață. Cântă tot ce știu din memorie, pierzând noțiunea timpului, umplând toți anii pierduți. În cele din urmă, se opri, extenuată trupește și sufletește, realizând din nou unde se află. Fiica ei prețioasă încă era absorbită și atentă.

— Întotdeauna i-a plăcut muzica, spuse Lena. În primele luni după venirea ei aici, când îi era teribil de dor de tine, cântatul era singura modalitate prin care o puteam adormi.

Miriam văzu că și Lena o iubea pe Elisheva. Și îi era mulțumitoare.

Brusc, fratele lui Ans începu să strige de afară:

— Ans! Mama! Veniți cu toții aici!

Miriam se grăbi să iasă cu ceilalți. Când văzu despre ce era vorba, inima i se opri în loc.

Avi!

Venise pe bicicleta rablagită a profesorului Huizenga, lăsând-o să-i cadă din mână pentru a alerga s-o îmbrățișeze. Niciunul dintre ei nu putu rămâne în picioare. Amândoi căzută în genunchi, îmbrățișați. Cât de mult visase la această zi, în momentele ei cele mai întunecate, temându-se că nu va mai veni niciodată. Avi era în viață! Era în viață! Fiica lor era în viață! Și, pentru prima dată după atâția ani, Miriam auzi sunetul vântului prin copaci și păsările cântând slavă lui Dumnezeu.

Epilog

Toamna 1945

Lena își înfipse furculița în unul dintre cartofii care fierbeau într-o oală pe foc. Erau aproape gata. Se simțea mulțumitoare să aibă din nou ce găti și să aibă cămara plină, după o recoltă bogată de toamnă. Se îndreptă spre chiuvetă și, când trecu pe lângă fereastră, aruncă o privire afară, să vadă dacă nu a ajuns Ans. Avraham și Wim se întoarseră de la păşune, unde plecaseră cu vacile, cu Bep călare pe umerii tăticului ei. Acum, fata se simțea în largul ei cu el, după aceste ultime luni împreună. Toți râseră când Avi le arătă că știe să mulgă vacile.

— Am învățat pe când mă ascundeam la o fermă ca aceasta, spuse el mândru.

Ce bine era să-și vadă familia reunită și prosperă din nou.

— Am terminat de pregătit masa, spuse Maaike. Pot merge afară să mă uit după Ans?

Lena îi îndepărtă părul frumos de pe ochi.

— Da, poți. Și să nu uiți să mă anunți când ajunge.

— Nu uit.

Maaike dădu buzna afară pe uşă. Lena îi mulțumi lui Dumnezeu că fiica ei devenise mai puțin anxioasă, coşmarurile ei fiind deja de domeniul trecutului. Wim fusese acela care o

ajutase să-şi alunge temerile în drumul spre şi de la şcoală, asigurând-o că naziştii plecaseră definitiv.

În timp ce muncea, acordurile frumoase ale viorii lui Miriam se revărsau peste ea. Îi va fi dor s-o audă cântând. Muzica ei îi binecuvântase pe toţi, lăsând în urmă ultimele umbre ale războiului. Pieter îi invitase pe soţii Leopold să locuiască cu ei până când se vor întrema şi vor reuşi să decidă ce vor face în continuare. Truus şi ceilalţi săteni bârfitori cunoşteau acum adevărul despre Bep. Reputaţia lui Ans fusese reabilitată. Aceste ultime luni împreună cu părinţii ei îi dădură lui Bep răgazul de a se apropia din nou de ei... şi familiei Lenei timpul necesar pentru a-şi lua rămas-bun de la ea.

Bep era fascinată de vioara lui Miriam şi stătea confortabil în poala ei seara, când Avi citea din Psalmi. Curând aveau să plece şi Lena le va duce dorul... dar în special îi va fi dor de Bep. Fusese fiica ei dragă, şi totuşi Lena nu o putea ţine tot timpul lângă ea, aşa cum nu-i putuse ţine nici pe ceilalţi copii. Va veni vremea în care îi va încredinţa pe toţi în mâinile pricepute ale lui Dumnezeu. Miriam o învăţase să facă aceasta.

Cartofii erau gata. Lena îi gătise cu mere şi pasă totul împreună pentru a servi pireul cu chiftelele păstrate calde în cuptor. Era unul din meniurile preferate ale lui Ans.

— A ajuns! A ajuns! Ans a ajuns! strigă Maaike de afară.

Lena zâmbi în sinea ei. Ans plecase de acasă o adolescentă cu voinţa puternică şi suferise mult în timpul războiului, trecând peste necazuri pe care Lena nu i le-ar fi dorit niciodată frumoasei sale fiice. Dar Ans Îi permisese lui Dumnezeu să se folosească de greutăţi şi suferinţe pentru a o transforma într-o puternică femeie a credinţei. Lena se grăbi să iasă pe uşă pentru a-i ura bun venit acasă. Ans îşi recuperase kilogramele pierdute în închisoare şi arăta din nou sănătoasă şi minunată.

— Ţi-e foame? întrebă Lena, după ce o îmbrăţişă strâns. Trebuie să fii, după o călătorie atât de lungă cu bicicleta. Haide să mănânci.

— Uită-te la noua bicicletă a lui Ans, mamă, spuse Maaike.

— Nu e chiar nouă, spuse Ans râzând. Au fost scoase la vânzare bicicletele confiscate în timpul războiului și acolo am găsit-o. Poate că ți-ai putea lua și tu una.

Pieter ieși din șopron pentru a o saluta și el pe Ans. Avi și Wim veneau de pe câmp, cu Bep.

— Mâncarea este gata, le spuse Lena tuturor. Spălați-vă, ca să putem mânca.

Se ghemui în fața lui Bep, după ce Avi o coborî de pe umerii săi:

— Vrei să faci ceva pentru mine? Du-te repede sus și spune-i mamei tale să vină la masă. Acum exersează la vioară.

Bep se grăbi să intre și urcă scările.

Toți se așezară în jurul mesei de prânz. Pieter își plecă apoi capul, pentru a mulțumi lui Dumnezeu pentru mâncare.

— Și-Ți mulțumesc că i-ai păstrat teferi pe toți acești oameni dragi și că au trecut cu bine prin război. Repeta aceste cuvinte de fiecare dată când se ruga. Lena nu obosea nici ea să-I mulțumească lui Dumnezeu.

— Amin, spuse ea. Începeți să vă serviți.

— Sunt nerăbdătoare să vă spun tuturor o veste bună, spuse Ans, umplându-și farfuria. Am decis să merg la universitate. Cursurile vor începe săptămâna viitoare.

— Ce frumos! spuse Pieter, dând glas gândurilor Lenei. Ce vei studia?

— Încă nu sunt sigură. Poate jurnalism. Îmi amintesc cât de mult ne bazam pe ziare în timpul războiului. Eloise crede că ar trebui să studiez medicina.

— Cum sunt soții Huizenga? întrebă Miriam. Vei locui în continuare cu ei?

— Da, vor să rămân. Profesorul Huizenga este ocupat până peste cap cu treburile de la universitate. Și Eloise face muncă de voluntariat la Crucea Roșie din Amsterdam, de două ori pe săptămână, ajutând persoanele strămutate din locuințele lor.

— Deci se simte bine? întrebă Miriam.

— Foarte bine. Eloise are suficientă energie pentru a face munca a zece oameni.

— Şi noi avem ceva veşti, spuse Avi. S-ar putea ca din nou să fim vecini în Leiden. Îmi voi finaliza studiile de inginerie la universitate.

— E grozav! spuse Ans.

— Şi încă vom fi suficient de aproape pentru a veni acasă la fermă, adăugă Miriam, pentru ca Elisheva să-i viziteze pe ceilalţi doi părinţi ai ei.

Lacrimile umpleau ochii Lenei de fiecare dată când se gândea că se va despărţi de Bep. Braţele ei vor fi atât de goale fără ea. Cât o iubise pe această fată dragă!

— Şi sora, şi fratele ei, adăuga Maaike.

— Celelalte veşti nu sunt atât de plăcute, spuse Avi. Am călătorit la Amsterdam în fiecare săptămână pentru a afla ceva despre familiile noastre. Înregistrările din toate lagărele au fost cu greu adunate, aşa că am căutat după nume. Şi am aflat că Miriam ar putea avea dreptul la recuperarea bunurilor familiei sale din Köln.

— Da, dar haide să nu stricăm atmosfera mesei şi ocazia aceasta specială, spuse Miriam.

Lena deja ştia ce aflase Avraham. Membrii familiei sale din Berlin şi ai familiei lui Miriam din Köln muriseră cu toţii. Tatăl lui Miriam, profesorul Jacobs, murise şi el. Lena jelise alături de ei în aceste ultime săptămâni, încă suferind din cauza morţii propriului ei tată. Durerea niciodată nu se risipise cu totul, dar timpul o făcuse mai uşor de suportat şi valurile de suferinţă veneau tot mai rar.

— Aveţi un loc în care să staţi în Leiden? întrebă Ans. Sunt sigură că Eloise vă va primi să locuiţi cu noi. Va fi încântată să vă vadă pe voi şi pe Elisheva.

— Şi noi dorim mult s-o vedem, spuse Avi. Când am fost în Amsterdam, m-am întâlnit cu nepotul doamnei Spielman... Doamna Spielman a fost gazda noastră în Leiden. Şi el căuta

listele lagărelor şi a aflat că bunica sa murise. Dar bărbatul ştia cine suntem noi, eu cu Miriam, şi s-a oferit să ne lase să locuim în vechiul nostru apartament şi să avem grijă de el. Planifică să dea şi celălalt apartament în chirie.

— Mă întreb dacă Noe se simţise aşa după potop, spuse Ans. Aşa de multe distrugeri peste tot şi aşa de multe lucruri care trebuie refăcute, pentru a o lua de la capăt. Dar lumea aceasta încă este un loc minunat.

— Şi noi avem multe lucruri pentru care să fim mulţumitori, adăugă Miriam. Am realizat acum că atunci când am fost ascunşi, nu am fost ascunşi de Dumnezeu.

— Chiar şi aşa, spuse Lena, trebuie să fie foarte dificil pentru tine şi pentru Avi s-o luaţi de la capăt. Eu şi Pieter avem casa şi ferma noastră. Vă admir curajul de a merge înainte, după ce aţi pierdut totul.

— Nu înţelegem de ce Dumnezeu a permis să se întâmple aşa ceva cu poporul nostru, spuse Avi. Dar noi nu-I vom întoarce spatele în durerea şi dezamăgirea noastră. Vom merge cu întrebările noastre înaintea Lui. Tatăl lui Miriam mi-a spus odată că studenţii lui preferaţi erau aceia care nu se temeau să pună întrebări. El se gândea că Dumnezeu ar putea fi la fel. Cred că aşteptând răspunsul Lui ne vom apropia tot mai mult de El.

— Una dintre întrebările mele, spuse Miriam încet, este de ce noi am fost cruţaţi, când aşa de mulţi alţii nu au fost.

— Numai Dumnezeu ştie, spuse Avi. Dar eu, Miriam şi Elisheva vă suntem peste măsură de îndatoraţi vouă tuturor. Şi multor altor oameni curajoşi care şi-au riscat vieţile pentru noi. Nu ştiu cum vă vom putea răsplăti vreodată!

— Cel mai bun mod de a ne răsplăti, spuse Pieter, este să faceţi la fel: să arătaţi bunătate şi generozitate altor oameni.

— Şi să refuzaţi să purtaţi ură, adăugă Lena. Sper că niciunul dintre noi nu va uita că războiul a început din cauza urii şi a lăcomiei.

Lena va fi întotdeauna recunoscătoare pentru acestă lecţie. Şi pentru că învăţase să se încreadă în suveranitatea şi bunătatea lui Dumnezeu chiar şi când tragedia şi greutăţile o copleşeau. Acum ştia că Dumnezeu îi păzise familia în trecut şi că era aici cu ei astăzi. Niciunul nu ştia ce avea să vină, dar îşi încredinţau viitorul în mâinile lui Dumnezeu.

— Cine vrea încă o porţie? întrebă ea. Mâncaţi pe săturate, dragilor! Avem destulă mâncare!

Notă din partea autorului

Nu mi-a fost uşor să scriu romanul *Umbre hăituite*. Scopul meu în scrierea fiecăreia dintre cărţile mele este să proclam dragostea lui Dumnezeu şi să aduc speranţă cititorilor. Relatând povestea vieţii din Olanda perioadei celui de-al Doilea Război Mondial, a trebuit să-i duc pe cititori în unele locuri foarte întunecate. Mă rog ca, făcând acest lucru, să pot arăta în acelaşi timp şi credincioşia cu care Isus merge alături de noi prin acele văi întunecate.

Am ajuns să iubesc mult Olanda şi pe locuitorii săi după ce am vizitat-o de mai multe ori în turneele de lansare de carte şi întotdeauna mi-am dorit să fac din ea decorul pentru unul dintre romanele mele. Am aflat câteva lucruri despre cât de mult a suferit poporul olandez în timpul războiului după ce am citit două autobiografii, în urmă cu câţiva ani: *Refugiul* de Corrie ten Boom şi *Things We Couldn't Say* de Diet Eman. Mi-e greu să găsesc cuvintele potrivite pentru a exprima impactul profund pe care aceste cărţi şi aceste două femei le-au avut asupra credinţei mele. Atât Corrie, cât şi Diet erau creştine care trăiau vieţi normale, îndrăgostindu-se şi făcându-şi planuri de viitor, până la surprinzătoarea invazie nazistă a ţării lor neutre, pe 10 mai 1940. Pusă la încercare, credinţa ambelor femei s-a dovedit puternică şi activă. Vieţile lor m-au provocat să-mi pun întrebări despre felul

în care s-ar dovedi credința mea proprie dacă aș fi testată într-un mod atât de copleșitor.

Multe dintre întâmplările acestei cărți sunt bazate pe relatări adevărate despre creștini olandezi curajoși care au trăit în perioada ocupației naziste. Povestea personajului Ernst Lubbers se bazează pe viața muzicianului Max Ehrlich, un actor și regizor de teatru popular care a pus în scenă producții muzicale în perioada în care fusese prizonier în Westerbork. A murit la Auschwitz în 1944.

Citind relatări istorice despre experiența olandeză, am fost surprinsă și uimită să descopăr istorici seculari care acordă credit bisericii și credincioșilor pentru rezistența lor în fața întunericului. Naziștii i-au considerat pe olandezi frații lor arieni și au sperat să-i poată incorpora în Reich. Dar credincioșii olandezi răspundeau înaintea lui Dumnezeu, mai presus de toate, și au refuzat să se supună cerințelor imorale ale naziștilor... chiar cu prețul vieților lor.

Mă rog să nu fim niciodată în situația de a trece prin experiențe similare credincioșilor din Olanda. Dar trăiesc cu speranța că *Umbre hăituite* îi va determina pe cititori să-și analizeze propria lor credință, așa cum am făcut-o și eu acum câțiva ani, după ce am citit *Refugiul*. Îmi amintesc că mi-am dorit o credință ca cea a lui Corrie și a familiei ei și ca cea dovedită de Diet Eman și logodnicul ei. Mă rog ca acest roman să vă inspire să căutați o umblare mai strânsă cu Dumnezeu și să vă conducă la angajamentul de a sluji Împărăția Lui cu orice dar ați primit de la El.

Dumnezeu să vă binecuvânteze pe toți!

Lynn

Mulţumiri

Naşterea unei cărţi se aseamănă mult cu naşterea unui copil. Fiecare roman începe cu sămânţa minusculă a unei idei, apoi se dezvoltă încet şi creşte în timp, până la acel moment plin de bucurie şi uneori dureros când noul „bebeluş" este în sfârşit pregătit să cunoască lumea. Şi atât naşterea unui copil, cât şi a unui roman sunt ceva ce niciodată nu aş putea face de una singură. Sunt recunoscătoare pentru această ocazie de a mulţumi multor, multor oameni care m-au ajutat să dau naştere cărţii *Umbre hăituite*.

Soţul meu, Ken, este întotdeauna de o importanţă vitală pentru scrierile mele, aşa cum sunt, desigur, şi copiii noştri reali. El este primul meu cititor, care explorează capitolele mele terminate pe jumătate şi ideile nerezolvate ale intrigii, şi mă ascultă cum bâigui din nou şi din nou despre ce se poate şi ce nu se poate întâmpla. Încă din ziua aceea de demult, când pentru prima dată am spus: „Cred că aş vrea să încerc să scriu o carte", el a fost susţinătorul meu cel mai entuziast. Niciodată nu a încetat să creadă în mine, nici chiar atunci când mie mi s-a întâmplat să nu mai cred în mine.

Fiul nostru Benjamin, care şi-a obţinut doctoratul la Universitatea din Leiden, mi-a oferit un ajutor nepreţuit în scrierea

acestei cărți, învățându-mă totul despre acel oraș minunat și arătându-mi (mie și personajelor mele) împrejurimile. De asemenea, într-o zi memorabilă am pedalat împreună din Leiden în zona rurală, acolo unde urma să fie situată ferma imaginară a Lenei și a lui Pieter.

Prietenele și colegele mele scriitoare Jane Rubietta și Cleo Lampos au fost de o importanță vitală pentru fiecare carte pe care am scris-o. Ne întâlnim și analizăm munca fiecăruia dintre noi de mai bine de douăzeci și șase de ani, înainte ca vreunul dintre noi să fi publicat ceva, și sunt absolut sigură că nu aș fi putut scrie nicio carte fără ei.

Prietenii mei – care nu sunt scriitori – Ed și Cathy Pruim și Paul și Jacki Kleinheksel sunt, de asemenea, de neînlocuit și esențiali pentru procesul meu de scriere. Ei îmi permit să-mi exprim frustrările, se roagă cu mine și îmi oferă perspective spirituale și sfaturi practice ori de câte ori am nevoie de ele. Sunt atât de mulțumitoare tuturor acestor prieteni că mă țin cu picioarele pe pământ... și pentru că mă scot din birou pentru a călători cu bicicleta și a mă simți bine! De asemenea, îi sunt recunoscătoare lui Paul și Jacki pentru că mi-au prezentat câțiva prieteni olandezi, care au fost dispuși să-și împărtășească poveștile de război cu mine, în mod special Mary DeBlaay, JennieVander Maarl și Toni Vanluinen.

Christine Bierma este asistenta mea, care este mult mai mult decât asistenta mea. Ea m-a familiarizat cu tehnologia secolului douăzeci și unu: pagini web, bloguri, rețele sociale și toate celelalte, pe care încă nu le înțeleg pe deplin. Ea este moașa care mă ajută să lansez fiecare carte nouă, acționând ca antrenoare și majoretă pentru uimitoarea mea echipă de lansare. Christine este partenera mea în toate privințele și nu aș vrea să lansez o carte fără ea și fără afacerea ei online, Launch Right.

Partenerii mei de la Tyndale House au orientat și au modelat cartea aceasta spre un produs finit. Stephanie Broene a fost alături de mine de la etapele de început și pe parcursul proceselor

de rescriere, design de copertă și marketing. Apreciez atât de mult perspicacitatea și parteneriatul ei. Editorul meu, Kathy Olson, m-a ajutat cu răbdare cu un nou mod de a face editări și a făcut ca acest lucru să fie distractiv și nedureros. De asemenea, ea a făcut din această scriere o carte mult mai bună. Mi-a plăcut să lucrez cu Andrea Garcia și echipa de marketing și cu Katie Dodillet și echipa de publicitate. Cu toții excelați în ceea ce faceți. La fel și uimitorul meu agent literar, Natasha Kern. Lumea publicistică se schimbă atât de repede și atât de dramatic, încât cariera mea de scriitor s-ar pierde în mare fără cunoștințele și expertiza Natashei. Și, mai mult decât atât, ea a avut o contribuție însemnată la această poveste și mi-a oferit încurajare și sfaturi atunci când aveam cea mai mare nevoie de ele.

Le sunt îndatorată numeroșilor mei prieteni de la Editura Kok/Voorhoeve din Olanda pentru că mai întâi mi-au prezentat frumoasa lor țară. Ei mi-au arătat atâtea locuri frumoase în turneele mele de carte, m-au învățat despre istoria țării lor și mi-au făcut cunoștință cu olandezi minunați. Ei m-au ajutat la crearea fundalului și decorului acestui roman, inclusiv vizita foarte emoționantă la lagărul de prizonieri din Westerbork. Le sunt recunoscătoare tuturor prietenilor mei olandezi care mi-au împărtășit poveștile familiilor lor despre viața în Olanda în timpul acelui teribil război.

O mulțumire caldă și din toată inima tuturor. Vă doresc cele mai bogate binecuvântări ale lui Dumnezeu. *Umbre hăituite* nu ar fi aceeași carte fără voi.

Întrebări de discuţii

1. Cele trei personaje principale ale cărţii *Umbre hăituite* – Lena, Miriam şi Ans – se află în anotimpuri diferite ale vieţii şi au perspective diferite asupra lumii. Cu care dintre personaje te identifici cel mai mult? Cu care ţi-a fost cel mai greu să te identifici? Cum s-a maturizat şi s-a schimbat fiecare femeie, ca urmare a experienţelor sale din timpul războiului?

2. În prolog, citim că Lena „obişnuia să creadă că duşmanul credinţei era îndoiala". Dar, până la sfârşitul războiului, „a învăţat că teama era cea care-i putea nărui credinţa". Eşti de acord cu această concluzie? Citeşte Evrei 11. S-au luptat aceşti eroi ai credinţei cu îndoiala, cu teama sau cu amândouă?

3. O temă recurentă în povestea lui Miriam este puterea muzicii. Ai o asemenea preţuire pentru muzică? Ce forme primeşte aceasta în viaţa ta: cânţi la un instrument, cânţi cu vocea, asculţi artişti sau genuri preferate? De ce crezi că muzica poate avea o forţă atât de mare? Cum o ajută ea pe Miriam, atât fizic, cât şi emoţional?

4. Ans îi spune lui Erik că răspunde în faţa unei autorităţi superioare naziştilor. Deci, dacă Dumnezeu îi cere să nu se supună autorităţilor (atitudine cunoscută ca nesupunere civică), ea trebuie să asculte de Dumnezeu, chiar şi cu riscul propriei

vieți. Ce crezi despre nesupunerea civică? Care sunt alte exemple din istorie care îți vin în minte? Există vreo problemă morală la care ții suficient de mult pentru a risca să încalci legea?

5. În una dintre conversațiile lui Erik cu Ans despre bine și rău, Erik întreabă: „Ce putem face noi, eu și tu, pentru a opri răul, care este deja răspândit peste tot în lume?". Te-ai simțit vreodată copleșit de răul din lume? Ce modalități ai găsit pentru a lupta împotriva lui? Ce sfat ai da unui prieten care privește lucrurile la fel ca Erik?

6. Tatăl lui Miriam îi spune ei și lui Avi că cei mai buni studenți ai săi au fost cei care au pus întrebări. El zice: „Cred că lui Dumnezeu Îi place când noi Îi punem întrebări". Ești de acord cu această afirmație? Îți poți aminti exemple din Biblie care susțin că acest lucru este adevărat? Cum ți-ar putea schimba viața de rugăciune această practică de a-I pune întrebări lui Dumnezeu?

7. După ce Pieter scapă de moarte din mâna plutonului de execuție nazist, îi spuse Lenei: „Când am îngenuncheat acolo, am simțit că am pace în inimă. M-am gândit la acel verset care spune: «Căci pentru mine a trăi este Hristos și a muri este un câștig». Atunci l-am înțeles". Versetul din Scriptură pe care îl citează este în Filipeni 1:21, scris de apostolul Pavel. Din cunoștințele tale despre viața lui Pavel, ce crezi că l-ar fi putut determina să facă această declarație? Cum se aplică în viața lui Pieter? Este aceasta o afirmație pe care te simți în stare să o faci și tu? De ce da sau de ce nu?

8. Ans și bunicul ei discută dacă este acceptabil să minți pentru o cauză bună. El aduce în discuție exemplul moașelor evreice care l-au mințit pe Faraon pentru a-i salva pe copiii evrei, și spune: „Există o diferență între a minți pentru ca să-ți salvezi pielea și în folosul scopurilor tale egoiste – pentru a ieși dintr-o încurcătură sau a părea un om bun – și a minți pentru a salva viața unei alte persoane. O diferență uriașă". Îți poți aminti alte exemple din Biblie în care cineva a mințit dintr-un motiv „bun"? Ce părere ai despre textele acestea?

9. Eloise rostește câteva cuvinte care o inspiră pe Ans și pe care Eloise continuă să le trăiască: „Și ce folos de viața mea dacă aleg, în mod egoist, să trăiesc doar pentru mine însumi, și nu mă pun în slujba altora?". În ce fel afirmația aceasta reflectă o viziune biblică asupra lumii? Care sunt câteva modalități prin care ai fost provocat să-ți trăiești viața pentru alții? Ce ți se pare dificil în aceasta?

10. *Umbre hăituite* tratează subiectul alegerilor imposibile – încercarea de a decide între două sau mai multe opțiuni, dintre care niciuna nu este cu adevărat bună sau corectă. Miriam și Avi se confruntă cu decizia imposibilă de a se separa și a-și încredința prețiosul copil unor străini, doar în speranța că vor supraviețui. Ai fost vreodată în situația de a lua o decizie care nu avea nicio opțiune corectă? Crezi că ai fi făcut aceeași alegere pe care au făcut-o ei?

11. Pastorul, tatăl Lenei, vorbește congregației sale: „Isus a spus că cea mai mare poruncă este să-L iubești pe Domnul Dumnezeu tău și să-ți iubești aproapele. Și atunci, ori de câte ori ne confruntăm cu o dilemă, ne putem întreba: Care este cea mai bună modalitate de a ne arăta dragostea pentru Dumnezeu și pentru semenii noștri?". Cum aleg diferitele personaje ale cărții să-și arate dragostea pentru Dumnezeu și pentru aproapele?

12. După ce Pieter este mobilizat, Lena îi spune tatălui ei: „Dar niciodată nu am înțeles de ce El nu răspunde rugăciunilor noastre, dacă chiar ne iubește." Ce răspunde tatăl ei? Când te confrunți cu circumstanțe dificile și simți că rugămințile tale ajung la urechi surde, ce te consolează?

13. După ce a fost invitată să se alăture orchestrei lagărului de prizonieri, de ce ezită Miriam înainte de prima ei reprezentație? Ce spune Luca 9:23 despre viața unui credincios în Cristos? Consideri că a fost prea solicitantă cererea ca Miriam să continue să participe la spectacol?

14. În perioada în care războiul se apropie de sfârșit, Lena poartă o conversație interesantă cu vara ei, Truus. Lena încearcă

să-i împărtășească felul în care s-a schimbat ea ca persoană și felul în care a crescut credința ei. Truus răspunde: „Te rog, putem vorbi despre altceva?". Tu cum procedezi? Îți împărtășești gândurile cu alții și analizezi împrejurările, ca și Lena? Sau, la fel ca și Truus, preferi mai degrabă să uiți, lăsând trecutul în urmă, și să te concentrezi asupra viitorului? Este vreuna dintre variante mai bună decât cealaltă?

15. Când trecem printr-un eveniment major – indiferent că este vorba despre o luptă personală, cum ar fi o boală sau pierderea cuiva drag, sau despre ceva mai răspândit, cum ar fi un război mondial –, crezi că este normal să ieșim din el schimbați? În ce fel ai experimentat tu schimbarea, după perioade dificile?

Despre autoare

Lynn Austin a vândut peste un milion şi jumătate de exemplare ale cărţilor ei în toată lumea. Fostă profesoară care acum scrie şi susţine cuvântări, a câştigat de opt ori premiul Christy pentru romanele sale istorice şi a fost una dintre primii membri ai Galeriei Celebrităţilor Premiului Christy. Una dintre cărţile sale, *Tărâmuri ascunse,* a fost ecranizat de canalul Hallmark. Lynn şi soţul ei au trei copii adulţi şi locuiesc în vestul statului Michigan. Vizitaţi-o online la lynnaustin.org

Alte cărţi publicate la editura Casa Cărţii

Ascunsă printre stele, de Melanie Dobson
Căminul mult visat, de Lynn Austin
Când o lume întreagă ne desparte, de Lynn Austin
Chemarea deşertului, de Lynn Austin
Crăciunul la Carnton, de Tamera Alexander
De-aş fi în locul tău, de Lynn Austin
Dorie, fata pe care nu o iubea nimeni, de Doris VanStone şi Erwin W. Lutzer
Dorinţe nerostite, de Beverly Lewis
Fiicele Evei, de Lynn Austin
Flacăra Rezistenţei, de Tracy Groot
Ironia sorţii, de Jerry B. Jenkins
Locul femeii, de Lynn Austin
În vâltoarea apelor, de Lynn Austin
Misterul fotografiei, de Beverly Lewis
Niciun loc unde să plângi, de Doris VanStone şi Erwin W. Lutzer
O comoară nebănuită, de Tamera Alexander
O perlă în nisip, de Tessa Afshar
Pârâul Fermecat, de Lynn Austin
Perechea potrivită, de Lynn Austin
Râul misterios, de Beverly Lewis
Scrisori de dragoste, de Beverly Lewis
Sub ocrotirea aripilor Lui, de Lynn Austin
Şoaptele vântului, de Melanie Dobson
Talazul iubirii, de Beverly Lewis
Tărâmuri ascunse, de Lynn Austin
Tot ce ea îşi doreşte, de Lynn Austin
Un nou început, de Lynn Austin
Colecţia *Raftul clasic*:
- *Ben-Hur*, de Lewis Wallace
- *Cămaşa lui Cristos*, de Lloyd C. Douglas
- *Cetatea blestemată*, de John R. Carling
- *Coliba unchiului Tom*, de Harriet Beecher Stowe
- *Mândrie şi prejudecată*, Jane Austen
- *Quo vadis*, de Henryk Sienkiewicz

Seria *Anotimpurile inimii*, de Janette Oke (4 volume)
Seria *Cântecul Acadiei*, de Janette Oke şi T. Davis Bunn (5 volume)
Seria *Cronicile de la Fountain Creek*, de Tamera Alexander (3 volume)
Seria *Cronicile întoarcerii din exil*, de Lynn Austin
Seria *Cronicile regilor*, de Lynn Austin (5 volume)
Seria *Faptele credinţei*, de Davis Bunn şi Janette Oke (3 volume)
Seria *Focul topitorului*, de Lynn Austin (3 volume)
Seria *Învăluiţi de iubire*, de Janette Oke (8 volume)
Seria *Conacul Belmont*, de Tamera Alexander (1 volum)
Seria *Moştenirea din Lancaster County*, de Beverly Lewis (3 volume)
Seria *Moştenirea din prerie*, de Janette Oke (4 volume)
Seria *Plantaţia Belle Meade*, de Tamera Alexander (3 volume)
Seria *Secretul trandafirului*, de Michael Philips (4 volume)
Seria *Soţiile patriarhilor*, de Jill Eileen Smith (3 volume)
Seria *Soţiile regelui David*, de Jill Eileen Smith (3 volume)
Seria *Surorile Shenandoah*, de Michael Phillips (4 volume)
Seria *Trilogia Genezei*, de Kacy Barnett-Gramckow (3 volume)
Seria *Valuri de îndurare*, de Lynn Austin (2 volume)
Seria *Verişoarele Carolina*, de Michael Phillip (4 volume)
Seria *Vestul canadian*, de Janette Oke (6 volume)

VIAȚA A TREI FEMEI SE DĂ CU TOTUL PESTE CAP CÂND NAZIȘTII OCUPĂ ȘI TERITORIUL NEUTRU AL OLANDEI, SILINDU-LE ASTFEL SĂ INTRE ÎNTR-UN DANS COMPLICAT DINTRE ALEGERI ȘI CONSECINȚE.

LENA lucrează la ferma familiei, cot la cot cu soțul ei. Credința i-a fost întotdeauna călăuză, dar oare reușește să rămână neclintită atunci când enigmele vieții devin prea complicate, iar posibilele răspunsuri la aceste întrebări sunt tocmai hotarul dintre viață și moarte?

Ans, fiica Lenei, s-a mutat de curând în agitatul oraș Leiden, fascinată de gândul unui loc de muncă deosebit, dar și de un tânăr ofițer de poliție. Când intră însă în Rezistență, idealismul tinerei este zdruncinat de realitatea primejdioasă la care o trezește confruntarea cu dușmanul.

Miriam este o tânără violonistă evreică, recent sosită în Olanda, unde speră că are să fie ferită de naziști. În noua ei patrie, își găsește dragostea, dar, după ce familia ei se stabilește la Leiden, încercările se precipită peste ea așa cum nu și-ar fi putut vreodată imagina.

Invazia nazistă le poartă pe cele trei femei pe cărări neștiute și în situații adesea sfâșietoare. Totuși, împrejurările pe care le trăiesc pun în lumină forța surprinzătoare a spiritului omenesc și puterea credinței și a iubirii, care ne susțin în dificultăți.

LYNN AUSTIN este autoarea a numeroase cărți de ficțiune pe teme biblice și istorice, vândute deja în peste 1,5 milioane de exemplare în lumea întreagă. Opt dintre romanele sale istorice au fost premiate cu premiul Christy, iar romanul *Tărâmuri ascunse* a fost ecranizat de Hallmark. Lynn locuiește, în prezent, în Michigan, împreună cu soțul ei.

Editura Casa Cărții
ISBN: 978-606-732-200-2
CASA CĂRȚII
9 786067 322002
www.ecasacartii.ro